T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE LEHÇELERİ ANABİLİM DALI

ALTAY TÜRKÇESİNİN TARİHÎ KARŞILAŞTIRMALI SES BİLGİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ŞİMA DOĞAN

DANIŞMAN

PROF. DR. ZEKİ KAYMAZ

İZMİR 2013

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum Altay Türkçesinin Tarihî Karşılaştırmalı Ses Bilgisi adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Şima DOĞAN

T.C. EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Şima DOĞAN

Numarası : 92-10-5237

Anabilim Dalı : Türk Dili ve Lehçeleri

Tez Başlığı (Türkçe) : Altay Türkçesinin Tarihî ve Karşılaştırmalı Ses Bilgisi

Tez Başlığı (İngilizce) : Historical Comparative Phonetics of Altai Turkish

Tez Savunma Tarihi : 06 Ağustos 2013

Tez Başlığı Değişikliği :

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı (Danışman)

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Zeki KAYMAZ

Karar : X Başarılı O Başarısız O Düzeltme

İmza : ....

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Günay GÜLSEVİN

Karar : X Başarılı O Başarısız O Düzeltme

İmza : ....

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Caner KERİMOĞLU

Karar : X Başarılı O Başarısız O Düzeltme

İmza : ....

Tez savunması sonucunda öğrenci;

X Başarılı bulunmuştur.

O Başarısız bulunmuştur.

O Tezinde Düzeltme Yapması Gerekmektedir.

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde Jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Tezli yüksek lisans programlarında düzeltme alan öğrencinin 3 (üç) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

age. adı geçen eser

agm. adı geçen makale

agt. adı geçen tez

bk. bakınız

Alt. : Altayca

ATS: Altayca-Türkçe Sözlük,(Haz. Emine Gürsoy Naskali-Muvaffak Duranlı), Ankara 1999.

DTS: Drevnetyurkskiy Slovar', Izdatel'stvo Nauka Leningradskoe Otdelenie, Leningrad, 1969.

DLT: Kâşgarlı Mahmud, Divan ü Lugâti't-Türk, Cilt IV (Dizin), Çeviren: Besim Atalay, TDK, Ankara 2006, 5. Baskı.

EDPT: Sir Gerard Clauson, Etimological Dictionary Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford 1972.

ETü.: Eski Türkçe

K : Ünsüz

s. Sayfa

Trkm. Türkmence

Tuv. Tuvaca

TW: Mehmet Ölmez, Tuwinischer Wortschatz: mit alttürkischen und mongolischen Parallelen, Harrassowitz in Kommission, 2007

V: Ünlü

vb. ve benzeri

Yak. Yakutça

KULLANILAN İŞARETLER

:	: Ünlü uzunluğu
-	: Fiile bağlanmayı gösterir.
<	: Gelişme yönünü gösterir.
➢	: Gelişme yönünü gösterir.
~	: Paralelliği gösterir.
Ø	: Bulunmamayı gösterir.
*	: Muhtemel en eski şekli gösterir.

ÖNSÖZ

Türklerin anavatanı olarak bilinen Altaylar, binlerce yıl boyunca pek çok Türk kavmine ev sahipliği yapmıştır. Çok eski zamanlardan beri bu coğrafyada yaşayan Altay Türkleri, zengin bir kültüre sahiptir. Türklerin yoğun olarak bulunduğu coğrafyadan uzakta bulunan Altay Türklerinin sözlü kültürleri ve dilleri üzerine, Ruslar ve Batılılar tarafından 19. yüzyıldan itibaren pek çok çalışma yapılmaya başlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda, Altay Türklerinin folkloru, etnografyaları ve dilleri hakkında pek çok önemli eser ortaya konmuştur.

Bu çalışmada genel Türk dili alanı içerisinde, Kuzeydoğu grubunda yer alan Altay Türkçesi ve Eski Türkçe ses bilgisi açısından karşılaştırılmış ve mevcut benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın I. Bölüm'ünde, "Giriş"te, ilk olarak tezin konusu, amacı ve tezde kullanılan yöntem üzerinde durulmuştur. Ardından "Altay Cumhuriyeti ve Altay Türkleri", "Altay Türkçesinin Türk Lehçeleri Arasındaki Yeri", "Altay Türkçesinin Ağızları" ve "Altay Türklerinin Kullandığı Alfabeler ve Altay Türkçesinin Yazı Dili Olma Süreci" başlıkları dahilinde bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın "Eski Türkçe ve Altay Türkçesinin Ses Sistemi" adlı II. Bölüm'ünde, genel olarak Eski Türkçenin ve Altay Türkçesinin ses sistemi üzerinde durulmuştur. Burada, hem Eski Türkçenin hem de Altay Türkçesinin ünlü ve ünsüzleri hakkında bilgiler verilmiştir.

"Eski Türkçe ve Altay Türkçesinin Ses Sisteminin Karşılaştırmalı İncelenmesi" adlı III. Bölüm'de, Altay Türkçesi ve Eski Türkçe arasında bulunan ortak kelimelerin ünlü ve ünsüzlerin özellikleri, kelime içerisindeki düzenleri, ses olayları ve Altay Türkçesinin ikincil uzunlukları açısından önemli olan ses grupları üzerinde durulmuştur.

"Sonuç" bölümünde, çalışma boyunca yaptığımız inceleme sonucunda elde ettiğimiz bilgilere yer verilmiştir. "Kaynaklar" bölümünde ise, tezimizin çeşitli aşamalarında konumuz ile ilgili olarak faydalandığımız kitap, makale ve ansiklopedi maddeleri yer almaktadır.

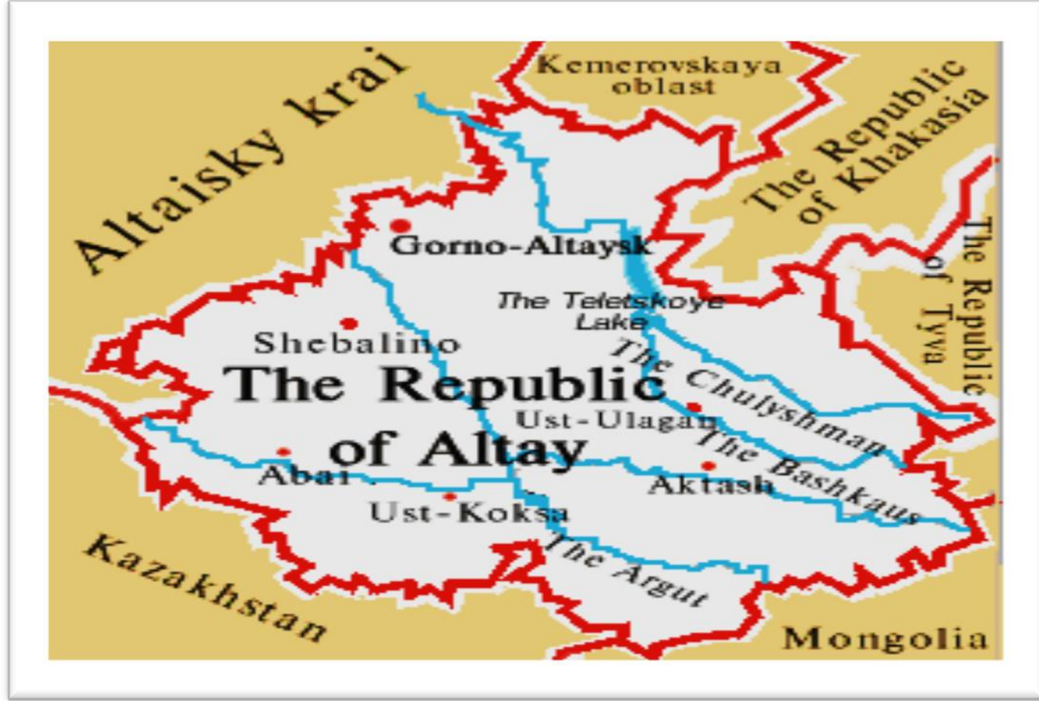
Çalışmam sırasında, öncelikle beni bu konuya yönelten ve her konuda destek olan danışmanım Prof. Dr. Zeki Kaymaz'a, bilgi ve tecrübelerini benden hiç esirgemeyen hocam Prof. Dr. Gürer Gülsevin'e, kaynaklarımın temininde bana elinden gelen her türlü yardımı yapan hocam Yrd. Doç. Dr. Ferah Türker'e, yine bana kütüphanesini açmış olan hocam Yrd. Doç. İbrahim Şahin'e ve karşılaştığım sorunlarda bana yardım edip yol gösteren hocam Arş. Gör. Vildan Koçoğlu Gündoğdu'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Şima DOĞAN

İzmir, 2013

I.BÖLÜM: GİRİŞ

1. Altay Cumhuriyeti ve Altay Türkleri

Rusya Federasyonu'nun Güney Sibirya Bölgesi'nde yer alan ve 92.902 km²'lik yüzölçümüne sahip bir ülke olan Altay Cumhuriyeti, federasyon içinde Tuva ve Hakas Cumhuriyeti, Kemerova Oblastı ve Altay Kray; federasyon dışında ise Moğolistan, Çin (Doğu Türkistan - Şin-Can Özerk Bölgesi) ve Kazakistan ile sınırlara sahiptir.[1] Başkenti Gorno-Altaysk'tır. Eski adı Ulala(Ulalu) olup 1948'e kadar da Oyrot-Tura adını taşımıştır.[2]Ülke "Mayma, Çuy, Çemal, Şebalin, Turaçak, Onguday, Üst-Kan, Üst-Köksa, Ulagan ve Koş-Agaç" olmak üzere on coğrafî bölgeye ayrılmaktadır. 2010 nüfus sayımına göre ülke nüfusu 206.000 olup nüfusun %57,4'ünü Ruslar, %30,6'sını

[1]Türk Lehçeleri Grameri (Editör: A. Bican Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 1011

[2] Nadir Devlet, Çağdaş Türk Dünyası, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1989, s. 214

Altaylılar, %6‘sını Kazaklar, geri kalanını ise Almanlar, Ukraynlar, Azeriler, Ermeniler ve Estonlar oluşturmaktadır .[3] Ülkede Altay Türkçesi ve Rusça resmî dillerdir.

Altay Türkleri, bugün Altay Cumhuriyetinin yanı sıra Altayski Kray (Altay Bölgesi) içinde bulunan Novosibirsk, Barnaul, Biysk şehirlerinde ve Kemerova Oblastında dağınık olarak yaşamaktadırlar.[4]Yaşadıkları coğrafya gerek çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapması gerekse bugün Türklere ait en eski buluntulardan biri olarak kabul edilen Pazırık Kurganlarının burada yer alması bakımından oldukça önemlidir. Yapılan arkeolojik kazıların sonucunda Altay’da en eski yerleşim yerinin, bugün ülkenin başkenti olan Gorno-Altaysk’ın içinden geçen Ulalu Nehrinin kıyısı olup M.Ö. 2500-1700 yıllarında Afanasyevo kültürüne ait olduğu ortaya çıkmıştır.

Altay Türklerinin atası olan Hunların bölgeye gelişi ise M.Ö. 203-202 yıllarında olmuştur. Hunların ardından bu coğrafyada Siyenpiler, Avarlar, Göktürkler, Teleler, Uygurlar ve Kırgızlar da hakimiyet kurmuştur.[5] Kırgızların ardından hakimiyet, 10. yüzyılın başlarında Kıtanlara geçmiş ve onlar da 12. yüzyılın ilk yarısında Altaylara hakim olmuşlardır. Bölgeye asrın sonuna doğru Kıtanların zayıflamasıyla ilerleyen Naymanlar ise 12. yüzyıla kadar Altay bölgesinde hüküm sürmüşlerdir. Naymanların, kısa süren egemenliklerini ise Cengiz Han izlemiştir. 17. yüzyıl ve 18. yüzyılın ilk yarısında Altaylar, Cungar devleti içerisinde yer almış, ancak bu devletin 1756’da Çinliler tarafında yıkılmasıyla Rus kontrolü başlamıştır. 1917’de Tomsk, Novosibirsk, Barnaul ve Biysk’te Sovyet rejimi kurulmuştur.[6]1922 yılında SSCB‘ye bağlı bir “Oyrot Otonom Bölgesi” kurulmuş, 1948 yılında ise milliyetçi duyguları yok etmek amacıyla bu ad “Dağlık Altay Otonom Bölgesi” olarak değiştirilmiştir. 3 Temmuz 1991‘de, Sovyetler Birliği‘nin dağılmasından sonra ise Rusya Federasyonu‘na bağlı “Gorno-Altayskiy Respublika”(Dağlık Altay Özerk Cumhuriyeti) adıyla bir cumhuriyet olarak

---

[3]FerahTürker, Altay Türklerinin Efsaneleri, Ege Üniversitesi, İzmir 2011, s.1(Yayınlanmamış Doktora Tezi)

[4]Figen Güner Dilek, a.g.t., s.9

[5]Ferah Türker, a.g.t., s.5-7

[6]Gülsüm Killi, Kuzeydoğu Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi, Ankara 1996, s. 72-73 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

statüsü belirlenmiş ve 3 Mayıs 1992'de de cumhuriyetin adı "Altay Respublika" (Altay Cumhuriyeti) olarak değiştirilmiştir.[7]

Altay Türkleri, dil ve kültür açısından genel olarak kuzey ve güney olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır:[8]

1. Kuzey Altaylar
   Tubalar
   Kuu- Kijiler
   Kumandılar
2. Güney Altaylar
   Altay-Kiji veya Asıl Altaylar
   Telengitler ve Tölösler
   Teleütler

Ahmet Caferoğlu, literatürde "Altay-Kiji", "Oyrot", "Gerçek Altaylı"lar gibi değişik etnik adlandırmalara sahip olan Altay Türklerinin başlıca; 1. Altay-Kiji, 2. Telengit, 3. Teleüt, 4. Tuba, 5. Kumandı-Kiji ve 6. Kû-Kiji ya da Çalkandu-Kiji şeklinde 6 boydan meydana geldiğini söylemiştir.[9]

1. **Altay Kişiler:** Eskiden "Oyrot"[10] olarak adlandırılan bu boy Onguday, Üst Kan, Üst Köksin, Elikmanar ve Şebalin'deki vadilerde, Katun, Ursul, Sema, Mayma, Çarış, Kanve Pesçanaya nehirlerinin de kenarlarında yaşamaktadırlar. Bunlardan Mayma ırmağı kenarında yerleşik olanlar "Mayma Kişi"[11] olarak

[7]İbrahim Dilek, Altay Masalları, Gazi Üniversitesi, Ankara 2003, s. ii (Doktora Tezi); Anar Somuncuoğlu, "Altay Cumhuriyeti", Türkler Ansiklopedisi, C. 20, s. 143

[8]Gülsüm Killi, a.g.t., s. 72

[9]A. Caferoğlu, Türk Kavimleri, Enderun Kitabevi, İstanbul 1988, s. 7; Figen Güner Dilek, a.g.t., s. 10-11; Gülsüm Killi, a.g.t., s. 74-77

[10]Altay Türkleri, bu "Oyrot" etnonimini 13. yüzyıl ortalarından 18. yüzyıl ortalarına kadar idaresi altında kaldıkları Doğu Kalmuklarından almışlardır. Bu kelime, *Oyrot* <*oyra-t* "yakınlar" şeklinde ortaya çıkmıştır. Burada kelime kökünün üzerine gelen ek Moğolca çokluk ekidir. (Karl H. Menges, "The South-Siberian Turkic Languages I", CAJ 1, 1995, S. 107-136 (çev.: Günay Karaağaç "Güney Sibirya Türk Şiveleri", Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1994, s.142

[11]O. Pritsak, Mayma adıyla Naymanlar arasında ilgi kurmuştur; *Mayma-Mayman-Nayma-Nayman*. Bk. Gülsüm Killi, a.g.t., s. 74

adlandırımıştır. Altay Türkleri arasında en kalabalık grup olarak kendilerini "Altay-Kişi" şeklinde adlandırmaktadırlar.

2. **Telengitler**: Telengitler (Teleŋgit), Ulagan, Koş-Agaç, Çuy, Çoluşman, Argut, Başkaus bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bunlardan Çûy ırmağı bölgesinde yaşayanlar, kendilerini "Çuy-Kiji" olarak adlandırırlar. Ruslar tarafından ise , 18. yüzyılda "Çuytsı", "Çuy Kalmıkları- Çuyskie Kalmıki", 1856 yılına kadar hem Rusya'ya hem de Çin'e vergi vermiş olmaları sebebiyle "iki vergi verenler" anlamına gelen "Dvoyedantsı" ve "Uryanhay Kalmıkları- Uryanhayskie Kalmıki" olarak adlandırılmışlardır. Telengitlerin bir kısmı da "Tölös" olarak adlandırılmışlardır.

3. **Teleütler:** Kendilerini "Telenget" ya da "Telengüt" şeklinde adlandıran Teleütlerin az bir kısmı, Çerga ırmağı tarafına, büyük bir kısmı da Büyük ve Küçük Basat ırmakları tarafına yerleşmişlerdir. Ruslar tarafından bir dönem "Belıe-Kalmuki" (Beyaz Kalmuklar) şeklinde adlandırılmışlardır.

4. **Tubalar:** Kendilerini "Tuba", "Tıva", "Tuma-Kiji", "Tubalar", "D'ış-Kiji", "T'ış-Kiji" ve "Yış-Kiji" (Orman halkı) olarak adlandıran bu boy, Biy, Kadın, Üymen, Puja, Büyük ve Küçük İşa, Sarı ve Kara Kokşa, Mayma ırmakları civarında yaşamaktadırlar. Ruslar bunları "Çernovıe Tatarı (Kara Tatarlar)" olarak adlandırmışlardır. Bu adı Katunya'nın doğusundaki sık çam ormanlarında yaşamalarından dolayı almışlardır.

5. **Kumandılar:** Bugün az bir kısmı Altay Cumhuriyeti içerisinde Biy ve Lebed ırmakları civarında, çoğu Altay Bölgesi'nde Solton ve Starobardinsk aymaklarında yaşayan Kumandılar, kendilerini "Kubandı-Kiji", "Kubantı-Kiji" ve "Kumandı-Kiji" olarak adlandırmaktadırlar. Rusça adlandırmaları "Kumandjintsı" olan bu boy Aşağı Kumandı ve Yukarı Kumandı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

6. **Çalkandular:** Lebed ırmağı ve Baygol çayı boyunca oturmakta olan bu boy, kendilerinin "Çalkandu-Kiji" , "Şalkandu-Kiji" ya da "Kuu-Kiji" ve "Lebed Tatarları" olarak adlandırmışlardır. Rusça adlandırmaları "Lebedinskie Tatarı" veya "Lebedintsı" şeklindedir. Lebed Tatarları adını Lebed ırmağı boyunca yaşamalarında dolayı almışlardır. Rusçada "lebed" kelimesinin anlamı "kuğu" olduğundan kendilerini "Kuu-Kiji" olarak adlandırmışlardır.

2. Altay Türkçesinin Türk Lehçeleri Arasındaki Yeri

Türk lehçeleri üzerinde coğrafî yönler, coğrafî adlar, boy adları ve dil özellikleri gibi pek çok husus esas alınarak tasnif denemesi yapılmıştır. [12]

W. Radloff, ses özelliklerine göre hazırlamış olduğu tasnifte, Altay Türkçesini *Şark Şiveleri* ana grubu altında *1. Asıl Altay Şiveleri a. Altay şivesi*, *b. Teleüt şivesi, 3. Şimâli Altay şiveleri a. Lebed şivesi, b. Şor şivesi* şeklinde değerlendirmiştir.

H. Vambéry, *Sibirya* Türkleri, *Orta Asya* Türkleri, *Pontus Türkleri* ve *Garp Türkleri* şeklinde beş grup olarak hazırladığı tasnifinde, *I.Sibirya Türkleri* ana grubu altında *Teleüt (Telenget-kişi)*, *Altay (Altay-kişi, Altay Kalmıkları, Dvoedanlar)*, *Tuba (Tuba-kişi, Yış-kişi, Urenḫay, Çernevo)*, *Kumandı (Kumandı-kişi, Ak-Kalmıklar)*'ya yer vermiştir.

A. Samoyloviç, Radloff'un tasnifini esas ve Korş'un tasnifini yardımcı olarak alıp hazırladığı tasnifinde *Tav- Grubu(Kıpçak, Şimâl-i Garbî)*'nda *bugünküler* alt grubunda *Altay*, *Teleüt* ve *Kumandı* lehçelerine yer vermiştir. Yine bu grup altında *Altay* ve *Teleüt* lehçelerini, *1. Moğol devrinden önceki şiveler* bölümüne almıştır.

N. A. Baskakov, Türk dilini *Türk Dillerinin Garbî Hun Dalı* ve *Türk Dillerinin Şarkî Hun Dalı* olarak ikiye ayırdığı tasnifinde, *Türk Dillerinin Şarkî*

[12] Altay Türkçesinin Türk lehçeleri arasındaki yerini göstermek için burada tasnifleri toplu bir şekilde göstermiş olan Reşit Rahmeti Arat'ın "Türk Şivelerinin Tasnifi" adlı çalışmasından yararlanılmıştır. Bk. Reşit Rahmeti Arat, "Türk Şivelerinin Tasnifi", Türkiyat Mecmuası, S. X, 1953, s. 58-138

Hun Dalı ana grubu altında *I. Uygur grubu* içerisinde *1. Hakas bölümü*nde *bugünkülerden* başlığı altında *Altay dilinin şimâl şiveleri (Tuba, Şalkanduu, Kumandı)*ne, yine aynı ana grup altında *III. Kırgız-Kıpçak grubu* içerisinde *bugünkülerden* başlığı altında *Altay (Altay, Teleüt, Telengit şiveleri)*ne yer vermiştir.

R. R. Arat, *Türk lehçe grupları* ve *Türk şive grupları* olarak iki ana grupta topladığı tasnifinde, Altay Türkçesini *Türk şive grupları* altında *III. tav- grubu (ayaḳ, tav, tavlı, kalġan): Şimâl* içerisinde değerlendirmiştir.

T. Tekin'in Türk lehçelerini on iki gruba ayırdığı tasnifinde ise Altay Türkçesini *VI. tağlıġ grubu* içinde *Kuzey Altay diyalektleri (Tuba, Kumandū, Çalkandū)*, *VII. tūlu grubu* içerisinde *Güney diyalektleri (Asıl Altay, Telengit, Teleüt)* şeklinde değerlendirmiştir.[13]

3. Altay Türkçesinin Ağızları[14]

Altay Türkçesinin ağızları ile ilgili çalışmalar, 19. yüzyılın ortalarında, o coğrafyaya dil, folklor ve edebiyat araştırmaları için gezi düzenleyen bilim adamları, Türkologlar ve Hristiyanlığı yaymak amacıyla oraya giden misyonerler tarafından gerçekleştirilmiştir. Altay Türkçesi, ağızları ve diğer Sibirya Halklarının dilleri hakkında en kapsamlı bilgilere 18. yüzyılın ikinci yarısında ulaşılmıştır ki G. F. Miller tarafından 1733'te Sibirya'dan senatoya gönderilen ve içlerinde Sibirya Türk lehçelerinin de yer aldığı küçük sözlükler ve anıtların olduğu birtakım malzemeler bu döneme aittir.

Altay Türkçesi ve folklorunun ilk araştırmacısı olarak kabul edilen W. Radloff büyük bir öneme sahiptir. 1859-1871 yılları arasında Altay bölgesinde yaşamış ve orada çeşitli derlemeler yapmış olan Radloff, bunların sonucunda pek çok önemli eser yayımlamıştır. G. N. Potanin de yine Altay folkloru ve Altaylıların etnografyaları

---

[13] Talat Tekin, "*Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi*", Erdem, No.13, 1990, s. 167

[14] Burada Altay Türkçesinin ağızları hakkında yapılan çalışmalar için Figen Güner Dilek'in "Altay Türkçesi Ağızları" tezinden yararlanılmıştır. Bk. Figen Güner Dilek, a.g.t., s. 13-18

üzerine önemli malzemeler toplamıştır. N. F. Katanov ise daha çok Tuva ve Hakasların ağızlarını araştırmış ve bunları diğer lehçelerle karşılaştırabileceği malzemeleri toplamıştır.

Bunların yanı sıra misyonerlerin yaptığı çalışmalar da ayrı bir öneme sahiptir ki bunlardan S. Landişev ve V. İ. Verbitskiy öne çıkmıştır. Bu dönemde Altay Türklerini Hristiyanlaştırmak amacıyla Altay Türkçesine çevrilmiş, kiliselerde okutulan pek çok kitap vardır. Bunlardan, V. İ. Verbitskiy'in de içinde bulunduğu misyonerler heyeti *Grammatika Altayskogo Yazıka (Kazan, 1869)* adlı ilk Altay Türkçesi gramerini yazmıştır. Yine bu misyoner heyeti tarafından hazırlanan *Slovar Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurskogo Yazıka (Kazan, 1884)* adlı sözlük oldukça önemlidir.

Radloff'tan sonra Altay Türkçesi ve ağızları hakkında önemli çalışmalar yapan ve pek çok eser veren Rus bilim adamı N. A. Baskakov olmuştur.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Altay Türkçesinin ağızları genellikle *"Kuzey Altay Ağızları (Tuba, Çalkandı, Kumandı"* ve *"Güney Altay Ağızları (Altay kiji, Telengit, Teleüt)"* olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu ağızları birbirinde ayıran belli başlı ses değişiklikleri şu şekildedir:[15]

1. Kısa seslerin uygunluğu:

	Kuzey ağızları	**Güney ağızları**
a. u ~ o		
	ul	ol "o"
	ura	oro "çukur"
	mursak	borsok "börek"

[15]N. A. Baskakov, Altayskiy yazık (Vvdenie v izuçenie altayskogo yazıka i ego dialektov), Akademiya nauk SSSR, İnstitut yazıkoznaniya, İzdatel'stvo akademii nauk SSSR, Moskva 1958, s. 69-71; Ayrıntılı bilgi için bk. Figen Güner Dilek, a.g.t.

uyda	oyto "geri"

b. ü ~ ö

müre	börü "kurt"
pürük	pörük "şapka"
şüy-	çöy- "çekmek"

c. i ~ e

sibis	semis "semiz, şişman"
pik	bek "sağlam"
pil/pel	bel "bel"
ilek	elek "elek"

2. Uzun seslerin uygunluğu:

a. oo ~ uu

ool	uul "oğul"
kook	kuuk "mesane"

b. aa ~ uu/oo

aar	uur "ağır"
paar	buur "bağır"
aas	oos "ağız"

3. Kuzey grubu ağızlarında ilk hecede geniş-yuvarlak ünlü bulunduğunda ardından gelen ve geniş ünlü olan /a/ ve /e/ seslerinde dudak uyumunun bulunmaması:

körgen	körgön "gören"
polġan	bolġon "olan"

4. Güney grubu ağızlarında kelime sonunda bulunan /g/ ve /ġ/ sesleri eriyip /uu/ ve /üü/ sesleri ortaya çıkarken Kuzey grubu ağızlarında bu seslerin korunması durumu:

taġ	tuu “dağ”
suġ	suu “su”
üg ~ uġ/uu	üy “ev”
eptig	eptü (ü) “elverişli”
şerig	çerü (ü) “ordu”
koyıġ	koyu (u) “koyu”
kırlıġ	kırlu (u) “dağlık”

5. Kelime başında ç/n’ ~ d’/ t’ uygunluğu:

a. ç ~ d’

çıl	d’ıl “yıl”
çıt	d’ıt “koku”
çiş	d’ıeş“orman”
çap-	d’ap- “kapamak”
çakşı	d’akşı “iyi”

b. n’ ~ d’

n’aan	d’aan “büyük”
n’ağıs	d’aŋıs “yalnız”
n’aŋ	d’aŋ “adet”
n’aak	d’aak “yanak”
n’an	d’an “yan”
n’eŋ	d’eŋ “yen”
n’eŋil	d’eŋil “hafif”

6. Kelime başında ş’ ~ ç uygunluğu:

ş’anak	çanak “kızak”
şapkan	çapkan “sıçrayan”
ş’ık-	çık- “çıkmak”
ş’ekpen	çekpen “çuha”
ş’eden	çeden “çit”

7. Kelime içinde j ~ ç uygunluğu:

pıjak	pıçak “bıçak”
kajan	kaçan “ne zaman”
piji-	biçi- “yazmak”

8. Kelime başında m ~ b uygunluğu:

müre/mörü	börü “kurt”
molot/molat	bolot “çelik”
mursak	borsok “porsuk”
malkaş	balkaş “çamur”

9. Kelime içinde b/v ~ m uygunluğu:

tebir (tevir)	temür “demir”
tabak (tavak)	tamak “gırtlak”
töben (töven)	tömön “aşağı”

Kuzey ve Güney ağızları olarak incelenmesinin yanı sıra Altay Türkçesi, dil ve kelime hazinesi bakımından dört tarihî dönemde de ele alınmıştır:[16]

1. Eski Türkçe dönemi (6.-8.-12. yy)
2. Moğol dönemi (13.-17. yy)
3. Rus kolonisi dönemi (18.-20. yy başları)

[16]N. A. Baskakov, T. M. Toşçakova, Oyrotsko-Russkiy Slovar’, OGİZ, Moskva 1947, s. 233

4. Ekim Devrimi sonrası ve Oyrot Otonom Bölgesi dönemi

4. Altay Türklerinin Kullandığı Alfabeler ve Altay Türkçesinin Yazı Dili Olma Süreci

Sovyetler Birliği kurulmadan önce 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren N. İ. İlminskiy'in önderliğinde, N. P. Ostroumov, İ. Altınsarin, İ. Y. Yakovlev gibi Türkolog-Şarkiyatçıların da desteklemiş olduğu Kiril harfleri temelinde Türk lehçeleri için ayrı ayrı alfabeler ve yazı dili oluşturma fikri hayata geçirilmiştir.[17]

Rusların Altay bölgesine hakim olmasıyla birlikte yoğun bir Hristiyanlaştırma politikası ve bu amaç doğrultusunda da ilk yazı dili oluşturma çabaları başlamıştır. 1834'te Misyoner Makariy Gluharev önderliğinde Altay Türkleri için hazırlanan, ancak akıbetinin ne olduğu bilinmeyen bu alfabenin ardından 1840'lı yılların sonuna doğru yine Makariy Gluharev tarafından bir alfabe ve Teleüt ağzına dayanan bir yazı dili oluşturulmuştur. Bu alfabeyle 1864'ten itibaren kiliselerde okutulan çeşitli kitaplar Altay Türkçesiyle basılmıştır.[18]

İlk Altay-Kiril alfabesi, Altayları Hristiyanlaştırmak amacıyla 1845'te kurulmuş olan *Altayskoy duhovnoy missii* "Altay İlahî Misyonu" üyeleri tarafından geliştirilip 1922'ye kadar kullanılmıştır. Ancak Altay Türklerinin, misyon üyeleri tarafından hazırlanmış olan bu Kiril alfabesinden önce özellikle resmî yazışmalarda Uygur yazısından geliştirmiş oldukları ve *üzük biçik* (*todo biçik, todo üzük, todrha üzük*) adı verilen bir Moğol alfabesi kullandıkları 20. yüzyılın ilk yarısında yapılan çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Bu konuda ilk ciddi araştırmayı yapan Grigori Petroviç Samayev'in elde ettiği bilgilere göre *üzük biçik* adı verilen bu yazı 19. yüzyılın sonlarına kadar Altay Türkleri tarafından kullanılmıştır.[19]

---

[17] Gülsüm Killi, Kuzey ve Güneydoğu Sibirya Türklerinin Dil Durumu, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi: 21, Ankara 2010, s. 103

[18] Figen Güner Dilek, a.g.t., s. 23-24

[19] Hatice Şirin User, Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri, Akçağ Yay., Ankara 2006, s. 174-175

Misyonerler tarafından oluşturulmuş olan alfabeye, 1922 yılında,Rusça kelimelerin doğru yazılması gerekçesiyle "*в,ф,х,ц,ю,я,э,ъ,ь*" işaretleri eklenmiştir. Ayrıca, *i→И* şeklinde, ayrı işaretlerle gösterilen ince ve kalın */k/* de birleştirilerek tek *K* işaretiyle gösterilmiştir. 1923'te de II. Sovyet Bölge Kurultayı'nda, Rus alfabesi kullanılması ve yazı dilinin Altay Kişi ağzına dayandırılması kararlaştırılmıştır.[20] Bugün de hâlâ yazı dili Altay Kişi ağzına dayanmaktadır.

1928'e kadar kullanılan bu alfabeden sonra 10 yıllık bir Latin alfabesi tecrübesi yaşayan Altaylar, 1938'de tekrar Kiril alfabesine geçmişlerdir. Bu alfabe de 1944'te reform edilerek günümüze kadar kullanılmıştır.[21]

---

[20] Figen Güner Dilek, a.g.t., s.25

[21] Hatice Şirin User, a.g.e., s. 181

Altay Türklerinin Kullandığı Alfabeler:

Seslerin (fonemlerin) Türkçeye göre temel tipi	Misyoner alfabesi		Latin Alfabesi	Rus alfabesi	
	1845-1922 yılları	1922-1928 yılları	1928-1938 yılları	1938-1944 yılları	1944 yılından beri
1	2	3	4	5	6
a	A a	A a	A a	A a	A a
ā	Aa, aa	Aa, aa	Aa, aa	Aa, aa	Aa, aa
b	Б б	Б б	B в	Б б	Б б
v	B в	B в	V v	B в	B в
g	Г г	Г г	G g	Г г	Г г
d	Д д	Д д	D d	Д д	Д д
t', d'	J j	J j	Ç ç	Дь дь	J j
e	E e	Э э	E e	E e	Э e
ē	Ee, ee	Ээ, ээ	Ee, ee	Ee, ee	Ээ, ээ, ee
j	Ж ж	Ж ж	Ƶ ƶ	Ж ж	Ж ж
z	З з	З з	Z z	З з	З з
i	I i	И и	I i	И и	И и
î	Ii, ii	Ии, ии	Ii, ii	Ии, ии	Ии, ии
y	Й й	Й й	J j	Й й	Й й
k	K к	K к	K k	K к	K к
ķ	К̄ к̄	-	-	-	-
l	Л л	Л л	L l	Л л	Л л
m	M м	M м	M m	M м	M м
n	H н	H н	N n	H н	H н
ñ	Ҥ ҥ	Ҥ ҥ	Ꞑ ꞑ	Н̓ н̓	Ҥ ҥ

5. Tezin Konusu, Tezin Amacı, Tezin Yöntemi

5.1. Tezin Konusu:

Bu çalışmanın konusu, Altay Türkçesinin tarihî karşılaştırmalı ses bilgisini içermektedir. Bu karşılaştırma, Türk dilinin Eski Türkçe olarak adlandırılan dönemi esas alınarak yapılmıştır.

5.2. Tezin Amacı:

Bu çalışma ile Eski Türkçe ve Altay Türkçesi arasındaki ortak kelimeler üzerinden fonetik bağlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ortaya çıkarılan fonetik bağların yanı sıra Altay Türkçesi ile Eski Türkçe arasındaki ortak söz varlığına dair genel bir değerlendirme de yapılmaya çalışılmıştır.

5.3. Tezin Yöntemi:

Karşılaştırmamıza temel olan Eski Türkçe dönemine ait malzemeler için Sir Gerard Clauson'un *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*[22], B. M. Nadelyayev, D. M. Nasilov, E. R. Tenişev ve A. M. Şçerbak redaktörlüğünde hazırlanmış olan *Drevnetyurkskiy Slovar'*[23] ile Besim Atalay'ın çevirisini yaptığı ve 4 ciltten oluşan *Divanü Lûgat-it Türk*[24]adlı eserinin 4. cildinde yer alan dizin kısmındaki kelimelerden faydalanılmıştır. Ancak çalışmamızda Eski Türkçe ile Altay Türkçesi arasındaki fonetik değişiklikler için Clauson'un sözlüğü esas alınmıştır. Altay Türkçesi dil malzemeleri için ise *Altayca-Türkçe Sözlük*[25]'te yer alan kelimeler taranmıştır. Bu sözlük esasen N. A. Baskakov ile T. M. Toşçakova'nın hazırlamış olup 1947'de Moskova'da basılan ve 10.000 kelimeyi ihtiva eden *Oyrotsko-Russkiy Slovar'* adlı sözlüğün Türkçe'ye çevirisidir. Ancak bu çeviriye pek çok ekleme yapılmış, bunun

---

[22]Sir Gerard Clauson, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford 1972.

[23]Drevnetyurkskiy Slovar', Izdatel'stvo Nauka Leningradskoe Otdelenie, Leningrad 1969.

[24]Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it-Türk, Cilt IV (Dizin), Çev. Besim Atalay, TDK, Ankara 2006.

[25]Altayca-Türkçe Sözlük, Prof. Dr. Emine Gürsoy-Naskali, Muvaffak Duranlı, TDK, Ankara 1999.

sonucunda 13.000'den fazla madde başı ortaya çıkmıştır. Sözlüğe eklenen pek çok yeni kelimenin yanı sıra madde başı kelimelerin kökeni gösterilmiştir. Çalışmamız sırasında alıntı kelimeler hesaba katılmamıştır. Sözlükte bazı kelimeler Türkçe olmasına karşın yanlışlıkla Moğolca olarak gösterilmiştir. Bu şekilde yanlışlıkla Moğolca olarak gösterilen bazı kelimelerin düzeltilmesi konusunda Mehmet Ölmez'in Altayca-Türkçe Sözlük için yazdığı tanıtma amaçlı makalesinden yararlanılmıştır.[26]Bunun yanısıra Moğolca olmasına rağmen Moğolca olarak gösterilmemiş kelimeler ve başka bir dile ait olan kelimelerin kökenini belirleyebilmek amacıyla M. Räsänen'in *Versuch eines Etymologischen Wörterbuches der Türksprachen*[27] adlı eserinden de faydalanılmıştır.

Çalışmamızda, art zamanlı bir karşılaştırma yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemle ana dile ait seslerin zaman içinde uğradıkları değişimler ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu değişimlerin analizi ve ortaya koyduğu sonuçlar değerlendirilmiştir.

Altay Türkçesi ile ilgili olarak daha önce yapılmış olan tezler içinde en önemlileri olarak başta Figen Güner Dilek'in yüksek lisans tezi olarak çalıştığı *Altay Türkçesinde Fiil*[28] ve yine F.G. Dilek'a ait *Altay Türkçesi Ağızları*[29] isimli doktora tezi gelmektedir. Ayrıca bu konuda Eyüp Bacanlı'nın yüksek lisans tezi olarak yaptığı *Altay Türkçesinde Zaman Şekilleri*[30] önemli çalışmalardandır. Bunun yanı sıra Gülsüm Killi'nin *Kuzeydoğu Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*[31]adlı yüksek lisans tezi bütün Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçeleri hem birbirleriyle hem de tarihî olarak karşılaştırması bakımından oldukça önemlidir

---

[26]Mehmet Ölmez, Sibirya Tanıtmaları 1:"Altayca-Türkçe Sözlük, Prof. Dr. Emine Gürsoy-Naskali, Muvaffak Duranlı, TDK, ISBN 975-16-1146-6, Ankara 1999, 266 s.", Türk Dilleri Araştırmaları 11 , 2001

[27] M. Räsänen, Versuch eines Etymologischen Wörterbuches der Türksprachen, Helsinki 1969.

[28]Figen Güner Dilek, Altay Türkçesinde Fiil, Gazi Üniversitesi, Ankara 1996

[29]Figen Güner Dilek,Altay Türkçesi Ağızları, Gazi Üniversitesi, Ankara 2005

[30]Eyüp Bacanlı, Altay Türkçesinde Zaman Şekilleri, Fatih Üniversitesi, İstanbul 2001

[31]Gülsüm Killi, Kuzeydoğu Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1996

II. BÖLÜM

ESKİ TÜRKÇE VE ALTAY TÜRKÇESİNİN SES SİSTEMİ

1. ESKİ TÜRKÇENİN SES SİSTEMİ

Ünlü Sistemi:

Eski Türkçenin ses sistemi içerisindeki ünlüler hakkında araştırmacılar arasında çeşitli görüşler yer almaktadır. A. von Gabain, Eski Türkçenin ünlülerini "a, ā, ɒ, ä, e, ı, i, ī, o, ō, ö, ȫ, u, ū, ü, ǖ" şeklinde vermiştir. Gabain, burada /ɒ/ ile gösterilmiş sesin, hafif yuvarlak ve geniş bir /a/ sesine delalet ettiğini belirtmiştir. Buradaki /ī/ şeklinde gösterilen sesi ise uzun /i/ için kullanmıştır. Ayrıca /a/ sesinin önden çıkarılan /ä/ sesine tekabül ettiğini, bunun yanı sıra Uygur ve Mani yazısından bazen /ä/ bazen de /i/ ile temsil edilen kapalı bir ünlünün de olması gerektiğini söylemiştir. Uzun ünlüler konusunda ise Türkmencede, Özbekçede, diğer modern Türk ağızlarında uzun ünlülerin, Yakutçada uzun ünlülerin ve diftongların, Macarcadaki Türkçeden girme kelimelerde uzun ünlülerin veya altta kalmış ses dönüşümlerinin varlığının, bize ilk Türkçede uzun ünlülerin varlığını gösterdiğini ifade etmiştir.[32]

Marcel Erdal'a göre, Ön Türkçede "a, ï, o, u,ä, i, ö, ü" ve bunların uzunları olmak üzere 16 tane ünlü vardır. Eski Türkçe kelimelerin orjinalinde, 16 ünlünün sadece ilk hecede belirgin olduğunu, bu açıdan diğer hecelerdeki durum hakkında çok az şey bilindiğini belirtmiştir. Eski Türkçe dönemi sırasında, bu uzunlukların bırakıldığını ve geriye /ä:/ sesinin /e/ sesine dönüşmesi sebebiyle de 9 ünlünün kaldığını söylemiştir.[33]

Ana Türkçe ve Eski Türkçenin ünlü sayısı hakkında, runik harfli metinleri okuma sırasında W. Radloff ve V. Thomsen tarafından iki farklı görüş ortaya konmuştur. W. Radloff, Ana Türkçe için sadece /e/ ünlüsünü kabul edip bunun daha sonra farklı diyalektlerde /i/, /ė/, /ie/ şeklinde geliştiğini ya da /e/ olarak korunduğunu

[32]A. von Gabain, Eski Türkçenin Grameri (çev: Mehmet Akalın), TDK, Ankara 2007, s. 33-35

[33] Marcel Erdal, A Grammar of Old Turkic, Leiden: Brill, 2004, s. 45

öne sürerken V. Thomsen, Orhun Yazıtlarındaki *beş, yer, yeti* gibi kelimelerin ilk hecelerinde görülen /ı,i/ ünlüsünün bazen yazılıp bazen yazılmamasının /e,i/ arasında dokuzuncu bir ünlünün varlığını gösterebileceğini, ardından da buna kanıt olarak Orhun Yazıtlarında iki şekilde de yazılan kelimelerin, Yenisey Yazıtlarında 𐰅 şeklinde özel bir işaretle gösterildiğini ortaya koymuştur. Ardından K. Foy da bu tartışmaya katılmış ve Azericede /ė/ sesinin korunduğuna dair örnekler vermiştir.[34]

V. Thomsen'in Yenisey Yazıtlarında göstermiş olduğu özel işaretin yanı sıra Harezm sahasında, János Eckmann da önemli bir noktaya dikkat çekmiştir. J. Eckmann, Harezm Türkçesi yadigarlarında /ä/ ve /i/ seslerinin yazılışının hiçbir kurala uymadan değişip durduğunu, Nehcü'l-Ferâdîs'de /ä/ sesi hakimken Hüsrev ü Şirin'de /i/'li yazılışların yanı sıra /ä/'nin de sıklıkla olduğunu dolayısıyla büyük ihtimalle /ä/ sesinin 14. yüzyıl ortasına kadar korunduğunu ve sonra /i/ (e ?)'ye geçişin genelleştiğinin kabul edilebileceğini ifade etmiştir. Nehcü'l-Ferâdîs'in Yeni Cami nüshasında ise üstünlü ى yazılışına rastladığını, ancak bununla neyin kastedildiğinin bilinemeyeceğini söylemiştir. Ama bunun da /ä/ ve /i/'den farklı bir ses olarak görülmesi gerektiğini düşünerek bu yazılışta bir kapalı /e/ sesini kabul etme eğiliminde olmuştur.[35]

M. Räsänen, Yakutça ile Türkmence arasında yaptığı karşılaştırma sonucu Ana Türkçede uzun ve kısa olmak üzere yedi ünlü tespit etmiştir. Sekizinci ünlü /e/ (ä) konusuna gelince de Ana Türkçede biri daha geniş (ä), diğeri daha dar (e) olmak üzere iki çeşit /e/ ünlüsü olduğu sonucuna ulaşmıştır.[36]

Sovyet Türkologlarından olan B. A. Serebrennikov ve N. Z. Gadjieva ise bu tartışmalı konuda Louis Bazin'e katılarak kapalı /é/ sesinin fonolojik bir işlevi

---

[34] Emine Yılmaz, "Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü", Türk Dilleri Araştırmaları, Ankara 1991, s. 151

[35] János Eckmann, Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar (Yay. haz. : Osman Fikri Sertkaya), TDK, Ankara 2003, s. 7; Kapalı e sesinin tarihî ve bugünkü lehçelerdeki durumu için bk., Ahmet Cevat Emre, "Türkçede Bulanık e (ė) Fonemi", *TDB,* III/6-7 (1946), s. 487-497; Reşit Rahmeti Arat, Türkçe Metinlerde e/i Meselesi, RO XVII (1953); Emine Yılmaz, a.g.m., s. 151-165; Musa Duman, Klâsik Osmanlı Türkçesi Döneminde i/e Meselesine Dair", İlmî Araştırmalar, 7, İstanbul 1999, s. 65-103; Elza Semedli, "Türk Lehçelerindeki Bir Ses: Kapalı é", Khazar Journal of Humanities and Social Sciences, Vol. 12, s. 522-532

[36] Talat Tekin, Türk Dilinde Birincil Uzun Ünlüler, Simurg yay., Ankara 1995, s.27

olmadığını, bu sesin aynı zamanda fonolojik olarak /e/ ve /i/ seslerine denk gelmediğini ve bu /é/ sesinin Türkçenin ünlü yapısındaki bütün sistemi bozduğunu söylemişlerdir.[37]

Türk dil ve lehçelerinde kapalı /é/'nin yanı sıra önemli bir konuda uzun ünlü meselesidir. Türk dillerinde birincil ve ikincil olmak üzere iki türlü uzun ünlü bulunmaktadır. İkincil uzun ünlüler, ünsüz düşmesi, ünsüz erimesi, ünlü birleşmesi ve hece kaynaşması gibi sebeplerle ortaya çıkmışlardır.[38]

Türk dil ve lehçelerinde birincil ünlü uzunlukları[39] ilk olarak Otto Böhtlingk yazdığı Yakutca Grameri ile ortaya koymuştur. O. Böhtlingk, yazdığı bu gramerde Yakutçanın ses sisteminde uzun ve ikiz ünlülerle kısa ünlüler arasında *āt "ad" : at "at", uot "od, ateş" : ot "ot"* gibi fonemik zıtlıklar bulmuştur. Böhtlingk'in ardından uzun ünlü meselesine değinen Radloff ise bu görüşe katılmamıştır. Ardından Karl Foy, Orhon Yazıtlarında *at "ad"* ve aç "*aç; acımak"* kelimelerindeki *t "at"* ve Tonyukuk 29, 2'de geçen *ç- "açmak"*tan farklı olarak ünlü işaretinin kullanılmamasına ilk defa dikkat etmiş ve bu yazılış farkını ünlülerin nicelik bakımından farklı olmasına bağlamıştır. K. Foy, daha sonra bu metodu Arap harfli metinlere de uygulayarak M. T. Houtsma tarafından yayımlanan Türkçe-Arapça sözlükteki kelime içinde ünülerin alışılmış bir şekilde harekeli yazılmasına rağmen bazı kelimelerin sıkça *elif, vav, ye* ile de gösterildiğini, bu kelimelerin de Yakutçadaki uzunluklara denk geldiğini ileri sürmüştür.

---

[37]B. A. Serebrennikov-N. Z. Gadjieva, Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihî Grameri (çev.: Tevfik Hacıyev-Mustafa Öner), TDK, Ankara 2011, s. 23

[38] Ahmet, Buran, Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler, Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Erciyes Üniversitesi, 10-12 Nisan 2006 Kayseri

[39] Türk dillerindeki aslî uzun ünlüler konusunda yapılmış çalışmaları ve tartışmaları vermek için Talat Tekin'in "Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler" adli kitabından yararlanılmıştır. Bk. Talat Tekin, Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, Simurg Yayınları, Ankara 1995, 192 s.; Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk., Osman Nedim Tuna, "Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller", *TDAY-Belleten 1960*, Ankara 1988, 2. 213-282; L. Ligeti, "Türkçede Uzun Vokaller"; *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII (1947), s. 82-94; Fatih Kirişçioğlu, "Saha ve Türkmen Türkçelerinde Eklerdeki Uzun Ünlü ve Diftonglar", *3. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı 1996*, Ankara 1999, s. 669-673; Zeynep Korkmaz, "Batı Anadolu Ağızlarında Aslî Vokal Uzunlukları", *TDAY 1953*, s. 197-240

K. Foy'dan sonra pek çok araştırmacı tarafından devam ettirilen bu tartışmada Polivanov, Ana Türkçedeki birincil uzun ünlü varlıklarını ilk defa Türkmenceye dayandırarak ortaya koyması bakımından önemlidir. Yakutça ve Türkmence dışında birincil uzunlukların başka bir lehçede de olduğunu ortaya koyan ise Gerhard Doerfer olmuştur. 1968'de İran'da keşfettiği Halaççada, Türkmence ile Yakutçada bulunan uzun ünlülü kelimelere karşı **DLT** *āş* = **Trkm.** *aş,* **Yak.** *as* diftonglu uzun ünlülerin denk geldiğini öne sürmüştür. Bu veriler dayanarak da Ana Türkçde üç farklı ünlü niceliği bulunduğunu öne sürmüştür. Ancak T. Tekin, en sağlam ölçüt olarak Türkmence ve Yakutçayı kabul ettiğinden Doerfer'e karşı çıkmıştır.

Buradan anlaşıldığı üzere kapalı é dahil, Eski Türkçenin ses sisteminde dokuz ünlü bulunmaktadır. Bugün sadece Türkmence, Yakutça ve Halaççada sistemli olarak korunmuş ve diğer bazı lehçelerde de az örneklerle de olsa bulunan kısa ve uzun ünlü karşıtlıkları hesaba katıldığında, Eski Türkçede "*a, ı, o, u, e, é, i, ö, ü, a:, ı:, o:, u:, e:, é:, i:, ö:, ü:"* olmak üzere on sekiz ünlü bulunmaktadır

Ünsüz Sistemi

Ahmet Cevat Emre, *Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri- Fonetik* adlı eserinde Orhon Türkçesindeki ünsüzleri şu şekilde göstermiştir:[40]

Çift dudak	p, b, m
Damaksıl	g, ġ; k, ḳ
Dişsil	t, d
Akıcı	l, r
Sızıcı	s, z, ş, ç
Geniz	n (ön n, art n), ŋ, ń
Yarı ünlü	y

Talat Tekin ise *A Grammar of Orkhon Turkic* adlı eserinde ise ünsüz sistemini şöyle göstermektedir:[41]

---

[40]Ahmet Cevat Emre, Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (ilk deneme)- Birinci Kitap FONETİK, İstanbul 1949, s. 52-54

[41]Talat Tekin, A Grammar of Orkhon Turkic, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Volume No.69, Bloomington 1968, s. 75

1. Dudaksıl (p, b, m)
2. Dişsil ve dişyuvasıl (t, d, ç, s, z, ş, n, l, r)
3. Palatal (ń, y)
4. Damaksıl (k, q, g, ġ, ŋ)

T. Tekin, *d, g, ġ, ŋ, ń, r* ve *z* ünsüzleri hariç diğerlerinin kelime başında bulunduğunu; l ve p ünsüzlerinin ise başta sadece alıntı kelimelerde görüldüğünü belirtmiştir. Kelime başında iki ünsüzün bulunmadığını ve ancak kelime sonunda bulunabilen ünsüz kümelerini de *lq/lk, lp, lt, nč, nt, rč, rq/rk, rs, rt, yt* şeklinde vermiştir.

Marcel Erdal ise Eski Türkçenin başındaki ünsüz sistemini sadece alıntı kelimelerde bulunan ünsüzleri dahil etmeden şöyle göstermiştir:[42]

	ötümsüz	ötümlü	nazal	sızıcı	akıcı
dudaksıl	p	v	m		
dişyuvasıl	t	d	n	s z	l
palatal	č	y	ń	š	
damaksıl	k	g	ŋ		r

Sonuç olarak, Eski Türkçede "*b, p, m, g, ġ, k, ḳ, t, d, l, r, s, z, ş, ç, n, ŋ, ń, y"* olmaz üzere on dokuz ünsüz yer almaktadır.

2. ALTAY TÜRKÇESİNİN SES SİSTEMİ

Ünlü Sistemi:

Altay Türkçesinde sekiz kısa "a, e, ı, i, o, ö, u, ü" ve sekiz uzun "aa, ee, ıı, ii, oo, öö, uu, üü" olmak üzere toplam on altı ünlü bulunmaktadır.

[42] Marcel Erdal, a.g.e., s. 62-63

Standart Altay Türkçesinin Ünlüler Tablosu[43]

Dilin hareketine ve aldığı biçime göre		Ön dil				Arka dil			
Dudakların biçimine göre		Düz		Yuvarlak		Düz		Yuvarlak	
Çene açısına göre		Geniş	Dar	Geniş	Dar	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Çıkış süresine göre	Normal(kısa)	E	i	Ö	ü	A	ı	O	u
	Uzun	Ee	ii	Öö	üü	Aa	ıı	Oo	uu

Altay Türkçesinde bulununan uzun ünlüler aslî olmayıp ikincildir. Bu ikincil uzunluklar iki ünlü arasında veya bir akıcı ünsüzün arasında kalan *n, ŋ, g, y* seslerinin erimesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bazı kısa ünlülü kelimelerde, yazıya geçirilmese de telaffuzda bir kısalma olmuştur. Bunlar: *kıra* “tarla”>*kra, kire* “bıçkı”>*kre, kurut* “peynir”>*krut, kızıl* “kızıl” >*kzıl, karındaş* “kardeş” >*karndaş, udura* “karşıdan” > *udra* vb.[44] Bazı kelimelerde hem telaffuzda hem de yazıda uzun ünlünün kısalarak normal uzunlukta bir ünlü olması durumu da vardır. Bunlar: *ögren-* >Alt. (yd) *üüren-* >*üren-, sub* > *suw* >Alt. (yd) *su* vb.[45]

Altay Türkçesinde belli durumlarda kelime kök ve gövdeleri bazı eklerle birleştiğinde ortaya uzun ünlüler çıkmaktadır:[46]

1. Ünlü ile biten bir kelimeye *ġ* veya *g* ile başlayan vurgusuz ek gelmesi durumunda uzun ünlü ortaya çıkar: *bala + ġa* > *balaġa* ~ *bala:* vs.
2. Ünlü ile biten fiillere ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde bazen uzun ünlü ortaya çıkar: *işte-er* > *işte:r* “çalışacak” vs.

[43] Ahmet Bican Ercilasun vd., a.g.e., s. 1016
[44] T. M. Toşçakova, Grammatika Oyrotskogo Yazıka, Novosibirsk 1938, s. 7
[45] Gülsüm Killi, a.g.t., s. 115
[46] Gülsüm Killi, a.g.t., s. 115

3. –p zarf-fiil eki *p* sesi ile biten fiillere geldiğinde uzun ünlü ortaya çıkar: *tep-ip > te:p "*tepip" vs.

Ünlü uyumlarına gelindiğinde, kalınlık- incelik uyumu Altay Türkçesinde vardır. Dudak uyumu bakımından ise Sibirya grubu lehçeleri içinde en ileri safhada görüldüğü lehçedir.[47]

Altay Türkçesinde kelimenin ilk hecesinde /o/, /oo/, /ö/, /öö/ sesleri var ise bu heceleri takip eden hecelerde de genellikle bu ünlüler ortaya çıkmaktadır:[48] öpke "ciğer" >*ökpö, töşek* "döşek"> *töjök, öleŋ* "ot" > ölöŋ, koyan"tavşan"> *koyon* vb. Bu uyum ekleşme sırasında da görülmektedir: *bolgan* "olan" > bolgon, *körgen* "gören" >*körgön* vb. Literatürde "*labial atraksiyon", "dudak çekerliği", "dudak benzeşmesi"* şeklinde de adlandırılan bu hadise, bugün başta Kırgız Türkçesi olmak üzere Yakut Türkçesinde de sistemli olarak korunmaktadır.[49] Ancak ilk hecede /u/, /ü/ sesleri var ise takip eden hecede düz-geniş ünlü korunur:[50]*yürek* "yürek" >*cürek*, *uzun* "uzun" >*uzun* vb.

---

[47]Karl H. Menges, "The South-Siberian Turkic Languages I", CAJ 1, 1995, S. 107-136 (çev.: Günay Karaağaç "Güney Sibirya Türk Şiveleri", Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1994, s. 137

[48]Geniş ünlülerin "o, ö" ünlülerinden sonra dudaksıllaşması Altay ve Kırgız Türkçelerinde,13.-14. yüzyıllardan önce bu dillerin taşıyıcıları bir araya geldiğinde ortaya çıkmışken "a" ünlüsünün "ü"den sonra dudaksıllaşması hadisesi ise 13. yüzyılda Kırgızların Tyan-Şan bölgesine gitmelerinden ve Altaylılardan ayrılmalarından sonra ortaya çıkmıştır. (İ. A. Batmanov, Z. B. Aragaçi, G. F. Babuşkin, Eski ve Bugünkü Yenisey Dili (çev.: Kerim Sarıgül, İsa Aydemir), Avrasya Yayınları, Bişkek 2006, s. 92)

[49]Abdülkadir İnan, bu dudak çekimi hadisesinin Kazak Türkçesinde sadece telaffuzda korunmakta olduğunu ve Türk dillerinin bazılarında güçlü bazılarında zayıf bir şekilde ortaya çıkan bu hadisenin en eski Türk dilinde de bulunduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak W. Radloff'un da bu olayı Orhun Yazıtlarında zayıf da olsa olduğunu kabul ettiğini belirtmiştir. W. Radloff, yazıtlarda, ancak dar vokalli ek alan hecelerin bundan etkilendiğini şu örneklerle göstermektedir: *tonlug, boldum, bozup, ozmuş, süŋükün, küŋlüg, öltüm, ölüg, ülüg* vb. (Abdülkadir İnan, "Kazak ve Kırgız Yazı Dillerinde Dudak Benzeşmesi (Labial Atraksiyon) Meselesi", TDAY-B 1964, Ankara 1989, s. 72-73)

[50] Türk dillerinde bu labial atraksiyon ilk ya da kök hecedeki *o/ö*'den sonraki hecelerle sınırlıdır. Bu *ü*'den sonraki hecelere de yayılmaya başlamışsa da henüz *u*'dan sonra bu duruma rastlanmamıştır. Moğol ve belli Tunguz dillerinde *o/*ö'den sonra düzenli bir şeklide görülen bu hadise, Volga ve Don nehirlerinde Kuzeydoğu Sibiryaya kadar olan üçgen içerisindeki Türk dillerinde tipiktir. Bu alana Güneybatı Türk

Bert Vaux, *The Origins of Altaic Labial Attraction* adlı makelesinde “labial atraksiyon” hadisesinin görüldüğü dillere bakıldığında, bu hadisenin ortaya çıktığı durumlar açısından üç temel grup olduğunu söylemektedir:

1. Sadece öndeki yuvarlak seslerin neden olduğu labial atraksiyon hadisesi: Altay dağlarının batısındaki dillerde ortaya çıkmaktadır.
2. Sadece ortadaki yuvarlak seslerin neden olduğu labial atraksiyon hadisesi: Altay dağlarının kuzey ve doğusundaki dillerde ortaya çıkmaktadır.
3. Hem dar hem de yuvarlak seslerin neden olduğu labial atraksiyon hadisesi: Altay dağlarında ve Altay dağlarının güneybatı tarafındaki bölgelerde bulunan dillerde ortaya çıkmaktadır (Altay, Şor, Kırgız).

B. Vaux, labial atraksiyon hadisesinin Türk, Moğol ve Tunguz dillerinde yaygın olduğunu, Türk dilinin Güneybatı ve Güneydoğu grubunda bulunmadığını, ancak Kuzeybatı ve Kuzeydoğu grubunda görüldüğünü eklemiştir. B. Vaux, bu hadisenin Kuzeybatı grubunda Nogay, Altay, Çulım, Karakalpak, Kazak ve Kırgız Türkçelerinde, Kuzeydoğu grubunda ise Balkar, Şor, Yakut Türkçeleri ve Hakas Türkçesinin Kızıl ağzında görüldüğünü belirtmiştir. Bu hadisenin, Güneybatı ve Güneydoğu gruplarında görülmemesini, labial atraksiyon hadisesinin yayılmaya başladığı zamanda bu dillerin labial atraksiyon hadisesinin bulunduğu dillerle büyük bir etkileşime girememiş olmasına bağlamıştır.[51]

Ünsüz Sistemi:

Altay Türkçesinde “*b, c, ç, d, f, g, h, j, k, l, m, ŋ, p, r, s, ş, t, v, y, z, x, f, şç, ts”* olmak üzere toplam yirmi dört ünsüz vardır.

---

dilleri, Abakan ve Tuva grubundakiler dahil değildir.(Karl H. Menges, The Turkic Languages and Peoples: An Introduction to Turkic Studies, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1968, s. 76)

[51]Vaux, Bert, “The origins of altaic labial attraction”, Harvard Working Papers in Linguistics 2, 1993, s. 228-236.

çıkış şekline göre			ton bakımından	çıkış yerine göre					
				çift dudak	diş-dudak	diş-diş eti	diş eti-ön damak	ön damak	art damak-boğaz
Süreksiz			Tonlu	b		d	c	g	g
			Tonsuz	p		t	ç	k	k
sürekli	Sızıcı		Tonlu		v	z	j		
			Tonsuz		f	s, ts	ş, şç		
	akıcı	geniz	Tonlu	m		n			ŋ
		yan	Tonlu			l	y		
		titrek	Tonlu			r			

Altayca kelimelerin başında ve sonunda "*b, d (t'den gelişen hariç), g, j, z*" ünsüzleri bulunmaz. "*v, x, f, ts, ş, şç*" ünsüzleri çoğunlukla Rusça kelimelerde görülmektedir.[52]

Altay Türkçesinin ünsüzleriyle ilgili önemli bir özellik Eski Türkçede kelime başında bulunan /y/ sesini /c/'ye dönmesidir. Bu sesin transkripsiyonu için "*dy, c', d', t'*" gibi çeşitli transkripsiyon kullanımları görülmektedir. Bu ses için Kiril alfabesinde "J, ДЬ"harfleri kullanılmıştır. T. M. Toşçakova, Kiril alfabesinde дь olarak gösterilen bu sesin дь ve й arasında telaffuz edildiğini belirtmiştir.[53] Karl H. Menges de дь olarak gösterilen bu sesin Türkiye Türkçesinde modern imlada *c* olarak gösterilen sesle eşit olmadığını, bunun Eski ve Genel Türkçede kelime başında buluna *y-* sesinden gelişmiş bir *palatal d* olduğunu ifade etmiştir.[54]Ahmet Cevat Emre, bu sesin yarı seslek bir c gibi

---

[52]Pek çok dil, özellikle 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılda Rusça kelimelerle söz dağarcığını fazlasıyla genişletmiştir. Bu durum Ekim Devrimi sonrasında yeni hece türlerinin, fonemlerin ve ses gruplarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. (Bk. İ. A. Batmanov, Z. B. Aragaçi, G. F. Babuşkin, a.g.e., s. 87)

[53]T. M. Toşçakova, a.g.e., s. 9

[54] Karl H. Menges, Some Remarks on Oyrot Morphology, Bulletin School of Oriental and African Studies, Vol. 21, No. 1/3, 1958, s. 493

okunması gerektiğini belirtip sesi *dy* olarak göstermeyi uygun bulmuştur.[55] Figen Güner Dilek ise Altay Bölgesine yaptığı araştırma gezisi sonucunda Altaylıların bu sesi Türkiye Türkçesindeki *c* gibi telaffuz ettiklerini ve dolayısıyla bu sesi "*d', t' c'*" gibi transkripsiyon etmenin Altay Türkçesini diğer lehçelerden uzaklaştırmak olduğunu söylemiştir. bu nedenle de çalışmalarında bu sesi *c* olarak transkripsiyon etmiştir.[56] Biz de bu çalışmamızda F. G. Dilek gibi bu sesi *c* olarak gösterdik.

[55] Ahmet Cevat Emre, a.g.e., s. 273

[56] Ahmet Bican Ercilasun vd., a.g.e., s. 1019

III. BÖLÜM

ALTAY TÜRKÇESİNİN TARİHÎ KARŞILAŞTIRMALI SES BİLGİSİ

Bu bölümde Eski Türkçe ve Altay Türkçesinin ses yapıları ele alınmıştır. Ünlüler ve ünsüzler şeklinde sınıflandırılan seslerin kelime başında, kelime içinde ve kelime sonundaki düzenlerine yer verilmiştir.

1. ÜNLÜLER

1.1./a/ Ünlüsü

/a/ sesi, kalın, düz ve geniş bir ünlüdür. Bu ses, Altay Türkçesinde ilk hecede genellikle korunmuştur. İlk hece dışındaki durumlarda ise kelimenin ilk hecesinde yuvarlak ses varsa genellikle /o/ sesine dönüşmüştür.

a. İlk hecede /a/:

1. *a*- durumunda:

1.1. **ETü.** /a/ >**Alt.** /a/

ETü. açıǧ "fiziksel bir acı; ekşi; üzücü, acı veren; öfke, kızgın" (EDPT, 22)
ETü. AČÏĠ I "1. Ekşi, acı; 2. mec. Acı verici, üzücü; 3. Acılık, acı; 4. Ağır, dayanılmaz; 5. Şiddetli, öfkeli; 6. Öfke" (DTS, 4)
ETü. açıǧ "acı, acı olan her nesne; ekşi" (DLT, 3)
Alt. açu "acı,ekşi; dert, keder, üzüntü; nefret, kızma, hiddet; acı (ses); acıyla" (ATS, 20)

ETü. ata: "baba" (EDPT,40)

ETü. ATA I "baba" (DTS, 65)

ETü. ata "ata, baba" (DLT, 47)

Alt. ada "baba, dede" (ATS, 20)

ETü. akın “akıntı, akış; mec. yağmalayıcı bir baskın” (EDPT, 87)

ETü. AQÏN “sel; akıntı” (DTS, 48)

ETü. akın “ sel, akıntı” (DLT, 16)

Alt. agın “akıntı, akar, dere, akıntı yeri” (ATS, 21)

ETü. aşur- “öteki tarafa geçirmek ya da geçmek; övmek” (EDPT, 265)

Alt. ajır- “yatmak; getirmek, taşımak, bir şeyin üzerinden aşırmak” (ATS, 22)

ETü. alım “borç, vergi” (EDPT, 145)

ETü. ALÏM “borç; kâr, artış” (DTS, 35)

ETü. alım “alacak, borç” (DLT, 19)

Alt. alım “borç, görev” (ATS, 24)

ETü. alığ “kötü, deli, aptal” (EDPT, 135)

ETü. ALÏĠ “kötü, fena” (DTS, 35)

ETü. alığ “kötü, fena, alık” (DLT, 19)

Alt. alu “kürk, post; aptal, budala” (ATS, 25)

ETü. arık “sulama kanalı” (EDPT, 214)

ETü. ARÏQ II“dere, arık” (DTS, 52)

ETü. arık “ırmak, ark, germeç, kaş, kanal” (DLT, 32)

Alt. arık “ark, sulama kanalı” (ATS, 28)

ETü. azuk ”insan veya hayvana yol için hazırlanan yemek; yemek, erzak” (EDPT, 283)

ETü. AZUQ I “yemek, besin, erzak, yem” (DTS, 73)

ETü. azuk “azık” (DLT, 57)

Alt. azık “azık, yiyecek, erzak” (ATS, 32)

2. *a*K- durumunda

2.1. **ETü.** /a/ >**Alt.** /a/

ETü. ak- “akmak” (EDPT, 77)

ETü. AQ- I “1. Akmak; 2. mec. istila etmek, basmak (düşmanlar için)” (DTS, 48)

ETü. ak- “akmak” (DLT, 15)

Alt. ak- “akmak, akıp gitmek; akıntıyla taşınmak, yüzmek” (ATS, 22)

ETü. alkış “övgü” (EDPT, 137)

ETü. ALQÏŠ “1. Övgü, hayır duası; 2. Dua” (DTS, 38)

ETü. alkış “alkış, öğme” (DLT, 21)

Alt. alkış “dua, hayır dua etmek, teşekkür etme” (ATS, 24)

ETü. andık- “yemin etmek” (EDPT, 180)

ETü. ANTÏQ- “ant içmek, yemin etmek” (DTS, 45), ANDÏQ- “yemin etmek” (DTS, 44)

ETü. andık- “ant içmek, yemin etmek” (DLT, 25)

Alt. antık- “yemin etmek, and içmek” (ATS, 26)

ETü. arçı: “heybe” (EDPT, 200)

ETü. ARČÏ “eyer takımı” (DTS, 51)

ETü. arçı “heybe” (DLT, 31)

Alt. arçımak “eyere veya sırta alınan yol çantası, heybe, torba” (ATS, 27)

ETü. aş- “büyümek, genişlemek, büyütmek” (EDPT, 255)

ETü. AŠ- “geçmek, aşmak” (DTS, 62)

ETü. aş- “aşmak, bir tepeyi öbür yana geçmek” (DLT, 42)

Alt. aş- “1. Artmak, yükselmek; 2. (güneş için) batmak; 3. Bir şeyi aşmak, geçmek; 4. Dökülmek; 5. Geçmek, geride bırakmak” (ATS, 30)

3. K*a*- durumunda:

3.1. **ETü.** /a/ >**Alt.** /a/

ETü. yaşar- (yaşa:r-) “yeşil olmak; nemli olmak” (EDPT, 979)

ETü. JAŠAR- “yeşermek” (DTS, 246)

ETü. yaşar- “yeşermek” (DLT, 757)

Alt. cajar- “1. Yeşillenmek, yeşermek; 2. Gençleşmek” (ATS, 49)

ETü. 2 yalın-[57] “yalvarmak” (EDPT, 931)

[57]Clauson, bu kelimenin Altay, Küerik ve Teleüt Türkçelerinde **yalın-** “yalvarmak, rica etmek; dalkavukluk etmek” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. JALÏN- II “istemek, yalvarmak” (DTS, 229)

Alt. calın- “1. İtaat etmek, boyun eğmek; 2. Yalvarmak” (ATS, 50)

ETü. kapış “yağma” (EDPT, 587)

ETü. QAPÏŠ “yağmacılık, hırsızlık” (DTS, 421);QAPUŠI “qapuš qarma bol- : talan olmak” (DTS, 421)

ETü. kapış “kapış, kapıp alma, yağma etme, çalma” (DLT, 264)

Alt. kabış “1. Birleştirme, bir nesneyi diğerine bağlama; 2. Kavga etme” (ATS, 92)

ETü. karık- “kardan etkilenmek” (EDPT, 655)

ETü. QARÏQ- “kör olmak, karın parlaklığından gözlerde sancı duymak” (DTS, 427)

ETü. karık- “kardan göz kamaşmak” (DLT, 269)

Alt. karık- “kapanmak” (ATS, 99)

ETü. satığ “satış; ticaret; satış fiyatı” (EDPT, 799)

ETü. SATÏĠ “1. Ticaret, alışveriş; 2. Fiyat” (DTS, 491)

ETü. satığ “satış, satma” (DLT, 497)

Alt. sadu “ticaret, alışveriş” (ATS, 148)

ETü. taru:- (da:ru:-) “dar, sıkışık, sınırlandırılmış olmak” (EDPT, 532)

ETü. TARU- I “daraltmak, sıkıştırmak” (DTS, 539)

ETü. taru- “daralmak” (DLT, 581)

Alt. tarı- II “daraltmak, büzmek” (ATS, 169)

ETü. taya:- (d-) “destek koymak; dayamak” (EDPT, 567)

ETü. TAJA- “destek koymak” (DTS, 527)

ETü. taya- “dayak koymak, dayak dikmek, dayamak” (DLT, 589)

Alt. taya- “desteklemek, dayanak koymak” (ATS, 171)

3.2. **ETü.** /a/ >**Alt.** /ı/

ETü. yalım[58]“çıplak” (EDPT, 929)

ETü. JALÏM “dik, sarp” (DTS, 228)

ETü. yalım “sarp, dik, yalçın” (DLT, 735)

Alt. cılım II “cilalı, düz” (ATS, 61)

3.3. **ETü.** /a/ >**Alt.** /o/

ETü. kaşuk “kaşık; çukur bir şeyle eşelemek” (EDPT, 671)

ETü. QAŠÏQ (DTS, 431); QAŠUQ I “kaşık” (DTS, 432)

ETü. kaşık “kaşık” (DLT, 277); kaşuk “kaşık” (DLT, 278)

Alt. kojuk “kaşık” (ATS, 114)

---

[58]Clauson, bu kelimenin genelde “**kaya:**”nın niteliği için kullanıldığını ve Koybal Türkçesinde **yalım**, Hakas ve Tuva Türkçesinde ise **çalım** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. yaḏa:ğ[59] “yayan (atla gitmenin tersi)” (EDPT, 887)

ETü. JAḎAĠ “1. Yaya; 2. Yayan” (DTS, 223); JADAĠ “1. Yaya; 2. Yayan” (DTS, 222); JAJAĠ (DTS, 226)

ETü. yadağ “yayan, yaya” (DLT, 724); yadhağ “yaya, yayan” (DLT, 724)

Alt. coyu “yaya” (ATS, 64)

4. K*a*K- durumunda:

ETü. 1 yap/yep “pekiştirmeye yarayan ön ek” (EDPT, 870)

ETü. JAP III: **jap jazï** çok düz, düzgün” (DTS, 235)

Alt. cap “(Pekiştirme sıfatı yapmada kullanılan p sesi ile ön ek)” (ATS, 53)

4.1.**ETü.** /a/ >**Alt.** /a/

ETü. baltır “baldır” (EDPT, 334)

ETü. BALTÏR II “baldır (ayak)” (DTS, 81)

Alt. baltır “baldır (ayak)” (ATS, 34)

ETü. başçı: “lider, öncü, amir” (EDPT, 378)

ETü. BAŠČÏ I “yönetici, lider, başkan” (DTS, 87)

Alt. başçı “önder, baş, reis” (ATS, 35)

---

[59]Clauson, bu kelimenin Hakas Türkçesinde **çazağ**, Tuva Türkçesinde ise **çadağ** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. 1 kak/ka:k “kurumuş bir şey” (EDPT, 608)

ETü. QAQ I “kurumuş, kuru” (DTS, 421); QAQ II “dilim; (ince) dilim” (DTS, 421), QAQ III “su birikintisi, durgun su” (DTS, 422)

ETü. kak “erik, kaysı gibi meyvaların kurusu” (DLT, 251), kak “kurutulmuş nesne” (DLT, 251); kak “göl; kurumuş göl; su birikintisi” (DLT, 251)

Alt. kak “kuru, kumlu” (ATS, 94)

ETü. kal[60] “vahşi, zalim, deli” (EDPT, 614)

ETü. QAL I “budala; çılgın, deli” (DTS, 410)

Alt. kal “küstah, kaba, ahmak” (ATS, 94)

ETü. sakçı: “koruma, muhafız” (EDPT, 806)

ETü. SAQČÏ “muhafız, bekçi” (DTS, 486)

Alt. sakçı “1. Koruyucu, bekçi; 2. mit.Kötü ruhlardan insanların evlerini koruyan iyi ruhların adı” (ATS, 148)

ETü. tart- (?d-) “çekmek, sürüklemek; tartmak” (EDPT, 534)

ETü. TART- “1. Çekmek, sürüklemek; götürmek; 2. Çekip boşaltmak, sürükleyerek çıkarmak (kından); 3. Çekmek, çıkarmak; 4. Getirmek, sunmak; 5. Tartmak; 6. Değmek, vurmak” (DTS, 538)

---

[60]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubu Türk lehçelerinden Şor ve Teleüt Türkçelerinde **kal** “kaba, terbiyesiz” , Sagay Türkçesinde ise **xal** “güçlü, cesur” şeklinde olduğunu belirtmiştir.

ETü. tart- “tartmak; cezbetmek; çekmek, uzatmak, germek; getirmek, almak, çıkarmak” (DLT, 580)

Alt. tart- “çekmek, sürüklemek” (ATS, 170)

ETü. TAP I “irade, istek” (DTS, 533)

Alt. tap I “irade, istek” (ATS, 168)

ETü. 2 tat (?d-)[61] “pas” (EDPT, 449)

ETü. TAT II “pas” (DTS, 541), TUT “pas” (DTS, 591)

ETü. tat “kılıç ve benzeri şeylerin üzerine çöken pas” (DLT, 584), tut “kılıç ve benzeri şeylerin üzerine çöken pas” (DLT, 661)

Alt. tat “pas” (ATS, 172)

4.2.**ETü.** /a/ >**Alt.** /ı/

ETü. tarma:- “çeşitli yönlerden dallanmak, bir pençenin şeklini almak, tırmalamak, kurcalamak” (EDPT, 550)

ETü. TARMA- “tırmalamak, kazımak” (DTS, 538)

ETü. tarma- “tırmalamak” (DLT, 579)

Alt. tırma- “1. Kaşımak, tırnaklamak; 2. Evlek açmak” (ATS, 176)

---

[61]Clauson, bu kelimenin Hakas Türkçesinde **tat**, Tuva Türkçesinde ise **dat** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. 1 taş (?d-)[62]"dışarı; dış ya da bir şeyin dışı" (EDPT, 556)

ETü. TAŠ II "1. Dış görünüş; dış taraf; 2. Dış, üst (elbise için); 3. Sontakı a) başka, -den başka, dışında; b) yanında" (DTS, 539)

ETü. taş "dış; taşra, gurbet; geniş açıklık, yazı, yabancı yer" (DLT, 581)

Alt. tış "dış, dış görünüş" (ATS, 177)

ETü. taşğaru: (d-)[63] "dışarı" (EDPT, 563)

ETü. TAŠQARU "dışarı" (DTS, 540)

Alt. tışkarı "dış, dışarı" (ATS, 177)

b. İlk Hece Dışındakiler
   1. –K*a*- durumunda:
      1.1. ETü. /a/ >Alt. /o/

ETü. yokal- "yok olmak, mahvolmak veya kaybolmak; ortadan kaybolmak" (EDPT, 902)

ETü. JOQAL- "yok olmak, mahvolmak" (DTS, 273)

Alt. cogol- "kaybolmak, yok olmak, tasfiye olmak" (ATS, 63)

   2. –K*a*K(K)- durumunda
      2.1.**ETü.** /a/ >**Alt.** /a/

---

[62]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **daş** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[63]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **daşka:r** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. alçak “yumuşak huylu, mülayim, alçak gönüllü” (EDPT, 129)

ETü. ALČAQ “mütevazi, iyi huylu, yumuşak; tevazu” (DTS, 34)

ETü. alçak “yumuşak huylu, ince kişi, uslu” (DLT, 18)

Alt. alçak “eğri” (ATS, 23)

ETü. başlat- “başlatmak” (EDPT, 382)

ETü. BAŠLAT- “bašla- fiilinin ettirgen halidir” (DTS, 88)

ETü. başlat- “başlatmak” (DLT, 75)

Alt. baştat- “1. Başlatmak; 2. Yönetmek, ileri gitmek ve yol göstermek” (ATS, 36)

ETü. yaşart- (EDPT, 980)

ETü. JAŠART- “jašar- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 246)

ETü. yaşart- “yeşertmek” (DLT, 757)

Alt. cajart- “1. Yeşil renge boyamak; 2. Gençleştirmek” (ATS, 49)

ETü. karart- “karartmak” (EDPT, 663)

ETü. QARART- “1. Karartmak; 2. mec. Gölgelemek, karanlık yapmak; öfkelendirmek” (DTS, 425)

ETü. karart- “karartmak” (DLT, 267)

Alt. karart- “karartmak” (ATS, 98)

ETü. 1 başak “küçük bir baş; temren; buğdayın başağı” (EDPT, 378)

ETü. BAŠAQ I “temren, uç (okun, mızrağın)” (DTS, 87)

ETü. başak “okun veya mızrağın ucuna geçirilen demir, temren; ok temreni, ok başağı” (DLT, 73)

Alt. majak “başak” (ATS, 132)

ETü. uyal- “utanmak” (EDPT, 272)

ETü. UJAL- “utanmak” (DTS, 607)

ETü. uyal- “çekinmek, utanmak” (DLT, 705)

Alt. uyal- “utanmak” (ATS, 195)

2.2.**ETü.** /a/ >**Alt.** /ı/

ETü.basınçak[64] (EDPT, 374)

ETü. BASÏNČAQ“aşağılanmış, güçsüz” (DTS, 86)

ETü. basınçak er “zaif görülen, önem verilmiyen adam” (DLT, 72)

Alt. bazınçık 1 “basılmış, ezilmiş” (ATS, 37)

ETü. yarındak “kürek kemiğinin üzerinde geçen bir şey, kayış” (EDPT, 971)

ETü. JARÏNDAQ “kayış, işlenmiş deri parça” (DTS, 241)

ETü. yarındak “kayış, sırım, Türk sırımı” (DLT, 750)

Alt. carıntık “kemer” (ATS, 54)

---

[64]Clauson, *basın-* fiilininden türemiş olduğunu söylediği bu kelimenin Kazak Türkçesinde **basımçak** “usandırıcı, zorla isteyen” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. çıça:lak[65] "serçe parmak" (EDPT, 401)

ETü. ČÏČALAQ "serçe parmak" (DTS, 147)

ETü. çıçalak "serçe parmak, sırça parmak" (DLT, 144)

Alt. çıçalık "serçe parmak" (ATS, 72)

2.3.**ETü.** /a/ >**Alt.** /o/

ETü.çolpan[66] "Venüs gezegeni" (EDPT, 418)

Alt. çolmon "yıldız, çoban yıldızı" (ATS, 76)

ETü. koyan (koḏan)[67] "yabani tavşan" (EDPT, 678)

Alt. koyon "zool. Tavşan" (ATS, 119)

ETü.oynat- "oynatmak" (EDPT, 275)

ETü. OJNA- "ojna- fiilinin ettirgen şekli" (DTS, 365)

ETü. oynat- "oynatmak" (DLT, 447)

Alt. oynot- "1. Oynatmak; 2. Samimi ilişkide bulundurmak" (ATS, 142)

---

[65]Clauson, bu kelimenin Altay Türkçesinde **çıçalık**, Kızıl ve Sagay Türkçesinde ise **çumçalçak** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[66] Clauson, bu kelimenin 14. yüzyıldan önce görülmemiş olmasına rağmen daha eski olması gerektiğini belirtmiştir.

[67]Clauson, bu kelimenin Altay, Lebed ve Teleüt Türkçelerinde **koyon/köyön**, Koybal, Sagay ve Şor Türkçelerinde **kozan**, Hakas Türkçesinde **xozan** ve Tuva Türkçesinde ise **kodan/koyğun** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. tolğan- (d-) “tolğa:- fiilinin dönüşlü şekli” (EDPT, 497)

ETü. TOLĠAN- I “tolġa- I fiilinin dönüşlü şekli” (DTS, 573)

ETü. tolgan- “dolanmak, kendine dolamak; içi bulanıp kusma gelmek” (DLT, 636)

Alt. tolgon- “kıvrılmak” (ATS, 180)

1.2./ı/ Ünlüsü

/ı/ sesi, kalın, düz ve dar bir ünlüdür. Bu ses ilk ve diğer hecelerde Altay Türkçesinde genellikle korunurken /i/ sesine dönüştüğü örnekler de az değildir.

a. İlk Hecede
   1. ı- durumunda:
      1.1.**ETü.** /ı/ >**Alt.** /ı/

ETü. ıra:-[68]“uzak olmak; bir şeyden uzak durmak” (EDPT, 198); yıra:- (EDPT, 198; 957)

ETü. JÏRA- “uzaklaşmak, uzakta tutmak” (DTS, 268)

ETü. yıra- “uzaklaşmak, ırak olmak” (DLT, 786)

Alt. ıra- “uzaklaşmak” (ATS, 88); ıraa-“uzaklaşmak, gitmek” (ATS, 88)

ETü. ıra:k “uzak, yakın olmayan” (EDPT, 214), yırak(EDPT, 963)

ETü. ÏRAQ “1. Uzak; 2. Uzakta; 3. İsim anlamında” (DTS, 219), JÏRAQ “uzak, uzaktaki, uzakta” (DTS, 268)

[68]Clauson, bu kelimenin bazı Kuzeydoğu lehçelerinde **ıra-/ra-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir

ETü. yırak “uzak, ırak” (DLT, 786)

Alt. ırak “uzak; uzakta” (ATS, 88)

ETü. ÏRÏM (DTS, 220), ÏRQ “1. Kehanet, fal bakma; 2. Şüpheli” (DTS, 220)

Alt. ırım “önsezi” (ATS, 88)

1.2.ETü. /ı/ > Alt. /i/

ETü. ıḏıl- “ı:ḏ- fiilinin edilgen şekli” (EDPT, 56)

ETü. ÏḎÏL- “ïḏ- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 217)

ETü. ıdhıl- “salıverilmek, boşanmak” (DLT, 214)

Alt. iyil- “gönderilmiş olmak” (ATS, 91)

2. ıK- durumunda:

2.1.**ETü.** /ı/ >**Alt.** /ı/

ETü. ıçğın-[69] “gözden yitirmek (birin veya bir şeyi); bir şeyi kaydırmak” (EDPT, 23)

ETü. ÏČĠÏN- “1. Bırakmak, izin vermek, kaybetmek, yitirmek, mahrum kalmak; 2. Bırakmak, düşürmek, dökmek; 3. Bırakmak, ayrılmak” (DTS, 216), ÏČĠUN- “bırakmak, izin vermek, kaybetmek, yitirmek” (DTS, 217), ÏČQÏN- (DTS, 217)

[69]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda Altay ve Teleüt Türkçelerinde **ıçkın**-/**ıkçın**-; SagayTürkçesinde **ıskın**-; Hakas Türkçesinde **ısxın**- ve Tuva Türkçesinde ise **ışkın**- şeklinde olduğunu belirtmiştir.

ETü. ıçgın- “kaçırmak; kaybedilmek, yok edilmek; elden gitmek; yellenmek” (DLT, 214)

Alt. ıçkın- “1. Düşürmek, kaybetmek, elden çıkmak; 2. Çalışıp çabalamak, yüklenmek; çıkmak” (ATS, 87)

ETü. ığla- “ağlamak” (EDPT, 85) 2 ağla: (EDPT, 85), yığla- (EDPT, 902)

ETü. ÏĠLA- “ağlamak” (DTS, 218), AĠÏLA- “ağlamak, kahırlanmak” (DTS, 18), AĠLA- II “kahırlanmak, acı çekmek” (DTS, 21), JÏĠLA- “ağlamak” (DTS, 266)

ETü. ıgla- “ağlamak” (DLT, 215), yıgla- “ağlamak” (DLT, 781)

Alt. ıyla- “ağlamak” (ATS, 88)

2.2.**ETü.** /ı/ >**Alt.** /i/

ETü. ıt “köpek” (EDPT, 34)

ETü. IT I “köpek” (DTS, 215), ÏT I “köpek” (DTS, 221)

ETü. ıt “it, köpek” (DLT, 221)

Alt. iyt I “köpek” (ATS, 91)

3. Kı- durumunda:

3.1.**ETü.** /ı/ >**Alt.** /ı/

ETü. bıçuk “Esasen “kesme, dilim” anlamına gelse de genellikle “yarım” anlamında kullanılmıştır.” (EDPT, 294)

ETü. BÏČUQ “yarım” (DTS, 105)

ETü. bıçuk “kesik, parçalanmış her şeyin yarısı, buçuk” (DLT, 89)

Alt. bıçık “kesme, toprak parçası” (ATS, 39)

ETü. bıçış- “bıç- fiilinin işteş hali” (EDPT, 296)

ETü. BÏČÏŠ- “bïč- fiilinin işteş hali” (DTS, 105)

ETü. bıçış- “biçmekte ve kesmekte yardım ve yarış etmek” (DLT, 88)

Alt. bıçış- “birlikte kesmek, doğramak” (ATS, 39)

ETü. bıkın[70] “bir insanın veya hayvanın kalçası, böğrü” (EDPT, 316)

ETü. BÏQÏN “böğür, yan” (DTS, 105)

ETü. bıkın “böğür, boş böğür” (DLT, 89)

Alt. bıkın “uyluk, kalça” (ATS, 40)

ETü. yıkıl- “yıkılmak, düşmek” (EDPT, 902)

ETü. JÏQÏL- “jïq- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 268)

ETü. yıkıl- “yıkılmak” (DLT, 782)

Alt. cıgıl- “düşmek, devrilmek, yıkılmak” (ATS, 60)

ETü. yılı:- “sıcak olmak, ısınmak” (EDPT, 919)

ETü. JÏLÏ- “ısınmak” (DTS, 266)

[70]Clauson, bu kelimenin Teleüt Türkçesinde **pıkkın** şeklinde olduğunu belirtmiştir.

ETü. yılı- “ılımak” (DLT, 783)

Alt. cılı- II “ısıtmak, ısınmak” (ATS, 61)

ETü. sıkıl- “sıkılmak” (EDPT, 809)

ETü. SÏQÏL- “1. Sıkışmak, sıkılmak; 2. Baskı altında olmak, rahatsız olmak” (DTS,505)

ETü. sıkıl- “sıkılmak” (DLT, 514)

Alt. sıgıl- “sıkışmak, basılmak” (ATS, 153)

ETü. tıkın- “tık- fiilinin dönüşlü şekli” (EDPT, 471)

ETü. TÏQÏN- “1. Tıka basa doldurmak, sormak; 2. Aceleyle yemek yemek” (DTS, 569)

ETü. tıkın- “teperek tıkmak, doldurmak; fazla yemek” (DLT, 614)

Alt. tıgın- “1. Tıkınmak, ağzına sokmak; 2. mec. Çiğnemek, gevelemek; 3. Dokunmak, bastırmak” (ATS, 175)

4. KıK- durumunda:
   4.1.**ETü.** /ı/ >**Alt.** /ı/

ETü. bıldır[71] “geçen yıl” (EDPT, 334) ETü. BÏLDUR “geçen yıl” (DTS, 105)

ETü. bıldır “bıldır, geçen yıl” (DLT, 89)

Alt. bıltır “geçen yıl, bıldır” (ATS, 40)

---

[71]Clauson, bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçelerinde **pıltır** şeklinde olduğunu belirtmiştir.

ETü. bış- (p-)[72] “olgunlaşmak, pişirmek” (EDPT, 376)

ETü. BÏŠ- “1. Pişmek, hazır olmak; 2. Olmak,yetişmek, olgunlaşmak, kemale ermek (bitkiler için); 3. Hazır hale getirmek” (DTS, 105), BIŠ- “olmak, yetişmek, olgunlaşmak, kemale ermek (bitkiler için)” (DTS, 103)

ETü. pış- “pişmek; olmak (kemale gelmek), kımız tulumunu olması için sallamak” (DLT, 473)

Alt. bış- 1 “1. Olgunlaşmak; 2. Pişmek, pişmiş olmak” (ATS, 40)

ETü. yık- “yıkmak, tahrip etmek, mahvetmek” (EDPT, 897)

ETü. JÏQ- “yıkmak, tahrip etmek” (DTS, 268)

ETü. yık- “yıkmak; yıkılmak” (DLT, 782)

Alt. cık- “hücum etmek, güreşte birini devirmek; yenmek” (ATS, 61)

ETü. 2 yılkı: “çiftlik hayvanları, dört ayaklılar” (EDPT, 925)

ETü. JÏLQÏ “1. Büyük baş hayvanlar, en çok atlar; 2. mec. Hayvan, hayvanlar (insanlar için)” (DTS, 267)

ETü. yılkı “hayvan, yılkı, hayvan sürüsü; dört ayaklı hayvanlara verilen genel ad” (DLT, 784)

Alt. cılkı “1. At; yılkı; 2. Kısrak; 3. Sürü, yılkı sürüsü; 4. Hayvan” (ATS, 61)

ETü. kıl “kıl (özellikle at kılı veya tüyü)” (EDPT, 614)

ETü. QÏL I “kıl” (DTS, 442)

---

[72]Clauson, kelimedeki vokalin başlangıçta -ı- olduğunu ama erken dönemlerde -i- olarak da karşımıza çıktığını belirtmiştir.

ETü. kıl "kıl –insanda ve hayvanda- (DLT, 313)

Alt. kıl "1. (kuyruk ve yele için) kıl; 2. Tel; 3. İlmikli kapan" (ATS, 107)

ETü. kış "kış" (EDPT, 670)

ETü. QÏŠ "1. Kış; 2. mec. yaşlılık zamanı" (DTS, 448)

ETü. kış "kış" (DLT, 323)

Alt. kış "kış" (ATS, 110)

ETü. sıġta:-[73] (EDPT, 807)

ETü. SÏĠTA- "ağlamak, hüngür hüngür ağlamak" (DTS, 503), SÏXTA- "ağlamak, hüngür hüngür ağlamak" (DTS, 506)

ETü. sıgta- "ağlamak" (DLT, 513), sıxta- "ağlamak" (DLT, 514)

Alt. sıkta- "1. Ağlamak, inlemek, acı acı ağlamak; 2. Memnuniyetsizliğini ifade etmek; sessizce ağlamak" (ATS, 153)

4.2.**ETü.** /ı/ >**Alt.** /i/

ETü. tıl (d-)[74]"dil; muhbir, bilgi, özellikle gizli bilgi, dil" (EDPT, 489)

ETü. TÏL (DTS, 566), TIL "1. anat. Dil; 2. İletişim aracı olarak dil; 3. mec. Esir" (DTS, 559)

---

[73]Clauson, bu kelimenin çoğu Kuzeydoğu grubu lehçesinde **sıkta-**, Hakas Türkçesinde ise **sıxta-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[74]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **dıl** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. tıl “dil; söz; lugat” (DLT, 615)

Alt. til “1. anat. Dil; 2. gr. Dil, konuşma” (ATS, 177)

ETü. tılda:-/tılta:- (d-) “dilini kullanmak; mazeret bulmak, bahane aramak” (EDPT, 494)

ETü. TILDÄ- (DTS, 560), TÏLTA- (DTS, 567), TÏLDA- “1. Konuşmak; 2. Atıf yapmak, bir şeye dayanmak” (DTS, 566)

Alt. tilde- “söylemek, haber vermek” (ATS, 177)

ETü. tıllığ “dili olan” (EDPT, 495)

ETü. TILLIG “dilli” (DTS, 561)

ETü. tıllığ (DLT, 615)

Alt. tildü “dili olan, dilli” (ATS, 178)

ETü. tılmaç (d-) “çevirmen” (EDPT, 500)

ETü. TÏLMAČÏ “çevirmen” (DTS, 566)

Alt. tilmeş “çevirmen, mütercim, tercüman” (ATS, 178)

ETü. yıp[75] “bağ, tel, ip” (EDPT, 870)

ETü. JIP (DTS, 262), JÏP “1. İplik, şerit; 2. İp, bukağı” (DTS, 267)

ETü. yıp “ip, tel, kendisiyle at bağlanan uzun örk” (DLT, 785)

[75]Clauson’a göre kelimedeki ünlü esasen /ı/ ‘dır, ancak çok önceden /i/ olmuştur ve şu an her yerde de bu şekildedir.

Alt. cip “yün” (ATS, 63), cöp II (ATS, 65)

4.3.**ETü.** /ı/ >**Alt.** /u/

ETü. yıd̠ruk (ń-)[76] “yumruk” (EDPT, 892)

ETü. JUD̠RUQ “yumruk” (DTS, 277), JÏD̠RUQ: jïd̠ruq qïl- “yumruklamak” (DTS, 265)

ETü. yudhruk “yumruk” (DLT, 807)

Alt. cudruk “1. Yumruk; 2. Tokmak” (ATS, 65), cuduruk “1. Yumruk; 2. Ağa; 3. Ancak kendi çıkarlarını düşünen adam” (ATS, 66)

b. İlk Hece Dışındakiler

1. -Kı- durumunda:

1.1.**ETü.** /ı/ >**Alt.** /ı/

ETü. ANTAQÏ “orada bulunan” (DTS, 45)

Alt. andagı “oradaki, orada bulunan” (ATS, 26)

ETü. QAMČÏLA- “vurmak, kamçılamak” (DTS, 415)

ETü. kamçıla- “kamçılamak, kamçı ile vurmak” (DLT, 258)

Alt. kamçıla- “kamçılamak, kamçıyla vurmak” (ATS, 95)

---

[76]Clauson, bu kelimenin Altay, Baraba, Lebed ve Teleüt Türkçelerinde **yudruk**, Tuva Türkçesinde **çuduruk**, Hakas Türkçesinde ise anlaşılmaz bir şekilde **munzuruk** olarak yaşadığını belirtmiştir. Sadece Uygurcada *yıd̠ruk* olarak görülen bu kelimenin, Türkçedeki bütün çağdaş şekillerde ilk hecede *u* sesini taşıdığını, ancak bunun da gerileyici benzeşmeyle gerçekleşmiş olduğunu tahmin etmektedir.

2. –KıK- durumunda:

2.1.**ETü.** /ı/ >**Alt.** /ı/

ETü. açıl- “açılmak; açılmak (havanın açılması)” (EDPT, 26)

ETü. AČÏL- “açmak, açılmak; çiçeklenme” (DTS, 5)

ETü. açıl- “açılmak” (DLT, 3)

Alt. açıl- “açılmak” (ATS, 20)

ETü. akın “akıntı, akış; mec. yağmalayıcı bir baskın” (EDPT, 87)

ETü. AQÏN “sel; akıntı” (DTS, 48)

ETü. akın “ sel, akıntı” (DLT, 16)

Alt. agın “akıntı, akar, dere, akıntı yeri” (ATS, 21)

ETü. alım “borç, vergi” (EDPT, 145)

ETü. ALÏM “borç; kâr, artış” (DTS, 35)

ETü. alım “alacak, borç” (DLT, 19)

Alt. alım “borç, görev” (ATS, 24)

ETü. altınç[77] “altıncı” (EDPT, 131)

ETü. ALTÏNČ “altıncı” (DTS, 40)

Alt. altınçı “altıncı” (ATS, 25)

---

[77]Clauson, bu kelimenin uzun şekli olan **altınçı:**’nın ilk defa Kutadgu Bilig’in Viyana nüshasında görüldüğünü ifade etmiştir.

ETü. bakın- “bak- fiilinin dönüşlü hali” (EDPT, 316)

ETü. BAQÏN- “bak- fiilinin dönüşlü hali” (DTS, 82)

ETü. bakın- bir şeyin sonuna bakmak ve düşünmek; beklemek” (DLT, 63)

Alt. bagın- “itaat etmek” (ATS, 33)

ETü. basın- “bas- fiilinin dönüşlü halidir” (EDPT, 374)

ETü. BASÏN- “1. Kırılmak, yenilmek; 2. Baskı yapmak” (DTS, 85)

ETü. basın- “zayif görmek; basmak; kahretmek” (DLT, 71)

Alt. bazın- “1. Boyun eğmek; 2. Basılmak; 3. Yayımlanmak” (ATS, 37)

ETü. yazıl- “çözülmek, açılmak” (EDPT, 987)

ETü. JAZÏL- I “1. Serbest olmak; 2. Açılmak” (DTS, 251)

ETü. yazıl- “açılmak, yayılmak; yalabımak, güzelleşmek; çözülmek” (DLT, 766)

Alt. cazıl- “1. (saçlar için) dağılmak, çözülmek; 2. İyileşmek, sağlığı düzelmek” (ATS, 57)

ETü. kaçğın “kaçak” (EDPT, 591)

ETü. QAČĠÏN “kaçak” (DTS, 400), QAČÏĠAJ “kaçak” (DTS, 401)

ETü. kaçgın “kaçan” (DLT, 243)

Alt. kaçkın “1. Kaçak; 2. Kaçak, firari; 3. Kaçma, koşma” (ATS, 93)

ETü. kargış “lanet” (EDPT, 654)

ETü. QARĠÏŠ “beddua” (DTS, 426)

ETü. kargış “lanet, beddua; ilenme” (DLT, 268)

Alt. kargış “lanet, beddua” (ATS, 99)

ETü. sakış (sa:kış)[78] “sayma, hesaplama; düşünme, endişe, kaygı” (EDPT, 816)

ETü. SAQÏŠ I “sayma, sayı; hesaplama” (DTS, 487)

ETü. sakış “sayma, sayış” (DLT, 484)

Alt. sagış “1. Düşünce; 2. Bir şeyle ilgili durum” (ATS, 148)

ETü. sığıt[79] “ağlama, ağıt” (EDPT, 806)

ETü. SÏĠÏT “ağlama, ağlayış” (DTS, 503)

ETü. sıgıt “ağlama, ağlayış” (DLT, 512), sıxıt “ağlama” (DLT, 514)

Alt. sıgıt “1. Ağlama, inleme; 2. es.ölü için ağlama; 3. folk.ağıt” (ATS, 153)

2.2.**ETü.** /ı/ >**Alt.** /a/

ETü. butık “dal (ağacın vs.)” (EDPT, 301)

---

[78]Clauson, bu kelimenin çoğu Kuzeydoğu grubu lehçesinde ikinci anlamıyla **sağış/sağıs** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[79]Clauson, bu kelimenin Koybal, Sagay ve Teleüt Türkçelerinde **sığıt/sı:t** , Hakas Türkçesinde ise **sı:t** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. BUTAQ “dal, budak, filiz” (DTS, 129), BUTÏQ 1 “dal, budak, filiz” (DTS, 129)

ETü. butak “budak, dal” (DLT, 120), butık “budak, dal; ağaç” (DLT, 120)

Alt. budak “(Ağaç için) dal, budak” (ATS, 44)

ETü. yalıŋ “çıplak” (EDPT, 50)

ETü. JALAŊ “çıplak” (DTS, 227), JALÏŊ “çıplak” (DTS, 229)

ETü. yalınğ “çıplak; kından çıkmış veya kınından çıkarılmış” (DLT, 735)

Alt. calaŋ “1. Tarla, ova, alan, açıklık yer, açık çıplak yer, meydan; 2. Şamanın tefinin sopa askısı” (ATS, 50)

ETü. taŋırka:-[80] “şaşırmak” (EDPT, 525)

ETü. TAŊÏRQA- “şaşırmak” (DTS, 532)

Alt. taŋarka- “şaşırmak” (ATS, 168)

2.3.**ETü.** /ı/ >**Alt.** /u/

ETü. bulıt “bulut” (EDPT, 333)

ETü. BULÏT “bulut” (DTS, 123), BULUT “bulut” (DTS, 124)

ETü. bulıt “bulut (DLT, 115), bulut “bulut” (DLT, 116)

Alt. bulut “bulut, yağmur bulutu” (ATS, 45)

---

[80]Clauson, bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçelerinde **taŋırka-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü.kurıt- “kurutmak” (EDPT, 649)

ETü. QURUT- “kurutmak” (DTS, 470), QURÏT- “kurutmak” (DTS, 468)

ETü. kurut- “kurutmak” (DLT, 386), kurıt- “kurutmak” (DLT, 382)

Alt. kurut- “1. Kurutmak; 2. Yok etmek” (ATS, 126)

ETü. 1 ulıt- “ulutmak (bir hayvanı veya insanı), bağırtmak” (EDPT, 132)

ETü. ULÏT- “ulï- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 610)

ETü. ulıt- “ulutmak” (DLT, 691)

Alt. ulut- “ulutmak” (ATS, 193)

ETü. unıt-[81] “birini veya bir şeyi unutmak” (EDPT, 179)

ETü. UNÏT- “unutmak” (DTS, 612), UNUT- “unutmak” (DTS, 612)

ETü. unıt- “unutmak” (DLT, 694), unut- “unutmak” (DLT, 694)

Alt. unut- “unutmak” (ATS, 194)

2.4.**ETü.** /ı/ >**Alt.** /i/

Altay Türkçesi, Eski Türkçede kelime içinde ve kelime sonunda bulunan /d/ sesini /y/ yapan bir lehçedir. Burada /y/ sesinden /ı/ ünlüsünün incelme durumu ortaya çıkmıştır.

---

[81]Clauson, genellikle **unut-** şeklinde yaşayan bu kelimenin Kuzeydoğu grubu lehçelerinde **uŋtu-, untu-, umut-,umdu-** , Hakas Türkçesinde **undu-/umdu-**, Tuva Türkçesinde **ut-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir. Ayrıca **-m-**‘li şekillerin bir ihtimal Moğolca *marta-/umarta-* kelimelerinin etkisiyle ortaya çıkmış olabileceğini de belirtmiştir.

ETü. ıḏıl- “ı:ḏ- fiilinin edilgen şekli” (EDPT, 56)

ETü. ÏḎÏL- “ïḏ- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 217)

ETü. ıdhıl- “salıverilmek, boşanmak” (DLT, 214)

Alt. iyil- “gönderilmiş olmak” (ATS, 91)

c. /ı/ ve /i/ seslerinin alternans kullanımı:

Ses nöbetleşmesi, alternans ya da ikili şekil olarak literatürde tanımlanan bu durum, seslerin birbiri yerine geçmesi olayıdır.[82]Ünlü ve ünsüzlerde örneklerine rastlanan bu olay, Hint-Avrupa dillerine has olarak anlamdaki farklılıkları göstererek bir vokalin derece derece değişmesi olayıdır. Bu olay, çeşitli Hint-Avrupa dillerinde eski bir şiveler arası alıntıyı temsil etmiş ve fiil çekimlerinde anlam ayırıcı bir değer kazanmıştır: İng. do-did-done vb.[83]Eski Türkçe döneminden itibaren de bu vokal nöbetleşmesi örneklerine rastlanmıştır.

Bu alternans kullanımı durumunda, /ı/ ve /i/ seslerinden hangisinin daha eski olduğu tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Cevat Emre, Altay dillerinde /ı/ sesinin olmadığını, Koybal ve Karagas metinlerinde bu ünlünün yer almadığını belirtmiş ve metinlerde /i/ sesi ile nöbetleşe kullanılmasından dolayı bu sesin yeterince gelişmemiş bir ses olduğunu ifade etmiştir.[84]

Bu alternanslı şekilleri Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemi eserlerinde taramış olan Serap Karademir, kelime ailesi oluşturan aslî vokal olarak **I** sesinin görüldüğünü, **/ı/** ve **/i/** seslerinin de bu aslî vokalin gelişme süreçlerinin gösterdiğini belirtmiştir. Bu sesin

[82] Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK, Ankara 2010, s.159

[83]Günay Karaağaç, Türkçenin Ses Bilgisi, Kesit Yayınları, İstanbul 2010, s.99

[84]Ahmet Cevat Emre, a.g.e., s.X

/ı~i/ ayrışmasından önce ne tam ön damak ne de tam bir arka damak sesi olarak oluşan arkaik bir **I** sesi olduğunu eklemiştir.[85]

1.ETü. /ı ~ i/ > Alt. /i/, /ı/

ETü. bıç-/biç-[86] "kesmek"(EDPT, 292)

ETü. BIČ- "1. Kesmek, biçmek; 2. (asma, üzüm) toplamak" (DTS, 98)

ETü. bıç- "kesmek, biçmek" (DLT, 87)

Alt. bıç- (ATS, 39), bıçı- "biçmek, kesmek, doğramak" (ATS, 39)

ETü. iş(ış)[87] "is, kirli duman" (EDPT, 254)

ETü. ÏŠ I "1. İs, kurum; 2. Pus, duman, sis" (DTS, 220)

ETü. iş "is, kandil dumanı" (DLT, 238)

Alt. ış "duman, is" (ATS, 88)

ETü. 1 i:ş (? 1 ı:ş) "iş, çalışma; olmuş bir şey, iş; mesele, konu" (EDPT, 254)

ETü. IŠ 1 "1. İş, çalışma; 2. Mesele, durum" (DTS, 214), ÏŠ II "iş" (DTS, 220)

ETü. iş "iş" (DLT, 239), ış "iş" (DLT, 220)

Alt. iş "iş" (ATS, 90)

---

[85]Serap Karademir, "Eski Türkçeden Günümüze ı~i Seslerinin Alternans Kullanımı", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı:7, 2013, s. 60

[86] Clauson, kelimenin orijinal şeklinin *bıç-* olduğunu ancak vokal konusunda büyük bir tutarsızlık var olduğunu belirtmektedir. Bazı lehçelerde fiilin arka vokalli şekilde olduğunu söylemektedir.

[87]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu lehçelerinin çoğunda yaşadığını ve kelimenin Tuva Türkçesinde **ış**, Hakas, Koibal ve Sagay Türkçesinde ise **ıs** şeklinde olduğunu belirtmiştir.

ETü. isig “sıcak, sıcaklık” (EDPT, 246), 1 ısıġ (EDPT, 245)

ETü. ISIG I “1. Sıcak; 2. Güler yüzlü; 3. Nöbet, hararet” (DTS, 213), ÏSÏĠ “sıcak, ateşli” (DTS, 220)

ETü. isig “sıcak” (DLT, 237)

Alt. izü “sıcak, sıcaklık” (ATS, 91)

ETü. mıŋ/miŋ (EDPT, 766), bıŋ[88] “bin” (EDPT, 346)

ETü. BIŊ “bin” (DTS, 101), BÏŊ “1. Bin; 2. Bin kişilik takım” (DTS, 105), MINŊ “bin” (DTS, 344), MIŊ I “bin” (DTS, 344), MIŊG I “bin” (DTS, 345)

ETü. minğ “sayıda bin” (DLT, 412)

Alt. muŋ II “bin” (ATS, 136)

ETü. 1 i:ş (? 1 ı:ş)[89] “iş, çalışma; mesele, konu” (EDPT, 254)

ETü. IŠ 1 “1. İş, çalışma; 2. Mesele, durum” (DTS, 214), ÏŠ II “iş” (DTS, 220)

ETü. iş “iş” (DLT, 239), ış “iş” (DLT, 220)

Alt. iş “iş” (ATS, 90)

1.3./o/ Ünlüsü

/o/ sesi, kalın, yuvarlak ve geniş bir ünlüdür. İlk hecede Altay Türkçesinde bu ses aynen korunmuştur. Eski Türkçede ikinci hecede, yuvarlak ve geniş ünlüler bulunmamaktadır. Ancak, Clauson, Eski Türkçde ikinci hecede /o/ ve /ö/ seslerinin

[88] Clauson, Moğolcada erken dönem bir alıntı olarak *minğan* kelimesinin bize gerçekte ünlünün **-ı-** olmasına rağmen bütün lehçelerde çok erken tarihlerde **-i-** olduğunu kanıtladığını belirtmiştir.

[89] Clauson, Kaşgarlı Mahmut’un bu kelimeyi sürekli **ı:ş** şeklinde ifade ettiğini, belki de bu şeklin orijinal olduğunu, ancak çoğu yerde, erken ve sonraki dönemlerde **i:ş** olarak görüldüğünü belirtmiştir.

bulunduğunu öne sürmüştür. Eski Moğolca'da Türkçe'den alınmış pek çok söz olduğunu, 13. yüzyıl Moğolcasına ait hP'ags-pa yazıtları alfabesi ve bu döneme ait belgelerin, Çince'deki 13. yüzyıl Gizli Tarihi'nin kopyasını çıkarmak amacıyla kullanılan hece işaretlerinin -o-/-ö- ve -u-/-ü- arasındaki farkları ortaya koyduğunu belirtmiştir. hPags-pa metinlerinden bu konuya örnek olarak *oran* "yer" (*oron*), *töröl* "yeniden doğuş", Gizli Tarih'ten ise *ordo* "saray" (*ordo:*), *konok* "gecelenecek yer" (*konok*) gibi kelimeler vermiştir. Ardından Brahmi ve Tibet alfabesiyle yazılmış metinlerden de *alko* "hepsi", *énçgö* "barış, sükûnet", *artok*"daha" gibi örnekler gösteren Clauson, deneme niteliğinde birkaç sonuç ortaya koymuştur:

1. İki heceli basit sözcüklerde (fiiller dahil), eğer ilk hecedeki -o-/-ö- sesini ikinci hecede bir yuvarlak sesli izliyorsa bu da bir -o-/-ö- sesidir: *otoz*, *ökön-*, *ordo:*, *boto:*, *törö:-*, *koŋor*.
2. İçinde –o-/-ö- sesini bulunduran bütün fiilleri, fiilden fiil türeten eklere bağlayan sesler -o-/-ö-'dür: *koşol-*, *kotrol-*, *köröl-*.
3. Birleştirme eklerinin (geniş zaman edatı, ulaç vs.), ikinci hecesinde -o-/-ö- sesi olan kısa veya uzun fiillere bağlayan sesler -o-/-ö-' dür: *ökön-ör, olor-op, bol-or, kod-op*.

Clauson, -o-/-ö- seslerinin, Eski Türkçede kelimelerin birçoğunun ikinci hecesinde gerçekten yer aldığını, ancak bu seslerin modern dillerin çoğunda, başka sesli harfler haline geldiğini belirtmiştir.[90]

a. İlk Hecede
   1. o- durumunda:
      1.1.**ETü.** /o/ >**Alt.** /o/

ETü. oçok/oçak (?ocok) "ocak, şömine"(EDPT, 22)

ETü. OČAQ "fırın" (DTS, 362), OČUQ "ocak, fırın" (DTS, 362), OTČUQ "ocak (?)" (DTS, 373)

ETü. oçak "ocak" (DLT, 422)

[90] Sir Gerard Clauson, Eski Türkçe Üzerine Üç Not", TDAY 1966

Alt. oçok “1. Sacayak; 2. Ocak” (ATS, 138)

ETü. otuŋla:- (o:dduŋla:-)” yakacak odun toplamak” (EDPT, 63)

Alt. odında- “kütük, odun toplamak” (ATS, 138)

ETü. OTUZUNČ “otuzuncu” (DTS, 374)

Alt. oduzınçı “otuzuncu” (ATS, 138)

ETü. oruk (orok)[91] “patika” (EDPT, 215)

ETü. ORUQ “yol” (DTS, 372)

Alt. orık “patika; yol” (ATS, 140), oruk (ATS, 141)

ETü. oyun “oyun, eğlence, cümbüş” (EDPT, 274)

ETü. OJUN “1. Oyun, yarışma; 2. Oyun, dans; 3. Müzikli oyun; 4. Eğlence” (DTS, 366)

ETü. oyun “oyun; yarış” (DLT, 447)

Alt. oyın I “oyun” (ATS, 141)

ETü. oza: “önceden, önce” (EDPT, 280)

ETü. OZA “1. Eskiden, önceden; 2. Son takı önce” (DTS, 375), UZA II (DTS, 620)

ETü. uza “geçmiş zaman” (DLT, 705)

---

[91]Clauson, bu kelimenin birkaç Kuzeydoğu grubu lehçesinde **orak**, **orok**, Hakas Türkçesinde **orax/orġax**, Tuva Türkçesinde ise **oruk** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. ozo “1. Önce, çok önce; 2. İleride, ileri; 3. e. Önce, ileri” (ATS, 142)

2. oK- durumunda:
   2.1.**ETü.** /o/ >**Alt.** /o/

ETü. 1 oŋ “sağ; doğru” (EDPT, 166)

ETü. OŊ II “1. Sağ, sağlak; 2. Sağ, doğru” (DTS, 367)

ETü. onğ “sağ, solun karşıtı” (DLT, 438)

Alt. oŋ I “1. Sağ, sağ taraf, sağ yön; 2. Ön; 3. Aynı yöndeki” (ATS, 139)

ETü. 2 ot “ot, bitki örtüsü” (EDPT, 34)

ETü. OT II “ot, çimenlik” (DTS, 373)

ETü. ot “ot, hayvan yemlerinin hepsi” (DLT, 443)

Alt. ot II “ot” (ATS, 141)

ETü. oyna:- “oynamak” (EDPT, 275)

ETü. OJNA- “oynamak, eğlenmek” (DTS, 365)

ETü. oyna- “oynamak” (DLT, 447)

Alt. oyno- “1. Oynamak, eğlenmek; 2. Biriyle samimi ilişki içinde bulunmak” (ATS, 142)

3. Ko- durumunda:
   3.1.**ETü.** /o/ >**Alt.** /o/

ETü. boluş “yardım, yardımcı” (EDPT, 345)

ETü. BOLUŠ “yardım (sözler), destek, himaye, arka olma” (DTS, 112)

ETü. boluş “sözle yardım” (DLT, 103)

Alt. boluş 1 “1. Yardım, destek; 2. es. Sömürü şekli, feodal” (ATS, 42)

ETü. korum[92] “iri kaya veya kaya yığını” (EDPT, 660)

ETü. QORUM “kaya yığını” (DTS, 460)

ETü. korum “kaya” (DLT, 347)

Alt. korum “kum, kırma taş” (ATS, 118)

ETü. sokul- “çarpılmak” (EDPT, 809)

ETü. SOQUL- I “1. Çarpmak; 2. Parça parça olmak” (DTS, 509)

ETü. sokul- “bir şeyin içine sokulmak; döğülerek inceltilmek” (DLT, 529)

Alt. sogul- “vurmak, çarpmak, vuruşmak” (ATS, 155)

4. KoK- durumunda:
   4.1.**ETü.** /o/ >**Alt.** /o/

ETü. boş/?bo:ş “dış bir güce tabi olmayan, özgür; boş (dolunun karşıt anlamlısı); yumuşak, gevşek”(EDPT, 376)

ETü. BOŠ 1 “1. Boş; 2. Serbest (hayvanlar için); 3. Bağımsız; 4. Bekar, boşanmış (DTS, 113), BŌŠ (DTS, 113)

ETü. boş “boş, hür, ergin; boşanmış; sölpük, pörsük, gevşek; salıverilmiş, boşaltılmış” (DLT, 103)

---

[92]Clauson, bu kelimenin Altay, Lebed, Şor ve Teleüt Türkçelerinde **korum**, Hakas Türkçesinde **xorım** ve Tuva Türkçesinde ise **xorum** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. boş “1. Boş vakit; 2. Boş; 3. Özgür, serbest; 4. Zayıf” (ATS, 43)

ETü. yon- (yo:n-) “kesmek; yaralamak” (EDPT, 942)

ETü. JON- “yontmak” (DTS, 272)

ETü. yonu- “yonmak” (DLT, 801)

Alt. con- “yontmak” (ATS, 64)

ETü. 1 kok- “yakıcı bir kokunun ortaya çıkması; kötü kokmak, kokutmak” (EDPT, 609)

ETü. QOQ- I “duman çıkmak; yanık komak (et için)” (DTS, 457)

ETü. kok- “fena kokmak; kokusu yükselmek; -su- senmek, -hastalık- sakinleşmek” (DLT, 339)

Alt. kok- “köz haline gelmek” (ATS, 115)

ETü. topra:k “kuru bir şey; kuru zemin, toprak, yeryüzü, toz” (EDPT, 443)

ETü. TOPRAQ “toprak, kül, toz” (DTS, 575)

ETü. toprak “toprak” (DLT, 640)

Alt. tobrak “toprak, toz” (ATS, 179)

ETü. tolğan- (d-) “tolğa:- fiilinin dönüşlü şekli” (EDPT, 497)

ETü. TOLĠAN- I “tolġa- I fiilinin dönüşlü şekli” (DTS, 573)

ETü. tolgan- “dolanmak, kendine dolamak; içi bulanıp kusma gelmek” (DLT, 636)

Alt. tolgon- “kıvrılmak” (ATS, 180)

1.4./u/ Ünlüsü

/u/ sesi, kalın, yuvarlak ve dar bir ünlüdür. İlk hecede Altay Türkçesinde bu ses genellikle korunmuştur. Diğer hecelerde ise bu ses genellikle /ı/ sesine dönüşmüştür.

a. İlk Hecede
   1. u- durumunda:
      1.1.ETü. /u/ > Alt. /u/

ETü. uça: (?uca:) “bel, popo, but (hem insanlar hem hayvanlar için)” (EDPT, 20)

ETü. UČA “kuyruk sokumu kemiği” (DTS, 604)

ETü. uça “sırt, arka, uca” (DLT, 682)

Alt. uça “1. Sırt; yan; 2. Hayvanların arka bölümünün eti, kuyruk sokumu” (ATS, 191)

ETü. uçur- “uçurmak” (EDPT, 30)

ETü. UČUR- “1. Uçurmak, uçmaya bırakmak; 2. Salıvermek, sermek” (DTS, 604)

ETü. uçur- “uçurmak; düşürmek” (DLT, 682)

Alt. uçur- “uçurmak” (ATS, 191)

ETü. ukul-[93] “anlaşılmak” (EDPT, 85)

ETü. UQUL- “uq- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 613)

---

[93]Clauson, bu kelimenin bazı Kuzeydoğu grubu lehçesinde **uğul-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. ukul- “bilinmek, anlaşılmak” (DLT, 688)

Alt. ugul- “dinlemek, duyulmak, işitilmek” (ATS, 192)

ETü. ukuş “anlayış” (EDPT, 96)

ETü. UQUŠ “akıl, anlayış, seziş” (DTS, 613)

ETü. ukuş “anlayış” (DLT, 688)

Alt. uguş “dinleme” (ATS, 192)

ETü. ula:- “tamir etmek; eklemek (eşyaları vs.); bir şeyi bir şeye eklemek” (EDPT, 126)

ETü. ULA- “1. Birbirine bağlamak, eklemek; 2. Mec. Bağlamak ; 3. Tutmak, desteklemek” (DTS, 608)

ETü. ula- “ulamak, eklemek; ulaşmak ve buluşmak” (DLT, 688)

Alt. ula- “uçlarından bağlamak, birleştirmek” (ATS, 193)

ETü. ula:r “erkek keklik” (EDPT, 150)

ETü. ULAR I “keklik” (DTS, 609)

ETü. ular “erkek keklik” (DLT, 689)

Alt. ular “Anka kuşu” (ATS, 193)

ETü. unıt- “birini veya bir şeyi unutmak” (EDPT, 179)

ETü. UNÏT- “unutmak” (DTS, 612), UNUT- “unutmak” (DTS, 612)

ETü. unıt- “unutmak” (DLT, 694), unut- “unutmak” (DLT, 694)

Alt. unut- “unutmak” (ATS, 194)

ETü. uzak “uzun süren; uzun yolculuk; uzak, uzakta” (EDPT, 283)

ETü. UZAQ II “uzun; sürekli,” (DTS, 620)

ETü. uzak “uzun; eski, uzak” (DLT, 706)

Alt. uzak “1. Uzak, uzun, devamlı; 2. Uzak” (ATS, 196)

2. uK- durumunda:
   2.1.ETü. /u/ > Alt. /u/

ETü. uç- “uçmak (kuş için); ölmek (saygı ifade eden bir şekil); hızlı bir şekilde gitmek; kaybolmak; birden çekmek; solmak (renkler için)” (EDPT, 19)

ETü. UČ- “1. Uçmak; 2. Yok olmak, ayrılmak; 3. Ölmek; 4. Düşmek” (DTS, 603)

ETü. uç- uçmak” (DLT, 681)

Alt. uç- “uçmak” (ATS, 191)

ETü. uk- “anlamak; keşfetmek; dinlemek” (EDPT, 77)

ETü. UQ- “anlamak” (DTS, 613)

ETü. uk- “anlamak” (DLT, 687)

Alt. uk- “dinlemek, duymak” (ATS, 193)

ETü. ur- “atmak; vurmak” (EDPT, 194)

ETü. UR- “1. Vurmak, çarpmak; 2. Koymak, yerşleştirmek; 3. Kırmak, kesmek” (DTS, 614)

ETü. ur- “urmak, vurmak, döğmek; koymak, yapmak; takmak” (DLT, 694)

Alt. ur- “dökmek, saçmak, doldurmak” (ATS, 194)

3. Ku- durumunda:
   3.1.ETü. /u/ > Alt. /u/

ETü. buzuk “bozuk, yıkılmış, mahvolmuş; mec. ahlaksız” (EDPT, 390)

ETü. BUZUQ 1 “yıkık, kırık” (DTS, 131), BOZUQ (DTS, 116)

ETü. bozuk “bozuk, kırık yıkık” (DLT, 106)

Alt. buzuk “bozma, bozuk, zarar görmüş olan” (ATS, 46)

ETü. yula:r “yular” (EDPT, 932)

ETü. JULAR “gem” (DTS, 278)

ETü. yular “at yuları” (DLT, 810)

Alt. cular “yular” (ATS, 65), culur (ATS, 65)

ETü. kuçak “bağır, kucak; kucak dolusu” (EDPT, 591)

ETü. QUČAQ “kucak; denk” (DTS, 463)

ETü. kuçak “kucak” (DLT, 372)

Alt. kuçak “1. Kucak; 2. Kucak” (ATS, 123)

ETü. kumursğa: “karınca” (EDPT, 628)

ETü. QUMURSĠA “karınca” (DTS, 466)

Alt. kumurska “1. Karınca; 2. Karınca yuvası” (ATS, 125)

ETü. tutul- “tut- fiilinin edilgen şekli” (EDPT, 456)

ETü. TUTUL- “tut- I fiilinin edilgen şekli” (DTS, 593)

ETü. tutul- “tutulmak, yakalanmak” (DLT, 663)

Alt. tudul- “1. Tutulmak, yakalanmak, ele geçirilmek; 2. Seçilmiş olmak” (ATS, 185)

ETü. tuma:n (d-) “duman, sis” (EDPT, 507)

ETü. TUMAN I “duman; sis, karanlık” (DTS, 585)

ETü. tuman “duman, sis” (DLT, 651)

Alt. tuman “duman” (duman, sis” (ATS, 186)

3.2.ETü. /u/ > Alt. /ı/

ETü. yumurtğa: “yumurta” (EDPT, 938)

ETü. JUMURQA “yumurta” (DTS, 280), JUMURTĠA “yumurta” (DTS, 280)

ETü. yumurtga “yumurta, bütün kuşların yumurtaları, insanların ve hayvanların taşakları” (DLT, 813)

Alt. cımırtka “yumurta” (ATS, 62)

3.3.ETü. /u/ > Alt. /o/

ETü. 2 turuk “zayıf, zayıflamış” (EDPT, 539)

ETü. TURUQ I “zayıf, zayıflamış, cılız” (DTS, 589)

ETü. turuk “zayıf” (DLT, 657)

Alt. torık “zayıf” (ATS, 182)

4. KuK(K)- durumunda:
   4.1.ETü. /u/ > Alt. /u/

ETü. bulğa:- “karıştırmak (sıvı vb.); mec. karıştırmak, yanıltmak, rahatsız etmek, karışıklık yaratmak” (EDPT, 337)

ETü. BULĠA- “1. Karıştırmak, karmak; 2. Bulandırmak; 3. mec. Birinin canını sıkmak, gücendirmek, üzmek, kederlendirmek, zarar vermek; 4. mec. Fesat karıştırmak” (DTS, 122)

ETü. bulga- “bulandırmak, barıştırmak, bulanıp kusayazmak, öfkelendirmek” (DLT, 114)

Alt. bulga- “1. Karıştırmak; 2. Şaşırtmak” (ATS, 45)

ETü. yuk- “yapışmak; bulaşmak (hastalık vs.)” (EDPT, 897)

ETü. JUQ- “yapışmak, bulaşmak” (DTS, 281)

ETü. yuk- “bulaşmak, sıvanmak, sirayet etmek” (DLT, 809)

Alt. cuk- “yapışmak” (ATS, 65)

ETü. yurt (? yurd) “terk edilmiş kamp yeri; mesken, oturulan yer; ev, keçe çadırın özel bir türü, topluluk, yurt, birinin kendi ülkesi” (EDPT, 958)

ETü. JURT I “1. Ev, mülk, yaşanılan yer, toprak, ülke; 2. Harabe, ören” (DTS, 282)

ETü. yurt “yurt; eski izerler, ören” (DLT, 816)

Alt. curt “ülke, yurt, memleket, yerleşilen yer” (ATS, 66)

ETü. çulğa:- (EDPT, 420), çuğla:-[94] “sarmak, paketlemek” (EDPT, 407)

ETü. ČOĠLA- I “balya gibi bir şeyin içine sarmak” (DTS, 152)

ETü. çoğla- “boğlamak, bohçalamak” (DLT, 156)

Alt. çulga- “çocuğu kundaklamak” (ATS, 78)

ETü. kuç- “kucaklamak” (EDPT, 590)

ETü. QUČ- “kucaklamak, kollarıyla sarmak” (DTS, 463)

QOČ- (DTS, 451) ETü koç- “kucaklamak” (DLT, 337)

Alt. kuç- “kucaklamak” (ATS, 123)

ETü. sun- “uzatmak; sunmak veya takdim etmek; gerinmek” (EDPT, 834)

ETü. SUN- “1. Uzatmak; 2. (elle) yoklamak; 3. Uzanmak, sünmek” (DTS, 514), SU- “çekmek, uzatmak” (DTS, 512)

ETü. sun- “sunmak” (DLT, 541)

Alt. sun- “(Elini) uzatmak, sunmak” (ATS, 158)

4.2.ETü. /u/ > Alt. /ı/

[94]Clauson, bu kelimenin Lebed Türkçesinde **çuğla-,** Teleüt Türkçesinde ise **çu:la-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir. Kelimenin bu şeklinin metatezli olduğunu da eklemiştir.

ETü. yultuz[95] "yıldız" (EDPT, 922)

ETü. yulduz "yıldız, yıldızların genel adı" (DLT, 810)

ETü. JULDUZ I "1. Yıldız, gezegen; 2. Takımyıldız" (DTS, 278), JŪLTUS "yıldız, gezegen" (DTS, 278)

Alt. cıldıs "1. Yıldız; 2. es. Şamanın tören giysisinin arka bölümünde yıldızları tasvir küçük levhalar " (ATS, 61), cılgıs (ATS, 61), cıltıs (ATS, 62)

ETü. bunça: "bu kadar; pek çok" (EDPT, 349),munça: (EDPT, 767)

ETü. BUNČA "bu kadar, o kadar" (DTS, 124), MUNČA "1. Böyle, bu şekilde, buna benzer; 2. Bu kadar, o kadar, önemli ölçüde; 3. Bu kadar, şu kadar" (DTS, 348)

Alt. mınça "o kadar, bu kadar, şu kadar; bunca, onca" (ATS, 134)

ETü. muyġak[96] (bunġak) "dişi geyik" (EDPT, 772)

ETü. MUJĠAQ "dişi geyik" (DTS, 347)

Alt. mıygak "zool. Dişi maral" , muygak (ATS, 134)

b. İlk Hece Dışındakiler
   1. –KuK- durumunda:
      1.1.ETü. /u/ > Alt. /u/

ETü. boluş "yardım, yardımcı" (EDPT, 345)

---

[95]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda **yıltıs** şeklinde olduğunu belirtmiştir.

[96]Clauson, kelimenin Kuzeydoğu grubu lehçelerinden Teleüt Türkçesinde **muyġak;** Hakas Türkçesinde ise **muyġax** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. BOLUŠ “yardım (sözler), destek, himaye, arka olma” (DTS, 112)

ETü. boluş “sözle yardım” (DLT, 103)

Alt. boluş 1 “1. Yardım, destek; 2. es. Sömürü şekli, feodal” (ATS, 42)

ETü. korum “iri kaya veya kaya yığını” (EDPT, 660)

ETü. QORUM “kaya yığını” (DTS, 460)

ETü. korum “kaya” (DLT, 347)

Alt. korum “kum, kırma taş” (ATS, 118)

ETü. sokul- “çarpılmak” (EDPT, 809)

ETü. SOQUL- I “1. Çarpmak; 2. Parça parça olmak” (DTS, 509)

ETü. sokul- “bir şeyin içine sokulmak; döğülerek inceltilmek” (DLT, 529)

Alt. sogul- “vurmak, çarpmak, vuruşmak” (ATS, 155)

ETü. uzun “uzun” (EDPT, 288)

ETü. UZUN “uzun ” (DTS, 621)

ETü. uzun “uzun” (DLT, 706)

Alt. uzun “(Boy için) uzun, yüksek” (ATS, 196)

1.2.**ETü.** /u/ >**Alt.** /ı/

ETü. artuk (?artok) “ilave, fazla bir miktar; büyük bir ek miktar; artık, fazlalık, aşırı”(EDPT, 204)

ETü. artuk “fazla, ziyade” (DLT, 39)

ETü. artuq “1. Daha büyük, daha fazla, artık; 2. Fazla, aşırı” (DTS, 57)

Alt. artık “1. Artık, fazla; daha fazla; 2. Avantaj, üstünlük; 3. Daha iyi” (ATS, 28)

ETü. BAJLÏQ “zenginlik” , BAJLUQ “zenginlik” (DTS, 79)

Alt. baylık “zenginlik; kaynaklar” (ATS, 37)

ETü. yaşut “gizli” (EDPT, 977)

ETü. JAŠUT “gizli, üstü kapalı” (DTS, 247)

ETü. yaşut “gizli” (DLT, 758)

Alt. cajıt I “giz, sır” (ATS, 49)

ETü. yastuk “destek olarak konulmuş şey, yastık” (EDPT, 974)

ETü. JASTUQ “yastık” (DTS, 245)

ETü. yastuk “yastık” (DLT, 755)

Alt. castık “yastık” (ATS, 55)

ETü. kantur- “memnun etmek, doyurmak” (EDPT, 636)

ETü. QANTUR- “memnun etmek; geçirmek (susuzluk, açlık için); yerine getirmek (bir isteği)” (DTS, 419), QANDUR- “içirmek, susuzluğu gidermek, memnun etmek” (DTS, 418)

ETü. kantur- “su ve başkalarına kandırmak” (DLT, 262)

Alt. kandır- “memnun etmek” (ATS, 96)

ETü. 2 koyun (EDPT, 678), 2 *ko:ń“koyun” (EDPT, 631)

ETü. QOJ II “koyun” (DTS, 453), QOJЇN II “göğüs, koyun; kucak” (DTS, 453), QOJUN II “koyun” (DTS, 453), QON II “koyun, göğüs” (DTS, 455)

ETü. koy “elbisenin koynu; kucak” (DLT, 352), koyun “koyun, kucak” (DLT, 353)

Alt. koyın “1. Koyun, sine; 2. *bot.* Yaprakla dal arasındaki bölüm” (ATS, 119)

ETü. otuŋla:- (o:dduŋla:-)” yakacak odun toplamak” (EDPT, 63)

Alt. odında- “kütük, odun toplamak” (ATS, 138)

ETü. taltur- (d-) “halsiz **bırakmak**, yormak” (EDPT, 494)

ETü. TALTUR- “baygın hale getirmek” (DTS, 529)

ETü. taltur- bayıltıncaya dek dövmek” (DLT, 566)

Alt. taldır- “yormak, baygınlık durumuna getirmek” (ATS, 167)

ETü. tanuk “şahit (bir durum veya belgeye karşı)” (EDPT, 518)

ETü. TANUQ “1. Kanıt; 2. Şahit” (DTS, 532)

ETü. tanuk “şahit, tanık” (DLT, 572)

Alt. tanık “*gr*. Harf” (ATS, 168)

ETü. tokum (d-) “nakışlı küçük halı, eyerin altına konulan keçe” (EDPT, 470)

ETü. TOQUM I “kesilmesi planlanan hayvan” (DTS, 577), TOQÏM “kesilmesi planlanan hayvan” (DTS, 576), TOĠUM I “kesilmesi planlanan hayvan” (DTS, 571)

ETü. tokum “boğazlanacak, kesilecek hayvan; boğazlanan, kesilen hayvanın derisi” (DLT, 635)

Alt. tokım “eyerin altına konulan bez” (ATS, 179)

1.3.ETü. /u/ > Alt. /o/

ETü. boşut- (?boşot-) “serbest bırakmak” (EDPT, 378)

ETü. BOŠAT- “1. Kurtarmak, serbest bırakmak; 2. Boşaltmak; 3. Zayıflatmak, zayıf düşürmek” (DTS, 113), BOŠUT- “kurtarmak, serbest bırakmak” (DTS, 115)

ETü. boşat- “boşaltmak; çözmek; çözülmek, bırakılmak; (Arguca) –kadın- boşatmak” (DLT, 104), boşut- “bırakmak; boş bırakmak, serbest bırakmak; yumuşaklık (ishal) vermek” (DLT, 104)

Alt. bojot- “1. Kurtarmak; 2. Zayıflatmak; 3. Hafifletmek” (ATS, 42)

ETü. ortun “bir şeyin ortası veya merkezi; ortada bulunan, orta halli” (EDPT, 207)

ETü. ORTUN “orta” (DTS, 371)

Alt. orton “orto” (ATS, 141)

1.5./a:/ Ünlüsü

/a:/ sesi, uzun, kalın, düz ve geniş bir ünlüdür. İlk ve diğer hecelerde, Altay Türkçesinde bu ses, genellikle /a/ sesine dönüşmüştür.

a. İlk hecede

1. a:- durumunda:

1.1.ETü. /a:/ > Alt. /a/

ETü.a:la “rengarenk, alacalı, benekli; mec. ikiyüzlü, güvenilmez” (EDPT, 126)

ETü.ALA I “alaca, elma rengi” (DTS, 32)

ETü.ala “ala, alaca; ala tenli, alaca tenli kişi ki bir çeşit deri hastalığından vücudunda alacalar olur, apraşlık” (DLT, 18)

Alt.ala “ala, alaca” (ATS, 23)

1.2.ETü. /a:/ > Alt. /aa/

ETü. 1 ya:[97] “yay (silah)” (EDPT, 869)

ETü. JA I “yay” (DTS, 221)

ETü. ya “ok; yay” (DLT, 723)

Alt. caa “yay; ok” (ATS, 47)

2. a:K- durumunda:

2.1.ETü. /a:/ > Alt. /a/

ETü. a:ç “açlık, aç” (EDPT, 17)

ETü. AČ “aç” (DTS, 3)

ETü. aç “aç, karnı tok olmayan” (DLT, 2)

Alt. aç “aç (tok olmayan)” (ATS, 20)

---

[97]Clauson, kelimenin Kuzeydoğu grubunda **ya, ça, çağ**, Hakas Türkçesinde ise **ça:cax/oxça:** şekillerinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. a:k “beyaz” (EDPT, 75)

ETü. AQ “beyaz; beyaz, gri; mec. elverişli, müsait” (DTS, 48), ĀQ “beyaz” (DTS, 48)

ETü. ak “ak, beyaz” (DLT, 15)

Alt. ak “beyazlık, ak, beyaz; (yumurta, göz vs. için) ak; mec. haklılık, suçsuzluk; mec. at” (ATS, 22)

ETü. a:ş “yemek” (EDPT, 253)

ETü. AŠ “1. Yemek, besin, gıda; 2. Ziyafet, bayram” (DTS, 61)

ETü. aş “yemek, aş” (DLT, 42)

Alt. aş “1. Yiyecek, aş, yemek; 2. Buğday, başaklı tahılgiller” (ATS, 30)

ETü. a:z- “yoldan sapmak, yolunu kaybetmek” (EDPT, 279)

ETü. AZ- “1. Başıboş, yanılmak, yolunu kaybetmek; 2. mec. azmak, yoldan çıkmak” (DTS, 72)

ETü. az- “azmak, yoldan çıkmak” (DLT, 56)

Alt. as- “1. Yolunu şaşırmak; 2. Yanlışa düşmek” (ATS, 29)

ETü. a:z “az, kıt, yetersiz, biraz” (EDPT, 277)

ETü. AZ “1. Az, biraz; 2. Nadiren; 3. Kalabalık olmayan, küçük, ufak; 4. Az sayıda” (DTS, 71)

ETü. az “az” (DLT, 56)

Alt. as “az” (ATS, 29)

ETü. a:t (a:d) “as, isim” (EDPT, 32)

ETü. AT “1. İsim; 2. Unvan, rütbe; 3. Ad, isim” (DTS, 64), ĀT “ isim, ad” (DTS, 65)

ETü. at “ad, isim, unvan, lakap” (DLT, 45)

Alt. at “1. Ad; 2. Ün, şan” (ATS, 30)

ETü. a:y “ay (gökcismi); ay” (EDPT, 265)

ETü. AJ I “1. Ay; 2. astr. Ay (gezegen)” (DTS, 24); AJ II “ay (zaman ölçüsü)” (DTS, 25); ĀJ I “ay” (DTS, 25); ĀJ II “ay (zaman ölçüsü)” (DTS, 25)

ETü.ay “yılın on ikide biri olan zaman; gökteki ay, kamer” (DLT, 52)

Alt. ay “1. Ay; 2. Ay (takvimdeki); 3. mec. Güzel kız” (ATS, 30)

3. Ka:K- durumunda:

3.1.ETü. /a:/ > Alt. /a/

ETü. ba:r “varoluş, sahiplik” (EDPT, 353)

ETü. BAR 1 “1. Var olma, sahiplik; 2. Mevcut” (DTS, 83)

ETü. bar “var, mevcut” (DLT, 66)

Alt. bar 1 “1. Var olmak, var olma; 2. Var olan” (ATS, 34)

ETü. ba:y “bol; zengin kişi; yüksek tabakanın bir üyesi; koca, eş” (EDPT, 384)

ETü. BAJ I “1. Zengin; 2. mec. zengin, cömert, bol” (DTS, 79)

ETü. bay “zengin” (DLT, 76)

Alt. bay “1. Bay, zengin; 2. Zengin, bol; 3. Kutsal, yasak” (ATS, 36)

ETü. ya:l (ḏ-)[98] “at yelesi” (EDPT, 916)

ETü. JAL “yele; ense kökü” (DTS, 227)

ETü. yal “at yelesi (Bü. Türklerince)” (DLT, 732)

Alt. cal II “(At için) yele” (ATS, 49)

ETü. ya:n “yan, taraf,böğür” (EDPT, 940)

ETü. JAN “1. Yan, taraf; 2. Uyluk” (DTS, 231), ŽAN II “yan, taraf, böğür” (DTS, 640)

ETü. yan “yan” (DLT, 740)

Alt. can “1. Yan, yan taraf; 2. Böğür” (ATS, 51)

ETü. 2 ya:r “uçurum, yarık” (EDPT, 953)

ETü. JAR I “yar, sel yarığı” (DTS, 238)

ETü. yar “yar suların açtığı uçurum” (DLT, 747)

Alt. car II “kıyı, sarp yar” (ATS, 53)

ETü. ya:z “yaz; ilkbahar” (EDPT, 982)

ETü. JAZ “ilkbahar” (DTS, 250)

ETü. yaz “ilk yaz; yaz” (DLT, 764)

---

[98]Clauson, bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçelerinde **yal**; Şor Türkçesinde **çal**; Hakas Türkçesinde **çelin** ve Tuva Türkçesinde ise **çal** “at yelelerinin yetiştirildiği yer”, **çel** “at yelesi” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. cas “ilkbahar” (ATS, 55)

ETü. ya:ş (? ń) “taze, nemli” (EDPT, 975)

ETü. JAŠ I “1. Yeşil, genç; 2. Taze” (DTS, 245), JAŠ II “1. Yıl (yaş için); 2. Yaşam” (DTS, 245), JAŠ III “gözyaşı” (DTS, 246)

ETü. yaş “yaş, taze nesne, zerzevat, sebze, yeşillik; yaş –gözden gelen-; yaş –insanın yaşadığı-“ (DLT, 756)

Alt. caş “1. Genç; 2. Yaş, dönem; 3. Yeşil, taze; 4. Yaş, nemli, ıslak” (ATS, 55)

ETü. ČAL “demir kırı “ (DTS, 137)

ETü. ça:l “siyah ve beyaz rengin karışımı, gri” EDPT, 417)

ETü. çal “alaca, kır” (DLT, 132)

Alt. çal “ak, ağarmış” (ATS, 69)

ETü. 1 sa:y “taşlarla kaplı yer; taşlık çöl” (EDPT, 858)

ETü. SAJ I “1.Aslen volkanik bir yer olan taşlık arazi; 2. Issız ova” (DTS, 481)

ETü. say “kara taşlık yer” (DLT, 500)

Alt. say I “1. Çakıl taşı; 2. Tebeşir; 3. Taş” (ATS, 150)

b. İlk hece dışındakiler

   1. Ka:- durumunda:

      1.1.ETü. /a:/ > Alt. /a/

ETü.ata: “baba” (EDPT,40)

ETü. ATAI “baba” (DTS, 65)

ETü. ata “ata, baba” (DLT, 47)

Alt. ada “baba, dede” (ATS, 20)

ETü. ara: (?a:ra:) “arasında (iki yerin arası); arasında (birkaç insanın arası)” (EDPT, 196)

ETü. ARA “1. Ara, aralık, orta; 2. Ortasında, arasında; 3. (edat) arasında, ortasında” (DTS, 50)

ETü. ara “ara, arasında” (DLT, 30)

Alt. ara “ara” (ATS, 26)

ETü. ara:la:- “aracılık etmek, araya girmek” (EDPT, 231)

ETü. ARALA- “1. Arabuluculuk etmek, barıştırmak; 2. Geçmek, yol almak, yayılmak (arasında)” (DTS, 50), ARÏLA- “arabuluculuk etmek, barıştırmak” (DTS, 52)

ETü. arala-“aralamak, arasını bulmak, barıştırmak” (DLT, 30), arıla- “aralamak” (DLT, 33)

Alt. arala- “bir şeyin arasında bulunmak, bir şeyin arasına girmek” (ATS, 27)

ETü. arpa: “arpa” (EDPT, 198)

ETü. ARPA “arpa” (DTS, 53)

ETü. arpa “arpa” (DLT, 36)

Alt. arba “arpa” (ATS, 27)

ETü. arukla:- “yorgunken dinlenmek; kötü olmak, zayıf düşmek” (EDPT, 219)

Alt. arıkla- “kötüleştirmek” (ATS, 28)

ETü. arka: “bir insanın, hayvanın ya da bir şeyin arkası, sırtı; yardımcı, arka, bir insanın arkasında duran ve onu destekleyen kimse” (EDPT, 215)

ETü. ARQA “1. Sırt, arka; 2. mec. yardım, destek, dayanak” (DTS, 53)

ETü. arka “arka; sırt; sıkıntılı anlarda yardım eden kişi, yardımcı” (DLT, 34)

Alt. arka “1. Sırt; 2. Geri, geri taraf; 3. Yamaç, eğim” (ATS, 28)

ETü. alka:- “övmek” (EDPT, 138)

ETü. ALQA- “kutsamak, göklere çıkarmak” (DTS, 38)

ETü. alka- “alkışlamak, öğmek” (DLT, 20)

Alt. alka- “hayır dua etmek, teşekkür etmek, iyi şeyler dilemek” (ATS, 24)

ETü. arta:- “bozulmak, kötüleşmek” (EDPT, 208)

ETü. arta- “1. Bozulmak; 2. Kötüleşmek, bozulmak; 3. Harap olmak, kaybolmak, mahvolmak, ölmek” (DTS, 56)

ETü. arta- “bozulmak, kötüleşmek” (DLT, 37)

Alt. arta- “1. Yaralanmak, 2. Bozulmak” (ATS, 28)

ETü. aşla:- “yemek yemek” (EDPT, 262)

ETü. AŠLA- “yemek yemek” (DTS, 63)

ETü. aşla- “kap kenetlemek” (DLT, 43)

Alt. aşta- “acıkmak” (ATS, 30)

ETü. baka: “kaplumbağa, kara kaplumbağası” (EDPT, 311)

ETü. BAQAI “kurbağa” (DTS, 82)

ETü. baka “kurbağa” (DLT, 62)

Alt. baka “kurbağa” (ATS, 33)

ETü. bala: “yavru kuş; bir insanın çocuğu” (EDPT, 332)

ETü. BALA I “yavru (hayvan), kuş yavrusu” (DTS, 80)

ETü. bala “kuş ve hayvan yavrusu” (DLT, 64)

Alt. bala “çocuk” (ATS, 33)

ETü. başla:- “başlamak, yönetmek” (EDPT, 381)

ETü. BAŠLA- “1. Yönetmek, başını çekmek; 2. Başlamak, girişmek” (DTS, 88)

ETü. başla- “başlamak, kılavuzluk etmek, komutanlık etmek” (DLT, 74)

Alt. başta- “1. (İşe) başlamak, girişmek; 2. Yönetmek” (ATS, 35)

ETü. baya: “yakınlarda, yakın zaman önce” (EDPT, 384)

ETü. BAJA “yakında, geçenlerde; neredeyse” (DTS, 79)

ETü. baya “az önce” (DLT, 76)

Alt. baya “kısa süre önce” (ATS, 36)

ETü. yara:- “başarılı, yararlı, faydalı, kullanışlı, işe yarar olmak; uygun olmak” (EDPT, 956)

ETü. JARA- “1. Yanaşmak, yaramak; 2. İyi gitmek, becermek” (DTS, 239)

ETü. yara- yaramak; uygun gelmek, yaraşmak” (DLT, 747)

Alt. cara- “1. Hoşlanmak, hoşa gitmek; 2. Gitmek, uyumak; 3. Kabul etmek; 4. Beğenmek; 5. İçine sinmek” (ATS, 53)

ETü. 2 buğa: (EDPT, 323), buka: “boğa” (EDPT, 312)

ETü. BUQA 1 “damızlık boğa” (DTS, 125), BOQA (DTS, 112)

ETü. boka “boğa” (DLT, 101)

Alt. buka “damızlık boğa” (ATS, 45)

ETü. 1 yaka: “kıyı veya sınır; elbisenin yakası” (EDPT, 898)

ETü. JAQA I “yaka” (DTS, 237)

ETü. yaka “yaka, elbise yakası” (DLT, 731)

Alt. caka “1. Yaka; 2. Kürk, gocuk; 3. Taraf, kenar, yan, kıyı” (ATS, 49), cakı (ATS, 49)

ETü. yasta:- (EDPT, 974)

ETü. JASTA- “dayamak, altına koymak” (DTS, 245)

ETü. yasta- “yastık dayamak, yaslanmak; söz dokundurmak” (DLT, 755)

Alt. casta- “birine yastık vermek, altına şilte sermek” (ATS, 55)

ETü. kana:- “kanamak”(EDPT, 634), kanı:- (EDPT, 634)

ETü. QANA- “1. Kanamak, akmak (kan için); 2. Kan akıtmak” (DTS, 417), QANÏ- “kanamak, akmak (kan için)” (DTS, 418)

ETü. kana- “kanamak, kan gelmek; kan almak” (DLT, 260), kanı- “kanamak” (DLT, 262)

Alt. kana- “kanamak” (ATS, 96)

ETü. kurğa:- “kuru olmak veya kurumak” (EDPT, 655)

ETü. QURĠA- “kurumak, solmak” (DTS, 466)

ETü. kurga- “kurumak” (DLT, 380)

Alt. kurga- “kurutmak” (ATS, 125)

ETü. sana:- (sa:na:-) “saymak” (EDPT, 835)

ETü. SANA- “saymak” (DTS, 483)

ETü. sana- “saymak” (DLT, 487)

Alt. sana- “1. Düşünmek, istemek, niyetlenmek; 2. Endişe atmek; 3. Özlemek” (ATS, 149)

ETü. ula:r[99] “erkek keklik” (EDPT, 150)

---

[99]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **ular** “yabanî hindi” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. ULAR I “keklik” (DTS, 609)

ETü. ular “erkek keklik” (DLT, 689)

Alt. ular “Anka kuşu” (ATS, 193)

ETü. uza:- “uzamak ya da uzun sürmek” (EDPT, 281)

ETü. UZA- “1. Uzamak; 2. Uzaklaşmak” (DTS, 620)

Alt. uza- “1. Uzamak; devam etmek; 2. Uzaklaşmak, ayrılmak” (ATS, 196)

1.2.**ETü.** /a:/ > **Alt.** /o/

ETü. yota:[100] “kalça” (EDPT, 886)

ETü. JODA “baldır, bacağın üst kısmı” (DTS, 269), JOTA (DTS, 275)

Alt. codo “bacak; diz” (ATS, 63)

ETü. yola:- “yola çıkmak ya da yolculuğa çıkmak” (EDPT, 919)

ETü. JOLA- “gitmek, eşlik etmek” (DTS, 271)

Alt. colo- “yaklaşmak” (ATS, 64)

ETü. yorı:ğa: “rahvan koşan veya yavaş bir tempoda giden (at için)” (EDPT, 964)

ETü. JORÏĠA “rahvan at” (DTS, 274)

ETü. yorıga “yorga yürüyen –at için-“ (DLT, 802)

---

[100]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde **yoda/yodo** şekillerinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. corgo “1. Rahvan at; 2. Rahvan” (ATS, 64)

ETü.2 ota:- “1. Otları kesmek, yabanî otları ayıklamak; 2. İyileştirici otlarla tedavi etmek” (EDPT, 42)

ETü. OTA- III “yabani ot ayıklamak” (DTS, 373)

Alt. odo- “zararlı otları ayıklamak” (ATS, 138)

ETü. 1 oxşa:- “benzemek (birine veya bir şeye)”(EDPT, 97)

ETü. OXŠA- “benzemek, benzer olmak” (DTS, 374), OQŠA- “benzer olmak” (DTS, 370), OĠŠA- “benzemek, benzer olma” (DTS, 364)

ETü. oxşa- “okşamak, şakalaşmak, oynaşmak; benzemek; (Yemek, Yabaku ve göçebe halkın çokları dillerince) -at- uyumak” (DLT, 428)

Alt. okşo- “öpmek” (ATS, 138)

ETü. okta:-[101] “1 ok kelimesinden türemiş bir fiil” (EDPT, 81)

ETü. OQTA- “ok atmak” (DTS, 370)

ETü. okta- “ok atmak” (DLT, 431)

Alt. okto- “(silah için) doldurmak” (ATS, 138)

ETü. tolğa:- (d-)[102] “dönmek, dolamak” (EDPT, 497)

---

[101]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubundan Hakas ve Tuva Türkçelerinde “doldurmak (silah); kurmak (tüfek)” anlamında yaşadığını belirtmiştir. Bunun olağan modern şeklinin okla- olduğunueklemiştir.

[102]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **dolğa-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. TOLĠA- I “1. Dönmek, dolamak; 2. Küpe takmak” (DTS, 573)

ETü. tolga- “takınmak, dolamak; ağrı tutmak, iç bulanmak, burulmak” (DLT, 636)

Alt. tolgo- “dönmek” (ATS, 180)

ETü. oza:[103] “önceden, önce” (EDPT, 280)

ETü. OZA “1. Eskiden, önceden; 2. Son takı önce” (DTS, 375), UZA II (DTS, 620)

ETü. uza “geçmiş zaman” (DLT, 705)

Alt. ozo “1. Önce, çok önce; 2. İleride, ileri; 3. *e.* Önce, ileri” (ATS, 142)

2. Ka:K- durumunda:
   2.1.ETü. /a:/ > Alt. /a/

ETü. arka:r “dağ koyunu” (EDPT, 216)

ETü. ARQAR I “dağ koyunu” (DTS, 54)

ETü. arkar “boynuzundan bıçak yapılan dişi dağ keçisi” (DLT, 35)

Alt. arkar “vahşi koyun, argalı” (ATS, 28)

ETü. aya:s (?aya:z) “ aydınlık, açık” (EDPT, 276)

ETü. AJAS I “temiz, net, açık” (DTS, 27)

ETü. ayas “ayaz; kölelere verilen adlardan” (DLT, 54)

Alt. ayas “Açık hava, bulutsuz hava” (ATS, 31)

---

[103]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubundan Altay ve Teleüt Türkçelerinde **ozo/olzo** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. ayra:n “yayık ayranı” (EDPT, 276)

ETü. AJRAN “ekşi, yağsız inek sütünden içecek” (DTS, 30)

ETü. ayran “ayran” (DLT, 55)

Alt. ayran “ayran” (ATS, 32)

ETü. bulğa:k[104] “karışıklık, kargaşa; düzensiz,intizamsız” (EDPT, 336)

ETü. BULĠAĠ (DTS, 122), BULĠAQ 1 “1. Dalgalanma, çalkantı (su); 2. Karışıklık, heyecan, uyarma, galeyan, panik; 3. İsyan, kargaşa, karışıklık” (DTS, 122)

ETü. bulgak “düşman gelmesi yüzünden halk arasına düşen karışıklık” , bulgak “bulanık” (DLT, 114), bulgayuk “bulanık” (DLT, 115)

Alt. bulgak “karışıklık” (ATS, 45)

ETü. yıla:n “yılan” (EDPT, 930)

ETü. JÏLAN “yılan” (DTS, 266)

ETü. yılan “yılan” (DLT, 783)

Alt. cılan “yılan” (ATS, 61)

ETü. yula:r[105] “yular” (EDPT, 932)

ETü. JULAR “gem” (DTS, 278)

---

[104] Clauson, kelimenin bazı Kuzeydoğu lehçelerinde **pulğak/pulğa:k** şeklinde olduğunu belirtmiştir.

[105]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **çular** şeklinde yaşadığını belritmiştir.

ETü. yular “at yuları” (DLT, 810)

Alt. cular “yular” (ATS, 65), culur (ATS, 65)

ETü. sıçğa:n “sıçan, fare” (EDPT, 796)

ETü. SÏČĠAN “sıçan” (DTS, 502)

ETü. sıçgan “sıçan, fare” (DLT, 510)

Alt. çıçkan “sıçan, fare” (ATS, 72)

ETü. ıra:k “uzak, yakın olmayan” (EDPT, 214), yırak (EDPT, 963)

ETü. ÏRAQ “1. Uzak; 2. Uzakta; 3. İsim anlamında” (DTS, 219), JÏRAQ “uzak, uzaktaki, uzakta” (DTS, 268)

ETü. yırak “uzak, ırak” (DLT, 786)

Alt. ırak “uzak; uzakta” (ATS, 88)

ETü. tuma:n (d-) “duman, sis” (EDPT, 507)

ETü. TUMAN I “duman; sis, karanlık” (DTS, 585)

ETü. tuman “duman, sis” (DLT, 651)

Alt. tuman “duman, sis” (ATS, 186)

ETü. tuşa:l- (?d-) “kösteklenmek” (EDPT, 564)

ETü. TUŠAL- “karışmak; mec. tutulmak, dolaşmak (korkudan)” (DTS, 590)

ETü. tuşal- “dolaşmak, kösteklenmek” (DLT, 660)

Alt. tujal- “(atın ön ayakları için) bukağılanmak” (ATS, 185)

2.2.**ETü.** /a:/ > **Alt.** /o/

ETü. koçŋa:r “koç” (EDPT, 592), koçğar (EDPT, 591)

ETü. QOČŊAR I “damızlık koç” (DTS, 451), QOČQAR “koç” (DTS, 451), QOČUŊAR “koç” (DTS, 451)

ETü. koçnğar “koç” (DLT, 337)

Alt. koçkor “yabani koç” (ATS, 114)

ETü. ota:ġ (?oda:ġ) “ geçici küçük yapı” (EDPT, 46)

ETü. OTAĠ “çadır, ev” (DTS, 373), OTAQ (DTS, 373)

ETü. otağ “otağ” (DLT, 444)

Alt. otog “otağ” (ATS, 141), Alt. odu “1. Gövde; kulübe; kamp; 2. es. Yıkandıktan sonra damadın gelini götürdüğü kayın ağacından kulübe” (ATS, 138)

ETü. oyna:k “oyuncak; hoppa kadın” (EDPT, 274)

ETü. OJNAQ “oynak, cilveli” (DTS, 365)

ETü. oynak işler “oynak kadın” (DLT, 447)

Alt. oynok “oyun” (ATS, 142)

ETü. oyna:ş “yasak aşk ilişkisi yaşayan kişi” (EDPT, 274)

ETü. OJNAŠ “rahat davranışlı kadın” (DTS, 365)

ETü. oynaş “oynaş; başka biriyle sevişen kadın” (DLT, 447)

Alt. oynoş “sevgili, oynaş” (ATS, 142)

ETü. tolğa:ğ (d-)[106] “kıvrımlı, kıvrılmış şey” (EDPT, 496)

ETü. TOLĠAĠ I “küpe” (DTS, 573), TOLĠAQ II (DTS, 573), TOLĠAQ I “1. Acıya kapılmak; 2. Acı, ızdırap” (DTS, 573)

ETü. tolgağ “kadın küpesi” (DLT, 636), tolgağ “sıkıntı, kulunç ve iç ağrısı” (DLT, 636), talgağ “insanı öldürecek derecede şiddetli tipi” (DLT, 564)

Alt. tolgok “kıvrımlı, kavisli” (ATS, 180)

1.6./ı:/ ünlüsü

/ı:/ sesi, uzun, kalın, düz ve dar bir ünlüdür. İlk ve diğer hecelerde, Altay Türkçesinde bu ses genellikle /ı/ sesine dönüşmüştür.

a. İlk hecede

1. ı:K- durumunda:

2.1.**ETü.** /ı:/ > **Alt**. /i/

ETü. ı:ḏ-[107]“göndermek; gitmesine izin vermek, serbest bırakmak” (EDPT, 37) ETü. İD- “1. Göndermek; 2. Dağıtmak (saçlar hakkında)” (DTS, 217), İḎ- “1. Göndermek; 2.

[106]Clauson, bu kelimenin Şor Türkçesinde **tolğak**, Hakas Türkçesinde **tolğax**, Tuva Türkçesinde **dolğak** “kıvrımlı, birbirine dolanmış” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[107]Clauson, basit bir fiil olarak bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda **ıs-/ı-** şeklinde olduğunu Hakas Türkçesinde **ıs-/ız-**, Tuva Türkçesinde ise **ıd**- olarak bulunduğunu söylemiştir.

Bırakmak, salmak; 3. Dağıtmak, yayılmak” (DTS, 217), *İT-* (DTS, 221), *İDD-* (DTS, 217)

ETü. ıdh- “salmak, göndermek; serbest bırakmak” (DLT, 214)

Alt. iy- “1. Göndermek, yollamak; 2. (Ana fiilin ifade ettiği harekete kesinlik katan yardımcı fiil) **kadıp iy-** zıplamak, sıçramak; **kezip iy-** kesmek, parçalamak” (ATS, 90)

2. Kı:- durumunda:

2.1.ETü. /ı:/ > Alt. /ı/

ETü. sı:ġun[108] “erkek geyik” (EDPT, 811)

ETü. SÏĠUN I “geyik” (DTS, 503), SOĠUN II “geyik” (DTS, 507)

ETüsıgun “yaban sığırı; dağ keçisi tekesi” (DLT, 513)

Alt. sıgın “zool. maral” (ATS, 153)

3. Kı:K- durumunda:

4.1.ETü. /ı:/ > Alt. /ı/

ETü. yı:ş “dağ ormanı” (EDPT, 976)

ETü. JÏŠ I “yerleşmek için elverişli vadiden yüksek yayla” (DTS, 268)

ETü. yış “iniş; yokuş” (DLT, 787)

Alt. cış “sık orman” (ATS, 62)

ETü. yı:ḏ[109] “esans, koku” (EDPT, 883)

---

[108]Clauson, bu kelimenin Altay, Lebed ve Teleüt Türkçelerinde **sığın**, Koibal, Sagay, Şor, Hakas ve Tuva Türkçelerinde ise **sı:n** “erkek geyik” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. JÏḎ “koku” (DTS, 265), JÏD “koku, aroma” (DTS, 264)

ETü. yıdh “koku” (DLT, 779), yidh “koku” (DLT, 788)

Alt. cıt “koku” (ATS, 62)

ETü. 1 kı:n “kılıf, kın” (EDPT, 630)

ETü. QÏN I “kın” (DTS, 444

ETü. kın “kın, bıçak ve kılıç kını; kılıf” (DLT, 316)

Alt. kın “kın, muhafaza” (ATS, 108)

ETü. 1 kı:z “kız, evlenmemiş kız; kız evlat, köle” (EDPT, 679)

ETü. QÏZ I “1. Kız; genç kız, evlenmemiş kız; 2. Kız evlat; 3. Esir, cariye; hizmetçi” (DTS, 449), XÏZ “kız, kız evlat” (DTS, 637)

ETü. kız “kız, kız çocuk; cariye; pahalı nesne” (DLT, 325), xız “kız (Oğuz ve Kıpçaklarca)” (DLT, 213)

Alt. kıs “kız, genç kız, evlenmemiş kız” (ATS, 109)

ETü. 1 sı:n “insan vücudu, boy; endam, yükseklik, dış görünüş” (EDPT, 832)

ETü. SÏN I “1. Gövde, vücut, endam; 2. Üye, mensup” (DTS, 503)

ETü. sın “boy, bos” (DLT, 515)

Alt. *sın* “1. Boy, gövde; 2. (Bitki için) gövde; 3. Dağ sırası; 4. Uzunluk” (ATS, 153)

ETü. tı:n (d-) “nefes; ruh, yaşam” (EDPT, 512)

---

[109]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde **yıt**, **çıt** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. TÏN “soluk, ruh” (DTS, 567)

ETü. tın “ruh, nefes, soluk” (DLT, 616)

Alt. tın “1. mit. Ruh, yaşama yetisi; 2. Soluk, nefes; 3. Dinlenme” (ATS, 176)

ETü. tı:t[110] “melez çamı” (EDPT, 449)

ETü. TÏT “melez ağacı” (DTS, 569)

ETü. tıt “dağda biten çam fıstığı ağacı, pinus larix” (DLT, 619)

Alt. tıt “bot. melez ağacı” (ATS, 177)

4.2.ETü. /ı:/ > Alt. /i/

ETü. 1 tı:ş (d-)[111] “diş” (EDPT, 557)

ETü. TIŠ “diş” (DTS, 563), TÏŠ I “diş” (DTS, 569)

ETü. tış “diş” (DLT, 618)

Alt. tiş “1. Diş; 2. Pirzoladan eti almak için kullanılan çatal” (ATS, 178)

b. İlk hece dışındakiler
   1. Kı:- durumunda:
      1.1.ETü. /ı:/ > Alt. /ı/

ETü. açı:- “acı olmak” (EDPT, 20)

---

[110]Clauson, bu kelimenin Hakas ve Tuva Türkçelerinde **dıt** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[111]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **diş** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. AČÏ- “ekşimek, mayalanmak; şiddetlenmek; kederlenmek, tasalanmak” (DTS, 4)

ETü. açı- “ekşimek; -yara, vücut- acımak (DLT,2)

Alt. açı- “ekşimek, acı durumda olmak” (ATS, 20)

ETü. altı: “altı” (EDPT, 130)
ETü. altï “altı” (DTS, 39)
Alt. altı “altı (sayı)” (ATS, 25)

ETü. arı: “arı, eşekarısı,büyük sarı arı” (EDPT, 196)

ETü. ARÏ “arı” (DTS, 51)

ETü. arı “arı” (DLT, 31)

Alt. arı II “arı” (ATS, 28), aruu “arı” (ATS, 29)

ETü. başçı: “lider, öncü, amir” (EDPT, 378)

ETü. BAŠČÏ 1 “yönetici, lider, başkan” (DTS, 87)

Alt. başçı “önder, baş, reis” (ATS, 35)

ETü. baya:kı: “az önce bahsedilen, eski, en son” (EDPT, 385)

ETü. BAJAQÏ “adı geçen” (DTS, 79)

Alt. bayagı “kısa süre önce, deminki” (ATS, 36)

ETü. yabı:tak[112] "eyersiz" (EDPT, 873)

ETü. JABÏTAQ "eyersiz" (DTS, 222), JAPÏTAQ (DTS, 236)

ETü. yabıtak "çıplak, eğersiz" (DLT, 723), yapıtak "çıplak, eğersiz" (DLT, 745)

Alt. cabıdak "eyer vurulmamış at, boş at" (ATS, 48)

ETü. yaxşı: "elverişli, hoş, güzel" (EDPT, 908)

ETü. JAQŠÏ "1. İyi, güzel; 2. Güzel, peki"(DTS, 238), JAXŠÏ "iyi, güzel" (DTS, 250)

ETü. yaxşı ""iyi; güzel; her şeyin güzeli" (DLT, 730)

Alt. cakşı "iyi, güzel; iyice" (ATS, 49)

ETü. kalı:-[113] "havaya yükselmek, atlamak" (EDPT, 617)

ETü. QALÏ- "1. Yükselmek, havaya kalkmak; 2. Atlamak, sıçramak; zıplamak; yükselmek; şaha kalkmak" (DTS, 411)

ETü. kalı- "sıçramak, çamışlanmak" (DLT, 255)

Alt. kalı- "bir şeyin üzerinden atlamak" (ATS, 95)

ETü. 2 karı: "kolun ön kısmı; eski bir uzunluk ölçüsü,parmak uçlarından dirseğe kadar olan mesafe" (EDPT, 644)

---

[112]Clauson, kelimenin Kuzeydoğu grubundaki çeşitli lehçelerde **yabıdak/çabıdak/çawdak** , Hakas Türkçesinde **çabdak** ve Tuva Türkçesinde ise **çavıdak** şekillerinde olduğunu belirtmiştir. Ona göre kelimenin etimolojisi belirsizdir ve alıntı bir kelime olabilir.

[113]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubu lehçelerinin birkaçında **kalı-** şeklinde yaşadığını, Tuva Türkçesinde ise **xalı-** "atlamak" şeklinde olduğunu belirtmiştir.

ETü. QARÏ I “1. Elin dirseğe kadar olan kısmı; 2. Dirsek, arşın (uzunluk ölçüsü)” (DTS, 426)

ETü. karı “karış, ölçü, bez öşçülen arşın” (DLT, 269)

Alt. karı I “dirsekten omuza kadar olan kolun bölümü” (ATS, 99)

ETü. tarı:- “ekip biçmek” (EDPT, 532)

ETü. TARÏ- “ekmek” (DTS, 537)

ETü. tarı- “-ekin- ekmek” (DLT, 577)

Alt. tarı- I “dikmek” (ATS, 169)

ETü. tuzakçı: “avcı” (EDPT, 574)

ETü. TUZAQČÏ “avcı, kuş tutan” (DTS, 594), TUZAĠČÏ (DTS, 594)

Alt. tuzakçı “avcı, tuzakçı” (ATS, 188)

1.2.ETü. /ı:/ > Alt. /a/

ETü. butı:-[114] “budamak (ağaç vs.)” (EDPT, 300), buta:- (EDPT, 300)

ETü. BUTÏ- (DTS, 129), BUTA- “dalları budamak” (DTS, 129)

ETü. butı- “budamak” (DLT, 120)

Alt. buda- “ağacın budaklarını kesmek” (ATS, 44)

[114] Clauson, bu kelimenin orjinal vokalinin şüphesiz /ı/ olduğunu, ancak erken bir dönemde bu fiilin **buta-** şekline geldiğini belirtmiştir.

ETü. uzatı:[115] “uzun zamandır” (EDPT, 282)

ETü. UZADÏ (DTS, 620), UZATÏ “uzun zaman” (DTS, 620)

Alt. uzada “boyunca” (ATS, 196)

1.3.ETü. /ı:/ > Alt. /u/

ETü. 1 karşı: “karşı, karşıt; karşısı, karşı yer” (EDPT, 663)

ETü. QARŠÏ II “1. Düşmanlık, uyuşmazlık, kavga; 2. Karşıtlık; 3. Düşman; 4. Tehlike; 5. Düşman, birbirine düşman olmak; 6. Hasım” (DTS, 429), QARŠU “1. Karşıtlık; 2. Karşı; karşıdan” (DTS, 429)

ETü. karşı “iki bey arasındaki uyuşmazlık” (DLT, 273), karşu “karşı” (DLT, 274)

Alt. karşu “1. Düşman, zarar veren; 2. Zarar verme, zararlılık” (ATS, 100)

1.7. /o:/ ünlüsü

/o:/ sesi, uzun, kalın, yuvarlak ve geniş bir ünlüdür. İlk hece dışında bulunmayan bu ses, Altay Türkçesinde /o/ sesine dönüşmüştür.

a. İlk hecede
1. o:K- durumunda:

2.1.ETü. /o:/ > Alt. /o/

ETü. o:n “on” (EDPT, 166)

ETü. ON “on” (DTS, 367)

ETü. on “sayıda on” (DLT, 438)

[115]Clauson, bu kelimenin Hakas Türkçesinde **uzada** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. on “on (sayı sıfatı)” (ATS, 139)

ETü. 1 o:t (o:d) “ateş; öfke” (EDPT, 34)

ETü. OT I “ateş” (DTS, 372), ŌT “ateş” (DTS, 373)

ETü. ot “ateş, duman” (DLT, 444)

Alt. ot I “ateş” (ATS, 141)

ETü. 1 o:y “delik, çukur” (EDPT, 265)

ETü. OJ I “çukur, oyuk” (DTS, 365)

ETü. oy “yerdeki oyukluk, çukurluk” (DLT, 446)

Alt. oy II “derin, çökük yer” (ATS, 141)

2. Ko:K- durumunda:

2.1.**ETü**. /o:/ > **Alt.** /o/

ETü. 1 bo:k “1. Yeşil küf; 2. Dışkı, gübre” (EDPT, 311)

ETü. BOQ “dışkı, gübre” (DTS, 112)

ETü. bok “bok” (DLT, 101)

Alt. bok “ters, gübre, dışkı, bok” (ATS, 42)

ETü. bo:ḏ[116] “boy, endam, insanın boyu; kabile” (EDPT, 296)

ETü. BOD 1 “1. Vücut, gövde; boy, endam; 2. Büyüme” (DTS, 106), BOḎ 1 “1. Vücut,boy; 2. Büyüme” (DTS, 108), BOD 2 “kabile, uruk, boy” (DTS, 107), BOḎ 2 “kalabalık, kabile, uruk, boy(?)” (DTS, 108), BOJ 1 “kalabalık, kabile, uruk, boy” (DTS, 110)

ETü. bod “boy” (DLT, 98), bodh “boy, kamet” (DLT, 98), boy “boy, ulus; kavim, kabile, aşiret, hısım” (DLT, 105)

Alt. boy 1 “(İyelik ekiyle birlikte) Kendi, kendisi” (ATS, 43), boy 2 “1. (İnsanın) boyu; 2. Yaş; 3. Grup, sınıf; 4. Bir şeyin dış yüzü, yüzey” (ATS, 43)

ETü. 1 yo:k “yok” (EDPT, 895)

ETü. JOĠ II (DTS, 269), JOQ I “hayır, değil, yok; kayıtsız” (DTS, 272), JŌQ “hayır, değil, yok; kayıtsız” (DTS, 273)

ETü. yok “yok” (DLT, 797)

Alt. cok “1. Yok, bulunmamak; 2. (Olumsuz yüklemin yerine kullanılmaktadır); 3. (Olumsuzluk ifadesi); 4. Hayır”(ATS, 63)

ETü. yo:l “yol” (EDPT, 917)

ETü. JOL I “1. Yol; 2. Yolculuk; 3. Hayat tarzı” (DTS, 270), ǯOL “yol, hat” (DTS, 642)

ETü. yol “yol; sefer; ani yola çıkma” (DLT, 798)

---

[116] Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda **bot/pot/pos/poy** şeklindeyken başka yerlerde genellikle **boy** şeklinde ve “endam, boy”anlamında olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak Kuzeydoğu grubunda bu kelimenin daha çok “kendi” anlamında olup “kabile” anlamına nadiren rastlandığını da söylemiştir.

Alt. col “1. Yol; 2. Satır, çizgi; 3. Tarz, kural, düzen” (ATS, 63)

ETü. ço:ğ “kızgın, ateş, alev; görkem, ihtişam” (EDPT, 405)

ETü. ČOĠ II “1. Parlaklık, parıltı (güneş için); 2. Alev, ateş” (DTS, 151)

ETü. çoğ “ateş alevi, ateş yalını; güneşin yalını, saçakları” (DLT, 155)

Alt. çok II “sıcak kömür, ateş” (ATS, 76)

ETü. so:l “sol (sağın karşıtı)” (EDPT, 824)

ETü. SOL “sol” (DTS, 508)

ETü. sol “sol” (DLT, 529)

Alt. sol “1. Sol; 2. Sol kanat, sol cephe, sol taraf” (ATS, 156)

1.8. /u:/ ünlüsü

/u/ sesi, uzun, kalın, yuvarlak ve dar bir ünlüdür. İlk hecede bu ses, Altay Türkçesinde genellikle /u/ sesine dönüşürken diğer hecelerde genellikle /ı/ sesine dönüşmüştür.

a. İlk hecede

1. u:K- durumunda:

2.1.**ETü.** /u:/ > **Alt.** /u/

ETü. 1 u:ç (u:c) “uç, son, tepe; sınır (bir ülkenin)” (EDPT, 17)

ETü. UČ I “1. Uç, tepe; 2. Yan, kanat” (DTS, 603)

ETü. uç “bir nesnenin tükenmesi, bitmesi (Oğuzca); uç; kenar” (DLT, 681)

Alt. uç “uç, son, nihayet” (ATS, 191)

ETü. u:z “usta sanatçı” (EDPT, 277)

ETü. UZ I “1. Usta; tecrübeli; becerikli; 2. İyi; başarılı” (DTS, 620), US II “usta” (DTS, 616)

ETü. uz “usta, mahir” (DLT, 705)

Alt. us “usta, baş” (ATS, 194)

2. Ku:K- durumunda:
   2.1.ETü. /u:/ > Alt. /u/

ETü. bu:t (bu:d) “but, bacak, hayvanın arka bacağı” (EDPT, 297)

BUT 1 “1. Kalça, but; 2. Bacak, ayak; 3. mec. Çekirdek; temel” (DTS, 129)

ETü. but “but” (DLT, 119)

Alt. but “1. (İnsan için) Ayak, bacak; 2. (Bir eşya için) Ayak, destek; 3. (Hayvanlarda) Arka ayak” (ATS, 46)

ETü. yu:t (-d) “hayvanları öldüren çok sert hava” (EDPT, 883)

ETü. JUT “1. Canlıları öldüren hava; 2. *mec.* Felaket, afet, musibet” (DTS, 282)

ETü. yut “kışın soğukta hayvanları öldüren felaket” (DLT, 818)

Alt. cut “1. Yağmurlu hava; 2. İnce ve kaygan buz; 3. Veba; 4. Fakir” (ATS, 66)

ETü. tu:l (d-) “dul kadın; dul erkek” (EDPT, 490)

ETü. TUL “dul” (DTS, 585)

ETü. tul “dul” (DLT, 650)

Alt. tul “dul” (ATS, 185)

ETü. 1 tu:n[117] “ilk çocuk” (EDPT, 513)

ETü. TUN I: **tun beg** ilk eş; **tun oġul** ilk çocuk (~ erkek çocuk); **tun qïz** ilk kız çocuk” (DTS, 586)

ETü. tun “kadının ilk çocuğu; kadının ilk kocası” (DLT, 652)

Alt. tun II “ilk çocuk” (ATS, 186)

b. İlk hece dışındakiler
   1. Ku:- durumunda:
      1.1.ETü. /u:/ > Alt. /ı/

ETü. alku: “hepsi, herkes, her şey (kelimesi kelimesine bitmekte olan şey)” (EDPT, 137)

ETü. ALQU “bütün, hep; herkes, her şey” (DTS, 39)

Alt. alkı “mal varlığı” (ATS, 24)

ETü. bayu:- “zengin olmak” (EDPT, 384)

ETü. baju- “zengin olmak” (DTS, 80)

ETü. bayu- “zenginlemek, zenginleşmek” (DLT, 76)

Alt. bayı- “zenginleşmek” (ATS,36)

---

[117]Clauson, bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçelerinde **tu:n**, Hakas Türkçesinde **tun**, Tuva Türkçesinde ise **dun** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. yarğu: “yarmak için kullanılan bir alet; adli mahkeme (olayları ve ortay çıkarılan gerçekleri ayıran bir araç); dava veya yasal karar” (EDPT, 963)

Alt. cargı “1. Yargı, mahkeme; 2. *mit.* Ölünce ruhun gittiği mahkeme” (ATS, 54)

ETü. yaru:- “parlak olmak veya parlamak; ışıldamak” (EDPT, 956)

ETü. JARU- “1. Işımak, parıldamak; 2. *mec.* Parlamak, sevinmek” (DTS, 243)

ETü. yaru- “ışımak” (DLT, 753)

Alt.carı- “aydınlatmak” (ATS, 54)

ETü. kaḏğu: “dert, keder, kaygı, endişe” (EDPT, 598)

ETü. QADĠU “1. Keder, acı, üzüntü; 2. Kaygı, endişe” (DTS, 402), QAḎĠU “1. Keder, acı, üzüntü; 2. Kaygı, endişe” (DTS, 404), QAJĠU “keder, acı, üzüntü” (DTS, 407)

ETü. kadgu “kaygı” (DLT, 246), kadhgu “kaygı, tasa” (DLT, 247)

Alt. kaygı “keder, kaygı” (ATS, 101)

ETü. soku: (sokġu:) “havan; at toynaklarının sesi” (EDPT, 805)

ETü. SOQQU (DTS, 509), SOQU “havan” (DTS, 509)

ETü. sokku “havan” (DLT, 528), soku “havan” (DLT, 529)

Alt. sokı “havan” (ATS, 155)

ETü. taru:- (da:ru:-) “dar, sıkışık, sınırlandırılmış olmak” (EDPT, 532)

ETü. TARU- I “daraltmak, sıkıştırmak” (DTS, 539)

ETü. taru- “daralmak” (DLT, 581)

Alt. tarı- II “daraltmak, büzmek” (ATS, 169)

1.2.ETü. /u:/ > Alt. /o/

ETü. boşu:- (?boşo:-) “serbest bırakmak, kurtarmak” (EDPT, 377)

ETü. BOŠU- “1. Kurtarmak; serbest bırakmak; 2. Zayıflamak” (DTS, 114), BOŠA- “kurtarmak, serbest bırakmak; bırakmak, terk etmek ” (DTS, 113)

ETü. boşu- “boşalmak; boşanmak, çözülmek, gevşemek; izin verip bırakmak; (Arguca) boşamak” (DLT, 104)

Alt. bojo- “1. Kurtulmak; 2. Son bulmak, bitmek; 3. Boşaltmak; 4. Zayıflatmak” (ATS, 42)

ETü. oru: (?oro:) “toprağa kazılmış depolama çukuru”(EDPT, 197)

ETü. oru “1. Sebze depolamak için çukur; 2. Kuyu, zindan” (DTS, 371)

ETü. oru “şalgam, buğday ve buna benzer şeyleri saklamak için kazılan çukur” (DLT, 442)

Alt. oro “çukur, yar” (ATS, 140)

1.3.ETü. /u:/ > Alt. /a/

ETü. yapa:ku: (ḏ-)[118] (EDPT, 874)

---

[118] Clauson, başlangıçta kelimenin “birbirine dolaşmış saç veya yün” anlamına ve bu anlamdan dolayı da “tüyleri uzamış ve keçeleşmiş hayvan” ve daha ziyade “tay” ve “saçı uzamış ve keçeleşmiş insan” anlamlarına gelmiş olduğunu belirtmektedir. Clauson, buradan da belki bir kabile adı olarak kullanılmış

Alt. cabaa (ATS, 48), cabaga “iki yaşına varmamış tay” (ATS, 48)

ETü. yanturu: “yeniden” (EDPT, 948), yandru: (EDPT, 947)

ETü. JANDURU “yine” (DTS, 232), JANDRU “yine” (DTS, 232)

ETü. yandru “tekrar” (DLT, 741)

Alt. candıra “geriye” (ATS, 52)

2. Ku:K- durumunda:
   2.1.ETü. /u:/ > Alt. /ı:/

ETü. altu:n “altın” (EDPT, 131)

ETü. ALTUN “altın; altın (para); sıfat olarak altın” (DTS, 40)

ETü. altun “altın” (DLT, 22)

Alt. altın “altın, altından olan” (ATS, 25)

ETü. yalŋu:s[119] “yalnız, tek; kimsesiz” (EDPT, 930), yalğuz (EDPT, 926)

ETü. JALĠUZ “tek, biricik” (DTS, 228), JALAŊUZ “tek, biricik” (DTS, 227), JALÏŊUS “tek, biricik” (DTS, 229), JALÏŊUZ “1. Tek, biricik; 2. Tek, yalnız” (DTS, 229), JALŊUS “tek, biricik, yalnız” (DTS, 229), JALŊUZ “tek, biricik” (DTS, 229), JAŊUS “tek, biricik” (DTS, 235), ŽALĠUS “tek, biricik” (DTS, 640)

---

olabileceğinden de bahseder. Kelimenin Moğolcada birinci dönem bir alıntı olup da’ağa(n) şeklinde “iki yaşındaki tay” anlamına geldiğini de belirtmiştir. Bu kelimenin Kuzeydoğu, Ortakuzey ve Kuzeybatı gruplarında **yabağa/yabağı/çabağı/jabağı** şekillerinde olup “tay” (yeni doğmuş ve iki yaşına kadar olanlar için) anlamına geldiğini de ifade etmiştir.

119 Clauson, bu kelimenin Altay, Küerik, Teleüt ve Tuba Türkçelerinde **yaŋıs**, Sagay Türkçesinde **çalğıs** ve Hakas Türkçesinde ise **çağıs/çalğıs** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. yalnğus “yalnız, kimsesiz” (DLT, 736)

Alt. caŋıs “tek, yalnız” (ATS, 53)

1.9./e/ Ünlüsü

/e/ sesi, ince, düz ve geniş bir ünlüdür. İlk hecede bu ses, Altay Türkçesinde genellikle korunmuştur. Diğer hecelerde kelimenşn ilk hecesinde yuvarlak ünlü bulunduğu durumlarda /ö/ sesine dönüşmüştür.

a. İlk Hecede
1. e- durumunda
    1.1. **ETü.** /e/ >**Alt.** /e/

ETü. etek “etek; kıyı (bir eteğin); kıyı (ova, sahil vs.)” (EDPT, 50)

ETü. ETÄK “1. Elbisenin eteği, elbise; 2. *Mec.* örtü, perde” (DTS, 187)

ETü. etek “etek” (DLT, 202)

Alt. edek “1. Etek; 2. Dağ eteği” (ATS, 80)

ETü. eçe: “annenin daha küçük kız kardeşi; abla” (EDPT, 20)

ETü. EČÄ “büyük kız kardeş” (DTS, 162), AČA “akraba” (DTS, 4)

ETü. eçe “büyük kız kardeş” (DLT, 167)

Alt. ece “1. Teyze; 2. Abla” (ATS, 79)

ETü. elü:g (?elö:g)[120] “alay, dalga geçme” (EDPT, 142)

ETü. ELIK III (DTS, 171), ELÜK “şaka, alay” (DTS, 171)

ETü. elük “alay etme, maskaraya alma” (DLT, 178)

Alt. elek “alay” (ATS, 81)

ETü. elik “erkek karaca; yabani dişi keçi” (EDPT, 142)

Elik “*zool.* Yabani keçi, karaca; geyik yavrusu” (ATS, 81)

ETü. egil-[121] “bükülmek, eğilmek; eğmek” (EDPT, 106)

ETü. EGIL- “1. Bükülmek, eğilmek; 2. *mec.* Eğilmek, razı olmak” (DTS, 165)

ETü. egil- “eğilmek” (DLT, 170)

Alt. eŋil- “eğilmek” (ATS, 83)

ETü. erüt- “eritmek, sıvılaştırmak” (EDPT, 207)

ETü. ERIT- II (DTS, 179), ERÜT- “erü- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 183)

ETü. erit- “eritmek” (DLT, 190), erüt- “eritmek” (DLT, 194)

Alt. erit- “eritmek” (ATS, 84)

---

[120] Clauson, Moğolcaya **eleg** şeklinde erken bir alıntı olarak giren bu kelimenin, Kuzeydoğu grubu lehçelerinde **elek**, **elik**, Karaim Türkçesinde **elik**, Kazak Türkçesinde de **elek** şeklinde görüldüğünü ve bunların da Moğolcadan tekrarlı bir alıntı olabileceğini ifade etmiştir.

[121] Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **eŋil-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. esen “sağlıklı, sapasağlam; güvencede” (EDPT, 248)

ETü. ESÄN I “sağlıklı, sağlam” (DTS, 183)

ETü. esen “sağ, salim” (DLT, 194)

Alt. ezen “1. Esen, sağlık, afiyet, sağlıklı; 2. (selamlaşma sözü) merhaba, esenlikle, sağlıkla” (ATS, 86)

ETü. esür- “sarhoş olmak” (EDPT, 251)

ETü. ESIR- (DTS, 183), ESÜR- “sarhoş olmak” (DTS, 184)

Ezir- “1. Sarhoş olmak, esrimek; 2. *mec.* Saçmalamak” (ATS, 86)

ETü. esin “esinti, hafif rüzgar” (EDPT, 248)

ETü. ESIN “rüzgar” (DTS, 183)

ETü. esin “Esinti, rüzgar” (DLT, 195)

Alt. ezin “Meltem, esinti” (ATS, 86)

1.2.**ETü.** /e/ >**Alt.** /i/

ETü. egin “omuz” (EDPT, 109)

ETü. EGIN I “omuz”(DTS, 166), EGNIN “omuz” (DTS, 166), EŊIN “omuz” (DTS, 175)

ETü. egin “eğin, sırt” (DLT, 171)

Alt. iyin “omuz” (ATS, 91)

ETü. egir- “kuşatmak, çevrelemek; kıvırmak, çevirmek” (EDPT, 113)

ETü. EGIR- I “1. Dolanmak, çevrili olmak; 2. Eğirmek, bükmek; 3. Döndürmek” (DTS, 166), EŊIR- “eğirmek, bükmek” (DTS, 175), EBIR- “dolanmak, daire yapmak” (DTS, 162)

ETü. egir- “sevk etmek; döndürmek; eğirmek; çevirmek, bir yeri kuşatmak, sarmak” (DLT, 171)

Alt. iir- (ATS, 89), iyir- “eğirmek” (ATS, 91)

1.3.**ETü.** /e/ >**Alt.** /ö/

ETü. etük (edük) “bot; terlik” (EDPT, 50)

ETü. ETIK “deriden yapılmış yumuşak ayakkabı” (DTS, 187), ETÜK “deriden yapılmış yumuşak ayakkabı” (DTS, 188)

ETü. etik “pabuç, mest” (DLT, 202), etük “pabuç, edik” (DLT, 204)

Alt. ödük “ayakkabı, çizme” (ATS, 142)

2. eK- durumunda

2.1.**ETü.** /e/ >**Alt.** /e/

ETü. eçkü: “keçi; koç” (EDPT, 24)

ETü. EČKI (DTS, 162), ETü. EČKÜ “keçi” (DTS, 162)

ETü. eçkü “keçi” (DLT, 167)

Alt. eçki “Keçi” (ATS, 80)

ETü. em- “emmek” (EDPT, 155)

ETü. EM- “emmek” (DTS, 172)

ETü. em- “emmek” (DLT, 178)

Alt. em- “(göğsü, emziği) emmek” (ATS, 82)

ETü. emçi: “doktor” (EDPT, 156)

ETü. EMČI “hekim” (DTS, 172)

ETü. emçi “ilaç yapan adam, eczacı” (DLT, 178)

Alt. emçi “1. Doktor; 2. Otçu; 3. Aktar” (ATS, 82)

ETü. emlen- “emle:- fiilinin dönüşlü şekli” (EDPT, 161)

ETü. EMLÄN- “emlä- fiilnin dönüşlü şekli” (DTS, 173)

ETü. emlen- “kendine ilaç etmek” (DLT, 181)

Alt. emden- “tedavi olmak” (ATS, 82)

ETü. emüz- “emzirmek” (EDPT, 165)

ETü. EMÜZ- “em- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 173)

ETü. emüz- “emzirmek” (DLT, 182)

Alt. emis- “çocuğu emzirmek” (ATS, 82)

ETü. 1 es- “1. Esmek (rüzgarın esmesi, genellikle usulca esmesi anlamınaı ifade eder); 2. Savurmak (toz toprak vs.); harman savurmak (tahıl)” (EDPT, 240)

ETü. ES- I “1. Esmek; 2. Serpiştirmek, savurmak” (DTS, 183)

ETü. es- “esmek; kalburlayarak savurmak; uzatmak” (DLT, 194)

Alt. es- “esmek, serpmek” (ATS, 84)

ETü. eski: “eski” (EDPT, 246)

ETü. ESKI “eski” (DTS, 184)

ETü. eski “eski” (DLT, 195)

Alt. eski “eski” (ATS, 85)

ETü. et “vücut; et” (EDPT, 33)

ETü. ET “1. Et; 2. Beden, vücut” (DTS, 186)

ETü. et “et” (DLT, 200)

Alt. et “et; vücut” (ATS, 85)

3. Ke- durumunda

3.1. **ETü.** /e/ >**Alt.** /e/

ETü. kelin (g-) “aile içine gelen; daha genç erkek kardeşin veya oğulun karısı; gelin” (EDPT, 719)

ETü. KELIN “gelin” (DTS, 296)

ETü. kelin “gelin” (DLT, 298)

Alt. kelin “gelin” (ATS, 103)

ETü. kesin- “kes- fiilinin dönüşlü şekli” (EDPT, 751)

ETü. KESIN- “kes- fiilinin dönüşlü şekli” (DTS, 302)

ETü. kesin- “kesinmek” (DLT, 306)

Alt. kezin- “kesilmek” (ATS, 107)

ETü. semiz “semiz” (EDPT, 830)

ETü. SEMIZ “yağlı, semiz; besili, semiz (hayvanlar için)” (DTS, 495), SEMÜZ (DTS, 495)

ETü. semüz “semiz” (DLT, 505), semiz “semiz” (DLT, 504)

Alt. semis “semiz, yağlı, şişman, besili” (ATS, 152)

ETü. tepin- (d-) “tep- fiilinin dönüşlü şekli” (EDPT, 442)

ETü. TEPIN- “tep- fiilinin dönüşlü şekli” (DTS, 552)

ETü. tepin- “tepmek, bir şeyi ayakla kımıldatmak” (DLT, 601)

Alt. tebin- “ayakla ezmek, tepinmek” (ATS, 172)

ETü. teşük (d-)[122] “delik” (EDPT, 563)

ETü. TEŠÜK “delik” (DTS, 555)

ETü. teşük “taşağı yarık; deşik, yarık” (DLT, 608)

Alt. tejik “1. Delik, çatlak, deşik; 2. Kopuk, yırtık; 3. **tejik tuyuk tabış** *gr*. Sızıcı ünsüz” (ATS, 172)

---

[122]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **dejik** şeklinde yaşadığını belitmiştir.

ETü. teke: “keçi” (EDPT, 477)

ETü. TEKÄ I “teke” (DTS, 550)

ETü. teke “teke; boynuzundan yay yapılan erkek geyik” (DLT, 595)

Alt. teke “*zool.* Keçi, teke” (ATS, 172)

3.2. **ETü.** /e/ >**Alt.** /i/

ETü. beḏük[123] “büyük, iri” (EDPT, 302)

ETü. BEDÜK “1. Büyük; 2. Çok, pek” (DTS, 91), BEḎÜK “yüksek, yüce” (DTS, 91)

ETü. bedük “büyük” (DLT, 77), bedhük “büyük” (DLT, 78)

Alt. biyik “1. Yükseklik; 2. Büyük, yüksek” (ATS, 41)

ETü. beḏükle:- “büyümek, büyük saymak” (EDPT, 304)

ETü. BEDÜKLÄ- “1. Büyük saymak; 2. Büyümek, yetişmek (insan için)” (DTS, 91)

ETü. bedükle- “büyük saymak” (DLT, 78)

Alt. biyikte- “1. Yükselmek; 2. Boyca büyümek” (ATS, 41)

ETü. keḏil- (g-) “ke:ḏ- fiilinin edilgen şekli” (EDPT, 703)

ETü. KEDIL- “ked- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 293), KEḎIL- “keḏ- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 294)

---

[123]Clauson, kelimenin önemli fonetik değişikliklerle birlikte modern dil gruplarının hepsinde yaşamakta olduğunu belirtmiştir. Kelimenin Kuzeydoğu grubunda **pedik/pi:k/müzük** şekillerinde görüldüğünü ve Kuzeydoğu, Orta Kuzey ve Kuzeybatı gruplarındaki bazı lehçelerde kelime anlamının “büyük, iri” yerine “yüksek, yüce, uzun” olarak karşımıza çıktığını belirtmiştir.

ETü. kedhil- “giyilmek” (DLT, 293)

Alt. kiyil- “giyinmek” (ATS, 113)

ETü. keḏim (g-) “giyilen şey, giysi” (EDPT, 704)

ETü. KEḎIM “elbise, kıyafet” (DTS, 294), KEDIM I “elbise, kıyafet” (DTS, 293), KEJIM “elbise” (DTS, 295)

Alt. kiyim “giyim, giysi” (ATS, 113)

ETü. keḏimlig (g-) “koruyucu kıyafet giymiş olan, keten zırh vs.” (EDPT, 704)

ETü. KEDIMLIG “kuşanmış, giyinmiş” (DTS, 293)

Alt. kiyimdü “giysiler içinde, giyinmiş, kuşanmış” (ATS, 113)

ETü. teyiŋ (? téyiŋ) “sincap; sincap postu” (EDPT, 569), tegiŋ (EDPT, 483)

ETü. TIJIŊ (DTS, 558); TEJIŊ “sincap” (DTS, 549)

ETü. teginğ “tekin, samur” (DLT, 593)

Alt. tiyiŋ “*zool.* Sincap” (ATS, 178)

ETü. tegin- (d-)[124] “ulaşmak, varmak” (EDPT, 484)

ETü. TEGIN- “1. Ulaşmak; 2. Maruz kalmak, ???; 3. Layık görülmek, onurlu olmak” (DTS, 547)

[124]Clauson, bu kelimenin Koybal ve Sagay Türkçelerinde **tegin-** “içeri girmek (kılıç veya mızrağın)” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. tegin- “bir büyük adamın yanına gelmek veya oradan gitmek (Çiğilce)” (DLT, 593)

Alt. tiyin- “1. Bir şeye değmek, dokunmak; 2. Tutunmak” (ATS, 178)

3.3.**ETü.** /e/ >**Alt.** /ü/

ETü. sevin- “sevinmek, neşeli olmak, sevinçli olmak” (EDPT, 790)

ETü. SEVIN- “sevinmek” (DTS, 497), SEVÜN- “sevinmek” (DTS, 498), SEBIN- (DTS, 493), SEWIN- (DTS, 498), SEWÜN- (DTS, 498)

ETü. sewün- “sevinmek” (DLT, 509), sewin- “sevinmek” (DLT, 508)

Alt. sügün- “sevinmek, neşelenmek” (ATS, 160), süün- “sevinmek” (ATS, 161)

ETü. sevinç “sevinç, zevk, keyif; sevgi, aşk” (EDPT, 790)

ETü. SEVINČ “sevinç, neşe” (DTS, 497), SEVÜNČ “sevinç, neşe” (DTS, 498), SEWINČ (DTS, 498)

ETü. sewinç “sevinç” (DLT, 508), sefinç “memnun olma, sevinç” (DLT, 503)

Alt. sügünçi “sevinç” (ATS, 160), süünç (ATS, 161)

ETü. sevinçlig “sevinçli, mutlu” (EDPT, 790)

ETü. SEVINČLIG “sevinçli, neşeli” (DTS, 498)

Alt. sügünçilü “sevinçli, neşeli” (ATS, 160)

ETü. sevintür- “sevindirmek” (EDPT, 791)

ETü. SEVINDÜR- (DTS, 498), SEVÜNDÜR- “sevin- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 498)

Alt. sügündir- “sevindirmek” (ATS, 160), süündir- “sevindirmek” (ATS, 161)

4. KeK- durumunda:
   4.1.**ETü.** /e/ >**Alt.** /e/

ETü. bek (?pek) “muhkem, sağlam, dayanıklı” (EDPT, 323)

ETü. BEK 1 “kilit, sürgü”, BEK 2 “sağlam, çetin, dayanıklı” (DTS, 92)

ETü. bek “muhkem, kavi, pek,sağlam, sıkı” (DLT, 79)

Alt. bek “1. Sağlam, pek; 2. Sürgü” (ATS, 38)

ETü. beltir“iki ya da daha fazla yolun veya nehrin bağlantısı”(EDPT, 334)

ETü. BELTIR “1. Geçiş yolu, kavşak; 2. Nehirlerin birleştiği yer” (DTS, 94)

Alt. beltir “1. Ağız, iki ve daha fazla nehrin birleşimi; 2.(Yol için) kavşak” (ATS, 38)

ETü. bertin- (?p-)[125] “yaralanmak” (EDPT, 359)

ETü. BERTIN- “yaralanmak; kemiğin yerinden çıkması” (DTS, 96)

ETü. bertin- “berelenmek; el yorgunluk peyda etmek” (DLT, 85)

Alt. bertin- “çıkmak, (ayak için) kemiğin yerinden çıkması” (ATS, 39)

---

[125]Clauson, kelimenin Kuzeydoğu grubu lehçelerinden Altay, Baraba, Kumandı ve Teleüt Türkçelerinde **pertin**- “kemiğin yerinden çıkması; çocuk düşürmek” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. yeŋ- “birini yenmek” (EDPT, 942)

ETü. JEŊ- “yenmek” (DTS, 256)

ETü. yenğ- “yenmek, alt etmek (Oğuz ve Kıpçak dillerince)” (DLT, 773)

Alt. ceŋ- “yenmek” (ATS, 59)

ETü. çert- “bir şey yaparken bir çeşit gürültü yapmak” (EDPT, 428)

ETü. ČERT- “1. Kaçırmak, bırakmak, elinden kaymak; 2. Çentmek; kırmak” (DTS, 144)

ETü. çert- “elinden bırakmak; bir şeyin ucunu kırmak” (DLT, 143)

Alt. çert- “1. (parmakla) fiske vurmak; 2. (ceviz için) kırmak; 3. Kertmek” (ATS, 72)

ETü. ker- (g-) “germek, açmak” (EDPT, 735)

ETü. KER- I “1. Açmak, germek; 2. Önünü kesmek, kapamak” (DTS, 300); KER- II “havlamak” (DTS, 300)

ETü. ker- “germek, çekip uzatmak; kapatmak; (Karlukça) ürümek, havlamak” (DLT, 302)

Alt. ker- “germek” (ATS, 105)

ETü. 1 keç- (g-) “ölmek, geçip gitmek; bir şeyden geçmek; bir şeyin üzerinden geçmek” (EDPT, 693)

ETü. KEČ- I “geçmek, aşmak” (DTS, 290)

ETü. keç- “geçmek, ölmek” (DLT, 289)

Alt. keç- “yolu, engeli geçmek” (ATS, 103)

ETü. sen “2. teklik şahıs zamiri “sen”” (EDPT, 831)

ETü. SEN “sen” (DTS, 495)

ETü. sen “sen (Oğuzlarda büyüklere karşı “siz” yerinde)” (DLT, 505)

Alt. sen “sen (*2. teklik şahıs zamiri)*” (ATS, 152)

ETü. sep “çeyiz” (EDPT, 783)

ETü. SEP “gelinin çeyizi” (DTS, 496)

ETü. sep “gelinin malı olan çeyiz” (DLT, 506)

Alt. sep “1. Çeyiz (giysi, süs, ev eşyası, hayvan dışındaki her şey); 2. Gelinin süsü” (ATS, 152)

ETü. ters “yanlış; hasım, ters, aksi, rahatsız” (EDPT, 553)

ETü. TERS “1. Yanlış, doğru olmayan; 2. Zor, güç” (DTS, 555)

ETü. ters “güç olan her nesne” (DLT, 607)

Alt. ters “1. Ters; 2. Karşıt durumda olan; 3. Zor, güç” (ATS, 175)

4.2. **ETü.** /e/ >**Alt.** /i/

ETü. teg- (d-) “ulaşmak; birine hücum etmek, bir şeye dokunmak, ilgisi olmak, zahmete değmek” (EDPT, 476)

ETü. TEG- "1. Ulaşmak, varmak; 3. Değmek, ilgili olmak; 4. Yetişmek, vurmak; 5. Saldırmak; 6. Etmek, değmek; 8. Mahmuzlamak" (DTS, 546)

ETü. teg- "değmek; dokunmak; ermek, erişmek, varmak; yakalamak; düşmek; hücum etmek" (DLT, 592)

Alt. tiy- "1. Değmek, dokunmak; 2. Değmek, isabet etmek; 3. Düşmek" (ATS, 178)

4.3. **ETü.** /e/ >**Alt.** /ö/

ETü. beŋgü: (?beŋgö)[126] "ebedi, sonsuzluk" (EDPT, 350)

ETü. BEŊGÜ "1. Ebedi; 2. Anıt" (DTS, 94), BEŊKÜ "anıt" (DTS, 94), BEŊÜ "anıt" (DTS, 94), MEŊGÜ I "1. Ebedilik, sonsuzluk; 2. Ebedi, sonsuz, devamlı" (DTS, 341), MEŊI II "ebedi" (DTS, 342), MEŊKÜ: **meŋkü qaja** "ebedi taş" (DTS, 343), MEŊÜ I "1. Ebedilik, sonsuzluk; 2. Ebedi, sonsuz, devamlı" (DTS, 343)

ETü. menğgü "ebedi, daimi, sonsuz; ebedilik, sonsuzluk" (DLT, 411)

Alt. möŋkü "1. Ebedi; 2. Dağ buzulu, yıl boyu kalkmayan kar; mec. mezar" (ATS, 136)

b. İlk Hece Dışındakiler:

1. –KeK- durumunda

1.1.**ETü.** /e/ >**Alt.** /e/

Alt. bilek "bilek, el ile kolun, ayak ile bacağın birleştiği yer" (ATS, 41)

ETü. bilek "bilek" (DLT, 91)

ETü. BILÄK "1. Bilek; önkol; el; 2. beceriklilik" (DTS, 99)

[126] Clauson, bu kelimenin Moğolcada **möŋke** şeklinde erken dönem bir alıntı olduğunu belirtmiştir. Kuzeydoğu grubu lehçelerinde **möŋkö** ve Tuva Türkçesindeki **möŋge** şekillerinin de Moğolcadan tekrarlı alıntı olduğunu ifade etmiştir.

ETü. bilek “bilek” (EDPT, 338)

ETü. işen- “güvenmek, inanmak, itimat etmek” (EDPT, 264)

ETü. IŠÄN- “inanıp güvenmek” (DTS, 214), ÏŠAN- “inanmak, emanet etmek??” (DTS, 220)

ETü. işen- “güvenmek; inanmak” (DLT,239)

Alt. ijen- “ummak, inanmak, güvenmek” (ATS, 89)

ETü. küreş- “birlikte kar kürümek” (EDPT, 747)

ETü. KÜRÄŠ- III “kürä- II fiilinin işteş şekli” (DTS, 328)

ETü. küreş- “kürümekte yardım ve yarış etmek” (DLT, 400)

Alt. küreş- II “birlikte kar kürümek” (ATS, 129)

ETü. üleş- “eşit olarak bölüştürmek, bölüşmek” (EDPT, 154)

ETü. ÜLÄŠ- “ülä- fiilinin işteş şekli” (DTS, 624)

ETü üleş- “paylaşmak, üleşmek” (DLT, 711)

Alt. üleş- “üleşmek, paylaştırmak, paylaşmak, bölüşmek” (ATS, 197)

ETü. temen “büyük iğne, çuvaldız” (EDPT, 507)

ETü. TEMÄN: **temän jignä** “iğne” (DTS, 551)

ETü. temen “büyük iğne, çuvaldız” (DLT, 597)

Alt. tebene “büyük iğne, çuvaldız” (ATS, 172), temene “büyük kalın iğne” (ATS, 173)

ETü. tezek “gübre” (EDPT, 574)

ETü. TEZÄK “gübre” (DTS, 557)

ETü. tezek “tezek, at gübresi” (DLT, 611)

Alt. tezek “yakıt olarak kullanılan kuru hayvan pisliği, tezek” (ATS, 175)

ETü. tilet- (d-) “tile- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 494)

ETü. TILÄT- “tilä- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 560)

ETü. tilet- “istetmek, diletmek” (DLT, 623)

Alt. tilet- “1. Rica ettirmek; 2. İstek uyandırmak” (ATS, 178)

ETü. tü:nek (d-) “hapishane; karanlık yer” (EDPT, 519)

ETü. TÜNÄK “zindan, hapishane” (DTS, 597)

ETü. tünek “hapishane, zindan” (DLT, 671)

Alt. tünek “(koyun veya kuşların) geceleme yeri, tünek” (ATS, 189), tünü “tünek” (ATS, 189)

1.2. **ETü.** /e/ >**Alt.** /ö/

ETü. bürçek[127] “dalgalı, kıvırcık; perçem” (EDPT, 357)

ETü. BÜRČÄK “1. Lüle, zülüf, kıvırcık saçlar; 2. Karışık saç, uzamış saç” (DTS, 132)

---

[127]Clauson, Kuzeydoğu grubunda kelimenin **pürçük** şeklinde ve “tomurcuk” anlamında olduğunu belirtmiştir.

ETü. pürçek “insanın kâkülü, perçemi; atın perçemi” (DLT, 475)

Alt. börçök “bot. Tomurcuk” (ATS, 44), bürçük “tomurcuk” (ATS, 47), börök “1. *Anat.* böbrek; 2. *Bot.* tomurcuk” (ATS, 44)

ETü. yölek (yöle:k)[128] “dayanak, destek” (EDPT, 928)

ETü. JÖLÄK “dayanak, destek” (DTS, 275), JÜLÄK (DTS, 285)

Alt. cölök “değnek, koltuk değneği” (ATS, 65)

ETü. kö:ker- (g- -g-) “gök renkli olmay veya gök rengini almak, mavileşmek, ağarmak” (EDPT, 713)

ETü. KÖGÄR- “mavi, gök mavisi olmak” (DTS, 312)

ETü. köger- “göğermek, gök rengini almak” (DLT, 355)

Alt. kögör- “1. Göğermek, mavileşmek, yeşermek; 2. Sürgün vermek; 3. Direnmek, inat etmek” (ATS, 120)

ETü. köklet- “1 kökle:- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 711)

ETü. KÖKDÄT- (DTS, 313), KÖKLÄT- “köklä- I fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 313)

ETü. köklet- “eyer tahtalarını diktirmek, bağlatmak” (DLT, 357), kökdet- “eyer tahtalarını diktirmek, bağlatmak” (DLT, 357)

Alt. köktöt- “diktirmek” (ATS, 121)

---

[128] Clauson, bu kelimenin Teleüt Türkçesinde **työlök**, Hakas Türkçesinde ise **çöleg** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. közleş- (g-) “közle:- fiilinin işteş şekli” (EDPT, 761)

ETü. KÖZLÄŠ- “közlä- I fiilinin işteş şekli” (DTS, 321)

ETü. közleş- “görme işinde –gözlemekte- yarış etmek” (DLT, 371)

Alt. köstöş- “1. Birlikte bakmak; 2. Birlikte seçmek, ileri sürmek; 3. Birbirine karşı ileri sürmek; 4. Yüzleştirmek” (ATS, 123)

ETü. müŋret- (b-) “müŋre:- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 770)

ETü. MÜŊRÄT- “müŋre- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 353)

ETü. münğret- “böğürtmek; büngüldetmek” (DLT, 417)

Alt. mööröt- “böğürtmek” (ATS, 136)

ETü. öktem “gururlu, övünen” (EDPT, 102)

ETü. ÖKTÄM (DTS, 382), ÖGTÄM “gururlu (övünen)” (DTS, 381)

Alt. öktöm “cesur; sinirli” (ATS, 143)

ETü. öleŋ “ot, taze ot; çimenlik” (EDPT, 147)

ETü. ÖLÄŊ “çimenlik (ot)” (DTS, 383)

Alt. ölöŋ “ot, kuru ot” (ATS, 143)

ETü. ÖRMÄK “elbise ismi” (DTS, 389)

Alt. örmök “bir tür giysi” (ATS, 144)

ETü. töşel- (d-) “serilmek” (EDPT, 564)

ETü. TÖŠÄL- “töšä- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 582)

ETü. töşel- “döşenmek” (DLT, 647)

Alt. töjöl- “(Yaygı vs. için) serilmek, döşenmek” (ATS, 183)

1.10./é/ Ünlüsü

/é/ sesi, /i/ sesine yakın olan kapalı veya dar bir ünlüdür. İlk hece dışında bulunmayan bu ses, Altay Türkçesinde genellikle /e/ sesine dönüşmüştür.

a. İlk Hecede

1. é- durumunda

1.1. **ETü.** /é/ >**Alt.** /e/

ETü. étil- (édil-) “é:t- fiilinin edilgen şekli” (EDPT, 56)

ETü. ETIL- “1. Olmak, yapılmak; 2. Düzelmek, hallolmak, düzenlenmek” (DTS, 187)

ETü. étil- “düzelmek; edilmek, yapılmak” (DLT, 202)

Alt. edil- “yapılmak” (ATS, 80)

ETü. éşik “eşik” (EDPT, 260)

ETü. EŠIK “1. Kapı; 2. *ast.* Kapı (eşik tanrıları ya da şeytani yaratıklar), toplam dokuz tane: 1. jek; 2. ičkäk; 3. basaman; 4. magišvari; 5. äzrua täŋri; 6. vinayaki; 7. erklig qan; 8. alp süŋüš; 9. uz täŋri” (DTS, 185), IŠIK (DTS, 214)

ETü. eşik “eşik” (DLT, 198)

Alt. ejik “Kapı boşluğu, kapı” (ATS, 81)

ETü. érin “dudak; alt dudak; dudaklar” (EDPT, 232)

ETü. ERIN “dudaklar” (DTS, 178)

ETü. érin “dudak” (DLT, 189), ir(i)n “dudaklar, ağız” (DLT, 234)

Alt. erin “dudak” (ATS, 84)

2. éK(K)- durumunda

2.1.**ETü.** /é/ >**Alt.** /e/

ETü. élçi: “elçi, dış ülkelerde hükümeti temsil eden kişi” (EDPT, 129)

ETü. ELČI I “1. Elçi, haberci; 2. Önemli bir kişi, yönetici” (DTS, 169)

Alt. elçi “1. Elçi, haberci, ulak, kurye; 2. (Erlik’in oğullarının sıfatı)” (ATS, 81)

ETü. élge:- “elemek (katı bir maddeyi), elekten geçirmek” (EDPT, 143)

ETü. ELGÄ- “ekmek, elemek” (DTS, 170)

ETü. elge- “elemek” (DLT, 176)

Alt. elge- “elemek” (ATS, 81)

ETü. elek (EDPT, 140), *élgek “elek (katı maddeler için)” (EDPT, 143)

Alt. elgek “elek” (ATS, 81)

ETü. élgel- [129]"élge:- fiilinin edilgen şekli" (EDPT, 143) ETü. ELGÄL- "elgä- fiilinin edilgen şekli" (DTS, 170)

ETü. elgel- "elenmek" (DLT, 176)

Alt. elgel- "ekilmek, ekilmiş olmak" (ATS, 81)

ETü. élgeş- "élge:- fiilinin işteş şekli" (EDPT, 143)

ETü. ELGÄŠ- "elgä- fiilinin işteş şekli" (DTS, 170)

ETü. elgeş- "elemekte yardım ve yarış etmek" (DLT, 176)

Alt. elgeş- "birlikte ekmek" (ATS, 81)

ETü. énçgü[130] "sükunet, huzur" (EDPT, 174)

ETü. ENČGÜ (DTS, 174), INČKÜ: **inčkü esäŋü** "sakin ve sağlıklı" (DTS, 210)

ETü. inç "rahat; içi sakin yüreği dölek" (DLT, 233)

Alt. ençü "huzur, sükunet" (ATS, 83)

ETü. érte: "sabahın erken saati" (EDPT, 202)

ETü. ERTÄ "erken, sabah" (DTS, 182)

Alt. erte "erken" (ATS, 85)

---

[129]Clauson, bu kelimenin Hakas Türkçesinde **ilgel-** "elenmek", Koybal Türkçesinde ise **élgel-** "takırdamak" şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[130] Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan bazı lehçelerde **ençü/ençig/ençigü** şekilleriyle yaşadığını belirtmiştir.

ETü. érte “erte” (DLT, 192)

2.2. **ETü.** /é/ >**Alt.** /i/

ETü. *ékkiz “ikiz; çift” (EDPT, 119)

ETü. EKIZ “ikizler” (DTS, 168), IKKIZ “çift, ikizler” (DTS, 207)

ETü. ikiz “ikiz” (DLT, 229)

Alt. igis “ikiz” (ATS, 89), egis “yakınlar; çift” (ATS, 80)

3. Ké- durumunda

3.1.**ETü.** /é/ >**Alt.** /e/

ETü. BEŠINČ “beşinci” (DTS, 97)

ETü. béşinç “beşinci” (EDPT, 383)

ETü. béşinç “sayıda beşinci” (DLT, 86)

Alt. bejinçi “beşinci” (ATS, 38)

ETü. béşe:gü “beşi birlikte” (EDPT, 381)

ETü. BEŠÄGÜ “beş, beş çift” (DTS, 97)

Alt. bejü “beşer beşer” (ATS, 38)

ETü. béril- “verilmek” (EDPT, 365)

ETü. BERIL- “ber- fiilinin pasif şekli” (DTS, 96)

Alt. beril- “1. Verilmiş olmak, verilmek; 2. Tâbi olmak; 3. Verilmiş olmak” (ATS, 39)

ETü. béleg “paketlenmiş bir şey; hediye”(EDPT, 338)

ETü. BELÄK “hediye” (DTS, 93)

ETü. belék “armağan; konuğun hısımlarına getirdiği armağan, bir yerden başka bir yere gönderilen armağan” (DLT, 81)

Alt. belek “1. Dirsek (bilekten dirseğe kadar); 2. es. Gelinden damada gönderilen, kaçırmayı onaylayıcı eşya şeklindeki bedel” (ATS, 38)

ETü. yétiş- “2 yét- fiilinin işteş şekli” (EDPT, 894)

ETü. JETIŠ- “jet- fiilinin işteş şekli” (DTS, 259)

ETü. yet(i)ş- “yetişmek, erişmek” (DLT, 777), yét(i)ş- ““yetişmek, erişmek” (DLT, 777)

Alt. cediş- “birlikte ulaşmak” (ATS, 58); cetiş- “yetişmek; ilerleyen bir şeye ulaşmak” (ATS, 60)

ETü. yéŋil “hafif; kolay” (EDPT, 950)

ETü. JEŊIL “hafif” (DTS, 256)

Alt. ceŋil “1. Hafif, rahat; 2. Avantaj, avantajlı; 3. Ucuz” (ATS, 59)

ETü. yétinç (yéddinç) “yedinci” (EDPT, 892)

ETü. JETINČ “yedinci” (DTS, 259)

Alt. cetinçi “yedinci” (ATS, 60)

ETü. çéçek "çiçek; çiçek hastalığı" (EDPT, 400)

ETü. ČEČÄK I "çiçek" (DTS, 143)

ETü. çeçek "çiçek" (DLT, 139)

Alt. çeçek "çiçek" (ATS, 71)

ETü. 3 kéçe: (géce:)[131] "geç vakit; gece"" (EDPT, 694)

ETü. KEČÄ I "1. Gece, akşamdan sonra; 2. Geceleyin, akşamın geç saatleri" (DTS, 291)

ETü. kéçe "gece" (DLT, 290)

Alt. keçe "dün, gece" (ATS, 103)

ETü. tére:k (?d-) "kavak" (EDPT, 543)

ETü. TERÄK I "kavak" (DTS, 553)

ETü. tirek "direk; kavak" (DLT, 625)

Alt. terek "*bot.* Kavak" (ATS, 175)

ETü. téril- (d-) "toplanmak; birleşmek" (EDPT, 547)

ETü. TERIL- I "ter- fiilinin edilgen şekli" (DTS, 554)

ETü. téril- "derilmek, toplanmak" (DLT, 605)

Alt. teril- "hazırlanmak, hazırlanmış olmak, toplanmak, toplanmış olmak" (ATS, 175)

---

[131] Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde **keçe** "akşam, akşamleyin, dün" şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

3.2. **ETü.** /é/ >**Alt.** /i/

ETü. kéyik (? g-) " yabani dört ayaklı av hayvanı; geyik, vahşi keçi gibi özellikle vahşi hayvanlar; vahşi, yabani" (EDPT, 755)

ETü. KEJIK "1. Tamamen vahşi geyik, sığın; 2. Yabani; 3. *mit.* müthiş, mitolojik (?)" (DTS, 294), KEḎIK "tamamen vahşi geyik, sığın" (DTS, 294)

ETü. keyik "geyik; yaban hayvanı; aslında yabani olan her şey, eti yenen hayvanlardan ceylan, sıgın, dağ keçisi gibi hayvanlar; yabani (vahşi)- evcil (ehli) karşıtı-; av hayvanı ve av " (DLT, 309)

Alt. kiyik "yaban hayvanı" (ATS, 113)

4. KéK- durumunda:

4.1.**ETü.** /é/ >**Alt.** /e/

ETü. yélpi:- "körüklemek, savurmak" (EDPT, 920)

ETü. JELPI- "kendini yellemek" (DTS, 254), JELWI- (DTS, 255), JILBI- (DTS, 261)

Alt. celbi- "esmak; el sallamak" (ATS, 58)

ETü. 1 yélpir- (EDPT, 920)

ETü. JELPIR- I "1. Esmek; 2. Sallamak" (DTS, 255), JELVIR- "sallamak, dalgalanmak" (DTS, 255), JELWIR- (DTS, 255)

ETü. yélpir- "rüzgar esmek, cin tutmuş gibi sağa sola sallanmak; nemlenmek; yeri ıslatmak" (DLT, 771), yélwir- "yelpimek" (DLT, 771), yalwır- "yelpimek" (DLT, 737)

Alt. celbir- "dalgalanmak" (ATS, 58)

ETü. sékri:-[132] “atlamak” (EDPT, 822)

ETü. SEKRI- “atlamak, sıçramak” (DTS, 494)

ETü. sekri- “seğirtmek” (DLT, 503), sekre- “seğirtmek” (DLT, 503), segre- “seğirtmek” (DLT, 503)

Alt. sekir- “sıçramak” (ATS, 151)

ETü. sékrik “atlama” (EDPT, 822)

ETü. SEKRIG “dağda atlayarak geçilen yer” (DTS, 494)

ETü. sigriğ “dağda atlamakla geçilen yer” (DLT, 521), sikriğ “dağda atlamakla geçilen yer” (DLT, 522)

Alt. sekirik “sıçrama, sekme” (ATS, 151)

ETü. sékrit- “sékri:- fiilinin işteş şekli” (EDPT, 822)

ETü. SEKIRT- “sekir- fiilinin işteş şekli” (DTS, 494), SEKRIT- “1. Atlatmak, sıçratmak; 2. Sıkıştırmak; 3. Eksik okumak” (DTS, 494)

ETü. sekirt- “seğirtmek; koşturmak” (DLT, 503), segirt- “seğirtmek; koşturmak” (DLT, 503), sekrit- “sıçratmak, atlatmak” (DLT, 504)

Alt. sekirt- “sıçratmak, zıplatmak” (ATS, 151)

1.11./i/ Ünlüsü

/i/ sesi, ince, düz ve dar bir sestir. İlk ve diğer hecelerde bu ses, Altay Türkçesinde genellikle korunmuştur.

[132]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubu lehçelerinde **sekir-/ségir-** şekillerinde yaşadığını belirtmiştir.

a. İlk Hecede

1. i- durumunda:

1.1.**ETü.** /i/ >**Alt.** /i/

ETü. içil- "içilmek" (EDPT, 26)

ETü. IČIL- "iç- fiilinin edilgen şekli" (DTS, 201)

ETü. içil- "içilmek" (DLT, 224)

Alt. içil- "1. İçilmiş olmak; 2. Yenilmiş olmak" (ATS, 89)

ETü. içiş- "birlikte içmek" (EDPT, 31)

ETü. IČIŠ- "1. Birisiyle birlikte içmek; 2. Yarışarak içmek; 3. Emmek" (DTS, 202)

ETü. içiş- "içişmek, içmekte yardım ve yarış etmek" (DLT, 224)

Alt. içiş- "birlikte içmek" (ATS, 89)

ETü. işen- "güvenmek, inanmak, itimat etmek" (EDPT, 264)

ETü. IŠÄN- "inanıp güvenmek" (DTS, 214), ÏŠAN- "inanmak, emanet etmek??" (DTS, 220)

ETü. işen- "güvenmek; inanmak" (DLT,239)

Alt. ijen- "ummak, inanmak, güvenmek" (ATS, 89)

ETü. 1 irig[133] "çürüme, çürük" (EDPT, 222)

[133]Clauson, bu kelimenin birkaç Kuzeydoğu lehçesinde Hakas ve Tuva Türkçeleri de dahil **irig/irik** şeklinde bulunduğunu belirtmiştir.

Alt. irü “1. Ekşime; 2. Çürüme” (ATS, 90)

ETü. isi:- [134]“ısınmak” (EDPT, 241)

ETü. ISI- I “1. Sıcak olmak, ısınmak; 2. Mec. ısınmak” (DTS, 213)

ETü. isi- “ısınmak” (DLT, 236)

Alt. izi- “ısınmak” (ATS, 91)

2. iK- durumunda:
   2.1.**ETü.** /i/ >**Alt.** /i/

ETü. iç “içeri, iç” (EDPT, 17)

ETü. IČ “1. İç; 2. Astar” (DTS, 201)

ETü. iç “iç” (DLT, 223)

Alt. iç “1. İç, iç bölüm; 2. Karın; 3. İşkembe; 4. (elbise için) astar; 5. **İç rifma gr.** İç kafiye” (ATS, 89)

ETü. il- (?i:l-) “bir şeyi yakalamak(el ile, kancayla veya kement ile); asmak” (EDPT, 125)

ETü. IL- II “1. Takmak, bağlamak; 2. Tutmak” (DTS, 207)

ETü. il- “ilişmek” (DLT, 230)

Alt. il- “1. Takmak; 2. Asmak” (ATS, 89)

---

[134]Clauson, bu kelimenin orijinalinin hiç şüphesiz ön vokalli olduğunu, ancak bazı lehçelerde arka vokalli şekillerin yaşadığını ifade etmiştir.

ETü. im[135] "işaret, göz işareti, parola"(EDPT, 155)

ETü. IM I "işaret, parola" (DTS, 209)

ETü. im "parola; orduda başbuğun askerler arasına silah veya kuş adlarından birini belge olarak koyduğu kelimeler" (DLT, 231)

Alt. im "işaret, damga, belirti, iz" (ATS, 89)

ETü. işle:- "çalışmak; bir şey yapmak" (EDPT, 262)

ETü. ÏŠLA- II (DTS, 221), IŠLÄ- "çalışmak, yapmak" (DTS, 215)

ETü. işle- "işlemek" (DLT, 239), ışla- "işlemek" (DLT, 221)

Alt. işte- "çalışmak" (ATS, 90)

3. Ki- durumunda:
   3.1.**ETü.** /i/ >**Alt.** /i/

Alt. bilek "bilek, el ile kolun, ayak ile bacağın birleştiği yer" (ATS, 41)

ETü. bilek "bilek" (DLT, 91)

ETü. BILÄK "1. Bilek; önkol; el; 2. beceriklilik" (DTS, 99)

ETü. bilek "bilek" (EDPT, 338)

ETü. biliş "tanıdık, arkadaş" (EDPT, 344)

ETü. BILIŠ "1. Tanıdık, bilinen, dost, aşina; 2. Bilme, vakıf olma; bilim" (DTS, 100)

ETü. biliş "biliş, tanış; bilen, bilici" (DLT, 94)

---

[135]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu Türk lehçelerinden Altay, Teleüt ve Tuva Türkçelerinde **im**, Şor ve Teleüt Türkçelerinde **um** olarak yaşadığını belirtmiştir.

Alt. biliş “bilgi” (ATS, 41)

ETü. birinç “birinci” (EDPT, 367)

ETü. BIRINČ “birinci, ilk” (DTS, 102),BIRINČI “birinci, ilk” (DTS, 102)

ETü. birinç “sayıda birinci” (DLT, 95)

Alt. birinçi “birinci” (ATS, 41)

ETü. yilik[136] “ilik” (EDPT 927)

ETü. JILIG “kemik iliği” (DTS, 261), JILIK (DTS, 261), ILIK I “”kemik iliği” (DTS 208a)

ETü. yilik “ilik” (DLT, 790), ilik “ilik (Oğuzca)” (DLT, 231)

Alt. cilik “(kemikteki) ilik” (ATS, 63), culuk “1. (kemikteki) ilik; 2. Ağaç suyu (mesela kayın ağacının)” (ATS, 65)

ETü. kişen “atın kösteği; pranga, bacak zinciri” (EDPT, 754)

ETü. KIŠÄN “köstek, zincir” (DTS, 310)

ETü. kişen “köstek” (DLT, 334)

Alt. kijen “dizgin, pranga bağ, bukağı; köstek” (ATS, 112)

ETü. titim (d-) “cesur” (EDPT, 456)

ETü. TITIM II (DTS, 564), TETIM: tetim bol- “karşı koymak, dayanmak” (DTS, 556)

---

[136]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde **yilik/yiliŋ/çiliŋ** şekillerinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. tidim “cesaret” (ATS, 177)

ETü. tile:- (d-) “aramak; arzu etmek; istemek” (EDPT, 492)

ETü. TILÄ- “1. İstemek, arzu etmek, aramak, elde etmeye uğraşmak; 2. Aramak” (DTS, 560)

ETü. tile- “dilemek, istemek; beklemek, aramak” (DLT, 622)

Alt. tile- “1. Rica etmek; 2. Merhamet dilenmek; 3. İstemek” (ATS, 178)

4. KiK- durumunda:
   4.1.**ETü.** /i/ >**Alt.** /i/

ETü. bil- “bilmek” (EDPT, 331)

ETü. BIL- “1. Bilmek, haberdar olmak; 2. Öğrenmek, bilmek, anlamak, idrak etmek” (DTS, 98)

ETü. bil- “bilmek” (DLT, 90)

Alt. bil- “1. Bilmek, öğrenmek; 2. Anlamak; 3. –e bilmek; 4. Yönetmek” (ATS, 40)

ETü. 2 sirke: “bit yumurtası” (EDPT, 850)

ETü. SIRKÄ II “bit yumurtası” (DTS, 501)

ETü. sirke “bit yumurtası,sirke” (DLT, 525)

Alt. sirke “sirke, bit yumurtası” (ATS, 155)

ETü. til- (d-) “dilimlere bölmek” (EDPT, 490)

ETü. TIL- “dar şeritler halinde kesmek” (DTS, 560)

ETü. til- “dilmek, uzunluğuna yarmak veya kesmek” (DLT, 622)

Alt. til- “1. Küçük parçalara bölmek; 2. Katmanlar halinde kesmek” (ATS, 177)

4.2.**ETü.** /i/ >**Alt.** /ü/

ETü. tilkü: “tilki” (EDPT, 498)

ETü. TÜLKI “tilki” (DTS, 596), TILKI “tilki” (DTS, 561), TILKÜ “tilki” (DTS, 561)

ETü. tilki “tilki” (DLT, 623), tilkü “tilki” (DLT, 624)

Alt. tülkü “1. *zool.* Tilki; 2. *mec.* Kurnaz, sinsi” (ATS, 189)

b. İlk Hece Dışındakiler

1. –Ki- durumunda:

1.1.**ETü.** /i/ >**Alt.** /ü/

ETü. ü:gi: “baykuş” (EDPT, 101)

ETü. ÜGI “baykuş” (DTS, 622), ÜHI “baykuş” (DTS, 623)

ETü. ühi “baykuş” (DLT, 710), ügi “baykuş (Öz Türklerce, Oğuzlarca, Kıpçakça” (DLT, 709)

Alt. ükü “z*ool.* puhu kuşu; baykuş” (ATS, 197)

2. –KiK(K)- durumunda:

2.1.**ETü.** /i/ >**Alt.** /i/

ETü. BEŠINČ “beşinci” (DTS, 97)

ETü. béşinç “beşinci” (EDPT, 383)

ETü. béşinç “sayıda beşinci” (DLT, 86)

Alt. bejinçi “beşinci” (ATS, 38)

ETü. beltir “iki ya da daha fazla yolun veya nehrin bağlantısı”(EDPT, 334)

ETü. BELTIR “1. Geçiş yolu, kavşak; 2. Nehirlerin birleştiği yer” (DTS, 94)

Alt. beltir “1. Ağız, iki ve daha fazla nehrin birleşimi; 2.(Yol için) kavşak” (ATS, 38)

ETü. BERIŠ- “ber- fiilinin işteş şekli” (DTS, 96)

ETü. bériş- “birbirine vermek” (EDPT, 370)

Alt. beriş- “1. Birlikte vermek; 2. Birlikte teslim olmak; 3. Engellemek” (ATS, 39)

ETü. 1 yélpir- (EDPT, 920)

ETü. JELPIR- I “1. Esmek; 2. Sallamak” (DTS, 255), JELVIR- “sallamak, dalgalanmak” (DTS, 255), JELWIR- (DTS, 255)

ETü. yélpir- “rüzgar esmek, cin tutmuş gibi sağa sola sallanmak; nemlenmek; yeri ıslatmak” (DLT, 771), yélwir- “yelpimek” (DLT, 771), yalwır- “yelpimek” (DLT, 737)

Alt. celbir- “dalgalanmak” (ATS, 58)

ETü. étil- (édil-) “é:t- fiilinin edilgen şekli” (EDPT, 56)

ETü. ETIL- “1. Olmak, yapılmak; 2. Düzelmek, hallolmak, düzenlenmek” (DTS, 187)

ETü. étil- “düzelmek; edilmek, yapılmak” (DLT, 202)

Alt. edil- “yapılmak” (ATS, 80)

ETü. esenlik “iyi sağlık; esenlik, emniyet” (EDPT, 249)

ETü. ESÄNLIK “sağlık, saadet” (DTS, 183)

Alt. ezendik “sağlık, esenlik” (ATS, 86)

ETü. tepil- (?d-) “tepilmek, çiğnenmek” (EDPT, 439)

ETü. TEPIL- “tep- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 552)

ETü. tepil- “tepilmek” (DLT, 601)

Alt. tebil- “1. Tepilmek; 2. Suyun baskısı altında bulunmak” (ATS, 172)

ETü. terlik (?d-)[137] “teri emen şey” (EDPT, 546)

ETü. TERLIK “teri tutan giysi” (DTS, 555)

ETü. terlik “teri çekmek için eğerin veya palanın altına konulan keçe” (DLT, 607)

Alt. terlik I “(Kadınlar için) milli kıyafet” (ATS, 175)

2.2.**ETü**. /i/ > **Alt.** /ü/

ETü. üşik “sert don, soğuk” (EDPT, 260)

ETü. ÜŠIK “soğuk, don” (DTS, 628)

ETü üşik “yemişleri kavurarak büyümekten alıkoyan soğuk” (DLT, 718)

Alt. üjük “ayaz, dondurucu soğuk” (ATS, 196)

1.12./ö/ Ünlüsü

/ö/ sesi, ince, yuvarlak ve geniş bir ünlüdür. İlk hece dışında bulunmayan bu ses, Altay Türkçesinde aynen korunmuştur.

---

[137]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **derlik** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

a. İlk Hecede

1. ö- durumunda:

1.1.**ETü.** /ö/ >**Alt.** /ö/

ETü. 1 öçe:- (öce:-) "düşmanca hissetmek, intikam istemek" (EDPT, 21)

ETü. ÖČÄ- : "**öčä- kek sür-** birbirine düşman olmak, kin beslemek" (DTS, 376)

Alt. öçö- "1. Öç almak; 2. Kavga etmek" (ATS, 142)

ETü. öçür- "söndürmek (ateş vs.)" (EDPT, 30)

ETü. ÖČÜR- "1. Söndürmek; 2. Söndürmek, yok etmek, durdurmak" (DTS, 376)

ETü. öçür- "söndürmek, yatıştırmak, soluğunu kesmek" (DLT, 29)

Alt. öçür- "söndürmek" (ATS, 142)

ETü. öleŋ "ot, taze ot; çimenlik" (EDPT, 147)

ETü. ÖLÄŊ "çimenlik (ot)" (DTS, 383)

Alt. ölöŋ "ot, kuru ot" (ATS, 143)

ETü. ölüm "ölüm" (EDPT, 146)

ETü. ÖLÜM "ölüm" (DTS, 384)

ETü. ölüm "ölüm" (DLT, 458)

Alt. ölüm "ölüm" (ATS, 143)

1.1.ETü. /ö/ > Alt. /ü/

ETü. özüt[138] "insan ruhu" (EDPT, 281)

ETü. ÖZÜT I "öz, ruh" (DTS, 395)

Alt. üzüt "*mit.* ölmüş insanın rüzgar şeklindeki ruhu; hayvanlar ve insanlar gibi ruhun göze görünen maddi bölümü (mesela köpek için)" (ATS, 199)

2. öK- durumunda:

2.1.**ETü.** /ö/ >**Alt.** /ö/

ETü. öç- "(ateşin) sönmek" (EDPT, 19)

ETü. ÖČ- "1. Sönmek; 2. Yok olmak, durmak" (DTS, 376)

ETü öçür- "söndürmek, yatıştırmak, soluğunu kesmek" (DLT, 449), üçür- "söndürmek" (DLT, 708)

Alt. öç- "sönmek" (ATS, 142)

ETü. öŋlüg "renkli" (EDPT, 185)

ETü. ÖŊLÜG "renkli" (DTS, 387)

ETü. önğlüğ (DLT, 459)

Alt. öŋdü "renkli" (ATS, 143)

ETü. öpke: "akciğer; öfke" (EDPT, 9)

---

[138] Clauson, bu kelimenin Altay, Koybal, Sagay, Teleüt, Tuva ve Hakas Türkçelerinde **üzüt** "eski evini ziyaret eden hayalet" şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. ÖPKÄ I “akciğer” (ATS, 387), ÖVKÄ I “akciğer” (ATS, 394)

ETü. öpke “akciğer; ciğer” (DLT, 460)

Alt. ökpö “1. Akciğer; 2. Böğür; 3. Gücenme” (ATS, 143)

ETü. öktem “gururlu, övünen” (EDPT, 102)

ETü. ÖKTÄM (DTS, 382), ÖGTÄM “gururlu (övünen)” (DTS, 381)

Alt. öktöm “cesur; sinirli” (ATS, 143)

ETü. öl- “ölmek” (EDPT, 125)

ETü. ÖL- “ölmek” (DTS, 383)

ETü. öl- “ölmek” (DLT, 456)

Alt. öl- “(insan için) ölmek” (ATS, 143)

ETü. ört (EDPT, 201)

ETü. ÖRT “yangın” (DTS, 389)

ETü. ört “yangın, yanan nesne” (DLT, 464)

Alt. ört “yangın” (ATS, 144)

3. Kö- durumunda:

3.1.**ETü.** /ö/ >**Alt.** /ö/

ETü. bölük (bölök) “bölüm, parça” anlamlarının yanı sıra anlam genişlemesiyle “ayrı, başka” manalarına da gelmiştir. (EDPT, 339)

ETü. BÖLÜK “1. Parça, bölüm, pay; 2. Kısım, bölüm; 3. Grup; sürü” (DTS, 117)

ETü. bölük "bölük" (DLT, 107)

Alt. bölük "1. Bölüm, şube; 2. Çalı" (ATS, 44)

ETü. yötül (yötöl)[139] "öksürük" (EDPT, 889)

ETü. JÖTÜL "öksürük" (DTS, 277)

Alt. cödül "öksürük" (ATS, 64)

ETü. yölek (yöle:k) "dayanak, destek" (EDPT, 928)

ETü. JÖLÄK "dayanak, destek" (DTS, 275), JÜLÄK (DTS, 285)

Alt. cölök "değnek, koltuk değneği" (ATS, 65)

ETü. köpük "köpük" (EDPT, 689)

ETü. KÖPIK "köpük" (DTS, 317), KÖPÜK "köpük" (DTS, 317)

ETü. köpük (ğ) "köpük" (DLT, 362)

Alt. köbük "köpük" (ATS, 119)

ETü. kötür- (kötör-; g-) "kaldırmak, yükseltmek" (EDPT, 706)

ETü. KÖTÜR- "1. Kaldırmak; 2. Yükseltmek; 3. Yok etmek" (DTS, 320)

ETü. kötür- "götürmek" (DLT, 368)

[139]Clauson, etimolojisinin belli olmayan ve belki de alıntı bir kelime olabileceğini düşündüğü bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçesinde **yödül**, Baraba Türkçesinde **yödöl** ve Tuva Türkçesinde ise **çödül** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. ködür- “1. Kaldırmak, indirmek, götürmek; 2. *es.* Kurban vermek” (ATS, 120)

ETü. kömür “kömür” (EDPT, 723)

ETü. KÖMÜR “kömür” (DTS, 314)

ETü. kömür “kömür” (DLT, 360)

Alt. kömür “kömür” (ATS, 121)

ETü. 1 sögüş “sövgü, küfür” (EDPT, 823)

ETü. SÖKÜŠ “küfür, sövgü” (DTS, 511), SÖGÜŠ I (DTS, 510)

ETü. sögüş “söğme, sögüşme” (DLT, 532)

Alt. sögüş II “sövgü, küfür” (ATS, 157)

ETü. tökül- (d-) “dökülmek” (EDPT, 481)

ETü. TÖKÜL- “tök- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 579)

ETü. tökül- “dökülmek” (DLT, 644)

Alt. tögül- “dökülmek” (ATS, 183)

4. KöK(K)- durumunda:

4.1.**ETü.** /ö/ >**Alt.** /ö/

ETü. BÖL- “bölmek, ayırmak” (DTS, 117)

ETü. böl- “bölmek, ayırmak” (EDPT, 332)

Alt. böl- “bölmek” (ATS, 44), bölü- “bölmek, parçalamak” (ATS, 44)

ETü. börk "başlık, kasket" (EDPT, 362)

ETü. börk "başlık, külah, börk" (DLT, 108)

ETü. BÖRK "şapka, başlık" (DTS, 118)

Alt. börük "1. Börk, şapka; 2. (Çivi için) baş" (ATS, 44)

ETü. köç- (g-) "oturduğun yeri değiştirmek, göçmek; göçebe olmak; ölmek" (EDPT, 694)

ETü. KÖČ- "aşmak, yer değiştirmek, göç etmek" (DTS, 311)

ETü. köç- "göçmek" (DLT, 354)

Alt. köç- "göçmek, göç etmek" (ATS, 119)

ETü. 3 kök[140] "dikiş" (EDPT, 708)

ETü. KÖK V "dikiş" (DTS, 312)

ETü. kök "eyer bağı" (DLT, 356)

Alt. kök I "dikiş, dikme" (ATS, 120)

ETü. tök- (d-) "dökmek; dışarı püskürtmek, saçmak" (EDPT, 477)

ETü. TÖK- "1. Dökmek; serpmek; 2. *mec.* İçini dökmek" (DTS, 579)

ETü. tök- "dökmek" (DLT, 644)

Alt. tök- "dökmek" (ATS, 183)

---

[140] Clauson, bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçelerinde **kök** "dikiş" şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. tört (?dö:rd)[141] "dört" (EDPT, 534) ETü. TÖRT "dört" (DTS, 581)

ETü. tört "sayıda dört" (DLT, 646)

Alt. tört "dört" (ATS, 184)

1.13./ü/ Ünlüsü

/ü/ sesi, ince, yuvarlak ve dar bir ünlüdür. İlk hecede bu ses, Altay Türkçesinde genellikle korunmuştur. Diğer hecelerde ise genellikle korunmuş veya /i/ sesine dönüşmüştür.

a. İlk Hecede
   1. ü- durumunda:
      1.1.**ETü.** /ü/ > **Alt.** /ü/

ETü. üşik "sert don, soğuk" (EDPT, 260)

ETü. ÜŠIK "soğuk, don" (DTS, 628)

ETü üşik "yemişleri kavurarak büyümekten alıkoyan soğuk" (DLT, 718)

Alt. üjük "ayaz, dondurucu soğuk" (ATS, 196)

ETü. üşüt- (üşit-) "birini veya bir şeyi üşütmek" (EDPT, 258)

ETü. ÜŠÜT- "üšü- fiilinin ettirgen şekli" (DTS, 629)

ETü. üşüt- "üşütmek, soğutmak için soğuğa koymak" (DLT, 718)

Alt. üjüt- "üşütmek, dondurmak" (ATS, 197)

---

[141]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **dört** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. üle:- “bölüştürmek ve paylaştırmak” (EDPT, 127)

ETü. ÜLÄ- “paylaştırmak, bölüştürmek” (DTS, 624)

ETü. üle- “dağıtmak, yaymak, üleştirmek” (DLT, 711)

Alt. üle- “parçalara ayırmak, bölmek” (ATS, 197)

ETü. ület- “bölüştürmek, paylaştırmak” (EDPT, 132)

ETü. ÜLÄT- “ülä- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 624)

ETü. ület- “paylaştırmak, dağıtmak” (DLT, 711)

Alt. ület- “üleştirmek, parçalatmak, ayırtmak” (ATS, 197)

ETü. üleş- “eşit olarak bölüştürmek, bölüşmek” (EDPT, 154)

ETü. ÜLÄŠ- “ülä- fiilinin işteş şekli” (DTS, 624)

ETü üleş- “paylaşmak, üleşmek” (DLT, 711)

Alt. üleş- “üleşmek, paylaştırmak, paylaşmak, bölüşmek” (ATS, 197)

ETü. ürüş- “üflemeye veya patlatmaya yardım etmek” (EDPT, 240)

ETü. ÜRÜŠ- “ür- II fiilinin işteş şekli” (DTS, 627)

ETü. ürüş- “üflemekte yardım ve yarış etmek” (DLT, 716)

Alt. ürüş- II “birbirine üflemek” (ATS, 198)

ETü. üze: “yukarıda, üzerinde” (EDPT, 280)

ETü. ÜZÄ “1. Yukarıda, üstünde; 2. *sontakı* Üzerinde, üstünde*”* (DTS, 629)

ETü üze “üstünde, üzerinde, üzere, üzerine,üzerindeki” (DLT, 720)

Alt. üze “bütün, hep” (ATS, 199)

2. üK- durumunda:
   2.1.ETü. /ü/ > Alt. /ü/

ETü. üç “üç” (EDPT, 18)

ETü. ÜČ I “üç” (DTS, 621)

ETü. üç “sayıda üç” (DLT, 707)

Alt. üç “üç (Sayı sıfatı)” (ATS, 196)

ETü. ün/ü:n “insan sesi, ses; şöhret” (EDPT, 167)

ETü. ÜN “ses” (DTS, 625)

ETü. ün “ses; ün, san” (DLT, 712)

Alt. ün “ses, ton” (ATS, 197)

ETü. 1 ür “uzun süre, geçmişe kadar uzanan bir dönem” (EDPT, 193)

ETü. ÜR “çoktan beri, uzun zaman” (DTS, 626)

Alt. ür: **ürde** “çok önce”; **ürede emes** “kısa süre önce”; **ürdeŋ beri** “eskiden beri” (ATS, 197)

ETü. 2 ür- “havlamak, ulumak” (EDPT, 196)

ETü. ÜR- I “havlamak” (DTS, 626)

ETü ür- “üflemek; ürmek, havlamak” (DLT, 714)

Alt. ür- I “havlamak, ürmek” (ATS, 197); ür- II “üflemek” (ATS, 197)

ETü. üz- “koparmak (bir şeyi), çekip ayırmak ya da parçalamak” (EDPT, 279)

ETü. ÜZ- “1. Koparmak, ayırmak, sökmek; 2. Mahvetmek, kesmek; 3. Parçalamak; 4. *mec.*Kesik kesik konuşmak; 5. Yararlanmak” (DTS,629)

ETü. üz- “-ip ve benzeri şeyleri- kesmek” (DLT, 720)

Alt. üs- “koparmak, kesmek, bozmak, parça parça etmek, ezmek” (ATS, 198)

3. Kü- durumunda:
   3.1.ETü. /ü/ > Alt. /ü/

ETü. bütün “bütün, tam” (EDPT, 306)

ETü. BÜTÜN 1 “1. Bütün, tüm, yekpare, tam, tamamen; 2. Eksiksiz, tam, dolu, mükemmel; 3. Yekpare, sağlam “ (DTS, 134)

ETü. bütün “doğru, dürüst, sahih; bütün” (DLT, 127)

Alt. büdün “1. Bütün, zarar görmemiş; 2. Bütünüyle” (ATS, 47)

ETü. yügür- “hızlı koşmak (insan, at vs. için)” (EDPT, 914)

ETü. JÜGÜR- I “1. Koşmak; 2. Akıp gitmek, akmak” (DTS, 284)

ETü. yüg(ü)r- “-at- koşmak, yüğrükçe koşmak; geçmek; seğirtmek; beze eriş yapmak” (DLT, 821)

Alt. cügür- “koşmak, kaçmak; koşuşmak” (ATS, 67)

ETü. yürek "kalp" (EDPT, 965)

ETü. JÜRÄK "kalp, yürek" (DTS, 286), ǮÜRÄK "kalp, yürek" (DTS, 643)

ETü. yürek (g) "yürek" (DLT, 825)

Alt. cürek "kalp, yürek" (ATS, 67)

ETü. kümüş (g-) "gümüş" (EDPT, 723)

ETü. KÜMÜŠ I "gümüş, gümüş para" (DTS, 326)

ETü. kümüş "gümüş; akça; kadın adı" (DLT, 397)

Alt. kümüş "gümüş" (ATS, 128)

ETü. küye: (g-) "güve" (EDPT, 754)

ETü. KÜJÄ "güve" (DTS, 325)

ETü. küye "güve" (DLT, 403)

Alt. küye "*zool.* Güve; sıçan" (ATS, 130)

ETü. tütün "duman" (EDPT, 457)

ETü. TÜTÜN I "duman" (DTS, 601)

ETü. tütün "duman" (DLT, 678)

Alt. tüdün "duman" (ATS, 188)

4. KüK- durumunda:
    4.1.ETü. /ü/ > Alt. /ü/

ETü. bür [142]"tomurcuk" (EDPT, 354)

ETü. BÜR "tomurcuk" (DTS, 132)

Alt. bür "1. Ağaç yaprağı; 2. Dal; 3. bot. Tomurcuk" (ATS, 47)

ETü. bürkür- (?p-)[143] "fışkırmak, taşmak" (EDPT, 363)

ETü. BÜRKIR- "serpmek, sıçratmak" (DTS, 133), BÜRKÜR- 1 "1. Serpmek, sıçratmak; 2. Saçmak, sıçratmak,püskürtmek" (DTS, 133), BÜRKÜR- 2 "kapanmak, bürünmek, bulutların kapanması" (DTS, 133), BÜKÜR- "saçmak, sıçratmak, serpmek" (DTS, 132), BÜVKIR- "püskürtmek, saçmak, sıçratmak" (DTS, 135)

ETü. pürkür- "bulutlanmak, bürünmek; püskürmek, fışkırmak" (DLT, 476)

Alt. bürkür- "püskürtmek, ağzından sıçratmak" (ATS, 47)

ETü. 1 yük (yü:k) "yük" (EDPT, 910)

ETü. JÜK I "yük, denk, ağırlık" (DTS, 285)

ETü. yük "yük, bohça" (DLT, 822)

Alt. cük I "yük, ağırlık" (ATS, 67)

ETü. 1 kül "kül, köz" (EDPT, 715)

---

[142]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan Altay ve Teleüt Türkçelerinde **pür** şeklinde olup "bir ağacın yaprağı" (Teleüt Türkçesinde ayrıca "tomurcuk") anlamına geldiğini belirtmiştir.

[143]Clauson, kelimenin Altay ve Teleüt Türkçelerinde **pürkü-,pürkür-** şeklinde olup "tükürür gibi konuşmak; öfkeli söylemek" anlamlarına geldiğini ifade etmiştir.

ETü. KÜL “kül” (DTS, 325)

ETü. kül “kül” (DLT, 395)

Alt. kül “kül” (ATS, 128)

ETü. 2 bün[144] “çorba, et suyuna çorba” (EDPT, 347)

ETü. BÜN “çorba” (DTS, 132), MÜN I “çorba” (DTS, 352)

ETü. bün “çorba (Oğuzlar ve uyanlarca)” (DLT, 125), mün “çorba (Türklerce)” (DLT, 416)

Alt. mün “çorba” (ATS, 136)

ETü. sür- “kovmak, ilerletmek; saban ile sürmek, izlemek (iş için), zaman harcamak; devam etmek, ilerlemek, geçmek (zaman için)” (EDPT, 844)

ETü. SÜR- “1. Sürmek; 2. Sürmek, kovmak, takip etmek; 3. Uğraşmak, yapmak, yerine getirmek; 4. Çekmek, sürüklemek; 5. Soymak, sıyırmak” (DTS, 517)

ETü. sür- “sürmek, koğmak, sürgün etmek; devam etmek” (DLT, 551)

Alt. sür- “1. Kovmak; 2. Uyarmak; 3. Sürmek” (ATS, 160)

ETü. tün (d-) “gece; dün” (EDPT, 513)

ETü. TÜN I “gece” (DTS, 597)

ETü. tün “gece” (DLT, 670)

---

[144]Clauson, bu kelimenin birkaç Kuzeydoğu grubu lehçesinde **min/mün** şeklinde, bunlardan Hakas ve Tuva Türkçelerinde **mün** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. tün “gece” (ATS, 189)

4.2.**ETü**. /ü/ > **Alt**. /ö/

ETü. sürçük (? sürçök) “geceleyin anlatılan masal” (EDPT, 845)

ETü. SÜRČÄK “gece eğlencesi” (DTS, 518), SÜRČÜK “gece eğlencesi” (DTS, 518)

ETü. sürçek “gece toplantısı, müsamere (Oğuzca)” (DLT, 551), sürçük “gece toplantısı, müsamere” (DLT, 551)

Alt. çörçök “1. Masal; 2. Kapris” (ATS, 77)

b. İlk Hece Dışındakiler
   1. –Kü- durumunda:
      1.1.**ETü**. /ü/ > **Alt.** /e/

Alt. ötküre “1. Bütünüyle, büsbütün,tamamen; 2. Yanımdan” (ATS, 145)

ETü. ötgürü: “nedeniyle” (EDPT, 54)

ETü. ÖTKÜRÜ “*son takı* aracılığıyla, kanalıyla” (DTS, 392)

1.2.**ETü**. /ü/ > **Alt**. /i/

ETü. ké:rü (g-) “geri, arka” (EDPT, 736)

ETü. KIRÜ “geri (geriye)” (DTS, 310), KERÜ I “1. Geri, arka; 2. Karşıda” (DTS, 302)

ETü. kerü “geri, ----den ise” (DLT, 305), kirü “geri, arka” (DLT, 334)

Alt. keri “geri” (ATS, 106)

2. –KüK- durumunda:
   2.1. **ETü**. /ü/ > **Alt**. /i/

ETü. BIRIKTÜR- “birleştirmek, kavuşturmak” (DTS, 102)

Alt. biriktir- “birleştirmek, bir arada saymak” (ATS, 41)

ETü. beḏük “büyük, iri” (EDPT, 302)

ETü. BEDÜK “1. Büyük; 2. Çok, pek” (DTS, 91), BEḎÜK “yüksek, yüce” (DTS, 91)

ETü. bedük “büyük” (DLT, 77), bedhük “büyük” (DLT, 78)

Alt. biyik “1. Yükseklik; 2. Büyük, yüksek” (ATS, 41)

ETü. emüz- “emzirmek” (EDPT, 165)

ETü. EMÜZ- “em- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 173)

ETü. emüz- “emzirmek” (DLT, 182)

Alt. emis- “çocuğu emzirmek” (ATS, 82)

ETü. erüt- “eritmek, sıvılaştırmak” (EDPT, 207)

ETü. ERIT- II (DTS, 179), ERÜT- “erü- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 183)

ETü. erit- “eritmek” (DLT, 190), erüt- “eritmek” (DLT, 194)

Alt. erit- “eritmek” (ATS, 84)

ETü. iltür- “astırtmak, bağlamak, çengellemek, düğmelemek” (EDPT, 133)

ETü. ILTÜR- “il- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 209)

ETü. iltür- “iliştirtmek, astırtmak” (DLT, 231)

Alt. ildir- “taktırmak” (ATS, 89)

ETü. kömtür- (g-) “köm- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 722)

ETü. KÖMTÜR- “köm- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 314)

ETü. kömtür- “gömdürmek” (DLT, 359)

Alt. kömdir- “gömdürmek” (ATS, 121)

ETü. siḏük “sidik” (EDPT, 801)

ETü. SIḎÜK “sidik” (DTS, 499), SIDÜK “sidik” (DTS, 499), SÜDÜK “sidik” (DTS, 516)

ETü. sidhük “sidik” (DLT, 521), sidük “sidik” (DLT, 521)

Alt. siydik “sidik” (ATS, 155)

ETü. üçünç “üçüncü” (EDPT, 29)

ETü. ÜČÜNČ “1. Üçüncü; 2. Üçüncü olarak” (DTS, 622), ÜČÜNČI “üçüncü” (DTS, 622), ÜČÜNČÜ “üçüncü” (DTS, 622)

ETü. üçünç “sayıda üçüncü” (DLT, 708)

Alt. üçinçi “üçüncü” (ATS, 196)

ETü. ürkit- “ürkütmek (birini); korkutup kaçırmak (oyun vs.)” (EDPT, 226)

ETü. ÜRKIT- (DTS, 626), ÜRKÜT- “ürk- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 627)

ETü. ürküt- “ürkütmek” (DLT, 715)

Alt. ürküt- “”ürkütmek” (ATS, 198)

2.2.ETü. /ü/ > Alt. /ü/

ETü. bölük (bölök) “bölüm, parça” anlamlarının yanı sıra anlam genişlemesiyle “ayrı, başka” manalarına da gelmiştir. (EDPT, 339)

ETü. BÖLÜK “1. Parça, bölüm, pay; 2. Kısım, bölüm; 3. Grup; sürü” (DTS, 117)

ETü. bölük “bölük” (DLT, 107)

Alt. bölük “1. Bölüm, şube; 2. Çalı” (ATS, 44)

ETü. yötül (yötöl)[145] “öksürük” (EDPT, 889)

ETü. JÖTÜL “öksürük” (DTS, 277)

Alt. cödül “öksürük” (ATS, 64)

ETü. köpük “köpük” (EDPT, 689)

ETü. KÖPIK “köpük” (DTS, 317), KÖPÜK “köpük” (DTS, 317)

ETü. köpük (ğ) “köpük” (DLT, 362)

Alt. köbük “köpük” (ATS, 119)

ETü. kömür “kömür” (EDPT, 723)

ETü. KÖMÜR “kömür” (DTS, 314)

ETü. kömür “kömür” (DLT, 360)

---

[145]Clauson, etimolojisinin belli olmayan ve alıntı bir kelime de olabileceğini düşündüğü bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçesinde **yödül**, Baraba Türkçesinde **yödöl** ve Tuva Türkçesinde ise **çödül** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. kömür “kömür” (ATS, 121)

ETü. öçür- “söndürmek (ateş vs.)” (EDPT, 30)

ETü. ÖČÜR- “1. Söndürmek; 2. Söndürmek, yok etmek, durdurmak” (DTS, 376)

ETü. öçür- “söndürmek, yatıştırmak, soluğunu kesmek” (DLT, 29)

Alt. öçür- “söndürmek” (ATS, 142)

ETü. öldür-/öltür- “öldürmek” (EDPT, 133)

ETü. ÖLDÜR- “öl- diilinin ettirgen şekli” (DTS, 383), ÖLTÜR- “öl- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 384)

ETü. öldür- “öldürmek” (DLT, 456)

Alt. öltür- “öldürmek” (ATS, 143)

ETü. örüm “kıvrılmış veya örülmüş şey” (EDPT, 231)

Alt. örüm II “1. Örme; 2. Kamçının tutma kısmı” (ATS, 144)

ETü. sökül- “kopmak, parçalanmak” (EDPT, 821)

ETü. SÖKÜL- II “sök- II fiilinin edilgen şekli” (DTS, 510)

ETü. sökül- “sökülmek, bozulmak” (DLT, 534)

Alt. sögül- “(Dikiş için) sökülmek” (ATS, 157)

ETü. üzül- “kopmak, parçalara ayrılmak” (EDPT, 287)

ETü. ÜZÜL- “1. Kopmak; 2. Kesilmek, durmak; 3. Kopmak, ayrılmak” (DTS, 630)

ETü. üzül- “üzülmek, kesilmek” (DLT, 721)

Alt. üzül- “1. Kopmak; 2. *mec.* Ölmek, bitmek; 3. Ara vermek” (ATS, 199)

2.3.ETü. /ü/ > Alt. /e/

ETü. bürünçük “bir kadın örtüsü veya peçe” (EDPT, 367)

ETü. BÜRÜNČÜK “kadın baş örtüsü” (DTS, 133)

ETü. bürünçük “bürüncük; kadın başörtüsü” (DLT, 126)

Alt. bürünçek “yorgan, örtü” (ATS, 47)

2.4.ETü. /ü/ > Alt. /ö/

ETü. sürçük (? sürçök) “geceleyin anlatılan masal” (EDPT, 845)

ETü. SÜRČÄK “gece eğlencesi” (DTS, 518), SÜRČÜK “gece eğlencesi” (DTS, 518)

ETü. sürçek “gece toplantısı, müsamere (Oğuzca)” (DLT, 551), sürçük “gece toplantısı, müsamere” (DLT, 551)

Alt. çörçök “1. Masal; 2. Kapris” (ATS, 77)

1.14. /e:/ ünlüsü

/e:/ sesi, uzun, ince, düz ve geniş bir ünlüdür. İlk hecede bu ses, Altay Türkçseinde /e/, /i/ ve /ü/ seslerine dönüşürken diğer hecelerde /e/ ve /ö/ seslerine dönüşmüştür.

a. İlk hecede

1. e:K- durumunda:

1.1.**ETü**. /e:/ > **Alt**. /ü/

ETü. e:v “ev” (EDPT, 3)

ETü. EV “1. Ev, yurt, oda; 2. *ast.* Ev, gökyüzünün bir parçası” (DTS, 189), EB “1. Ev, oba; 2. Ev sakini, aile, ev halkı” (DTS, 162); EF “ev” (DTS, 165), ÜJ “ev” (DTS, 623), ÜV “ev” (DTS, 629)

ETü. ew “ev” (DLT, 205)

Alt. üy “ev, çadır, barınak” (ATS, 199)

2. Ke:- durumunda:
   3.1.**ETü.** /e:/ > **Alt.** /e/

   ETü. ne:me:[146] “bir şey, herhangi bir şey” (EDPT, 777)

   ETü. NEMÄ “herhangi bir şey, bir şey” (DTS, 358)

   Alt. neme “1. Eşya; 2. Şey, bir şey, nesne, varlık; 3. *mit.* **cayılgan neme: tös**’ten daha sonra oluşmuş ruhlar, şaman inancında ölmüş insanların ruhları; **aru neme** temiz ruhlar; **kara neme** kötü ruhlar, günahkarların ruhları” (ATS, 137)

3. Ke:K- durumunda:
   4.1.**ETü**. /e:/ > **Alt.** /e/

   ETü. BEG 1 “1. Yönetici, hükümdar, reis, önder; prens; bey; 2. Eş, koca” (DTS, 91)

   ETü. be:g[147] “bir grubun veya bir kabilenin başı, ikinci derece bir başkan” (EDPT, 322)

   ETü. beg “bey, koca, evli erkek” (DLT, 78)

   Alt. bey “tanımadık kimse” (ATS, 39), biy “1. Memur; 2. Bay, bey; 3. Erlik-Biy mit. Erlik Bey (Erlik’in sıfatı)” (ATS, 41)

[146]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubu lehçelerinin çoğunda **neme/néme** , Hakas Türkçesinde **nime** olarak yaşadığını belirtmiştir.

[147]Clauson, kelimenin Çince **po** “yüz insanın reisi” olduğunu belirtmektedir.

4.2.**ETü**. /e:/ > **Alt.** /i/

ETü. ke:ḏ- (g-)[148] "giyinmek, giymek (bir kıyafeti)" (EDPT, 700)

ETü. KEḎ- "giymek" (DTS, 294), KED- "giymek" (DTS, 292), KEJ- "giydirmek, giymek" (DTS, 294), KET- II "giydirmek" (DTS, 303)

ETü. kedh- "giymek" (DLT, 292), ket- "giymek" (DLT, 307)

Alt. kiy- "(elbise, ayakkabı, şapka için)" (ATS, 113)

b. İlk hece dışındakilerde

   1. Ke:- durumunda:

      1.1.**ETü.** /e:/ > **Alt**. /e/

ETü. bekle:- "sımsıkı kapamak, sağlamlaştırmak; korumak, gözlemlemek, kollamak, beklemek" (EDPT, 326)

ETü. BEKLÄ- I "1. Kilitlemek, kapamak; 2. Zincire vurmak; 3. Sağlamlaştırmak, kuvvetlendirmek" (DTS, 92), BEGLÄ- II "korumak, gözetmek, izlemek" (DTS, 92)

ETü. bekle- "beklemek, gözetmek; saklamak, hapsetmek; pekitmek; kapatmak" (DLT, 80)

Alt. bekte- "1. Sağlamlaştırmak; 2. Onaylamak, doğrulamak; 3. Kapamak" (ATS, 38)

ETü. bürme: "kıvrılmış ya da yuvarlakça sarılmış bir şey" (EDPT, 366)

ETü. BÜRMÄ "büzgü, pili, kıvrım" (DTS, 133)

ETü. bürme "don, torba gibi şeylerin ağı" (DLT, 125)

---

[148]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde **ki:-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. bürme "kıvrım, (elbisede) pili" (ATS, 47)

ETü. eçe: "annenin daha küçük kız kardeşi; abla" (EDPT, 20)

ETü. EČÄ "büyük kız kardeş" (DTS, 162), AČA "akraba" (DTS, 4)

ETü. eçe "büyük kız kardeş" (DLT, 167)

Alt. ece "1. Teyze; 2. Abla" (ATS, 79)

ETü. yinçge:[149] "zayıf, inc, hassas" (EDPT, 945)

ETü. JINČKÄ "1.ince, dar; 2. m*ec.* İnce, bilgece; 3. *mec.* İnce, zarif; 5. İnce, ufak" (DTS, 262)

ETü. yinçge "ince" (DLT, 792)

Alt. çiçke "ince" (ATS, 75)

ETü. élge:- "elemek (katı bir maddeyi), elekten geçirmek" (EDPT, 143)

ETü. ELGÄ- "ekmek, elemek" (DTS, 170)

ETü. elge- "elemek" (DLT, 176)

Alt. elge- "elemek" (ATS, 81)

ETü. érte: "sabahın erken saati" (EDPT, 202)

ETü. ERTÄ "erken, sabah" (DTS, 182)

---

[149]Clauson, bu kelimenin Altay, Lebed ve Teleüt Türkçelerinde **çiçke**, Küerik Türkçesinde **yi:çke**, Tobol Türkçesinde **yiŋiçke** ve Hakas Türkçesinde ise **niske** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. erte “erken” (ATS, 85)

ETü. érte “erte” (DLT, 192)

ETü. yükle:- “yüklemek; yük taşımak; hamile olmak” (EDPT, 912)

ETü. JÜKLÄ- “yük vurmak, yüklemek” (DTS, 285)

ETü. yükle- “yüklemek” (DLT, 822)

Alt. cükte- “yüklemek, yük vurmak” (ATS, 67)

ETü. küye: (g-) “güve” (EDPT, 754)

ETü. KÜJÄ “güve” (DTS, 325)

ETü. küye “güve” (DLT, 403)

Alt. küye “*zool.* Güve; sıçan” (ATS, 130)

ETü. 2 sirke: “bit yumurtası” (EDPT, 850)

ETü. SIRKÄ II “bit yumurtası” (DTS, 501)

ETü. sirke “bit yumurtası,sirke” (DLT, 525)

Alt. sirke “sirke, bit yumurtası” (ATS, 155)

ETü. üşikle:- (EDPT, 261)

ETü. ÜŠIKLÄ- “dondurmak; *mec.* öldürmek” (DTS, 628)

ETü. üşikle- “üşümüşken yakalamak” (DLT, 718)

Alt. üjükte- “dondurmak” (ATS, 196)

ETü. üze: “yukarıda, üzerinde” (EDPT, 280)

ETü. ÜZÄ “1. Yukarıda, üstünde; 2. *sontakı* Üzerinde, üstünde*”* (DTS, 629)

ETü üze “üstünde, üzerinde, üzere, üzerine,üzerindeki” (DLT, 720)

Alt. üze “bütün, hep” (ATS, 199)

ETü. tüle:- (tü:le:-) “tüy dökmek, tüy veya saç dökmek” (EDPT, 492)

ETü. TÜLÄ- I “tüy dökmek” (DTS, 596)

ETü. tüle- “tüyünü dökmek” (DLT, 669)

Alt. tüle- “(kuş ve hayvanlar için) tüy dökmek” (ATS, 189)

ETü. tüble:- (d-)[150] (EDPT, 440)

ETü. TÜPLÄ- “öğrenmek, bir şeyin özünü, esasını incelemek; özünü anlamak” (DTS, 598)

ETü. tüple- “diplemek, kökten aramak” (DLT, 673)

Alt. tüpte- “1. Dibe koymak; 2. Temel atmak” (ATS, 189)

1.2.ETü. /e:/ > Alt. /ö/

ETü. yöle:-[151] “destek koymak, desteklemek; dayamak” (EDPT, 919)

---

[150]Clauson, bu kelimenin Baraba Türkçesinde **tüple-** “temelini kurmak; dibine ulaşmak; iyice araştırmak” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. JÜLÄ- (DTS, 285), JÖLÄ- “1. Destek koymak, desteklemek; 2 desteklemek, yardımcı olmak” (DTS, 275)

ETü. yüle- “desteklemek, destek vurmak; güvenmek” (DLT, 824)

Alt. cölö- “bir şeye yaslanmak” (ATS, 65)

ETü. 1 kökle:- “sırımla bağlamak” (EDPT, 711)

ETü. KÖKLÄ- I “çıta ile bağlamak” (DTS, 313)

ETü. kökle- “eyer bağını sıkı bağlamak” (DLT, 357)

Alt. köktö- “dikmek” (ATS, 121)

ETü. müŋre:- (b-) “böğürmek, melemek” (EDPT, 770)

ETü. MÜŊRÄ- “böğürmek, anırmak” (DTS, 353)

ETü. münğre- “böğürmek” (DLT, 417)

Alt. möörö- “böğürmek” (ATS, 136)

ETü. 1 öçe:- (öce:-)[152] “düşmanca hissetmek, intikam istemek” (EDPT, 21)

ETü. ÖČÄ- : “**öčä- kek sür-** birbirine düşman olmak, kin beslemek” (DTS, 376)

Alt. öçö- “1. Öç almak; 2. Kavga etmek” (ATS, 142)

[151]Clauson, bu kelmenin Altay, Küerik ve Teleüt Türkçelerinde **yölö-**, Sagay, Şor, Hakas ve Tuva Türkçelerinde ise **çöle-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[152]Clauson, bu kelimenin birkaç Kuzeydoğu grubu lehçesinde yaşadığını, Tuva Türkçesinde kelimenin **öje-** şeklinde bulunduğunu belirtmiştir.

ETü. öpke: “akciğer; öfke” (EDPT, 9)

ETü. ÖPKÄ I “akciğer” (DTS, 387), ÖVKÄ I “akciğer” (DTS, 394)

ETü. öpke “akciğer; ciğer” (DLT, 460)

Alt. ökpö “1. Akciğer; 2. Böğür; 3. Gücenme” (ATS, 143)

ETü. sö:zle:-[153] “konuşmak, söylemek” (EDPT, 863)

ETü. SÖZLÄ- “konuşmak, anlatmak” (DTS, 512)

ETü. sözle- “söylemek, konuşmak” (DLT, 536)

Alt. söstö- “önermek” (ATS, 158)

ETü. töpü:le:- “vurmak, çarpmak” (EDPT, 441)

ETü. TÖPÜLÄ- “kafayla vurmak” (DTS, 580)

ETü. tüpüle- “tepelemek, tepesine vurmak” (DLT, 673)

Alt. töbölö- “tepelemek, başın tepesine vurmak” (ATS, 183)

ETü. töşe:- (d-)[154] “sermek (yatak vs.)” (EDPT, 561)

ETü. TÖŠÄ- “sermek, yaymak” (DTS, 582)

ETü. töşe- “döşemek” (DLT, 647)

---

[153]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **sögle-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[154]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **döje-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. töjö- “sermek, döşemek” (ATS, 183)

ETü. özge: “başka, bir şeyden başka, farklı” (EDPT, 285)

ETü. ÖZGÄ “başka, diğer” (DTS, 395)

Alt. öskö “başka, diğer; diğeri, başkası” (ATS, 144)

2. Ke:K- durumunda:
   2.1.**ETü**. /e:/ > **Alt.** /ö/

ETü. töşe:k (d-) “döşek, yatak” (EDPT, 563)

ETü. TÖŠÄK “yatak” (DTS, 582)

ETü. töşek “döşek” (DLT, 647)

Alt. töjök “yatak, döşek” (ATS, 183)

1.15./é:/ ünlüsü

/é:/ sesi, uzun, /i/ sesine yakın olan kapalı veya dar bir ünlüdür. İlk hece dışında bulunmayan bu ses, Altay Türkçesinde genellikle /e/ sesine dönüşmüştür.

a. İlk hecede
1. é:K- durumunda:
   2.1.**ETü.** /é:/ > **Alt.** /e/

ETü. 1 é:l “bağımsız bir yönetici tarafından kurulan ve yönetilen siyasi bir birlik, ülke” (EDPT, 121)

ETü. EL I “1. Kabile birliği; 2. Devlet; 3. Halk, idari bir birim”(DTS, 168)

ETü. él “il, vilayet” (DLT, 175)

Alt. el “Halk, kabile birliği, boy” (ATS, 81)

2.2.**ETü**. /é:/ > **Alt.** /ee/

ETü. 1 é:n "genişlik" (EDPT, 165)

ETü. EN I "genişlik" (DTS, 173), IN III (DTS, 209)

ETü. én "en, yan tarafa olan genişlik, yan" (DLT, 182)

Alt. een "1. Genişlik, geniş; 2. Boş" (ATS, 80)

ETü. é:ş "eş, arkadaş; hayat arkadaşı" (EDPT, 253)

ETü. EŠ I "arkadaş, dost, silah arkadaşı" (DTS, 184), IŠ II (DTS, 214)

ETü. eş "eş, arkadaş" (DLT, 197)

Alt. eeş (ATS, 80), eş I "1. Arkadaş, yoldaş; 2. Eş, karı; 3. Emsal; 4. Çiftin biri; 5. *es. av.* Dişi ayı" (ATS, 85)

2. Ké:- durumunda:
   2.1.**ETü**. /é:/ > **Alt.** /e/

ETü. té:- (dé-:) "söylemek" (EDPT, 433)

ETü. TE- "1. Konuşmak, demek; 2. Ad koymak, demek; 3. Saymak, sanmak, düşünmek" (DTS, 545), TI- (DTS, 558)

ETü. té- "demek, söylemek" (DLT, 591), ti- "demek" (DLT, 619)

Alt. de- "demek, söylemek, konuşmak" (ATS, 79)

ETü. ké:rü (g-) "geri, arka" (EDPT, 736)

ETü. KIRÜ "geri (geriye)" (DTS, 310), KERÜ I "1. Geri, arka; 2. Karşıda" (DTS, 302)

ETü. kerü "geri, ----den ise" (DLT, 305), kirü "geri, arka" (DLT, 334)

Alt. keri "geri" (ATS, 106)

ETü. sé:zin-[155] "sé:z- fiilinin dönüşlü şekli" (EDPT, 864)

ETü. SEZIN- "şüphe etmek, şüphe sahibi olmak" (DTS, 499)

ETü. sezin- "sezinmek, sanmak" (DLT, 509)

Alt. sezin- "duymak, hissetmek; şüphe etmek" (ATS, 153)

2.2.**ETü**. /é:/ > **Alt.** /i/

ETü. yé:- (? ḏ-) "yemek yemek" (EDPT, 869)

ETü. JE- "1. Yemek yemek; 2. *mec.* yakmak, yıkmak" (DTS, 252)

ETü. yé- "yemek, yiyip telef etmek" (DLT, 767)

Alt. ci- "yemek, (yemek) pişirmek" (ATS, 62)

2.3.**ETü.** /é:/ > **Alt**. /ee/

ETü. bé: "kısrak"[156] (EDPT, 291)

ETü. BI I "kısrak" (DTS, 97)

ETü. bi "kısrak (Oğuzlardan başka Türklerce)" (DLT, 90)

Alt. bee "tayı olan kısrak, dişi at" (ATS, 38)

3. Ké:K- durumunda:

3.1.**ETü**. /é:/ > **Alt**. /e/

---

[155]Clauson, bu kelimenin **sezin-** "bir şey hakkında sezgiye sahip olmak, şüphelenmek" şeklinde bazı Kuzeydoğu grubu lehçelerinde yaşadığını belirtmiştir

[156] Clauson, bu kelimenin Altay, Lebed, Teleüt Türkçelerinde **pe:**; Hakas ve Tuva Türkçelerinde ise **be** olarak yaşadığını belirtmiştir.

ETü. bé:l “bel; dağ geçidi” (EDPT, 330)

ETü. BEL 1 “bel”, BEL 2 “tepe”(DTS, 93)

ETü. bél “bel” (DLT, 81)

Alt. bel 1 “1. Sırt, bel; 2. Dağ sırası” (ATS, 38)

ETü. bé:r- “vermek” (EDPT, 354)

ETü. BER- “1. Vermek, teslim etmek, bağışlamak; 2. Evlendirmek (kadın için); 3. Ödemek” (DTS, 95)

ETü. bér- “vermek, gelmek” (DLT, 83)

Alt. ber- “1. Vermek; 2. Bu yardımcı fiil asıl fiille birlikte kullanılarak işin başka bir şahıs için yapıldığını bildirir, ayrıca çabukluk da ifade eder” (ATS, 38)

ETü. bé:ş “beş” (EDPT, 376)

ETü. BEŠ 1 “beş” (DTS, 96)

ETü. béş “sayıda beş” (DLT, 86)

Alt. beş “beş” (ATS, 39)

ETü. 2 yé:m (? ḏ-) “tek kişilik yemek; yiyecek; hayvan yemi” (EDPT, 934)

ETü. JEM “yiyecek, azık” (DTS, 255), JIM (DTS, 261)

ETü. yém “azık, yemek, taam” (DLT, 771)

Alt. cem “1. Av, ganimet; 2. Yem, yemleme” (ATS, 59)

ETü. yé:r “yer; kara, toprak,mahal” (EDPT, 954)

ETü. JER “1. Dünya, yer; 2. Yer, makam; 3. Toprak, ülke; 4. Yüz, yüzey” (DTS, 257)

ETü. yér “yer, yeryüzü, toprak” (DLT, 774)

Alt. cer “1. Toprak, yer, zemin, yeryüzü; 2. Yer, bölge; 3. Ülke, yurt; 4. Boş yere; 5. **Cerin körgüzer kubulbas** *gr.* Yer zarfı; **cer boyınıŋ kuuçın ermegi** *gr.* ağız” (ATS, 59)

ETü. ké:ç (gé:c) “geç, gecikme” (EDPT, 692)

ETü. KEČ “1. Uzun süre; 2. Geç vakit” (DTS, 290)

ETü. kéç “geç –vakit-“ (DLT, 289)

Alt. keç “akşam, geç” (ATS, 103)

ETü. ké:ŋ (g-) “geniş, enli” (EDPT, 724)

ETü. KEŊ I “1. Geniş, enli; 2. Bol; 3. *mec.* cömert” (DTS, 298)

ETü. kinğ “geniş” (DLT, 330)

Alt. keŋ “geniş, engin, uçsuz bucaksız” (ATS, 105)

ETü. té:r- (d-) “bir araya getirmek, toplamak, birleştirmek” (EDPT, 529)

ETü. TER- “1. Toplamak; biriktirmek; 2. Yazmak (kitap için); 3. Beslemek” (DTS, 553)

ETü. tér- “dermek, toplamak” (DLT, 604)

Alt. ter- “dermek, derlemek, toplamak, topraktan bir şey toplamak” (ATS, 174)

1.16. /i:/ ünlüsü

/i:/ sesi, uzun, ince, düz ve dar bir sestir. İlk hecede bu ses, Altay Türkçesinde /i/ sesine dönüşürken, diğer hecelerde ise /i/, /ü/ ve /e/ seslerine dönüşmüştür.

a. İlk hecede
   1. i:K- durumunda:
      2.1.**ETü.** /i:/ > **Alt.** /i/

Alt. is "iz" (ATS, 90)

ETü. iz "yerde ve deride uzunlamasına olan çizik" (DLT, 16)

ETü. i:z (?ı:z)[157] "ayak izi, iz, işaret" (EDPT, 277)

ETü. IZ "iz, işaret" (DTS, 216)

   2. Ki:K- durumunda:

   2.1.**ETü**. /i:/ > **Alt.** /i/

ETü. bi:r "bir" (EDPT, 353)

ETü. BIR "1. Bir; 2. Birinci, ilk; 3. Aynı, bir, eş; 4. Bir olan tanrı" (DTS, 101)

ETü. bir "bir" (DLT, 94)

Alt. bir "1. Bir, birim; 2. (Belirsizlik sıfatı)" (ATS, 41)

ETü. ki:r "kir, pislik, kirlilik" (EDPT, 735)

ETü. KIR "pislik, çöp" (DTS, 308)

[157] Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda **is** şeklinde olduğunu belirtmiştir.

ETü. kir “kir” (DLT, 331)

Alt. kir “kir, pislik” (ATS, 112)

2.2.**ETü.** /i:/ > **Alt.** /e/

ETü. ki:b (g-) “şekil, kalıp; benzerlik” (EDPT, 686)

ETü. KIP (DTS, 308), KEP “şekil” (DTS, 299)

ETü. kip “kalıp, benzer, öğür (Oğuzca)” (DLT, 330)

Alt. kep II “1. Şekil, biçim; 2. Yüz, maske” (ATS, 105)

b. İlk hece dışındakiler
   1. Ki:- durumunda:
      1.1.ETü. /i:/ > Alt. /i/

ETü. berüki: (?bérü:ki:) “bu tarafa doğru” (EDPT, 364)

ETü. BERÜKI “-dan beri” (DTS, 96)

Alt. berigi “yakındaki, daha yakın olan (mesafe olarak)” (ATS, 39)

ETü. yélpi:- “körüklemek, savurmak” (EDPT, 920)

ETü. JELPI- “kendini yellemek” (DTS, 254), JELWI- (DTS, 255), JILBI- (DTS, 261)

Alt. celbi- “esmak; el sallamak” (ATS, 58)

ETü. élçi: “elçi, dış ülkelerde hükümeti temsil eden kişi” (EDPT, 129)

ETü. ELČI I “1. Elçi, haberci; 2. Önemli bir kişi, yönetici” (DTS, 169)

Alt. elçi “1. Elçi, haberci, ulak, kurye; 2. (Erlik’in oğullarının sıfatı)” (ATS, 81)

ETü. emçi: “doktor” (EDPT, 156)

ETü. EMČI “hekim” (DTS, 172)

ETü. emçi “ilaç yapan adam, eczacı” (DLT, 178)

Alt. emçi “1. Doktor; 2. Otçu; 3. Aktar” (ATS, 82)

ETü. eski: “eski” (EDPT, 246)

ETü. ESKI “eski” (DTS, 184)

ETü. eski “eski” (DLT, 195)

Alt. eski “eski” (ATS, 85)

ETü. kişi: “insan, kişi, insanoğlu” (EDPT, 752)

ETü. KIŠI “1. Kişi, insan; 2. Karı” (DTS, 310), KISI (DTS, 310)

ETü. kişi “kişi, adam, insan, kimse; halk; karı, kadın” (DLT, 335)

Alt. kiji “kişi, insan, adam” (ATS, 112)

1.2.ETü. /i:/ > Alt. /ü/

ETü. böri: “kurt” (EDPT, 356)

ETü. BÖRI 1 “1. Kurt; 2. mec. Oğul” (DTS, 118)

ETü. böri “kurt” (DLT, 108)

Alt. börü "kurt" (ATS, 44)

ETü. küni: (g-)[158] "kıskançlık; kıskanç; kuma" (EDPT, 727)

ETü. KÜNI I "1. Kıskançlık; 2. Kıskanç" (DTS, 327)

ETü. küni "kuma" (DLT, 399)

Alt. künü "kıskançlık; istek, arzu" (ATS, 129)

ETü. üşi:- "üşümek, soğuktan titremek" (EDPT, 256)

ETü. ÜŠI- "donmak" (DTS, 628), ÜŠÜ- "donmak" (DTS, 628)

ETü. üşi- "soğuktan üşümek" (DLT, 718), üşü- "üşümek" (DLT, 718)

Alt. üjü- "üşümek, donmak, buz tutmak" (ATS, 196)

1.3.ETü. /i:/ > Alt. /e/

ETü. ini: "küçük erkek kardeş" (EDPT, 170)

ETü. INI "küçük erkek kardeş" (DTS, 210)

ETü. ini "yaşça küçük kardaş; kocanın küçük erkek kardaşı" (DLT, 233)

Alt. ine "küçük kardeş" (ATS, 90)

ETü. kemi: (g-) "gemi ya da kayık" (EDPT, 721)

---

[158]Clauson, bu kelimenin Teleüt Türkçesinde **kü:nü** "kıskançlık" şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. KIMI (DTS, 307), KEMI “kayık, gemi” (DTS, 297), KEMÄ “kayık, gemi” (DTS, 297)

ETü. kemi “gemi (Oğuzca ve Kıpçakça)” (DLT, 299), kimi “gemi (Oğuzlardan başkalarınca)” (DLT, 330)

Alt. keme “kayık” (ATS, 105)

ETü. küri:- [159]“toprağı kazmak; karı kürümek” (EDPT, 737)

ETü. KÜRI- “kürümek, kürekle toplamak” (DTS, 329), KÜRÄ- II “kürümek, kürekle toplamak” (DTS, 328)

ETü. küri- “1eşinmek; yeri eşmek, kürümek; -hayvan- haşarılık etmek” (DLT, 400)

Alt. küre- “kürümek, kürekle toplamak” (ATS, 129)

1.17. /ö:/ Ünlüsü

/ö:/ sesi, uzun, ince, yuvarlak ve geniş bir ünlüdür. İlk hece dışında bulunmayan bu ses, Altay Türkçesinde genellikle /ö/ sesine dönüşmüştür.

a. İlk hecede
   1. ö:K- durumunda:
      1.1.**ETü.** /ö:/ > **Alt**. /ö/

ETü. 2 ö:r- “örmek” (EDPT, 195)

ETü. ÖR- II “örmek” (DTS, 388)

ETü. ör- “örmek” (DLT, 462)

---

[159]Clauson, bu kelimenin genellikle **küre-** “karı kürümek” şeklinde Koybal, Sagay, Teleüt ve Hakas Türkçelerinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. ör- “örmek; sarılmak” (ATS, 144)

ETü. 1 ö:ç (ö:c) “garez, kin, öç, intikam” (EDPT, 18)

ETü. ÖČ “intikam, öfke” (DTS, 376)

ETü. öç “öç, hınç, kin, intikam” (DLT, 448)

Alt. öç I “öç, intikam” (ATS, 142)

2. Kö:K- durumunda:
   2.1.**ETü.** /ö:/ > **Alt.** /ö/

ETü. çö:b “tortu, posa; değersiz şey, çöp” (EDPT, 394)

ETü. ČÖP I “tortu; kalıntılar, posa; çöp” (DTS, 155)

ETü. çöp “şarabın tortusu, her şeyin çöküntüsü, çöp, çör çöp; her hangi bir şeyin çökeli” (DLT, 158)

Alt. çöp I “1. Ot; 2. Çöp” (ATS, 77)

ETü. kö:n (g-) “tabaklanmak için ham deri; tabaklanmış deri” (EDPT, 725)

ETü. KÖN “işlenmiş deri” (DTS, 314)

ETü. kön “at derisi veya gönü; ham deri, gön” (DLT, 360)

Alt. kön I “(çizme için) İşlenmiş deri” (ATS, 121)

ETü. sö:z “konuşulan şey; kelime, konuşma, söz” (EDPT, 860)

ETü. SÖZ “söz; konuşma” (DTS, 511)

ETü. söz "söz" (DLT, 535)

Alt. sös "söz, konuşma; *gr*. kelime" (ATS, 157)

ETü. tö:r "onurlu yer (bir çadırın, odanın veya ziyafetin)" (EDPT, 528)

ETü. TÖR I "bir yerin girişi, onurlu yer" (DTS, 580), TÖRÄ I "bir çadırın onurlu yeri" (DTS, 580)

ETü. tör "evin veya odanın en iyi, en önemli yeri, sediri" (DLT, 645), töre "evin önemli yeri ve sediri" (DLT, 646)

Alt. tör "çadırın girişindeki yer, evin baş köşesi" (ATS, 184)

ETü. tö:ş (d-)[160] "göğüs" (EDPT, 558)

ETü. TÖŠ "göğüs" (DTS, 582)

ETü. töş "döş, göğsün başı" (DLT, 647)

Alt. töş "1. Göğüs; 2. Kesilmiş hayvanın göğüs kısmı; 3. Alt yer" (ATS, 184)

2.2.**ETü.** /ö:/ > **Alt.** /o/

ETü. 2 kö:z[161] "yanmakta olan köz" (EDPT, 756)

ETü. köz "ateş koru, köz" (DLT, 370)

Alt. kos "köz" (ATS, 118)

---

[160]Clauson, bu kelimenin Yakut Türkçesinde **tüös** şeklinde bulunurken Tuva Türkçesinde **töş** "göğüs" ve **döş** "yükseltme" olarak iki şeklin yaşadığını ve bu iki şeklin muhtemelen aynı kelime olduğunu belirtmiştir.

[161]Clauson, bu kelimenin Altay, Lebed, Şor ve Tuva Türkçelerinde **kos** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

1.18. /ü:/ ünlüsü

/ü:/ sesi, uzun, ince, yuvarlak ve dar bir ünlüdür. İlk hecede bu ses, Altay Türkçesinde /ü/ sesine dönüşürken diğer hecelerde /i/, /e/ ve /ö/ seslerine dönüşmüştür.

a. İlk hecede

1. Kü:K- durumunda:

   1.1.**ETü.** /ü:/ > **Alt**. /ü/

ETü. 2 yü:z (ń-) “yüz” (EDPT, 983)

ETü. JÜZ I “1. Yüz, çehre; 2. Yüzey” (DTS, 287), JǖZ “yüz” (DTS, 288)

ETü. yüz “yüz, çehre, veçhe” (DLT, 826)

Alt. cüs I “yüz, çehre, yüzey” (ATS, 67)

ETü. 1 yü:z “yüz; pek çok” (EDPT, 983)

ETü. JÜZ II “yüz” (DTS, 288)

ETü. yüz “sayıda yüz” (DLT, 827)

Alt. cüs II “yüz (sayı ismi)” (ATS, 67)

ETü. 1 kü:ç (gü:c) “güç” (EDPT, 693)

ETü. KÜČ I “1. Güç; 2. Güç, şiddet” (DTS, 322)

ETü. küç “kuvvet; zor;, güç; zulüm” (DLT, 392)

Alt. küç “1. Güç, kuvvet; 2. Zor” (ATS, 128)

2. İlk hece dışındakiler

   1. Kü:- durumunda:

      1.1. **ETü.** /ü:/ > **Alt.** /i/

ETü. berü: (?bérü:) “buraya doğru, buradan” (EDPT, 356)

ETü. BERÜ “1. Buraya; 2. –dan karşı” (DTS, 96), ETü. BERI “buraya” (DTS, 95)

ETü. berü “beri, tarafına” (DLT, 85)

Alt. beri “1. Beri, buraya, bu tarafa, yakına; 2. –dan beri” (ATS, 39)

ETü. berüki: (?bérü:ki:) “bu tarafa doğru” (EDPT, 364)

ETü. BERÜKI “-dan beri” (DTS, 96)

Alt. berigi “yakındaki, daha yakın olan (mesafe olarak)” (ATS, 39)

ETü. eçkü: “keçi; koç” (EDPT, 24)

ETü. EČKI (DTS, 162), ETü. EČKÜ “keçi” (DTS, 162)

ETü. eçkü “keçi” (DLT, 167)

Alt. eçki “Keçi” (ATS, 80)

ETü. erü:- “erimek, sıvı olmak” (EDPT, 198)

ETü. ERI-“1. Erimek; 2. *mec.* Erimek, yok olmak” (DTS, 177), ERÜ- “erimek” (DTS, 182)

ETü. eri- “erimek” (DLT, 189), erü- “erimek” (DLT, 193)

Alt. eri- “erimek” (ATS, 84)

ETü. içgerü: “içeriye, içe doğru” (EDPT, 25)

ETü. IČKÄRÜ “içeri, içeriye” (DTS, 202), IČGÄRÜ (DTS, 201)

Alt. içkeri “1. İleride, önde; 2. İçe, ortaya doğru, içeri, içeriye” (ATS, 89)

1.2.ETü. /ü:/ > Alt. /e/

ETü. yelü: (? yélü:) “tayları bağlamak için kullanılan ip”(EDPT, 919)

Alt. cele I “1. Bağ; 2. Örümcek ağı” (ATS, 58)

ETü. içe:gü: “bağırsaklar, iç organlar” (EDPT, 25)

ETü. IČÄGÜ “içeridekiler” (DTS, 201)

ETü. içegü “kaburga kemiklerinin iç tarafında bulunan şeylerin adı, içirik” (DLT, 223)

Alt. içege “bağırsak” (ATS, 89)

ETü. kere:kü:[162] “kafes işi ahşap yapı” (EDPT, 744)

ETü. KERÄGÜ “çadır, göçebe çadırı” (DTS, 300), KERÄKÜ (DTS, 300)

ETü. keregü “çadır; kışlık ev” (DLT, 302)

Alt. kerege “keçe çadırın duvarını oluşturan ahşap kafes” (ATS, 106)

1.2.**ETü**. /ü:/ > **Alt**. /ü/

ETü. beŋgü: (?beŋgö) “ebedi, sonsuzluk” (EDPT, 350)

---

[162]Clauson, bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçelerinde **kerege** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. BEŊGÜ “1. Ebedi; 2. Anıt” (DTS, 94), BEŊKÜ “anıt” (DTS, 94), BEŊÜ “anıt” (DTS, 94), MEŊGÜ I “1. Ebedilik, sonsuzluk; 2. Ebedi, sonsuz, devamlı” (DTS, 341), MEŊI II “ebedi” (DTS, 342), MEŊKÜ: **meŋkü qaja** “ebedi taş” (DTS, 343), MEŊÜ I “1. Ebedilik, sonsuzluk; 2. Ebedi, sonsuz, devamlı” (DTS, 343)

ETü. menğgü “ebedi, daimi, sonsuz; ebedilik, sonsuzluk” (DLT, 411)

Alt. möŋkü “1. Ebedi; 2. Dağ buzulu, yıl boyu kalkmayan kar; mec. mezar” (ATS, 136)

1.3.**ETü**. /ü:/ > **Alt.** /i/

ETü. kötürgü: (g-) (EDPT, 706)

ETü. KÖTÜRGÜ “asansör” (DTS, 320)

ETü. kötürgü “götürge, kendisiyle bir şey taşınıp götürülen nesne” (DLT, 368)

Alt. ködürgi “*es*. Kurban” (ATS, 120)

ETü. üzeŋü: (üzeŋgü: ?)[163] “üzengi” (EDPT, 289)

ETü. ÜZÄŊÜ “üzengi” (DTS, 630)

Alt. üzeŋi “üzengi” (ATS, 199)

1.4.**ETü**. /ü:/ > **Alt**. /ö/

ETü. öre: (EDPT, 197), örü: (orö:) “yukarı” (EDPT, 197)

ETü. ÖRÜ “yukarıda, yukarı” (DTS, 390)

[163]Clauson, bu kelimenin orjinal şeklinin belirsiz olduğunu, ancak birinci şeklin daha uygun olduğunu belirtmiştir.

Alt. örö “yukarı, ileri” (ATS, 144)

ETü. örü:le- “yükselmek” (EDPT, 231)

Alt. örölö- “yukarı yükselmek” (ATS, 144)

ETü. töpü: (töpö:)[164] “üst taraf (bir dağın tepesi veya insan kafası); tepe” (EDPT, 436)

ETü. TÖPÜ “1. Tepe, zirve; baş; 2. Doruk” (DTS, 580)

ETü. tüpü “tepe, insan başının üst tarafı” (DLT, 673)

Alt. töbö “1. Tepe; 2. Bir şeyin tepesi, yukarısı; baş; 3. Balta tersi” (ATS, 183)

ETü. töpü:le:- “vurmak, çarpmak” (EDPT, 441)

ETü. TÖPÜLÄ- “kafayla vurmak” (DTS, 580)

ETü. tüpüle- “tepelemek, tepesine vurmak” (DLT, 673)

Alt. töbölö- “tepelemek, başın tepesine vurmak” (ATS, 183)

ETü. törü:- (törö:-, ?d-)[165] “var olmak, yaratılmak” (EDPT, 533) ETü. TÖRI- “yaratmak, yapmak” (DTS, 581)

ETü. TÖRÜ- “1. Meydana gelmek, oluşmak, doğmak, ortaya çıkmak; 2. Doğurmak” (DTS, 582)

---

[164]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde **töbö** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[165] Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubu lehçelerinin çoğunda **törö-/töre-**, Hakas Türkçesinde **töre-/töri-**, Tuva Türkçesinde ise **törü-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. törü- “yaratılmak” (DLT, 647)

Alt. törö- “doğurmak, meydana çıkarmak” (ATS, 184)

2. Kü:K- durumunda:

2.1.**ETü**. /ü:/ > **Alt.** /e/

ETü. elü:g (?elö:g)[166] “alay, dalga geçme” (EDPT, 142)

ETü. ELIK III (DTS, 171), ELÜK “şaka, alay” (DTS, 171)

ETü. elük “alay etme, maskaraya alma” (DLT, 178)

Alt. elek “alay” (ATS, 81)

2.ÜNSÜZLER

2.1./b/ Ünsüzü

/b/ sesi, tonlu, süreksiz ve çift-dudak ünsüzüdür. Kelime başında bu ses, Altay Türkçesinde aynen korunmasının yanı sıra /m/ sesine de dönüşmüştür. Kelime içinde bu ses genellikle korunurken kelime sonunda /p/ sesine dönüşmüştür.

a. Kelime Başında

1. **ETü.** /b/ > **Alt.** /b/

ETü. bakın- “bak- fiilinin dönüşlü hali” (EDPT, 316)

ETü. BAQÏN- “bak- fiilinin dönüşlü hali” (DTS, 82)

ETü. bakın- bir şeyin sonuna bakmak ve düşünmek; beklemek” (DLT, 63)

[166] Clauson, Moğolcaya **eleg** şeklinde erken bir alıntı olarak giren bu kelimenin, Kuzeydoğu grubu lehçelerinde **elek**, **elik**, Karaim Türkçesinde **elik**, Kazak Türkçesinde de **elek** şeklinde görüldüğünü ve bunların da Moğolcadan tekrarlı bir alıntı olabileceğini ifade etmiştir.

Alt. bagın- “itaat etmek” (ATS, 33)

ETü. baka: “kaplumbağa, kara kaplumbağası” (EDPT, 311)

ETü. baka “kurbağa” (DLT, 62)

ETü. baqa 1 “kurbağa” (DTS, 82)

Alt. baka “kurbağa” (ATS, 33)

ETü. bar- “gitmek, uzaklaşmak” (EDPT, 354)

ETü. bar- “varmak, gitmek” (DLT, 66)

ETü. bar- “1. Gitmek, yürümek, kalkmak, hareket etmek; 2. Yürümek, gezmek, dolaşmak; 3. Kaybolmak, görünmez olmak; 4. Can vermek, ölmek” (DTS, 83)

Alt. bar- “1. Gitmek, hareket etmek, varmak, uzaklaşmak; 2. (Yardımcı fiilin işaret ettiği andan itibaren hareketin oluştuğunu gösteriri)” (ATS, 34)

ETü. bat- “çökmek, alçalmak ve kaybolmak” (EDPT, 298)

ETü. bat- “batmak, gözden kaybolmak” (DLT, 75)

ETü. bat- “1. Dalmak, gömülmek; 2. Çekilmek, batmak”(DTS, 89)

Alt. bat- “1. Bir şeye yerleşmek, girmek; 2. Uğramak; 3. (Güneş, ay, yıldızlar için) batmak” (ATS, 36)

ETü. basut “destek, yardım” (EDPT, 372)

ETü. basut “yardım; arka; acıyan; yardımcı” (DLT, 72)

ETü. basut 1 “yardım, koruma” (DTS, 86)

Alt. bazıt “1. Adım, yürüyüş; 2. Bastırma, presleme” (ATS, 37)

ETü. bek (?pek) “muhkem, sağlam, dayanıklı” (EDPT, 323)

ETü. BEK 1 “kilit, sürgü”, BEK 2 “sağlam, çetin, dayanıklı” (DTS, 92)

ETü. bek “muhkem, kavi, pek,sağlam, sıkı” (DLT, 79)

Alt. bek “1. Sağlam, pek; 2. Sürgü” (ATS, 38)

ETü. beltir “iki ya da daha fazla yolun veya nehrin bağlantısı”(EDPT, 334)

ETü. BELTIR “1. Geçiş yolu, kavşak; 2. Nehirlerin birleştiği yer” (DTS, 94)

Alt. beltir “1. Ağız, iki ve daha fazla nehrin birleşimi; 2.(Yol için) kavşak” (ATS, 38)

ETü. bıkın “bir insanın veya hayvanın kalçası, böğrü” (EDPT, 316)

ETü. BÏQÏN “böğür, yan” (DTS, 105)

ETü. bıkın “böğür, boş böğür” (DLT, 89)

Alt. bıkın “uyluk, kalça” (ATS, 40)

ETü. botu: (?poto:) “genellikle bir yaşın altındaki deve yavrusu” (EDPT, 299), botuk (EDPT, 302)

ETü. BOTU “1. Köşek; taylak; 2. mec. çocuk, yavru; nazik” (DTS, 115), BOTUQ “köşek; taylak” (DTS, 115)

ETü. botu “potuk, deve yavrusu”, botuk “potuk, deve yavrusu” (DLT, 105)

Alt. botoon[167]“bir yaşındaki deve” (ATS, 43)

ETü. bu:t (bu:d) “but, bacak, hayvanın arka bacağı” (EDPT, 297)

ETü. BUT 1 “1. Kalça, but; 2. Bacak, ayak; 3. mec. Çekirdek; temel” (DTS, 129)

ETü. but “but” (DLT, 119)

Alt. but “1. (İnsan için) Ayak, bacak; 2. (Bir eşya için) Ayak, destek; 3. (Hayvanlarda) Arka ayak” (ATS, 46)

ETü. bö:z[168] “pamuklu bez” (EDPT, 389), 2 béz/bez (EDPT, 388)

ETü. BÖZ “pamuklu kumaş, keten bezi, Amerikan bezi” (DTS, 118)i BEZ II “kumaş, dokuma (kağıt, keten)” (DTS, 97)

ETü. böz “bez” (DLT, 108)

Alt. bös “bez, basma” (ATS, 44)

ETü. 1 bük- “eğilmek, bükmek; iğrenmek, tiksinmek” (EDPT, 324)

ETü. BÜK- 1 “eğilmek, bükülmek” (DTS, 132)

ETü. büg- “durdurmak, hareketine mani olmak; kapanmak, sed çekilmek; toplamak, bükülmek” (DLT, 122), buk- “bükmek, kıvırmak “ (DLT, 111), bök- “eğilerek yere

[167]Eski Türkçede *botu:* şeklinde olan bu kelime Moğolcaya *botoğan* şeklinde üzerine Moğolca bir ek alarak geçmiştir.(S. G. Clauson, “Eski Türkçe Üzerine Üç Not”, TDAY 1966.) Altay Türkçesindeki *botoon* kelimesi de muhtemelen Moğolca şeklin tekrarlı alıntı ve iki ünlü arasındaki /ğ/ sesinin erimesi sonucu ortaya çıkmıştır.

[168]Clauson, bu kelimenin Grekçe βύσσος (bussos) “keten bezi” kelimesinden türemiş olduğunu belirtmiştir.

kapanmak, yemekten bıkıp, doyup usanmak; bıkmak, gözü doymak, kanmak” (DLT, 107)

Alt. bük- “bükmek, eğmek” (ATS, 47)

2. **ETü.** /b/ > **Alt.** /m/

ETü. maŋ (b-)[169] “yürüyüş” (EDPT, 766), *2 baŋ (EDPT, 346)

ETü. MAŊ I “1. Adım; 2. Yürüme, gezi” (DTS, 336)

ETü. manğığ “adım” (DLT, 407)

Alt. maŋ I “dört nal, koşu” (ATS, 132)

ETü. ben “1. teklik şahıs zamiri “ben””(EDPT, 346), 1 men (EDPT, 766)

ETü. BEN “1. Ben; 2. Şahıs zamiri” (DTS, 94), MEN (DTS, 340), MĒN (DTS, 340)

ETü. ben “ben (Oğuz, Kıpçak ve Suvarlar dilinde)” (DLT, 83), men “ben” (DLT, 409), min “ben” (DLT, 412)

Alt. men “ben (1. teklik şahıs zamiri)” (ATS, 133)

ETü. 2 meŋ (EDPT, 766), beŋ “yüzdeki ben”(EDPT, 346)

ETü. MEŊI “ben” (DTS, 341)

ETü. menğ “yüzdeki ben” (DLT, 411)

Alt. meŋ”1. Ben, doğum lekesi; siğil” (ATS, 133)

---

[169]Clauson, bu kelimenin **maŋ** “atın yürüyüşü; hızlı yürüyüş” şeklinde Altay, Lebed, Şor, Teleüt ve Tuva Türkçelerinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. bunça: “bu kadar; pek çok” (EDPT, 349),munça: (EDPT, 767)

ETü. BUNČA “bu kadar, o kadar” (DTS, 124), MUNČA “1. Böyle, bu şekilde, buna benzer; 2. Bu kadar, o kadar, önemli ölçüde; 3. Bu kadar, şu kadar” (DTS, 348)

Alt. mınça “o kadar, bu kadar, şu kadar; bunca, onca” (ATS, 134)

ETü. bıḏık[170] “bıyık” (EDPT, 301)

ETü. BÏḎÏQ “bıyık” (DTS, 105)

ETü. bıdhık “buyık” (DLT, 89)

Alt. mıyık “sakal, bıyık” (ATS, 134)

ETü. min-/mün- (EDPT, 767), bin- “binmek veya kullanmak (at vs.)” (EDPT, 348)

ETü. BIN- “at üstüne oturmak” (DTS, 100), MIN- “1. Kalkmak, çıkmak; 2. At üstüne oturmak” (DTS, 344), MÜN- “1. Kalkmak; çıkmak; 2. At üstüne oturmak, geçmek” (DTS, 353)

ETü. mün- “binmek” (DLT, 416)

Alt. min- “binmek (bir hayvanın vs. üstüne)” (ATS, 135)

ETü. boyın “boyun, bazen de ense” , 2 boyun (EDPT, 386)

ETü. BOJÏN I “boyun” (DTS, 110), BOJUN I “boyun” (DTS, 110)

ETü. boyın “boyun, tutamak”, boyun “boyun” (DLT, 105)

[170]Clauson, bu kelimenin bazı Kuzeydoğu grubu lehçelerinde **mıyık** olarak yaşadığını belirtmiştir.

Alt. moyın “boyun” (ATS, 135)

ETü. 1 boynak (?boynok)[171] “boyın kelimesinin küçültme eki almış hali” (EDPT, 386)

ETü. BOJNAQ I “bel, dağ geçidi” (DTS, 110), BOJNAQ II “zool. kertenkele” (DTS, 110)

ETü. boymul “boynunda beyazlık olan hayvan, moymul” (DLT, 105), boynak “dağ boynu, belen” (DLT, 105), boynak “yılana ağı veren keler” (DLT, 105)

Alt. moynok II “(moyını ak) beyaz boyunlu (sıkça karşılaşılan bir köpek türü)” (ATS, 135)

ETü. boyunduruk “boyunduruk (yük hayvanının boynuna takılan)” (EDPT, 387)

ETü. BOJUNDURUQ “boyunduruk” (DTS, 111), BOJUNTRUQ (DTS, 111)

ETü. boyunduruk “boyunduruk” (DLT, 106)

Alt. moytırak “yaka, çocuk önlüğü” (ATS, 136)

ETü. buŋ “üzüntü, keder, bunalım” (EDPT, 347), muŋ (EDPT, 766)

ETü. BUŊ I”keder, acı, ızdırap, sıkıntı, kaygı” (DTS, 124), MÏŊ I “ızdırap, kaygı” (DTS, 346), MUŊ “ihtiyaç, gereksinim, kaygı; külfet, bela; ıztırap, acı” (DTS, 350)

ETü. munğ “sıkıntı, ıztırap; bun, mihnet” (DLT, 414)

Alt. muŋ I “üzüntü, keder” (ATS, 136)

---

[171]Clauson, bu kelimenin Kırgız Türkçesinde **moynok** (I) “dar yol; deve boynu ya da deve derisi”; Kazak Türkçesinde **moynak** (2) “bir köpeğin takma adı” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. büken (?bükin) (EDPT, 328)

ETü. BÜKÄN I “kör bağırsak” (DTS,132), BÜKÜN II (DTS, 132)

Alt. möön “onikiparmak bağırsağı” (ATS, 136)

ETü. bükün “kör bağırsak” (DLT, 125)

ETü. 2 bün “çorba, et suyuna çorba” (EDPT, 347)

ETü. BÜN “çorba” (DTS, 132), MÜN I “çorba” (DTS, 352)

ETü. bün “çorba (Oğuzlar ve uyanlarca)” (DLT, 125), mün “çorba (Türklerce)” (DLT, 416)

Alt. mün “çorba” (ATS, 136)

b. Kelime İçinde

1. –VbV- durumunda

1.1.**ETü.** /b/ > **Alt.** /b/

ETü. avïçğa “yaşlı adam” (EDPT,6), abuşka (EDPT, 16)

ETü. ABUČQA “ihtiyar” (DTS, 3), AVÏČĠA “ihtiyar” (DTS, 69), AVÏNČĠA “ihtiyar” (DTS, 70), AVUČĠA “ihtiyar” (DTS, 70)

ETü. awıçga “kocamış kişi, ihtiyar adam” (DLT,50)

Alt. abışka “yaşlı adam; ayı” (ATS, 19)

ETü. yabı:tak “eyersiz” (EDPT, 873)

ETü. JABÏTAQ “eyersiz” (DTS, 222), JAPÏTAQ (DTS, 236)

ETü. yabıtak "çıplak, eğersiz" (DLT, 723), yapıtak "çıplak, eğersiz" (DLT, 745)

Alt. cabıdak "eyer vurulmamış at, boş at" (ATS, 48)

ETü. çabak (? 1 çapak) "küçük tatlı su balığı; çapak" (EDPT, 395)

ETü. ČABAQ "küçük bir balık" (DTS, 135)

ETü. çabak "Türk gölünde bulunan ufak bir balık"(DLT, 129)

Alt. çabak "ağız Çabak (bir balık adı)" (ATS, 68)

ETü. çıbık "çubuk ya da ince dal" (EDPT, 395)

ETü. ČÏBÏQ "1. Çubuk, ince esnek dal; 2. Sap" (DTS, 147); ČUBUQ "çubuk" (DTS, 156)

ETü. çıbık "çubuk, yaş olan dal" (DLT, 144)

Alt. çıbık "çubuk, ince sopa" (ATS, 72)

ETü. sıbızġu:[172] "kaval, flüt" (EDPT, 794)

ETü. SÏBUZĠU (DTS, 502), SÏBÏZĠU "kaval" (DTS, 502)

ETü. sıbızğu "düdük, boru" (DLT, 510), sıbızgu "düdük, boru" (DLT, 510)

Alt. sıbıskı "çoban kavalı; *mec.* erkek geyik" (ATS, 153)

1.2.ETü. /b/ > Alt. /m/

ETü. taban "ayak tabanı" (EDPT, 441)

[172]Clauson, bu kelimenin Altay, Şor ve Teleüt Türkçelerinde **sıbıskı** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. TABAN “taban” (DTS, 525)

ETü. taban “taban; deve tabanı” (DLT, 559)

Alt. taman “1. (Ayakkabı için) taban; (ayak için) taban; 2. (Kızaktaki) ayak; 3. Dağ eteği” (ATS, 167)

ETü. tabanla:- “çiğnemek, ezmek” (EDPT, 442)

ETü. TABANLA- “çifte atmak (deve için)” (DTS, 525)

ETü. tabanla- “-deve- tepmek” (DLT, 559)

Alt. tamanda- “ökçe koymak” (ATS, 167)

1.3.**ETü.** /b/ >>**Alt.** /y/

Eski Türkçede -VbV- durumunda bulunan /b/ ünsüzü Altay Türkçesinde /v/ üzerinden /y/ olmuştur.

ETü. suwuk (suvuk) “sıvı, akıcı” (EDPT, 786)

ETü. SUWUQ (DTS, 516), SUVUQ “1. Sulu; 2. *mec.* cılız, seyrek” (DTS, 516)

ETü. suvık “sıvık, cıvık, sulu; durultularak akar haline getirilen her şey; ağaç ve kuyruk gibi şeylerin upuzun ve çırıl çıplak kalmış hali (Kıpçakça)” (DLT, 543), suvuk “sıvık, cıvık, sulu; durultularak akar haline getirilen her şey; ağaç ve kuyruk gibi şeylerin upuzun ve çırıl çıplak kalmış hali (Kıpçakça)” (DLT, 543)

Alt. suyuk “1. Sulu; 2. Seyrek” (ATS, 160)

ETü. suva:l- “su verilmek, sulanmak” (EDPT, 789)

ETü. SUVAL- I “sulanmak” (DTS, 515), SUWAL- I (DTS, 516)

ETü. suwul- “sulanmak” (DLT, 547), suwal- “sulanmak, su verilmek, su saçılmak” (DLT, 544)

Alt. suyul- “1. Sulanmak, su katılmak; 2. Seyrekleşmek” (ATS, 160)

ETü. suvat- “suva:- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 786)

Alt. suyut- “sulamak” (ATS, 160)

1.4.**ETü.** /b/ >> **Alt.** /g/

ETü. sevin- “sevinmek, neşeli olmak, sevinçli olmak” (EDPT, 790)

ETü. SEVIN- “sevinmek” (DTS, 497), SEVÜN- “sevinmek” (DTS, 498), SEBIN- (DTS, 493), SEWIN- (DTS, 498), SEWÜN- (DTS, 498)

ETü. sewün- “sevinmek” (DLT, 509), sewin- “sevinmek” (DLT, 508)

Alt. sügün- “sevinmek, neşelenmek” (ATS, 160), süün- “sevinmek” (ATS, 161)

ETü. sevinç “sevinç, zevk, keyif; sevgi, aşk” (EDPT, 790)

ETü. SEVINČ “sevinç, neşe” (DTS, 497), SEVÜNČ “sevinç, neşe” (DTS, 498), SEWINČ (DTS, 498)

ETü. sewinç “sevinç” (DLT, 508), sefinç “memnun olma, sevinç” (DLT, 503)

Alt.sügünçi “sevinç” (ATS, 160), süünç (ATS, 161)

ETü. sevinçlig “sevinçli, mutlu” (EDPT, 790)

ETü. SEVINČLIG “sevinçli, neşeli” (DTS, 498)

Alt. sügünçilü "sevinçli, neşeli" (ATS, 160)

ETü. sevintür- "sevindirmek" (EDPT, 791)

ETü. SEVINDÜR- (DTS, 498), SEVÜNDÜR- "sevin- fiilinin ettirgen şekli" (DTS, 498)

Alt. sügündir- "sevindirmek" (ATS, 160), süündir- "sevindirmek" (ATS, 161)

2. –bK- durumunda

2.1.**ETü.** /b/ >> **Alt**. Ø

Eski Türkçede –*b*K- durumunda bulunan /b/ ünsüzü Altay Türkçesinde /v/ üzerinden Ø olmuştur.

ETü. suvġar- "su vermek (hayvan için); sulamak veya su vermek (toprak için)" (EDPT, 786)

ETü. SUVĠAR- "sulamak" (DTS, 515)

ETü. suwgar- "sulamak, su vermek" (DLT, 545)

Alt. sugar- "1. (Hayvan için) sulamak, suvarmak; 2. (Toprak için) sulamak" (ATS, 158)

ETü. suvġarış- "suvġar- fiilinin işteş şekli" (EDPT, 787)

ETü. SUVĠARΪŠ- "suvġar- fiilinin işteş şekli" (DTS, 515)

ETü. suwgarış- "sulamakta yardım etmek" (DLT,545)

Alt. sugarış- "birlikte sulamak" (ATS, 158)

ETü. suvġart- "suvġar- fiilinin ettirgen şekli" (EDPT, 787)

ETü. SUVĠART- "sulatmak" (DTS, 515)

ETü. suwgart- "sulatmak, sulatmak için birini göndermek" (DLT, 545)

Alt. sugart- "1. Su içirtmek; 2. Sulamak" (ATS, 158)

ETü. su:v[173] "su" (EDPT, 783)

ETü. SUV "1. Su, sıvı madde; 2. Nehir; 3. İçecek; 4. Özsu; 5. *mec.*okyanus" (DTS, 515), SUB "1. Su; 2. Nehir" (DTS, 512), SUĠ "su" (DTS, 513)

ETü. suw "su" (DLT, 543), suf "su" (DLT, 538)

Alt. suu "su, nehir" (ATS, 159)

ETü. suvla:- "sulamak, su vermek" (EDPT, 789)

ETü. SUVLA- "1. Su vermek; 2. Suyla ıslatmak" (DTS, 515), SUWLA- (DTS, 516)

ETü. suwla- "sulanmak, su içmek; sulandırmak, su koymak" (DLT, 546)

Alt. suula- "ıslatmak, su vermek" (ATS, 159)

ETü. suvlan- "suvla:- fiilinin dönüşlü şekli" (EDPT, 789)

ETü. SUVLAN- "kabarmak, ıslanmak" (DTS, 515), SUWLAN- (DTS, 516)

ETü. suwlan- "sulanmak, sulu olmak" (DLT, 546)

Alt. suulan- "ıslanmak" (ATS, 159)

[173]Clauson, bu kelimenin Koybal, Sagay ve Şor Türkçelerinde **suġ** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. suvlat- “suvla:- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 789)

ETü. SUVLAT- “suvla- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 515), SUWLAT- (DTS, 516)

ETü. suwlat- “sulatmak” (DLT, 546)

Alt. suulat- “ıslatmak” (ATS, 159)

ETü. 1 suvsa:- “susamak”(EDPT, 793)

ETü. SUVSA- “susamak, susuzluk çekmek” (DTS, 515), SUWSA- (DTS, 516)

ETü. suwsa- “susamak” (DLT, 546)

Alt. suuza- “susamak” (ATS, 159)

ETü. suvsat- “suvsa:- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 793)

ETü. SUVSAT- “suvsa- fiilinin ettigen şekli” (DTS, 515), SUWSAT- (DTS, 516)

ETü. suwsat- “susatmak” (DLT, 546)

Alt. suuzat- “susatmak” (ATS, 159)

ETü. yuvka: “ince, zayıf” (EDPT, 874)

ETü. JUWQA (DTS, 283), JUVQA “1. İnce; 2. Mec. kurnazca” (DTS, 283), JUVĠA I “1. İnce, dar; 2. Zayıf, cılız; 3. Katmerli pide” (DTS, 282), JUQA I “ince” (DTS, 281), JUPQA “1. İnce; 2. Pide” (DTS, 281), JUJQA “ince, yumuşak” (DTS, 277)

ETü. yufka “ince, yufka, ucuz” (DLT, 808), yupka “yufka” (DLT, 816)

Alt. cuka “ince (kumaş için)” (ATS, 65)

ETü. suvluk[174] “atın dizgini” (EDPT, 788)

ETü. SUVLUQ “sarık” (DTS, 515), SULUQ “sarık” (DTS, 513)

ETü. suluk “sarık” (DLT, 540), suwluk “sarık; mendil ve benzerleri” (DLT, 546)

Alt. suluk “gem” (ATS, 158), suuluk “gem” (ATS, 159)

c. Kelime Sonunda

1. –Vb durumunda

1.1. **ETü.** /b/ > **Alt** /p/

ETü. ka:b “deri çanta, matara, çuval; kap, konteynır” (EDPT, 578)

ETü. QAP I “kap, tulum, çuval” (DTS, 420), QAB (DTS, 399)

ETü. kap “kap, tulum, çuval,dağarçık; zarf; anası karnında, çocuğun bulunduğu torba” (DLT, 262)

Alt. kap “1. Yanları geniş deri çuval; 2. Silah, balta için muhafaza” (ATS, 97)

ETü. tü:b (d-) “bir bitkinin ya da ağacın kökü; temel (bir yapının); dip (denizin vs.); ecdat (insanın)” (EDPT, 434) Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **düp** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. TÜP I “1. Dip, alt; taban; 2. Kök; 3. Temel, öz; 4. Soy, köken, cet” (DTS, 598)

ETü. tüb “dip, asıl, kök” (DLT, 667), tüp “asıl, kök, dip, temel, herhangi bir şeyin aslı, kökü, insanın aslı” (DLT, 672)

Alt. tüp “1. Aşağı, dip; 2. Kök, taban” (ATS, 189)

---

[174]Clauson, bu kelimenin Koybal, Küerik, Sagay, Hakas ve Tuva Türkçelerinde **suġluk** “atın dizgini” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. tüble:- (d-) (EDPT, 440)

ETü. TÜPLÄ- “öğrenmek, bir şeyin özünü, esasını incelemek; özünü anlamak” (DTS, 598)

ETü. tüple- “diplemek, kökten aramak” (DLT, 673)

Alt. tüpte- “1. Dibe koymak; 2. Temel atmak” (ATS, 189)

2.2./ç/ ünsüzü

/ç/ sesi, tonsuz, süreksiz ve diş eti ünsüzüdür. Kelime başında bu ses, Altay Türkçesinde aynen korunurken, kelime içinde genellikle korunmuştur. Kelime sonunda ise korunmuş örneklerin yanı sıra /ş/ sesine dönüştüğü örnekler de görülmüştür.

a. **Kelime Başında**
   1. **ETü.** /ç/ > **Alt.** /ç/

ETü. çabak (? 1 çapak) “küçük tatlı su balığı; çapak” (EDPT, 395)

ETü. ČABAQ “küçük bir balık” (DTS, 135)

ETü. çabak “Türk gölünde bulunan ufak bir balık”(DLT, 129)

Alt. çabak “ağız Çabak (bir balık adı)” (ATS, 68)

ETü. çapın- “çap- fiilinin dönüşlü şekli” (EDPT, 398)

ETü. ČAPÏN- “čap- I fiilinin dönüşlü şekli” (DTS, 139)

ETü. çapın- “kamçılamak; yüzmek” (DLT, 135)

Alt. çabın- “1. Hızlı gitmek; 2. Buharlaşmak; 3. Yanlarına vurmak” (ATS, 68)

ETü. ČAL “demir kırı “ (DTS, 137)

ETü. ça:l “siyah ve beyaz rengin karışımı, gri” EDPT, 417)

ETü. çal “alaca, kır” (DLT, 132)

Alt. çal “ak, ağarmış” (ATS, 69)

ETü. çalma: “toprak yığını veya gübre; sarık; kement” (EDPT, 420)

ETü. ČALMA “tezek” (DTS, 137)

ETü. çalma “kerme, kemre, koyun ağıllarında veya deve ahırlarında toplanıp kurutularak kışın yakmak için kesilen kesek; kuru tezek” (DLT, 133)

Alt. çalma “kement” (ATS, 69)

ETü. çéçek “çiçek; çiçek hastalığı” (EDPT, 400)

ETü. ČEČÄK I “çiçek” (DTS, 143)

ETü. çeçek “çiçek” (DLT, 139)

Alt. çeçek “çiçek” (ATS, 71)

ETü. çert- “bir şey yaparken bir çeşit gürültü yapmak” (EDPT, 428)

ETü. ČERT- “1. Kaçırmak, bırakmak, elinden kaymak; 2. Çentmek; kırmak” (DTS, 144)

ETü. çert- “elinden bırakmak; bir şeyin ucunu kırmak” (DLT, 143)

Alt. çert- “1. (parmakla) fiske vurmak; 2. (ceviz için) kırmak; 3. Kertmek” (ATS, 72)

ETü. çıkış “çıkış; masraf; güneşin doğuşu” (EDPT, 412)

ETü. ČÏQÏŠ “1. Çıkış (gerçek ve mecaz anlamında); 2. Yarar, kazanç; 3. Masraf” (DTS, 151)

ETü. çıkış “menfaat, çıkar” (DLT, 147)

Alt. çıgış “1. Çıkış; 2. (dağ vs. için) çıkma, tırmanma; 3. Çıkış, hücum; 4. (güneş için) doğma, doğuş” (ATS, 73)

ETü. çoçuk “yavru domuz” (EDPT, 400)

ETü. ČOČUQ “domuz yavrusu” (DTS, 151)

ETü. çocuk “domuz yavrusu; her şeyin küçüğü” (DLT, 155)

Alt. çoçko “1. Domuz; 2. Dişi domuz” (ATS, 76)

ETü. çiş “işeme, büyük abdestini yapma” (EDPT, 430)

ETü. ČIŠ: čiš čiš “kadının çocuğu işetmek istediği zaman çıkardığı ses, nida” (DTS, 146)

ETü. çiş çiş “kadın çocuğu işetmek istediği zaman söyler; at hakkında da böyledir.” (DLT, 154)

Alt. çüş “çocuk idrarı, çiş” (ATS, 79)

ETü. çulğa:- (EDPT, 420), çuğla:-[175] “sarmak, paketlemek” (EDPT, 407)

ETü. ČOĠLA- I “balya gibi bir şeyin içine sarmak” (DTS, 152)

[175] Clauson, bu kelimenin Lebed Türkçesinde **çuğla-**, Teleüt Türkçesinde ise **çu:la-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir. Kelimenin bu şeklinin metatezli olduğunu da eklemiştir.

ETü. çoğla- "boğlamak, bohçalamak" (DLT, 156)

Alt. çulga- "çocuğu kundaklamak" (ATS, 78)

b. Kelime İçinde

1. -VçV- durumunda:

1.1.**ETü.** /ç/ > **Alt.** /ç/

ETü. açı:- "acı olmak" (EDPT, 20)

ETü. AČÏ- "ekşimek, mayalanmak; şiddetlenmek; kederlenmek, tasalanmak" (DTS, 4)

ETü. açı- "ekşimek; -yara, vücut- acımak (DLT,2)

Alt. açı- "ekşimek, acı durumda olmak" (ATS, 20)

ETü. açuk "açık (hava); açık sözlü, içten; belli, aşikar; mali hesaptaki açıklık (Osm.)" (EDPT,22)

ETü. AČUQ "açık, parlak, net,belli" (DTS, 6)

ETü. açuk "açık" (DLT, 5)

Alt. açık "delik; açık, açıklık; neşeli, içten; açık" (ATS, 20)

ETü. bıçuk "Esasen "kesme, dilim" anlamına gelse de genellikle "yarım" anlamında kullanılmıştır." (EDPT, 294)

ETü. BÏČUQ "yarım" (DTS, 105)

ETü. bıçuk "kesik, parçalanmış her şeyin yarısı, buçuk" (DLT, 89)

Alt. bıçık "kesme, toprak parçası" (ATS, 39)

ETü. içil- “içilmek” (EDPT, 26)

ETü. IČIL- “iç- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 201)

ETü. içil- “içilmek” (DLT, 224)

Alt. içil- “1. İçilmiş olmak; 2. Yenilmiş olmak” (ATS, 89)

ETü. 3 kéçe: (géce:) “geç vakit; gece”” (EDPT, 694)

ETü. KEČÄ I “1. Gece, akşamdan sonra; 2. Geceleyin, akşamın geç saatleri” (DTS, 291)

ETü. kéçe “gece” (DLT, 290)

Alt. keçe “dün, gece” (ATS, 103)

ETü. kuçak “bağır, kucak; kucak dolusu” (EDPT, 591)

ETü. QUČAQ “kucak; denk” (DTS, 463)

ETü. kuçak “kucak” (DLT, 372)

Alt. kuçak “1. Kucak; 2. Kucak” (ATS, 123)

ETü. uça: (?uca:) “bel, popo, but (hem insanlar hem hayvanlar için)” (EDPT, 20)

ETü. UČA “kuyruk sokumu kemiği” (DTS, 604)

ETü. uça “sırt, arka, uca” (DLT, 682)

Alt. uça “1. Sırt; yan; 2. Hayvanların arka bölümünün eti, kuyruk sokumu” (ATS, 191)

1.2.ETü. /ç/ > Alt. /c/

ETü. eçe: “annenin daha küçük kız kardeşi; abla” (EDPT, 20)

ETü. EČÄ “büyük kız kardeş” (DTS, 162), AČA “akraba” (DTS, 4)

ETü. eçe “büyük kız kardeş” (DLT, 167)

Alt. ece “1. Teyze; 2. Abla” (ATS, 79)

2. -çK- durumunda:
   2.1.ETü. /ç/ > Alt. /ç/

ETü. eçkü: “keçi; koç” (EDPT, 24)

ETü. EČKI (DTS, 162), ETü. EČKÜ “keçi” (DTS, 162)

ETü. eçkü “keçi” (DLT, 167)

Alt. eçki “Keçi” (ATS, 80)

ETü. ıçğın- “gözden yitirmek (birin veya bir şeyi); bir şeyi kaydırmak” (EDPT, 23)

ETü. ÏČĠÏN- “1. Bırakmak, izin vermek, kaybetmek, yitirmek, mahrum kalmak; 2. Bırakmak, düşürmek, dökmek; 3. Bırakmak, ayrılmak” (DTS, 216), ÏČĠUN- “bırakmak, izin vermek, kaybetmek, yitirmek” (DTS, 217), ÏČQÏN- (DTS, 217)

ETü. ıçgın- “kaçırmak; kaybedilmek, yok edilmek; elden gitmek; yellenmek” (DLT, 214)

Alt. ıçkın- “1. Düşürmek, kaybetmek, elden çıkmak; 2. Çalışıp çabalamak, yüklenmek; çıkmak” (ATS, 87)

ETü. kaçġın “kaçak” (EDPT, 591)

ETü. QAČĠÏN “kaçak” (DTS, 400), QAČÏĠAJ “(?) kaçak” (DTS, 401)

ETü. kaçgın “kaçan” (DLT, 243)

Alt. kaçkın “1. Kaçak; 2. Kaçak, firari; 3. Kaçma, koşma” (ATS, 93)

2.2.ETü. /ç/ > Alt. /ş/

ETü. avǐçğa “yaşlı adam” (EDPT,6), abuşka (EDPT, 16)

ETü. ABUČQA “ihtiyar” (DTS, 3), AVÏČĠA “ihtiyar” (DTS, 69), AVÏNČĠA “ihtiyar” (DTS, 70), AVUČĠA “ihtiyar” (DTS, 70)

ETü. awıçga “kocamış kişi, ihtiyar adam” (DLT,50)

Alt. abışka “yaşlı adam; ayı” (ATS, 19)

3. -Kç- durumunda:
   3.1.ETü. /ç/ > Alt. /ç/

ETü. alçak “yumuşak huylu, mülayim, alçak gönüllü” (EDPT, 129)

ETü. ALČAQ “mütevazi, iyi huylu, yumuşak; tevazu” (DTS, 34)

ETü. alçak “yumuşak huylu, ince kişi, uslu” (DLT, 18)

Alt. alçak “eğri” (ATS, 23)

ETü. başçı: “lider, öncü, amir” (EDPT, 378)

ETü. BAŠČÏ I “yönetici, lider, başkan” (DTS, 87)

Alt. başçı “önder, baş, reis” (ATS, 35)

ETü. bürünçük “bir kadın örtüsü veya peçe” (EDPT, 367)

ETü. BÜRÜNČÜK “kadın baş örtüsü” (DTS, 133)

ETü. bürünçük “bürüncük; kadın başörtüsü” (DLT, 126)

Alt. bürünçek “yorgan, örtü” (ATS, 47)

ETü. yançuk “kese ya da kemere asılı küçük çanta” (EDPT, 945)

ETü. JANČÏQ “torba, para çantası” (DTS, 232), JANČUQ “torba, para çantası” (DTS, 232)

ETü. yançık “torba, kese” (DLT, 740), yançuk “torba, kese –para, tütün-“ (DLT, 740)

Alt. cançık “1. Kurşun torbası; 2. Salkım” (ATS, 52)

ETü. emçi: “doktor” (EDPT, 156)

ETü. EMČI “hekim” (DTS, 172)

ETü. emçi “ilaç yapan adam, eczacı” (DLT, 178)

Alt. emçi “1. Doktor; 2. Otçu; 3. Aktar” (ATS, 82)

ETü. kamçı: “kamçı” (EDPT, 626)

ETü. QAMČÏ “kamçı, kırbaç; kıbaçla vurma” (DTS, 415)

ETü. kamçı “kamçı” (DLT, 257)

Alt. kamçı “kamçı” (ATS, 95)

ETü. sakçı: “koruma, muhafız” (EDPT, 806)

ETü. SAQČÏ “muhafız, bekçi” (DTS, 486)

Alt. sakçı “1. Koruyucu, bekçi; 2. mit.Kötü ruhlardan insanların evlerini koruyan iyi ruhların adı” (ATS, 148)

ETü. sıġırçuk[176]“bir tür küçük kuş” (EDPT, 816)

ETü. SÏĠÏRČÏQ “sığırcık” (DTS, 502), SÏĠÏRČUQ “sığırcık” (DTS, 502)

ETü. sığırçık “sığırcık kuşu” (DLT, 512), sıgırçuk “sığırcık kuşu” (DLT, 512)

Alt. sıgırçık “ocak çekirgesi” (ATS, 153)

c. Kelime Sonunda

1. **ETü.** /ç/ > **Alt**. /ç/

ETü. aç- “açmak” (EDPT, 18)

ETü. AČ- “açmak” (DTS, 3)

ETü. aç- “açmak; aramak; fethetmek” (DLT, 2)

Alt. aç- “açmak” (ATS, 20)

ETü. bıç-/biç- “kesmek”(EDPT, 292)

ETü. BIČ- “1. Kesmek, biçmek; 2. (asma, üzüm) toplamak” (DTS, 98)

[176]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubundan Teleüt lehçesinde **sığırçık** “çekirge”, diğer Kuzeydoğu grubundakiler de ise **sığırtkı/sığırtkıç** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. bıç- “kesmek, biçmek” (DLT, 87)

Alt. bıç- (ATS, 39), bıçı- “biçmek, kesmek, doğramak” (ATS, 39)

ETü. iç “içeri, iç” (EDPT, 17)

ETü. IČ “1. İç; 2. Astar” (DTS, 201)

ETü. iç “iç” (DLT, 223)

Alt. iç “1. İç, iç bölüm; 2. Karın; 3. İşkembe; 4. (elbise için) astar; 5. **İç rifma gr.** İç kafiye” (ATS, 89)

ETü. iç- “içmek” (EDPT, 19)

ETü. IČ- “içmek” (DTS, 201)

ETü. iç- “içmek, bir şeyi içmek veya sorup içine çekmek” (DLT, 223)

Alt. iç- “1. İçmek; 2. Yemek” (ATS, 89)

ETü. kaç- “kaçmak, firar etmek” (EDPT, 589)

ETü. QAČ- “1. Kaçmak, koşmak; 2. Kaçınmak, kaçmak, kurtulmak; 3. Uzaklaşmak, ayrılmak, geçmek” (DTS, 400)

ETü. kaç- “kaçmak; gitmek” (DLT, 243)

Alt. kaç- “1. Kaçmak, birinden gizlenmek; 2. İşten kaçmak” (ATS, 92)

ETü. ké:ç (gé:c) “geç, gecikme” (EDPT, 692)

ETü. KEČ “1. Uzun süre; 2. Geç vakit” (DTS, 290)

ETü. kéç “geç –vakit-“ (DLT, 289)

Alt. keç “akşam, geç” (ATS, 103)

ETü. köç- (g-) “oturduğun yeri değiştirmek, göçmek; göçebe olmak; ölmek” (EDPT, 694)

ETü. KÖČ- “aşmak, yer değiştirmek, göç etmek” (DTS, 311)

ETü. köç- “göçmek” (DLT, 354)

Alt. köç- “göçmek, göç etmek” (ATS, 119)

ETü. 1 ö:ç (ö:c) “garez, kin, öç, intikam” (EDPT, 18)

ETü. ÖČ “intikam, öfke” (DTS, 376)

ETü. öç “öç, hınç, kin, intikam” (DLT, 448)

Alt. öç I “öç, intikam” (ATS, 142)

ETü. öç- “(ateşin) sönmek” (EDPT, 19)

ETü. ÖČ- “1. Sönmek; 2. Yok olmak, durmak” (DTS, 376)

ETü öçür- “söndürmek, yatıştırmak, soluğunu kesmek” (DLT, 449), üçür- “söndürmek” (DLT, 708)

Alt. öç- “sönmek” (ATS, 142)

ETü. 1 u:ç (u:c) “uç, son, tepe; sınır (bir ülkenin)” (EDPT, 17)

ETü. UČ I “1. Uç, tepe; 2. Yan, kanat” (DTS, 603)

ETü. uç “bir nesnenin tükenmesi, bitmesi (Oğuzca); uç; kenar” (DLT, 681)

Alt. uç “uç, son, nihayet” (ATS, 191)

ETü. uç- “uçmak (kuş için); ölmek (saygı ifade eden bir şekil); hızlı bir şekilde gitmek; kaybolmak; birden çekmek; solmak (renkler için)” (EDPT, 19)

ETü. UČ- “1. Uçmak; 2. Yok olmak, ayrılmak; 3. Ölmek; 4. Düşmek” (DTS, 603)

ETü. uç- uçmak” (DLT, 681)

Alt. uç- “uçmak” (ATS, 191)

2. **ETü.** /ç/ > **Alt.** /ş/

ETü. artuč “ardıç” (DTS, 57)

ETü. artuç (?arduç) “ardıç” (EDPT, 204)

ETü. artuç “ardıç, Juniperus” (DLT, 38)

Alt. artış “ardıç” (ATS, 29)

ETü. kısğa:ç “kıskaç, maşa, kıskaç (bir yengecin); yengeç; aç gözlü, paragöz” (EDPT, 667)

ETü. QÏSĠAČ “1. Kıskaç, kerpeten; 2. Kelepçe” (DTS, 447)

ETü. kısgaç “kısgaç” (DLT, 321)

Alt. kıskaş “pense, kıskaç” (ATS, 110)

ETü. kulaç “kulaç, uzatılmış durumdaki kollarla parmak uçları arasındaki mesafe” (EDPT, 618)

ETü. QULAČ “kol büyüklüğünde uzunluk ölçüsü, kulaç” (DTS, 464), QULAČA “kulaç” (DTS, 465), QOLAČ (DTS, 454)

ETü. kulaç “kulaç” (DLT, 375), kol aç “kulaç” (DLT, 340)

Alt. kulaş “*es.* Bir ayağa denk gelen uzunluk ölçüsü” (ATS, 124)

ETü. ötenç/1 ötünç (ödenç) “ödünç, borç” (EDPT, 61)

ETü. ÖTÜNČ II “borç para, ödünç” (DTS, 393)

ETü. ötünç “ödünç (Oğuzca)”(DLT, 469)

Alt. ödüş I “ödünç” (ATS, 142)

ETü. tılmaç (d-) “çevirmen” (EDPT, 500)

ETü. TÏLMAČÏ “çevirmen” (DTS, 566)

Alt. tilmeş “çevirmen, mütercim, tercüman” (ATS, 178)

ETü. tutma:ç “bir çeşit nişastalı yemek; erişte,makarna, tel şehriye” (EDPT, 457)

ETü. TUTMAČ “tutmaç, erişte görünümlü unlu bir yemeğin adı” (DTS, 592)

ETü. tutmaç “herkesçe bilinen bir Türk yemeği” (DLT, 662)

Alt. tutpaş “erişte çorbası” (ATS, 187)

2.3./d/ Ünsüzü

/d/ sesi, tonlu, süreksiz ve diş-diş eti ünsüzüdür. Eski Türkçede kelime başında bulunmaz. Eski Türkçede kelime içinde ve sonunda bulunan bu ses, 11. yüzyılda çeşitlenmeye başlamıştır. Kâşgarlı Mahmut, onun da (ذ dh) olarak göstermiş olduğu bu sesi, Yağma, Toxsı, Kay, Çomul ve Oğuzların her zaman /y/, Çiğil ve öteki Türklerin /dh/, Bulgar, Suvar, Yemek ve Kıpçak boylarının ise /z/ olarak söylediğini belirtmiştir.[177] Altay Türkçesinde ise kelime içinde bulunan bu ses, genellikle /y/ sesine gelişmektedir. Ancak, /d/'nin /t/'li olarak görüldüğü tek bir örnek tespit edilmiştir.

a. Kelime İçinde
   1. –VdV- durumunda:

1.1.**ETü**. /d/ > **Alt.** /y/

ETü. aḏığ "ayı" (EDPT, 45)

ETü. ADÏĠ "ayı" (DTS,10), ADUĠ "ayı" (DTS, 14), AḎÏĠ "ayı" (DTS, 14)

ETü. ayığ " ayı (Oğuz, Kıpçak, Yağma dillerince)" (DLT, 54), adhığ "ayı" (DLT, 6)

Alt. ayu "ayı" (ATS,32)

ETü. beḏük "büyük, iri" (EDPT, 302)

ETü. BEDÜK "1. Büyük; 2. Çok, pek" (DTS, 91), BEḎÜK "yüksek, yüce" (DTS, 91)

ETü. bedük "büyük" (DLT, 77), bedhük "büyük" (DLT, 78)

Alt. biyik "1. Yükseklik; 2. Büyük, yüksek" (ATS, 41)

ETü. yaḏa:ğ "yayan (atla gitmenin tersi)" (EDPT, 887)

[177] Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it-Türk, Cilt I (Çeviri), Çev. Besim Atalay, TDK, Ankara 2006, s. 32

ETü. JAḎAĠ “1. Yaya; 2. Yayan” (DTS, 223); JADAĠ “1. Yaya; 2. Yayan” (DTS, 222); JAJAĠ (DTS, 226)

ETü. yadağ “yayan, yaya” (DLT, 724); yadhağ “yaya, yayan” (DLT, 724)

Alt. coyu “yaya” (ATS, 64)

ETü. ıḏıl- “ı:ḏ- fiilinin edilgen şekli” (EDPT, 56)

ETü. ÏḎÏL- “ïḏ- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 217)

ETü. ıdhıl- “salıverilmek, boşanmak” (DLT, 214)

Alt. iyil- “gönderilmiş olmak” (ATS, 91)

ETü. kayın (EDPT, 678), kaḏın “evlilik yoluyla olan akraba” (EDPT, 602)

ETü. QADÏN I “ karısının babası” (DTS, 402), QAḎÏN “kayınpeder” (DTS, 404), QAJÏN “kayınpeder” (DTS, 407), QAZÏN “karısının babası, kayınpeder; evlilik yoluyla elde edilen erkek akraba” (DTS, 439)

ETü. kadhın “kayın, dünür, hısım” (DLT, 248), kayın “kardaş, hısım ve akraba (Oğuzlar ve uyanlarca)” (DLT, 285)

Alt. kayın “kadın veya erkeğin yaşlı akrabası” (ATS, 101)

ETü. kaḏıŋ “huş ağacı, *Betula*; huş ağacından yapılmış tekne” (EDPT, 602), kayıŋ (EDPT, 678)

ETü. QAḎÏŊ “huş ağacı” (DTS, 404), QAJÏŊ “huş ağacı” (DTS, 407)

ETü. kadhınğ “kayın ağacı” (DLT, 248), kayınğ “kayın ağacı (Oğuzlar ve uyanlarca)” (DLT, 285)

Alt. kayıŋ “kayın ağacı” (ATS, 102)

ETü. kaḏış “kayış” (EDPT, 607), kayış (EDPT, 679)

ETü. QAḎÏŠ “kayış” (DTS, 404)

ETü. kadhış “kayış” (DLT, 249)

Alt. kayış “kayış, kemer, deriden yapılan kemer” (ATS, 102)

ETü. keḏil- (g-) “ke:ḏ- fiilinin edilgen şekli” (EDPT, 703)

ETü. KEDIL- “ked- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 293), KEḎIL- “keḏ- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 294)

ETü. kedhil- “giyilmek” (DLT, 293)

Alt. kiyil- “giyinmek” (ATS, 113)

ETü. keḏim (g-) “giyilen şey, giysi” (EDPT, 704)

ETü. KEḎIM “elbise, kıyafet” (DTS, 294), KEDIM I “elbise, kıyafet” (DTS, 293), KEJIM “elbise” (DTS, 295)

Alt. kiyim “giyim, giysi” (ATS, 113)

ETü. kiḏiz[178] “keçe” (EDPT, 707)

[178]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **kidis** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. KIDIZ “kilim, keçe” (DTS, 306), KIḎIZ “keçe, kilim” (DTS, 306), KIVIZ “halı” (DTS, 311)

ETü. kidhiz “keçe, Türkmenlerin çadır örtüleri ve göç zamanı bürgüleri gibi” (DLT, 329)

Alt. kiyis “keçe” (ATS, 114)

ETü. küḏe:gü: (g-) “damat, kızının kocası; küçük kız kardeşin kocası, güvey” (EDPT, 703)

ETü. KÜḎÄGÜ “damat” (DTS, 324), KÜDÄGÜ “damat” (DTS, 324)

ETü. küdhegü “güveyi” (DLT, 394)

Alt. küyü I “damat” (ATS, 130)

ETü. bıḏık “bıyık” (EDPT, 301)

ETü. BÏḎÏQ “bıyık” (DTS, 105)

ETü. bıdhık “buyık” (DLT, 89)

Alt. mıyık “sakal, bıyık” (ATS, 134)

ETü. sıḏır-[179] “çıkarmak, soymak, sıyırmak” (EDPT, 802)

ETü. SÏḎÏR- “soymak, sıyırmak; kabuğunu soymak” (DTS, 502)

ETü. sıdhır- “sıyırmak” (DLT, 511)

[179]Clauson, bu kelimenin bazı Kuzeydoğu grubu lehçelerinde **sızır-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. sıyır- “1. (deri, kabuk vs. için) Sıyırmak, soymak, çıkarmak; 2. (yara için) rahatsız etmek” (ATS, 154)

ETü. uḏıkla:- “uykulu olmak” (EDPT, 49)

ETü. UḎÏQLA- “uyumak, uykuya dalmak” (DTS, 606)

ETü. udhıkla- “uyuklamak” (DLT, 684), udhukla- “uyuklamak” (DLT, 686)

Alt. uyukta- “uyumak” (ATS, 196)

1.2.**ETü.** /d/ > **Alt.** /t/

ETü. kuḏuğ “kuyu” (EDPT, 598), kuyuğ (EDPT, 676)

ETü. QUDUĠ I “kuyu” (DTS, 463), QUḎUĠ “kuyu” (DTS, 464), QUJUĠ I “kuyu” (DTS, 464)

ETü. kuduğ “kuyu” (DLT, 373), kudhuğ “kuyu” (DLT, 374), kuyuğ “kuyu” (DLT, 391)

Alt. kutuk “kuyu”(ATS, 126)

2. –dK- durumunda:

2.1.**ETü**. /d/ > **Alt.** /d/

ETü. yıḏruk (ń-) “yumruk” (EDPT, 892)

ETü. JUḎRUQ “yumruk” (DTS, 277), JÏḎRUQ: jïḏruq qïl- “yumruklamak” (DTS, 265)

ETü. yudhruk “yumruk” (DLT, 807)

Alt. cudruk “1. Yumruk; 2. Tokmak” (ATS, 65), cuduruk “1. Yumruk; 2. Ağa; 3. Ancak kendi çıkarlarını düşünen adam” (ATS, 66)

2.2.**ETü.** /d/ > **Alt.** /y/

ETü. kad̲ğu: “dert, keder, kaygı, endişe” (EDPT, 598)

ETü. QADĠU “1. Keder, acı, üzüntü; 2. Kaygı, endişe” (DTS, 402), QAD̲ĠU “1. Keder, acı, üzüntü; 2. Kaygı, endişe” (DTS, 404), QAJĠU “keder, acı, üzüntü” (DTS, 407)

ETü. kadgu “kaygı” (DLT, 246), kadhgu “kaygı, tasa” (DLT, 247)

Alt. kaygı “keder, kaygı” (ATS, 101)

ETü. kud̲ruk “bir hayvanın kuyruğu” (EDPT, 604)

ETü. QUD̲RUQ “kuyruk” (DTS, 463), QUDRUQ “1. Kuyruk; 2. Arka kısım, kıç” (DTS, 463), QUDURUQ “kuyruk” (DTS, 463)

ETü. kudruk “kuyruk; göt, kıç” (DLT, 373), kudhruk “kuyruk” (DLT, 374)

Alt. kuyruk “1. Kuyruk; 2. *mec.* Son, uç” (ATS, 127)

3. –Kd- durumunda:

3.1.**ETü.** /d/ > **Alt.** /t/

ETü. bıldır “geçen yıl” (EDPT, 334) ETü. BİLDUR “geçen yıl” (DTS, 105)

ETü. bıldır “bıldır, geçen yıl” (DLT, 89)

Alt. bıltır “geçen yıl, bıldır” (ATS, 40)

ETü. yarındak “kürek kemiğinin üzerinde geçen bir şey, kayış” (EDPT, 971)

ETü. JARĬNDAQ “kayış, işlenmiş deri parça” (DTS, 241)

ETü. yarındak “kayış, sırım, Türk sırımı” (DLT, 750)

Alt. carıntık “kemer” (ATS, 54)

Alt. örtök “*zool.* ördek” (ATS, 144)

ETü. ördek “ördek” (DLT, 463)

ETü. ördek[180] “ördek” (EDPT, 205)

ETü. ÖRDÄK “ördek” (DTS, 388), ÖDIRÄK “ördek” (DTS, 377)

3.2.**ETü**. /d/ > **Alt.** /d/

ETü. BUDĠAJ “buğday” (DTS, 120), BUĠDAJ 1 “buğday” (DTS, 120)

ETü. budğay (EDPT, 302), buğda:y “buğday” (EDPT, 312)

ETü. budgay “buğday” (DLT, 110), bugday “buğday” (DLT, 111)

Alt. buuday “buğday” (ATS, 46)

ETü. karında:ş “harfi hafine “rahimde ortak olan” yani “aynı anneden erkek kardeş (veya kız kardeş)” (EDPT, 662)

ETü. QARÏNDAŠ “kardeş (anne bir)” (DTS, 427), QARUNDAŠ ““kardeş (anne bir)” (DTS, 430)

ETü. karındaş “kardaş” (DLT, 270)

Alt. karındaş “1. Kardeş; küçük erkek kardeş; 2. Akraba” (ATS, 99)

---

[180]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **ödürek** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. kunduz “kunduz” (EDPT, 635)

ETü. QUNDUZ “*zool.* Kunduz” (DTS, 466)

ETü. kunduz “kunduz, su köpeği” (DLT, 378)

Alt. kumdus “kunduz” (ATS, 124)

ETü. inde- (EDPT, 180), ünde:- “çağırmak; seslenmek; aramak” (EDPT, 180)

ETü. ÜNDÄ- “1. Çağırmak; 2. Ses vermek, konuşmak” (DTS, 625), INDÄ- “çağırmak, işaret vermek” (DTS, 210)

ETü. ünde- “ünlemek, çağırmak” (DLT, 713)

Alt. ünde- “ses vermek, ündemek” (ATS, 197)

b. Kelime Sonunda

1. –Vd durumunda:

1.1.**ETü**. /d/ > **Alt.** /y/

ETü. ya:ḏ- “yaymak (yere vs.); etrafa yaymak” (EDPT, 883)

ETü. JAḎ- “1. Yaymak; 2. Sermek; 3. Yaymak (ışık için); 4. Açmak” (DTS, 223)

ETü. yadh- “döşemek, yaymak, sermek” (DLT, 724), yat- “yaymak, sermek” (DLT, 759)

Alt. cay- “1. Sermek, asmak; (çamaşır için) yaymak; 2. (söylentiyi) yaymak; (saçları) dağıtmak; 3. (kap kaçağı) yıkamak, durulamak; 4. (nehir için) akmak, inmek, taşmak; 5. İzin vermek” (ATS, 56)

ETü. ı:ḏ- “göndermek; gitmesine izin vermek, serbest bırakmak” (EDPT, 37) ETü. ÏD- “1. Göndermek; 2. Dağıtmak (saçlar hakkında)” (DTS, 217), ÏḎ- “1. Göndermek; 2.

Bırakmak, salmak; 3. Dağıtmak, yayılmak” (DTS, 217), İT- (DTS, 221), İDD- (DTS, 217)

ETü. ıdh- “salmak, göndermek; serbest bırakmak” (DLT, 214)

Alt. iy- “1. Göndermek, yollamak; 2. (Ana fiilin ifade ettiği harekete kesinlik katan yardımcı fiil) kadıp iy- zıplamak, sıçramak; kezip iy- kesmek, parçalamak” (ATS, 90)

ETü. ke:d̠- (g-) “giyinmek, giymek (bir kıyafeti)” (EDPT, 700)

ETü. KED̠- “giymek” (DTS, 294), KED- “giymek” (DTS, 292), KEJ- “giydirmek, giymek” (DTS, 294), KET- II “giydirmek” (DTS, 303)

ETü. kedh- “giymek” (DLT, 292), ket- “giymek” (DLT, 307)

Alt. kiy- “(elbise, ayakkabı, şapka için)” (ATS, 113)

ETü. ö:d̠[181] “zaman, zaman içinde bir an; belli bir zaman; bir saat” (EDPT, 35

ETü. ÖD̠ I “zaman” (DTS, 377), ÖD “1. Zaman; 2. Zamanın küçük bir parçası, saat” (DTS, 376), ÖZ VII “zaman” (DTS, 395)

ETü. öd “zaman, vakit; mevsim; hava” (DLT, 449), ödh “zaman, vakit” (DLT, 450)

Alt. öy I “1. Zaman, an, süre; *gr*. Zaman, 1) o zaman, 2) O halde, bu durumda; 2. Ölçü; 3. Ölçülü” (ATS, 145)

ETü. si:d̠- “işemek” (EDPT, 799)

ETü. SID̠- “işemek” (DTS, 499), SID- “işemek” (DTS, 499)

ETü. SIT- “işemek” (DTS, 501)

---

[181]Clauson, bu kelimenin Teleüt ve Tuva Türkçelerinde **öy** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. sidh- “işemek, siymek” (DLT, 521), sit- “işemek” (DLT, 525)

Alt. siy- “işemek, siğmek” (ATS, 155)

ETü. u:ḏ “sığır, öküz” (EDPT, 34)

ETü. UD “1. İnek; 2. İnek (insan için); 3. *ast.* Takımyıldızı” (DTS, 605), UḎ “inek” (DTS, 606)

ETü. ud “sığır, öküz (Çiğilce)” (DLT, 683), udh “sığır, öküz” (DLT, 683)

Alt. uy “inek” (ATS, 195)

ETü. to:ḏ- (?d-) “doymak” (EDPT, 451), toy- (EDPT, 567)

ETü. TOD- “doymak” (DTS, 569), TOḎ- “doymak” (DTS, 570), TOJ- I “doymak” (DTS, 572)

ETü. todh- “doymak” (DLT, 630), toy- “doymak” (DLT, 642)

Alt. toy- “doymak” (ATS, 182)

1.2.ETü. /d/ > Alt. /t/

ETü. yı:ḏ “esans, koku” (EDPT, 883)

ETü. JÏḎ “koku” (DTS, 265), JÏD “koku, aroma” (DTS, 264)

ETü. yıdh “koku” (DLT, 779), yidh “koku” (DLT, 788)

Alt. cıt “koku” (ATS, 62)

ETü. kü:ḏ- (g-)[182] "1. Beklemek; 2. Birini beklemek; 3. Bakmak, ilgilenmek (misafir, koyun vs.)" (EDPT, 701) (EDPT, 754)

ETü. KÜT- "beklemek" (DTS, 330), KÜḎ- "1. Korumak, gözetlemek, göz kulak olmak; 2. Beklemek, otlatmak" (DTS, 324)

ETü. küt- "gütmek" (DLT, 401), küdh- "durmak, beklemek; gözlemek, gütmek (Oğuzca)" (DLT, 394)

Alt. küt- "1. Otlatmak, gütmek; 2. İlgilenmek, bakmak" (ATS, 130)

2.4./g/ Ünsüzü

/g/ sesi, tonlu, süreksiz ve ön damak ünsüzüdür. Eski Türkçede kelime başında bulunmaz.

a. Kelime İçinde
   1. -V*g*V- durumunda:
      1.1.**ETü.** /g/ >> **Alt.** Ø

Eski Türkçede iki ünlü arasında bulunan /g/ ünsüzü Altay Türkçesinde eriyip kaybolurken ikincil ünlü uzunlukları ortaya çıkmıştır. Bu sesin süreklileşip kaybolmadan önce Altay Türkçesinde /y/'ye dönüştüğü, kelimelerin iki şekilli olarak yan yana yaşamasından anlaşılmaktadır.

ETü. BILÄGÜ "bileği taşı" (DTS, 99)

ETü. bile:gü: "bileği taşı" (EDPT, 341)

Alt. bilü "bileği taşı" (ATS, 41)

[182]Clauson, bu kelimenin Altay, Kumandı, Lebed ve Teleüt Türkçelerinde **küt-** "hayvanlara bakmak veya onları otlatmak" şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. yegen (? yégen)[183] "küçük kız kardeşin veya kızın çocuğu" (EDPT, 912)

ETü. JEGÄN I "yeğen" (DTS, 252), JÄGIN I "yeğen", JIGÄN I (DTS, 260)

Alt. ceen "1. Yeğen; 2. Kız kardeş çocukları" (ATS, 58)

ETü. yigit[184] "genç erkek, güçlü ve kuvvetli; genç kadın" (EDPT, 911)

ETü. JIGIT "delikanlı, genç adam" (DTS, 260)

ETü. yigit "yiğit, genç, her şeyin genci" (DLT, 789)

Alt. ciit "1. Genç, yiğit, delikanlı; 2. Gençlik" (ATS, 62

ETü. yégirmi: "yirmi" (EDPT, 915)

ETü. JEGIRMI "yirmi" (DTS, 253)

ETü. yigirme "sayıda yirmi" (DLT, 789), yigirmi "sayıda yirmi" (DLT, 789)

Alt. cirme "yirmi" (ATS, 63)

ETü. egir- "kuşatmak, çevrelemek; kıvırmak, çevirmek" (EDPT, 113)

ETü. EGIR- I "1. Dolanmak, çevrili olmak; 2. Eğirmek, bükmek; 3. Döndürmek" (DTS, 166), EÐIR- "eğirmek, bükmek" (DTS, 175), EBIR- "dolanmak, daire yapmak" (DTS, 162)

---

[183]Clauson, bu kelimenin Altay ve Küerik Türkçesinde **ye:n**, Şor Türkçesinde **çe:n**, Hakas Türkçesinde **çe:n (? çeyen)** ve Tuva Türkçesinde ise **çe:n** "kız kardeşin çocuğu veya torun" şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[184] Clauson, bu kelimenin Altay Türkçesinde **yi:t** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. egir- “sevk etmek; döndürmek; eğirmek; çevirmek, bir yeri kuşatmak, sarmak” (DLT, 171)

Alt. iir- (ATS, 89), iyir- “eğirmek” (ATS, 91)

ETü. kağur- “kavurmak; pişirmek, kızartmak” (EDPT, 612)

ETü. QAĠUR- “kavurmak” (DTS, 406), QAVÏR- II “kavurmak” (DTS, 437), QOĠUR- “kavurmak” (DTS, 452), QOVUR- kavurmak” (DTS, 462)

ETü. kagur- “kavurmak” (DLT, 251), kugur- “kavurmak” (DLT, 374), kuwur- “kavurmak” (DLT, 390)

Alt. kaar- “pişirmek, kızartmak” (ATS, 92)

ETü. küḏe:gü: (g-) “damat, kızının kocası; küçük kız kardeşin kocası, güvey” (EDPT, 703)

ETü. KÜḎÄGÜ “damat” (DTS, 324), KÜDÄGÜ “damat” (DTS, 324)

ETü. küdhegü “güveyi” (DLT, 394)

Alt. küyü I “damat” (ATS, 130)

ETü. öge:y[185] “tek bir ebeveyinle ilgili, üvey (baba vs.)” (EDPT, 119)

ETü. ÖGÄJ : **ögäj aqa** üvey kardeş, **ögäj ata** üvey baba, **ögäj oġul** üvey oğul, **ögäj qïz** üvey kız” (DTS, 379)

ETü. ögey “üvey” (DLT, 451)

[185]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubu lehçelerinde **ö:y/ü:y** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. ööy (ATS, 144), öy II “hısım; üvey” (ATS, 145)

ETü. sigil/sögöl (?*sigöl)[186] “siğil ya da benzer bir şişlik; meme ucu; basur” (EDPT, 820)

ETü. SÜGÜL “siğil” (DTS, 517), SIGIL “siğil” (DTS, 499)

ETü. sigil “siyil” (DLT, 521), sükül “siğil” (DLT, 549)

Alt. sööl “ 1. Siğil; 2. Nasır” (ATS, 157)

ETü. tegirme:n (d-)[187] “değirmen” (EDPT, 486)

ETü. TEGIRMÄN “değirmen” (DTS, 548)

ETü. tegirmen “değirmen; değirmen taşı” (DLT, 594)

Alt. teermen “değirmen” (ATS, 172)

ETü. temregü (d-)[188] “derinin kuru kabuklarla kaplandığı bir cilt hastalığı; uçuk, temriye” (EDPT, 509)

ETü. TEMRÄGÜ “kaşındırıcı bir deri hastalığı” (DTS, 551)

ETü. temregü “temreği” (DLT, 597)

Alt. temirü “vücuttaki leke; temriye hastalığı, demregül” (ATS, 174)

---

[186]Clauson, bu kelimenin Hakas ve Tuva Türkçelerinde **sö:l** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[187]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda **te:rmen/te:rben**, Tuba Türkçesinde **de:rbe** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[188]Clauson, bu kelimenin Hakas Türkçesinde **temire:** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. ögür[189] "sürü"(EDPT, 112)

ETü. ÜGÜR I "sürü" (DTS, 623)

ETü. ögür "koyun, geyik, bağırtlak kuşu, deve, cariye gibi şeylerin toplu halde bulunması, bunların sürüsü, bölük" (DLT, 452)

Alt. üyür (ATS, 199), üür "1. (Birkaç aygır ve kısraktan oluşan) at sürüsü; 2. Sürü" (ATS, 199)

ETü. tügül- "düğümlenmek, bağlanmak" (EDPT, 481)

ETü. TÜGÜL- "1. Bağlı olmak; 2. *mec*. üzgün, asık suratlı, somurtkan olmak" (DTS, 595)

ETü. tügül- "düğülmek, düğümlenmek; yemek boğazda kalmak" (DLT, 668)

Alt. tüyül- "1. Bağlanmak, (ağ vb.) bağlı olmak; 2. Kısılmak, sıkışmak" (ATS, 191), tüül- (ATS, 190)

ETü. tügün (d-) "düğüm" (EDPT, 484)

ETü. TÜGÜN "düğüm" (DTS, 595)

ETü. tügün "düğüm" (DLT, 668)

Alt. tüyün "düğüm" (ATS, 191); tüün (ATS,

1.2.**ETü**. /g/ > **Alt**. /g/

---

[189]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu ve Ortakuzey gruplarında genellikle **ö:r/ür** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. yügür- “hızlı koşmak (insan, at vs. için)” (EDPT, 914)

ETü. JÜGÜR- I “1. Koşmak; 2. Akıp gitmek, akmak” (DTS, 284)

ETü. yüg(ü)r- “-at- koşmak, yüğrükçe koşmak; geçmek; seğirtmek; beze eriş yapmak” (DLT, 821)

Alt. cügür- “koşmak, kaçmak; koşuşmak” (ATS, 67)

ETü. içe:gü: “bağırsaklar, iç organlar” (EDPT, 25)

ETü. IČÄGÜ “içeridekiler” (DTS, 201)

ETü. içegü “kaburga kemiklerinin iç tarafında bulunan şeylerin adı, içirik” (DLT, 223)

Alt. içege “bağırsak” (ATS, 89)

ETü. kögüs (EDPT, 714), kögüz (gögöz) “göğüs kafesi, göğüs” (EDPT, 714)[190]

ETü. KÖKÜS (DTS, 313), KÖKÜZ I “göğüs” (DTS, 313)

ETü. kögüz “göğüs” (DLT, 356), kök(ü)s “göğüs” (DLT, 358)

Alt. kögüs “1. Göğüs, göğüs kafesi, bağır; 2. Kalp; 3. *mec.* Bilgelik, mantık” (ATS, 120)

ETü. 1 sögüş “sövgü, küfür” (EDPT, 823)

ETü. SÖKÜŠ “küfür, sövgü” (DTS, 511), SÖGÜŠ I (DTS, 510)

---

[190]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan çoğu lehçede **kögüs**, Hakas Türkçesinde ise **kögis** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. sögüş “söğme, sögüşme” (DLT, 532)

Alt. sögüş II “sövgü, küfür” (ATS, 157)

1.3.**ETü.** /g/ > **Alt.** /y/

ETü. egin “omuz” (EDPT, 109)

ETü. EGIN I “omuz”(DTS, 166), EGNIN “omuz” (DTS, 166), EŊIN “omuz” (DTS, 175)

ETü. egin “eğin, sırt” (DLT, 171)

Alt. iyin “omuz” (ATS, 91)

ETü. egir- “kuşatmak, çevrelemek; kıvırmak, çevirmek” (EDPT, 113)

ETü. EGIR- I “1. Dolanmak, çevrili olmak; 2. Eğirmek, bükmek; 3. Döndürmek” (DTS, 166), EŊIR- “eğirmek, bükmek” (DTS, 175), EBIR- “dolanmak, daire yapmak” (DTS, 162)

ETü. egir- “sevk etmek; döndürmek; eğirmek; çevirmek, bir yeri kuşatmak, sarmak” (DLT, 171)

Alt. iyir- “eğirmek” (ATS, 91); iir- (ATS, 89)

ETü. ögür “sürü”(EDPT, 112)

ETü. ÜGÜR I “sürü” (DTS, 623)

ETü. ögür “koyun, geyik, bağırtlak kuşu, deve, cariye gibi şeylerin toplu halde bulunması, bunların sürüsü, bölük” (DLT, 452)

Alt. üyür (ATS, 199), üür “1. (Birkaç aygır ve kısraktan oluşan) at sürüsü; 2. Sürü” (ATS, 199)

ETü. tügül- “düğümlenmek, bağlanmak” (EDPT, 481)

ETü. TÜGÜL- “1. Bağlı olmak; 2. *mec.* üzgün, asık suratlı, somurtkan olmak” (DTS, 595)

ETü. tügül- “düğülmek, düğümlenmek; yemek boğazda kalmak” (DLT, 668)

Alt. tüyül- “1. Bağlanmak, (ağ vb.) bağlı olmak; 2. Kısılmak, sıkışmak” (ATS, 191), tüül- (ATS, 190)

ETü. tügün (d-) “düğüm” (EDPT, 484)

ETü. TÜGÜN “düğüm” (DTS, 595)

ETü. tügün “düğüm” (DLT, 668)

Alt. tüyün “düğüm” (ATS, 191); tüün (ATS, 190)

1.4.**ETü.** /g/ > **Alt.** /k/

ETü. ü:gi: “baykuş” (EDPT, 101)

ETü. ÜGI “baykuş” (DTS, 622), ÜHI “baykuş” (DTS, 623)

ETü. ühi “baykuş” (DLT, 710), ügi “baykuş (Öz Türklerce, Oğuzlarca, Kıpçakça” (DLT, 709)

Alt. ükü “*zool.* puhu kuşu; baykuş” (ATS, 197)

1.5.**ETü**. /g/ > **Alt.** /ŋ/

ETü. egil- "bükülmek, eğilmek; eğmek" (EDPT, 106)

ETü. EGIL- "1. Bükülmek, eğilmek; 2. *mec.* Eğilmek, razı olmak" (DTS, 165)

ETü. egil- "eğilmek" (DLT, 170)

Alt. eŋil- "eğilmek" (ATS, 83)

2. -*g*K- durumunda:

2.1.**ETü.** /g/ > **Alt.** Ø

ETü. yegren (? yégren)[191] "kestane rengi (at donu)" (EDPT, 914)

ETü. JEGRÄN "doru, kestane rengi" (DTS, 253)

Alt. ceeren I "*zool.* Antilop" (ATS, 58), ceren "gazal, ceylan" (ATS, 59)

ETü. ögretig "öğretme" (EDPT, 115)

ETü. ÖGRÄDIG (DTS, 380), ÖGRÄTIK (DTS, 380), ÖGRÄTIG "alışkanlık, yatkınlık, alıştırma" (DTS, 380)

Alt. üredü "1. Öğretme; 2. Alışkanlık" (ATS, 198)

ETü. ögren- "öğrenmek" (EDPT, 114)

ETü. ÖGRÄN- "öğrenmek, herhangi bir yatkınlık kazanmak" (DTS, 380)

191 Clauson, bu kelimenin Altay Türkçesinde **yeren (ye:ren)**, Koybal Türkçesinde **yégrin**, Lebed Türkçesinde **yigren**, Sagay Türkçesinde **çegren/çegri/çiger**, Şor Türkçesinde **çegren/çigren** ve Hakas Türkçesinde **çégren** şeklinde yaşadığını, ancak Tuva Türkçesinde bulunan **şilgi** kelimesinin bunlarla bağlantılı olmadığını belirtmiştir.

ETü. ögren- “öğrenmek” (DLT, 451)

Alt. üren- “eğitim görmek, alışmak” (ATS, 198), üüren- (ATS, 199)

ETü. ögret- “öğretmek” (EDPT, 114)

ETü. ÖGRÄT- “öğretmek, eğitmek” (DTS, 380)

ETü. ögret- “öğretmek” (DLT, 452)

Alt. üret- “1. Öğretmek, akıl vermek; 2. Emretmek” (ATS, 198)

2.2.**ETü.** /g/ > **Alt.** /y/

ETü. igne:[192] “iğne”(EDPT, 110), yigne: (EDPT, 913)

ETü. JIGNÄ “iğne” (DTS, 261), JIŊNÄ “iğne” (DTS, 262)

ETü. yigne “iğne” (DLT, 789)

Alt. iyne “iğne” (ATS, 91)

2.3.**ETü.** /g/ > **Alt.** /k/

ETü. 1 ögsüz (ö:gsüz) “annesiz, öksüz” (EDPT, 116)

ETü. ÖGSÜZ I “annesiz, öksüz” (DTS, 381)

ETü. öksüz “öksüz; şaşkın” (DLT, 455)

Alt. ösküs “öksüz” (ATS, 145)

---

[192]Clauson, bu kelimenin çeşitli varyantlarıyla birlikte lehçelerde yaşadığını, ancak Güneydoğu grubunda **yigne/yiŋne** şeklinin dışındaki lehçelerde ilk sesin i olduğunu belirtmiştir. Birkaç lehçede de –ŋ- ve –g- fonemlerinin ortaya çıktığını da eklemiştir.

ETü. sé:ziglig “şüpheli hissetme; kuşkulu, şüpheli” (EDPT, 862)

ETü. SEZIKLIG “şüpheli” (DTS, 499)

Alt. seziktü “tahminli, sezgili” (ATS, 153)

2.4.**ETü.** /g/ > **Alt**. /g/

ETü. tegrek (d-)[193] “etrafında; etraf, muhit” (EDPT, 485)

ETü. TEGRÄK “kenar, çember, daire” (DTS, 549)

ETü. tegrek (g) “herhangi bir şeyin halkası, değresi” (DLT, 595)

Alt. tegelik “el arabası, yuvarlak” (ATS, 172), tegerik “1. Daire, çember; yuvarlak; 2. Şaman kasnağının tefi” (ATS, 172)

3. -K*g*- durumunda:
   3.1.**ETü**. /g/ > **Alt**. /g/

ETü. yörgemeç “bir çeşit yemek” (EDPT, 966)[194]

ETü. JÖRGÄMÄČ “küçük hayvan içiriği parçalarından hazırlanan bir tür sucuk, yemek” (DTS, 276)

Alt. cörgöm “mide ve bağırsaklardan yapılmış yemek; sucuk, yağ ve koyun eti parçalarıyla doldurulmuş bağırsak” (ATS, 65), cörgömöş I “*bot.* Şerbetçi otu” (ATS, 65), cörgömöş II “*zool.* Örümcek” (ATS, 65)

---

[193]Clauson, bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçelerinde **tegerek** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[194] Clauson, bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçesinde **yörgömöş “**1. Şerbetçi otu; 2. Örümcek” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. yörgemeç “işkembe ve bağırsağın incecik kıyılarak bağırsak içinde kızartılması veya pişirilmesi suretiyle yapılan yemek” (DLT, 805)

ETü. élgel- “élge:- fiilinin edilgen şekli” (EDPT, 143)

ETü. ELGÄL- “elgä- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 170)

ETü. elgel- “elenmek” (DLT, 176)

Alt. elgel- “ekilmek, ekilmiş olmak” (ATS, 81)

ETü. emgekle:- “emeklemek” (EDPT, 160)

Alt. emekte- (ATS, 82), emgekte- “(bebek için) emeklemek, dört ayak üzerinde gitmek” (ATS, 82)

ETü. kötürgü: (g-) (EDPT, 706)

ETü. KÖTÜRGÜ “asansör” (DTS, 320)

ETü. kötürgü “götürge, kendisiyle bir şey taşınıp götürülen nesne” (DLT, 368)

Alt. ködürgi “*es*. Kurban” (ATS, 120)

ETü. öçürgü: “yangın söndürücü”(EDPT, 31) Clauson, bu kelimenin aslında “eyer örtüsü” anlamına geldiğini belirtmiştir.

ETü. ÜČÜRGÜ “eyerin altına serilen keçe altlık”

Alt. öçürgüş “söndürücü” (ATS, 142)

ETü. ülgü: “(1) ölçme, tartma; (2) ölme aracı, terazi” (EDPT, 142)

ETü. ÜLGÜ I “değer, ölçü, boyut” (DTS, 624)

ETü. ülkü “ahit, peyman” (DLT, 712)

Alt. ülgü “1. Örnek; 2. Biçki modeli” (ATS, 197)

3.2.**ETü.** /g/ > **Alt.** /k/

ETü. içger- “bir şeyi bir şeyin içine sokmak; düşmanı bastırmak” (EDPT, 25)

ETü. IČKÄR- “sokmak” (DTS, 202), IČGÄR- II (DTS, 201)

ETü. içger- “içeriye koymak; suçlarını söylemek, koğlamak” (DLT, 223)

Alt. içkerle- “saldırmak; başlamak” (ATS, 89)

ETü. beŋgü: (?beŋgö) “ebedi, sonsuzluk” (EDPT, 350)

ETü. BEŊGÜ “1. Ebedi; 2. Anıt” (DTS, 94), BEŊKÜ “anıt” (DTS, 94), BEŊÜ “anıt” (DTS, 94), MEŊGÜ I “1. Ebedilik, sonsuzluk; 2. Ebedi, sonsuz, devamlı” (DTS, 341), MEŊI II “ebedi” (DTS, 342), MEŊKÜ: **meŋkü qaja** “ebedi taş” (DTS, 343), MEŊÜ I “1. Ebedilik, sonsuzluk; 2. Ebedi, sonsuz, devamlı” (DTS, 343)

ETü. menğgü “ebedi, daimi, sonsuz; ebedilik, sonsuzluk” (DLT, 411)

Alt. möŋkü “1. Ebedi; 2. Dağ buzulu, yıl boyu kalkmayan kar; mec. mezar” (ATS, 136)

ETü. özge: “başka, bir şeyden başka, farklı” (EDPT, 285)

ETü. ÖZGÄ “başka, diğer” (DTS, 395)

Alt. öskö “başka, diğer; diğeri, başkası” (ATS, 144)

ETü. ötgek[195] "ishal" (EDPT, 51)

Alt. ötkök "1. Gübre; 2. İshal; 3. Sürgün" (ATS, 145)

ETü. ötgün- (ötgön-)[196] "öykülemek; taklit etmek"(EDPT, 52) ETü. ÖTGÜN- "taklit etmek, izlemek" (DTS, 392)

ETü. ötgün- "yansılamak, taklit etmek ve bunda yarış etmek" (DLT, 468)

Alt. ötkön- "1. Talkit etmek; 2. Tahrik etmek, kışkırtmak" (ATS, 145)

ETü. ötgür- "içinden geçirmek" (EDPT, 52)

ETü. ÖTKÜR- "1. Geçirmek, göndermek; 2. Bağırsakları boşaltmak; 3. Anlatmak" (DTS, 392)

ETü. ötgür- "ötürtmek, sürdürmek; gödermek; bir şeyi bir şeyin içinden öteye geçirtmek" (DLT, 468)

Alt. ötkür- "uğurlamak, geçirmek" (ATS, 145)

Alt. ötküre "1. Bütünüyle, büsbütün,tamamen; 2. Yanımdan" (ATS, 145)

ETü. ötgürü: "nedeniyle" (EDPT, 54)

ETü. ÖTKÜRÜ "*son takı* aracılığıyla, kanalıyla" (DTS, 392)

---

[195]Clauson, bu kelimenin aynı anlamla Teleüt ve Kumandı lehçelerinde **ötkök;** Sagay ve Şor lehçelerinde **öttek** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[196]Clauson, bu iki anlamın belki de "açıklayıcı hareketlerle hikaye anlatmak" olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu kelimenin Şor ve Sagay Türkçelerinde **ökten**-; Teleüt Türkçesinde **öktön**-; Hakas Türkçesinde ise **öktin-** "taklit etmek" şeklinde yaşadığını eklemiştir.

ETü. tizgin (d-) “sıraya koyulmuş; dizginler” (EDPT, 574)

ETü. TIZGIN: tin tizgin (DTS, 564), TIN I “dizgin” (DTS, 564)

ETü. tizgin “dizgin” (DLT, 628)

Alt. tiskin “dizgin” (ATS, 178)

ETü. tüşgün (d-)[197] “düşmüş, yıkılmış, düşkün, baş aşağı” (EDPT, 563), tüşürgü:n (d-) (EDPT, 566)

ETü. TÜŠKÜN “*bot.* tatula” (DTS, 600), TÜŠÜRKÜN “*bot.* tatula” (DTS, 601)

ETü. tüşkün “dikenli kitre ağaççığı” (DLT, 677), tüşürkün “kitre ağaççığı (bir dilde)” (DLT, 678)

Alt. tüşkün “çam kozalağının içindeki çekirdek” (ATS, 190)

3.3.**ETü.** /g/ > **Alt.** Ø

ETü. ingek “inek” (EDPT, 184)

ETü. IŊÄK I “inek” (DTS, 211)

ETü. ingek “inek” (DLT, 233)

Alt. inek “zool. İnek” (ATS, 90), iynek “inek” (ATS, 91)

ETü. tirsge:k (?d-)[198] “dirsek, arpacık (gözde)” (EDPT, 553)

[197]Clauson, bu kelimenin Hakaniye Türkçesinde “dikenli kitre ağacı” manasında kullanıldığını vermiştir.

[198]Clauson, bu kelimenin çoğu lehçede genellikle “dirsek” anlamında, ancak bazı Kuzeydoğu ve Ortakuzey lehçesinde “dirseğin eklem yeri” ve bazılarında ise “arpacık” anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Bu kelimenin Tuva Türkçesindeki şeklini ise **diskek** olarak vermiştir.

ETü. TIRSÄK “dirsek” (DTS, 563)

ETü. tirsgek “göz kapaklarında çıkan sivilce, it dirseği, arpacık” (DLT, 626)

Alt. tirsek “1. Sivilce; 2. (Gözde) arpacık, it dirseği” (ATS, 178)

b. Kelime Sonunda
   1. -V*g* durumunda:
      1.1.**ETü.** /g/ > **Alt.** /y/

ETü. BEG 1 “1. Yönetici, hükümdar, reis, önder; prens; bey; 2. Eş, koca” (DTS, 91)

ETü. be:g “bir grubun veya bir kabilenin başı, ikinci derece bir başkan” (EDPT, 322)

ETü. beg “bey, koca, evli erkek” (DLT, 78)

Alt. bey “tanımadık kimse” (ATS, 39), biy “1. Memur; 2. Bay, bey; 3. Erlik-Biy mit. Erlik Bey (Erlik’in sıfatı)” (ATS, 41)

ETü. teg- (d-) “ulaşmak; birine hücum etmek, bir şeye dokunmak, ilgisi olmak, zahmete değmek” (EDPT, 476)

ETü. TEG- “1. Ulaşmak, varmak; 3. Değmek, ilgili olmak; 4. Yetişmek, vurmak; 5. Saldırmak; 6. Etmek, değmek; 8. Mahmuzlamak” (DTS, 546)

ETü. teg- “değmek; dokunmak; ermek, erişmek, varmak; yakalamak; düşmek; hücum etmek” (DLT, 592)

Alt. tiy- “1. Değmek, dokunmak; 2. Değmek, isabet etmek; 3. Düşmek” (ATS, 178)

ETü. tüg- (d-) “bağlamak (düğüm), düğümlemek (ip); örmek” (EDPT, 477)

ETü. TÜG- “bağlamak, sıkmak (düğüm)” (DTS, 595)

ETü. tüg- “düğmek, düğümlemek, bağlamak” (DLT, 667)

Alt. tüy- “bağlamak; (ağ, çorap) örmek” (ATS, 190)

1.2.**ETü.** /g/ > **Alt.** /k/

ETü. bilig[199] “bilgi, ilim” (EDPT, 339)

ETü. BILIG “1. Bilme; bilim; 2. Akıl, us; 3. İhtiyat; itina, özenme” (DTS, 99)

ETü. bilig “akıl, us; hikmet; bilgi” (DLT, 93)

Alt. bilik “bilgi, bilim” (ATS, 41)

ETü. sö:g- “küfretmek, sövmek” (EDPT, 818)

ETü. SÖK- I “sövmek, küfretmek, kınamak” (DTS, 510), SÖG- (DTS, 509)

ETü. sög- “söğmek, sövmek” (DLT, 532)

Alt. sök- II “sövmek, küfretmek” (ATS, 157)

1.3.**ETü.** /g/ > **Alt.** Ø

ETü. çerig “savaş için hazırlanmış askerler; ordu, asker” (EDPT, 428)

ETü. ČERIG I “(Skr. *kṣatrika*) ordu” (DTS, 144)

ETü. çeriğ “asker; asker dizisi; ordu” (DLT, 142)

---

[199]Clauson, bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçelerinde **pilik** şeklinde olduğunu belirtmiştir.

Alt. çerü “1. Savaşçı, asker; 2. Ordu” (ATS, 72)

ETü. JIRIŊLIG “irinli” (DTS, 263)

Alt. iriŋdü “irinli” (ATS, 90)

ETü. 1 irig “çürüme, çürük” (EDPT, 222)

Alt. irü ”1. Ekşime; 2. Çürüme” (ATS, 90)

ETü. isig “sıcak, sıcaklık” (EDPT, 246), 1 ısıġ (EDPT, 245)

ETü. ISIG I “1. Sıcak; 2. Güler yüzlü; 3.Nöbet, hararet” (DTS, 213), İSİĠ “sıcak, ateşli” (DTS, 220)

ETü. isig “sıcak” (DLT, 237)

Alt. izü “sıcak, sıcaklık” (ATS, 91)

ETü. keçig (g-) “geçiş yeri, geçit” (EDPT, 696)

ETü. KEČIG “1. Geçiş, geçme; 2. Geçit, köprü; 3. Dolambaçlı yol, yandan geçiş” (DTS, 291), KEČIK II (DTS, 291), KEČÜG “geçit, geçiş” (DTS, 292)

ETü. keçik “köprü, geçit” (DLT, 290)

Alt. keçü “geçit; geçiş” (ATS, 103)

ETü. öçlüg (ö:clö:g) “intikamcı” (EDPT, 26)

ETü. ÖČLÜG “kinci, düşmanca” (DTS, 376)

Alt. öçtü “intikamlı” (ATS, 142)

ETü. öŋlüg “renkli” (EDPT, 185)

ETü. ÖŊLÜG “renkli” (DTS, 387)

ETü. önğlüğ (DLT, 459)

Alt. öŋdü “renkli” (ATS, 143)

ETü. 1 ötüg[200] (EDPT, 51)

Alt. ötü “keskin” (ATS, 145)

ETü. ülgülüg “ölçülü; münasip, yerinde, görevine uygun” (EDPT, 144)

ETü. ÜLGÜLÜG “ölçülü, mevzun, asılı, dengeli” (DTS, 624)

Alt. ülgülü “biçki modeli olan” (ATS, 197)

ETü. ülüg[201] “pay, bölüm; kader, alın yazısı” (EDPT, 142)

ETü. ÜLÜG “kısım, pay” (DTS, 625), ÜLÜK (DTS, 625)

ETü. ülüğ “pay, nasip, hisse” (DLT, 712), ülük “pay, nasip, hisse” (DLT, 712)

Alt. ülü “hisse, pay” (ATS, 197)

---

[200] Clauson, bu kelimenin Kumandı Türkçesinde **edü:**; Teleüt Türkçesinde **ödü:**; Hakas Türkçesinde ise **ötig** “keskin” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[201] Clauson, bu kelimenin birkaç Kuzeydoğu grubu lehçesinde **ülü:**, Tuva Türkçesinde ise **ülüg** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

2.5./ġ/ Ünsüzü

/ġ/ sesi, tonlu, arka damak ünsüzüdür. Eski Türkçede kelime başında bulunmaz.

a. Kelime İçinde
   1. -VġV- durumunda:
      1.1.**ETü.** /ġ/ >> **Alt**. Ø

Eski Türkçede iki ünlü arasında bulunan /ġ/ ünsüzü Altay Türkçesinde eriyip kaybolurken ikincil ünlü uzunlukları ortaya çıkmıştır.

ETü. buza:ğu: "buzağı, dana" (EDPT, 391)

ETü. BUZAĠU 1 "dana; buzağı", BUZAĠ "dana, buzağı" (DTS, 130)

ETü. buzagu "buzağı" (DLT, 121)

Alt. bıza/ bızaa "buzağı" (ATS, 40), bozu "buzağı" (ATS, 44), Alt. bsaa (ATS, 44), psaa (ATS, 147)

ETü. boğuz (boğoz)[202] "boğaz" (EDPT, 322)

ETü. BOĠUZ 1 "1. Boğaz, gırtlak; 2. mec. Boğazına düşkün olma" (DTS, 110), BOĠAZ 1 "boğaz, gırtlak" (DTS, 109)

ETü. bog(uz) "boğaz" (DLT, 101), bogaz "boğaz" (DLT, 99)

Alt. boos (hayvan için) gebe" (ATS, 43)

ETü. boğul- "boğazlanmak, boğulmak" (EDPT, 314)

[202]Clauson, bu kelimenin bazı lehçelerde "(hayvan için) hamile" manasına geldiğini ve bu iki mana arasındaki bağlantının muğlak olduğunu belirtmiştir. Tuva Türkçesinde kelimenin **bo:s** şeklinde yaşadığını ifade etmiştir.

ETü. BOĠUL- "boġ- fiilinin pasif hali" (DTS, 109)

ETü. bogul- "boğulmak" (DLT, 100)

Alt. buul- "boğulmuş olmak" (ATS, 46)

ETü. bağır[203] "karaciğer" (EDPT, 317)

ETü. BAĠÏR "1. Karaciğer; 2. Karın; 3. mec. kalp, yürek; 4. Akraba, aynı kökten olanlar" (DTS, 78)

ETü. bagır "bagır; karaciğer" (DLT, 59)

Alt. buur "1. Karaciğer; 2. Diyafram; 3. mec. Göğüs, kalp" (ATS, 46)

ETü. yoğu:n (yoğo:n)[204] "yoğun" (EDPT, 904)

ETü. JOĠUN I "kalın, iri" (DTS, 270), JOĠAN "kalın" (DTS, 269)

ETü. yogun "yoğun, şişkin, kalın" (DLT, 797)

Alt. coon "1. Şişman, kaba; 2. İri, büyük, kalın; hacimli; 3. **Coon agaş** *bot.* melez ağacı; 4. **Coon küçüün** *zool.* kokarca" (ATS, 64)

ETü. yığıl- "yığılmak" (EDPT, 901)

ETü. JÏĠÏL- I "1. Toplanmak; 2. Birikmek, olgunlaşmak" (DTS, 265)

ETü. yıgıl- "toplanmak; çekinmek, kaçınmak" (DLT, 780)

---

[203]Clauson, bu kelimenin çeşitli fonetik değişikliklerle lehçelerde yaşadığını, Kuzeydoğu grubunda Altay ve Teleüt lehçelerinde kelimenin **pu:r**, diğer lehçelerde ise **pa:r** şeklinde olduğunu ifade etmiştir.

[204] Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde **yo:n**, **ço:n** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. cuul- “toplanmak, bir birimde birleşmek, yığılmak” (ATS, 66)

ETü. kıra:ğu: “kırağı” (EDPT, 656)

ETü. QÏRAĠU “kırağı” (DTS, 445)

ETü. kıragu “kırağı” (DLT, 317)

Alt. kıru “kırağı” (ATS, 109)

ETü. kuğu: “kuğu” (EDPT, 609)

ETü. QUĠU “1. Kuğu; 2. *mec.* Ak saçlar” (DTS, 464)

ETü. kugu “kuğu kuşu” (DLT, 374)

Alt. kuu I “kuğu” (ATS, 126)

ETü. kağurma:ç “(yiyecek adı)” (EDPT, 613)

ETü. QOĠURMAČ “kavrulmuş buğday” (DTS, 452), QAVURMAČ “yağda kavrulmuş buğdaydan yapılan bir yemek” (DTS, 438)

ETü. kawurmaç “kavrulmuş buğday” (DLT, 283), kogurmaç “kavrulmuş buğday” (DLT, 339)

Alt. kuurmaç “pişmiş tahıl” (ATS, 127)

ETü. 1 ağu “zehir” (EDPT, 78)

ETü. AĠU I “1. Zehir; 2. Zehirlilik, zehirli” (DTS, 24)

ETü. agu “ağı, zehir” (DLT, 13)

Alt. oo “zehir” (ATS, 140)

ETü. saġıș- “saġ- fiilinin işteş şekli” (EDPT, 817)

ETü. SAĠÏŠ- “saġ- fiilinin işteş şekli” (DTS, 481)

ETü. sagış- “sağmakta yardım ve yarış etmek” (DLT, 481)

Alt. saaş- “birlikte sağmak” (ATS, 147)

ETü. soġı:- “soğumak” (EDPT, 806)

ETü. SOĠÏ- “soğumak” (DTS, 507)

ETü. sogı- “soğumak” (DLT, 526)

Alt. soo- “1. Soğumak; 2. *Mec.* soğumak, hayal kırıklığına uğramak” (ATS, 156)

ETü. suġul- “boşalmak” (EDPT, 809)

ETü. SUĠUL- “suyu çekilmek; buharlaşmak” (DTS, 513)

ETü. sogul- “-su- toprağa sızıp kaybolmak, soğulmak, -su, süt- çekilmek, azalmak” (DLT, 526)

Alt. sool- “1. Değiştirmek; 2. Azalmak” (ATS, 156)

ETü. oğul “evlat, çocuk; erkek çocuk, oğul” (EDPT, 83)

ETü. OĠUL I “1. Çocuk, erkek çocuk; 2. Oğul; 3. Kuşların ve hayvanların yavrusu” (DTS, 364)

ETü. ogul “oğul, çocuk” (DLT, 425), oğlan “oğlan, oğul; çocuk, çocuklar” (DLT, 423)

Alt. uul “1. Oğul; 2. Genç” (ATS, 195)

ETü. tağa:y (d-) “dayı” (EDPT, 474)

ETü. TAĠAJ “dayı” (DTS, 526)

ETü. tagay “dayı” (DLT, 561)

Alt. taay “dayı” (ATS, 164)

ETü. 1 ta:ğ (d-)[205] “dağ” (EDPT, 463)

ETü. TAĠ I “dağ” (DTS, 526)

ETü. tag “dağ” (DLT, 560), tağ “dağ” (DLT, 560)

Alt. tuu “dağ” (ATS, 187)

1.2.**ETü.** /ġ/ > **Alt**. /g/

ETü. ığaç (ıga:ç) “ağaç; çalıla ve ağaçlar; tahta, tahta parçası; 4 ya da 5 millik bir uzunluk ölçüsü” (EDPT, 79)

ETü. ïgač “ağaç” (DTS, 218)

ETü. yıgaç “ağaç, ağaç parçası; erkeğin erkeklik aygıtı; fersah -eski bir yer ölçüsü-. “ (DLT, 780)

Alt. agaş “ağaç, ağaçtan yapılmış; orman” (ATS, 21)

---

[205]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **dağ** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. sı:ġun “erkek geyik” (EDPT, 811)

ETü. SÏĠUN I “geyik” (DTS, 503), SOĠUN II “geyik” (DTS, 507)

ETüsıgun “yaban sığırı; dağ keçisi tekesi” (DLT, 513)

Alt. sıgın “zool. maral” (ATS, 153)

ETü. sıġırçuk “bir tür küçük kuş” (EDPT, 816)

ETü. SÏĠÏRČÏQ “sığırcık” (DTS, 502), SÏĠÏRČUQ “sığırcık” (DTS, 502)

ETü. sığırçık “sığırcık kuşu” (DLT, 512), sıgırçuk “sığırcık kuşu” (DLT, 512)

Alt. sıgırçık “ocak çekirgesi” (ATS, 153)

ETü. sığıt “ağlama, ağıt” (EDPT, 806)

ETü. SÏĠÏT “ağlama, ağlayış” (DTS, 503)

ETü. sıgıt “ağlama, ağlayış” (DLT, 512), sıxıt “ağlama” (DLT, 514)

Alt. sıgıt “1. Ağlama, inleme; 2. es.ölü için ağlama; 3. folk.ağıt” (ATS, 153)

ETü. so:ġun (so:ġon)[206] “soğan” (EDPT, 812)

ETü. SOĠUN I “*bot.* soğan” (DTS, 507)

ETü. sogan “soğan” (DLT, 526), sogun “soğan” (DLT, 527)

Alt. sogono “*bot.* soğan; kuru soğan” (ATS, 155)

[206]Clauson, bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçelerinde **soġono** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

1.3.**ETü.** /ġ/ > **Alt**. /ŋ/

ETü. saġız/sakız[207] "sakız, reçine" (EDPT, 817)

ETü. SAĠÏZ "1. Reçine; 2. Özsu" (DTS, 481)

ETü. sagız "sakız" (DLT, 481), sakız "elbiseye bulaşan meyva suyu veya hurma pekmezi gibi nesneler" (DLT, 484)

Alt. saŋıs "(çiğnemek için) sakız; katran; reçine" (ATS, 149)

ETü. saġızġa:n "saksağan" (EDPT, 818)

ETü. SAĠÏZĠAN "saksağan" (DTS, 481), SAĠZIĠAN (DTS, 481)

ETü. sagzıgan "saksağan" (DLT, 483)

Alt. saŋıskan "saksağan" (ATS, 149)

1.4**. ETü.** /ġ/ > **Alt.** /y/

ETü. sıġır "büyük sığır" (EDPT, 814)

ETü. SÏĠÏR I "inek" (DTS, 502)

ETü. sıgır "sığır" (DLT, 512)

Alt. sıyır "sığır" (ATS, 154)

2. -*ġ*K- durumunda:

2.1.**ETü.** /ġ/ > **Alt.** Ø

ETü. arığla:- "temizlemek" (EDPT, 219)

---

[207]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubu lehçelerinde **sağıs/saŋıs/sa:s** şeklide yaşadığını belirtmiştir**.**

ETü. ARÏĠLA- “iğdiş etmek, kısırlaştırmak” (DTS, 52)

ETü. arıgla- “iğdiş etmek, bir şey içinden iyisini seçmek ve toplamak” (DLT, 32)

Alt. arula- “1. Temizlemek; 2. Hadım etmek” (ATS, 29)

ETü. azığlığ “uzun sivri dişleri olan, köpek dişleri olan” (EDPT, 284)

ETü. AZÏĠLÏĠ “1. Dişleri olan; 2. mec. Şımarık, cesur” (DTS, 72)

ETü. azığlığ “azı dişi belirmiş olan” (DLT, 56)

Alt. azulu “dişli; mec. kurt” (ATS, 32)

ETü. buğra: “deve aygırı” (EDPT, 317)

ETü. BUĠRA I “damızlık erkek deve” (DTS, 120), BOĠRA I (DTS, 109)

ETü. bogra “her hayvanın aygırı; boga; deve aygırı, pohur” (DLT, 100)

Alt. bura “1. Erkek deve; 2. es. Şamanın tefindeki deve resmi” (ATS, 45)

ETü. BUDĠAJ “buğday” (DTS, 120), BUĠDAJ 1 “buğday” (DTS, 120)

ETü. budğay (EDPT, 302), buğda:y “buğday” (EDPT, 312)

ETü. budgay “buğday” (DLT, 110), bugday “buğday” (DLT, 111)

Alt. buuday “buğday” (ATS, 46)

ETü. satığçı: “tüccar, satıcı” (EDPT, 801), satġu:çı: “satıcı” (EDPT, 801)

ETü. SATÏĠČÏ “tüccar, satıcı” (DTS, 491)

ETü. satguçı (Bü. Türklerce) (DLT, 496)

Alt. saduçı "tüccar" (ATS, 148)

ETü. oğla:k "oğlak, yavru keçi; erkek çocuk" (EDPT, 84)

ETü. OĠLAQ "1. Oğlak; 2. *ast.* Oğlak takımyıldızı" (DTS, 363)

ETü. oglak "oğlak" (DLT, 422)

Alt. ulak "oğlak, keçi yavrusu" (ATS, 193)

2.2.**ETü**. /ġ/ > **Alt.** /ŋ/

ETü. yağmur (ḏ-) "yağmur" (EDPT, 903)

ETü. JAMĠUR "yağmur" (DTS, 231), JAĠMUR "yağmur" (DTS, 225)

ETü. yagmur "yağmur" (DLT, 729), yamgur "yağmur" (DLT, 739)

Alt. caŋmır "yağmur" (ATS, 53)

2.3.**ETü.** /ġ/ > **Alt.** /y/

ETü. ığla- "ağlamak" (EDPT, 85) 2 ağla: (EDPT, 85), yığla- (EDPT, 902)

ETü. ÏĠLA- "ağlamak" (DTS, 218), AĠÏLA- "ağlamak, kahırlanmak" (DTS, 18), AĠLA- II "kahırlanmak, acı çekmek" (DTS, 21), JÏĠLA- "ağlamak" (DTS, 266)

ETü. ıgla- "ağlamak" (DLT, 215), yıgla- "ağlamak" (DLT, 781)

Alt. ıyla- "ağlamak" (ATS, 88)

ETü. ığlat- “ağlatmak” (EDPT, 86), yığlat- (EDPT, 903)

ETü. JÏĠLAT- “jïġla- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 266), ÏĠLAT- (DTS, 218)

ETü. yıglat- “ağlatmak” (DLT, 781)

Alt. ıylat- “ağlatmak” (ATS, 89)

2.4.**ETü.** /ġ/ > **Alt.** /k/

ETü. sıġta:- (EDPT, 807)

ETü. SÏĠTA- “ağlamak, hüngür hüngür ağlamak” (DTS, 503), SÏXTA- “ağlamak, hüngür hüngür ağlamak” (DTS, 506)

ETü. sıgta- “ağlamak” (DLT, 513), sıxta- “ağlamak” (DLT, 514)

Alt. sıkta- “1. Ağlamak, inlemek, acı acı ağlamak; 2. Memnuniyetsizliğini ifade etmek; sessizce ağlamak” (ATS, 153)

3. -Kġ- durumunda:

3.1.**ETü.** /ġ/ > **Alt.** /k/

ETü. atġar- “ata bindirmek” (DTS, 66)

ETü. atğar- “birinin ata binmesine yardım etmek” (EDPT, 48)

ETü. atgar- “ata bindirmek” (DLT, 48)

Alt. atkar- “1. Göndermek; 2. Ata bindirmek” (ATS, 30)

ETü. başğar- “başlamak; yönetmek, rehberlik etmek; tamamlamak; başarılı bir sonuca götürmek” (EDPT, 380)

Alt. başkar- “idare etmek, yönetmek, rehberlik etmek” (ATS, 35)

ETü. sıçğa:n “sıçan, fare” (EDPT, 796)

ETü. SÏČĠAN “sıçan” (DTS, 502)

Alt. çıçkan “sıçan, fare” (ATS, 72)

ETü. sıçgan “sıçan, fare” (DLT, 510)

ETü. ıçğın- “gözden yitirmek (birin veya bir şeyi); bir şeyi kaydırmak” (EDPT, 23)

ETü. ÏČĠÏN- “1. Bırakmak, izin vermek, kaybetmek, yitirmek, mahrum kalmak; 2. Bırakmak, düşürmek, dökmek; 3. Bırakmak, ayrılmak” (DTS, 216), ÏČĠUN- “bırakmak, izin vermek, kaybetmek, yitirmek” (DTS, 217), ÏČQÏN- (DTS, 217)

ETü. ıçgın- “kaçırmak; kaybedilmek, yok edilmek; elden gitmek; yellenmek” (DLT, 214)

Alt. ıçkın- “1. Düşürmek, kaybetmek, elden çıkmak; 2. Çalışıp çabalamak, yüklenmek; çıkmak” (ATS, 87)

ETü. kaçğın “kaçak” (EDPT, 591)

ETü. QAČĠÏN “kaçak” (DTS, 400), QAČÏĠAJ “(?) kaçak” (DTS, 401)

ETü. kaçgın “kaçan” (DLT, 243)

Alt. kaçkın “1. Kaçak; 2. Kaçak, firari; 3. Kaçma, koşma” (ATS, 93)

ETü. katġur-[208] “delice gülmek” (EDPT, 599)

ETü. QATĠUR- I “kahkaha ile gülmek” (DTS, 433)

ETü. katgur- “gülerek katılmak” (DLT, 279)

Alt. katkır- “yüksek sesle gülmek” (ATS, 101)

ETü. kısğa:ç “kıskaç, maşa, kıskaç (bir yengecin); yengeç; aç gözlü, paragöz” (EDPT, 667)

ETü. QÏSĠAČ “1. Kıskaç, kerpeten; 2. Kelepçe” (DTS, 447)

ETü. kısgaç “kısgaç” (DLT, 321)

Alt. kıskaş “pense, kıskaç” (ATS, 110)

ETü. kuzğu:n “kuzgun” (EDPT, 682)

ETü. QUZĠUN “kuzgun” (DTS, 475)

ETü. kuzgun “kuzgun” (DLT, 391)

Alt. kuskun “kuzgun, karga” (ATS, 126)

ETü. susġa:k[209] “kepçe” (EDPT, 856)

ETü. SUSĠAQ “kepçe” (DTS, 514)

---

[208]Clauson, bu kelimenin birkaç Kuzeydoğu lehçesinde **katkır-** olarak yaşadığını belirtmiştir.

[209]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubundan Baraba Türkçesinde **suskak** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. susgak “susak; kendisiyle su ve benzeri şeyler daldırılarak alınan nesne (Karluk, Kıpçak ve bütün göçebeler dilince)” (DLT, 542)

Alt. susku “1. Kepçe; 2. *es*. Kurban sırasında kurban eti dağıtılan kepçe” (ATS, 159)

ETü. taşğaru: (d-) “dışarı” (EDPT, 563)

ETü. TAŠQARU “dışarı” (DTS, 540)

Alt. tışkarı “dış, dışarı” (ATS, 177)

3.2.**ETü.** /ġ/ > **Alt**. /g/

ETü. bulğa:- “karıştırmak (sıvı vb.); mec. karıştırmak, yanıltmak, rahatsız etmek, karışıklık yaratmak” (EDPT, 337)

ETü. BULĠA- “1. Karıştırmak, karmak; 2. Bulandırmak; 3. mec. Birinin canını sıkmak, gücendirmek, üzmek, kederlendirmek, zarar vermek; 4. mec. Fesat karıştırmak” (DTS, 122)

ETü. bulga- “bulandırmak, barıştırmak, bulanıp kusayazmak, öfkelendirmek” (DLT, 114)

Alt. bulga- “1. Karıştırmak; 2. Şaşırtmak” (ATS, 45)

ETü. yarğu: “yarmak için kullanılan bir alet; adli mahkeme (olayları ve ortay çıkarılan gerçekleri ayıran bir araç); dava veya yasal karar” (EDPT, 963)

Alt. cargı “1. Yargı, mahkeme; 2. *mit*. Ölünce ruhun gittiği mahkeme” (ATS, 54)

ETü. karġa: “karga, ekin kargası veya kuzgun gibi diğer büyük siyah kuşlar” (EDPT, 653)

ETü. QARĠA “kuzgun; karga” (DTS, 426)

Alt. karga “zool. Karga” (ATS, 99)

ETü. karga “karga” (DLT, 268)

ETü. karġa:- “lanetlemek” (EDPT, 655), kırġa:- “lanetlemek (insan ile ilgili olduğu zaman kullanılır)” (EDPT, 655)

ETü. QARĠA- “lanetlemek, küfretmek” (DTS, 426), QÏRĠA- “küfretmek, azarlamak, lanetlemek” (DTS, 445)

ETü. karga- “lanet etmek, beddua etmek; lanetlemek” (DLT, 268), kırga- “kakımak, birine kızıp ondan yüz çevirmek, birine kızıp uzaklaştırmak (yalnız yapan insan olduğu zaman söylenir)” (DLT, 317)

Alt. karga- “lanet okumak; küfretmek” (ATS, 99)

ETü. kurğa:- “kuru olmak veya kurumak” (EDPT, 655)

ETü. QURĠA- “kurumak, solmak” (DTS, 466)

ETü. kurga- “kurumak” (DLT, 380)

Alt. kurga- “kurutmak” (ATS, 125)

ETü. muyġak (bunġak) “dişi geyik” (EDPT, 772)

ETü. MUJĠAQ “dişi geyik” (DTS, 347)

Alt. mıygak “zool. Dişi maral” , muygak (ATS, 134)

ETü. sarġar- “sararmak” (EDPT, 849)

ETü. SARĠAR- “sararmak” (DTS, 488)

ETü. sargar- “sararmak” (DLT, 491)

Alt. sargar- “1. Sararmak, solmak; 2. Solmak; 3. *mec. Y*aşlanmak” (ATS, 150)

ETü. tolğa:- (d-) “dönmek, dolamak” (EDPT, 497)

ETü. TOLĠA- I “1. Dönmek, dolamak; 2. Küpe takmak” (DTS, 573)

ETü. tolga- “takınmak, dolamak; ağrı tutmak, iç bulanmak, burulmak” (DLT, 636)

Alt. tolgo- “dönmek” (ATS, 180)

3.3.**ETü.** /ġ/ > **Alt**. Ø

ETü. yalğan- (d̠-) “yalğa:- fiilinin dönüşlü şekli” (EDPT, 927), yalvan- (EDPT, 920)

ETü. JALVAN- “jalva- fiilinin dönüşlü şekli” (DTS, 230), JALĠAN- “jalġa- fiilinin dönüşlü şekli” (DTS, 228)

ETü. yalgan- “yalanmak” (DLT, 734)

Alt. calan- “1. Yalanmak; 2. Okşamak, sevmek” (ATS, 50)

ETü. tamak (EDPT, 504), tamğa:k (d-) “sürekli damlayan; boğaz, alt damak” (EDPT, 505)

ETü. TAMAĠ I “boğaz, gırtlak” (DTS, 529), TAMAQ “boğaz, gırtlak” (DTS, 529), TAMĠAQ “boğaz, gırtlak” (DTS, 530)

ETü. tamak “boğaz (Oğuz, Kıpçak ve uyanlarca)” (DLT, 566), tamgak “boğaz, damak (Türklerce)” (DLT, 567)

Alt. tamak “1. Boğaz; 2. Damat; 3. *gr.*Boğaz; gırtlak; hançere” (ATS, 167)

ETü. tarğa:k (?d-)[210] “tarak” (EDPT, 539)

ETü. TARĠAQ “tarak” (DTS, 537)

ETü. targak “tarak” (DLT, 577)

Alt. tarak “1. Tarak; 2. (dokuma tezgahındaki) tarak” (ATS, 169)

b. Kelime Sonunda

1. -V*ġ* durumunda:

   1.1.**ETü.** /ġ/ > **Alt.** Ø

ETü. açığ “fiziksel bir acı; ekşi; üzücü, acı veren; öfke, kızgın” (EDPT, 22)
ETü.AČÏĠ I “1. Ekşi, acı; 2. mec. Acı verici, üzücü; 3. Acılık, acı; 4. Ağır, dayanılmaz; 5. Şiddetli, öfkeli; 6. Öfke” (DTS, 4)
ETü.açığ “acı, acı olan her nesne; ekşi” (DLT, 3)
Alt. açu “acı,ekşi; dert, keder, üzüntü; nefret, kızma, hiddet; acı (ses); acıyla” (ATS, 20)

ETü. alığ “kötü, deli, aptal” (EDPT, 135)

ETü. ALÏĠ “kötü, fena” (DTS, 35)

ETü. alığ “kötü, fena, alık” (DLT, 19)

[210]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **dırğak** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. alu “kürk, post; aptal, budala” (ATS, 25)

ETü. arıǧ “temiz, saf” (EDPT, 213)

ETü. ARÏĠ “1. Temiz, arı, kirletilmemiş; 2. mec. manevi olarak kusursuz olan, soylu, dürüst, temiz, masum; 3. din. Günahsız, gerçek,kutsal, haklı; 4. din. Temiz, arı, caiz; 5. Tümüyle, tamamen” (DTS, 52)

ETü. arıǧ “temiz” (DLT, 32)

Alt. aru “temiz, arı” (ATS, 29)

ETü. a:tlıǧ (a:dlıǧ) “isimli; iyi bir isme sahip olan, ünlü, seçkin” (EDPT, 54)

ETü. ATLÏĠ “1. Adlı, isimli; 2. Seçkin, asil, şanlı” (DTS, 67), ETü. ATLAĠ “ünlü” (DTS, 67), ETü. ĀTLÏĠ (DTS, 68)

ETü. atlıǧ “adlı, unvanlı; ulusun büyüǧü” (DLT, 45)

Alt. attu “1. Adı olan, adlı; 2. Ünlü, bilinen” (ATS, 30)

ETü. yaǧ- (?ḏa:ǧ-)”yaǧmur boşanmak; yaǧmak; kar yaǧmak, dolu yaǧmak” (EDPT, 896)

ETü. JAĠ- I “1. Yaǧmak (yaǧmur, kar, kum için); 2. Düşmek, dökülmek; muvaffak olmak; 3. mec. Dökülmek (ok için)” (DTS, 223)

ETü. yag- “yaǧmak” (DLT, 726)

Alt. caa- “(Yaǧmur, dolu, kar için) yaǧmak; gitmek” (ATS, 47)

ETü. yayla:ǧ “yazı geçirilen yer” (EDPT, 981), yaylık (EDPT, 981)

ETü. JAJLAĠ “yazın bulunulan yer” (DTS, 227), JAJLÏĠ “yazlık” (DTS, 227), JAJLÏQ “yazın bulunulan yer, yazlık” (DTS, 227)

ETü. yaylağ “yayla, yaylak, yazlanan yer” (DLT, 764)

Alt. caylu “1. Yaz otlağında bulunma; 2. Yazlık, yaz otlağı” (ATS, 57)

ETü. yılığ “sıcak; ılık” (EDPT, 925), ılığ (EDPT, 136)

ETü. JÏLÏĠ “1. Ilık; 2. *mec.* Sıcak, güleryüzlü” (DTS, 266), ÏLÏĠ “ılık” (DTS, 218)

ETü. yılıg “ılık, sıcakla soğuk arası” (DLT, 784), ılığ “ılık (Oğuz ve Kıpçakça)” (DLT, 216)

Alt. cılu “sıcak” (ATS, 62)

ETü. ka:nlıġ “kanlı, kan lekeli” (EDPT, 638)

ETü. QANLÏĠ I “kanlı” (DTS, 419)

ETü. kanlığ (DLT, 260)

Alt. kandu “kanlı” (ATS, 96)

ETü. katıġ “katı, sert, sağlam” (EDPT, 597)

ETü. QATÏĠ “1. Katı, sert; sağlam; 2. Şiddetli, amansız; 3. Hızlı, çok; 4. Katılık, sertlik; mec. Sertlik, katı yüreklilik” (DTS, 433), QATAĠ I “güçlü; yüksek” (DTS, 432)

ETü. katığ “katı, sert; sıkı, kuvvetli” (DLT, 279)

Alt. katu “1. Ağır, zor, sert; 2. Kaba, kızgın; 3. Zor; 4. **Katu kelteylik tabış** gr. Art avurt ünsüzü” (ATS, 101)

ETü. saġ- “sağmak” (EDPT, 804)

ETü. SAĠ- “sağmak” (DTS, 480)

ETü. sag- “sağmak” (DLT, 480)

Alt. saa- “sağmak” (ATS, 147)

ETü. ota:ġ (?oda:ġ) “geçici küçük yapı” (EDPT, 46)

ETü. OTAĠ “çadır, otak, barınak” (DTS, 373), OTAQ (DTS, 373)

ETü. otağ “otağ” (DLT, 444)

Alt. odu “1. Gövde; kulübe; kamp; 2. *es*. Yıkandıktan sonra damadın gelini götürdüğü kayın ağacından kulübe” (ATS, 138), otog “otağ” (ATS, 141)

1.2.**ETü.** /ġ/ > **Alt**. /y/

ETü. antağ “öyle, böyle, böylece, şöyle” (EDPT, 177)

ETü. ANDAĠ (DTS, 44), ANTAĠ “böyle, öyle, şöyle, bu yüzden” (DTS, 45)

ETü. andağ “böyle, öyle, o kadar” (DLT, 24)

Alt. andıy “böyle, şöyle, buna benzer” (ATS, 26), aŋdıy (ATS, 26), ondıy “ böyle” (ATS, 139)

ETü. *ığ[211] “ağlama, hıçkırma” (EDPT, 75)

Alt. ıy “ağlama, inleme” (ATS, 889

[211]Clauson, bu kelimenin Şor Türkçesinde **ı**, Hakas ve Tuva Türkçelerinde ise **ı:** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

1.3.**ETü.** /ġ/ >**Alt**. /k/

ETü. aylığ "aylık" (EDPT, 272)

ETü. AJLÏĠ "aylık" (DTS, 30)

Alt. aylık "aylık süre" (ATS, 32)

ETü. 1 yarlığ "yüksek tabakadaki birinden aşağı tabakadakine verilen bir emir" (EDPT, 966)

ETü. JARLÏĠ I "1. Buyruk, yazılı emir, emir; 2. Dinsel yazılı emir" (DTS, 242), ŽARLÏĠ "emir, yazılı emir; karaname" (DTS, 641), ŽARLUĠ "emir, yazılı emir; karaname" (DTS, 641)

ETü. yarlığ "emir; hakanın mektubu, fermanı, buyruğu" (DLT, 750)

Alt. carlık "*es*. Burhancılık taraftarı (XX. yüzyılın başında oluşan ve Sovyet idaresinin tasvip etmediği bir hareketin taraftarı)" (ATS, 55)

ETü. ço:ğ "kızgın, ateş, alev; görkem, ihtişam" (EDPT, 405)

ETü. ČOĠ II "1. Parlaklık, parıltı (güneş için); 2. Alev, ateş" (DTS, 151)

ETü. çoğ "ateş alevi, ateş yalını; güneşin yalını, saçakları" (DLT, 155)

Alt. çok II "sıcak kömür, ateş" (ATS, 76)

ETü. sıkıġ[212] "sıkışma, sıkma" (EDPT, 808)

[212]Clauson, bu kelimenin Telelet lehçesinde **sıkık** "kısık, dar" şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. SÏQÏĠ : sïqïġ taŋïġ “boyunduruk ve baskı” (DTS, 505)

Alt. sıkık “(Göz için) süzülmüş” (ATS, 153)

1.4.**ETü.** /ġ/ > **Alt.** /g/

ETü. ota:ġ (?oda:ġ) “geçici küçük yapı” (EDPT, 46)

ETü. OTAĠ “çadır, otak, barınak” (DTS, 373), OTAQ (DTS, 373)

ETü. otağ “otağ” (DLT, 444)

Alt. odu “1. Gövde; kulübe; kamp; 2. *es*. Yıkandıktan sonra damadın gelini götürdüğü kayın ağacından kulübe” (ATS, 138), otog “otağ” (ATS, 141)

2.6./k/ Ünsüzü

/k/ sesi, tonsuz, süreksiz ve ön damak ünsüzüdür. Kelime başında bu ses, Altay Türkçesinde aynen korunurken kelime içinde iki ünlü arasında genellikle /g/ sesine dönüşmüş, diğer durumlarda ise aynen korunmuştur. Kelime sonunda da bu ses aynen korunmuştur.

a. Kelime Başında

1. **ETü**. /k/ > **Alt**. /k/

ETü. ké:ç (gé:c) “geç, gecikme” (EDPT, 692)

ETü. KEČ “1. Uzun süre; 2. Geç vakit” (DTS, 290)

ETü. kéç “geç –vakit-“ (DLT, 289)

Alt. keç “akşam, geç” (ATS, 103)

ETü. keçig (g-) “geçiş yeri, geçit” (EDPT, 696)

ETü. KEČIG “1. Geçiş, geçme; 2. Geçit, köprü; 3. Dolambaçlı yol, yandan geçiş” (DTS, 291), KEČIK II (DTS, 291), KEČÜG “geçit, geçiş” (DTS, 292)

ETü. keçik “köprü, geçit” (DLT, 290)

Alt. keçü “geçit; geçiş” (ATS, 103)

ETü. kemi: (g-) “gemi ya da kayık” (EDPT, 721)

ETü. KIMI (DTS, 307), KEMI “kayık, gemi” (DTS, 297), KEMÄ “kayık, gemi” (DTS, 297)

ETü. kemi “gemi (Oğuzca ve Kıpçakça)” (DLT, 299), kimi “gemi (Oğuzlardan başkalarınca)” (DLT, 330)

Alt. keme “kayık” (ATS, 105)

ETü. ker- (g-) “germek, açmak” (EDPT, 735)

ETü. KER- I “1. Açmak, germek; 2. Önünü kesmek, kapamak” (DTS, 300); KER- II “havlamak” (DTS, 300)

ETü. ker- “germek, çekip uzatmak; kapatmak; (Karlukça) ürümek, havlamak” (DLT, 302)

Alt. ker- “germek” (ATS, 105)

ETü. kiriş- (g-) “içine girmek; araya girmek; karışmak, müdahele etmek; üstlenmek, girişmek (bir görevi)” (EDPT, 747)

ETü. KIRIŠ- “kir- fiilinin işteş şekli” (DTS, 309)

ETü. kiriş- “girişmek, girişmekte yarış etmek” (DLT, 332)

Alt. kiriş- “1. Birlikte girmek; 2. Karışmamak” (ATS, 113)

ETü. köçür- (g-) “göç ettirmek” (EDPT, 699)

ETü. KÖČÜR- “1. Göç ettirmek, nakletmek; 2. Aktarmak, kopyasını çıkarmak” (DTS, 311)

ETü. köçür- “göçürmek; yazmak, istinsah etmek, nakletmek” (DLT, 354)

Alt. köçür- “1. Göçürmek; 2. Mektuplaşmak; 3. Çevirmek, tercüme etmek, bir dilden başka bir dile aktarmak” (ATS, 119)

ETü. 3 kök “dikiş” (EDPT, 708)

ETü. KÖK V “dikiş” (DTS, 312)

ETü. kök “eyer bağı” (DLT, 356)

Alt. kök I “dikiş, dikme” (ATS, 120)

ETü. küp (kü:p) “topraktan yapılmış kavanoz veya testi” (EDPT, 687)

ETü. KÜP “kilden yapılmış büyük kap, testi” (DTS, 328)

ETü. küp “küp” (DLT, 399)

Alt. küp “1. Süt için uzun, silindir şeklindeki kap, küp, ağaçtan fıçı; 2. Varil” (ATS, 129)

ETü. küń- (g-)[213] "yanmak, yakmak" (EDPT, 726)

ETü. KÜJ- (DTS, 325), KÖJ- "yanmak" (DTS, 312)

ETü. köy- "yanmak; yakmak" (DLT, 368)

Alt. küy- II "yakmak, yanmak" (ATS, 130)

b. Kelime İçinde

1. -V*k*V- durumunda:

1.1.**ETü**. /k/ > **Alt.** /k/

ETü. teke: "keçi" (EDPT, 477)

ETü. TEKÄ I "teke" (DTS, 550)

ETü. teke "teke; boynuzundan yay yapılan erkek geyik" (DLT, 595)

Alt. teke "*zool.* Keçi, teke" (ATS, 172)

1.2.**ETü.** /k/ > **Alt.** /g/

ETü. bükül- "eğilmek, kıvrılmak" (EDPT, 326)

ETü. BÜKÜL- "bükük olmak, bükülmek, eğilmek" (DTS, 132)

ETü. bükül- "bükülmek; kesilmek" (DLT, 124)

Alt. bügül- "eğilmiş, bükülmüş olmak" (ATS, 47)

ETü. kekir- (g-; ?-g-) "geğirmek" (EDPT, 712)

---

[213] Clauson, bu kelimenin Altay, Lebed ve Teleüt Türkçelerinde **küy-**, Kaç, Koybal, Sagay ve Hakas Türkçelerinde ise **köy-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. KEGIR- (DTS, 294), KEKIR- "geğirmek" (DTS, 295)

ETü. kegir- "geğirmek" (DLT, 294)

Alt. kegir- "geğirmek" (ATS, 104)

ETü. kere:kü: "kafes işi ahşap yapı" (EDPT, 744)

ETü. KERÄGÜ "çadır, göçebe çadırı" (DTS, 300), KERÄKÜ (DTS, 300)

ETü. keregü "çadır; kışlık ev" (DLT, 302)

Alt. kerege "keçe çadırın duvarını oluşturan ahşap kafes" (ATS, 106)

ETü. kö:ker- (g- -g-) "gök renkli olmay veya gök rengini almak, mavileşmek, ağarmak" (EDPT, 713)

ETü. KÖGÄR- "mavi, gök mavisi olmak" (DTS, 312)

ETü. köger- "göğermek, gök rengini almak" (DLT, 355)

Alt. kögör- "1. Göğermek, mavileşmek, yeşermek; 2. Sürgün vermek; 3. Direnmek, inat etmek" (ATS, 120)

ETü. sekizinç (sekkizinç) "sekizinci" (EDPT, 823)

ETü. SEKIZINČ "sekizinci" (DTS, 494)

Alt. segizinçi "sekizinçi" (ATS, 151)

ETü. sökül- "kopmak, parçalanmak" (EDPT, 821)

ETü. SÖKÜL- II "sök- II fiilinin edilgen şekli" (DTS, 510)

ETü. sökül- “sökülmek, bozulmak” (DLT, 534)

Alt. sögül- “(Dikiş için) sökülmek” (ATS, 157)

ETü. tökül- (d-) “dökülmek” (EDPT, 481)

ETü. TÖKÜL- “tök- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 579)

ETü. tökül- “dökülmek” (DLT, 644)

Alt. tögül- “dökülmek” (ATS, 183)

ETü. tüken- “bitmek, tükenmek” (EDPT, 484)

ETü. TÜKÄN- “tükä- fiilinin dönüşlü şekli” (DTS, 596)

Alt. tügen- “tükenmek, bitmek” (ATS, 188)

1.3.**ETü**. /k/ >> **Alt**. Ø

ETü. büken (?bükin) (EDPT, 328)

ETü. bükün “kör bağırsak” (DLT, 125)

ETü. BÜKÄN I “kör bağırsak” (DTS,132), BÜKÜN II (DTS, 132)

Alt. möön “onikiparmak bağırsağı” (ATS, 136)

2. -*k*K- durumunda:
   2.1.**ETü**. /k/ > **Alt.** /k/

ETü. BEKLÄT- 1 “beklä- fiilinin ettirgen şekli” , BEKLÄT- 2// BEGLÄT- “beglä- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 92)

ETü. beklet- “bekle:- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 327)

ETü. beklet- “bağlatmak; hapsettirmek; (Oğuzca) bekletmek, gözettirmek” (DLT, 80)

Alt. bektet- “1. Sağlamlaştırmak; 2. Onaylatmak; 3. Kapatmak” (ATS, 38)

ETü. yükle:- “yüklemek; yük taşımak; hamile olmak” (EDPT, 912)

ETü. JÜKLÄ- “yük vurmak, yüklemek” (DTS, 285)

ETü. yükle- “yüklemek” (DLT, 822)

Alt. cükte- “yüklemek, yük vurmak” (ATS, 67)

ETü. 1 kökle:- “sırımla bağlamak” (EDPT, 711)

ETü. KÖKLÄ- I “çıta ile bağlamak” (DTS, 313)

ETü. kökle- “eyer bağını sıkı bağlamak” (DLT, 357)

Alt. köktö- “dikmek” (ATS, 121)

ETü. közle:- (g-) “gözetim altında tutmak” (EDPT, 760)

ETü. KÖZLÄ- I “gözetlemek, bakmak” (DTS, 321), KÖZLÄ- II “göze vurmak” (DTS, 321)

ETü. közle- “göze vurmak” (DLT, 371)

Alt. köstö- “1. Bir şeye dikkatle bakmak, gözetlemek; 2. Seçmek, ileri sürmek” (ATS, 123)

ETü. öktem “gururlu, övünen” (EDPT, 102)

ETü. ÖKTÄM (DTS, 382), ÖGTÄM “gururlu (övünen)” (DTS, 381)

Alt. öktöm “cesur; sinirli” (ATS, 143)

ETü. söktür- “1 sök- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 820)

ETü. SÖKTÜR- II “sök- II fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 510), SÖGTÜR- (DTS, 509)

ETü. söktür- “söktürmek” (DLT, 534)

Alt. söktir- I “söktürmek” (ATS, 157)

3. -K*k*- durumunda:
   3.1.**ETü.** /k/ > **Alt.** /k/

ETü. bürkür- (?p-) “fışkırmak, taşmak” (EDPT, 363)

ETü. BÜRKIR- “serpmek, sıçratmak” (DTS, 133), BÜRKÜR- 1 “1. Serpmek, sıçratmak; 2. Saçmak, sıçratmak,püskürtmek” (DTS, 133), BÜRKÜR- 2 “kapanmak, bürünmek, bulutların kapanması” (DTS, 133), BÜKÜR- “saçmak, sıçratmak, serpmek” (DTS, 132), BÜVKIR- “püskürtmek, saçmak, sıçratmak” (DTS, 135)

ETü. pürkür- “bulutlanmak, bürünmek; püskürmek, fışkırmak” (DLT, 476)

Alt. bürkür- “püskürtmek, ağzından sıçratmak” (ATS, 47)

ETü. emgekle:- “emeklemek” (EDPT, 160)

Alt. emekte- (ATS, 82), emgekte- “(bebek için) emeklemek, dört ayak üzerinde gitmek” (ATS, 82)

ETü. eski: “eski” (EDPT, 246)

ETü. ESKI “eski” (DTS, 184)

ETü. eski “eski” (DLT, 195)

Alt. eski “eski” (ATS, 85)

ETü. 2 sirke: “bit yumurtası” (EDPT, 850)

ETü. SIRKÄ II “bit yumurtası” (DTS, 501)

ETü. sirke “bit yumurtası,sirke” (DLT, 525)

Alt. sirke “sirke, bit yumurtası” (ATS, 155)

ETü. ürküş- “tamamen panik olmak” (EDPT, 227)

ETü. ÜRKÜŠ- “ürk- fiilinin işteş şekli” (DTS, 627)

ETü. ürküş- “ürküşmek” (DLT, 715)

Alt. ürküş- “birbirini ürkütmek” (ATS, 198)

ETü. tilkü: “tilki” (EDPT, 498)

ETü. TÜLKI “tilki” (DTS, 596), TILKI “tilki” (DTS, 561), TILKÜ “tilki” (DTS, 561)

ETü. tilki “tilki” (DLT, 623), tilkü “tilki” (DLT, 624)

Alt. tülkü “1. *zool.* Tilki; 2. *mec.* Kurnaz, sinsi” (ATS, 189)

c. Kelime Sonunda

1. -V*k* durumunda:

1.1.**ETü.** /k/ > **Alt.** /k/

ETü. bek (?pek) “muhkem, sağlam, dayanıklı” (EDPT, 323)

ETü. BEK 1 “kilit, sürgü”, BEK 2 “sağlam, çetin, dayanıklı” (DTS, 92)

ETü. bek “muhkem, kavi, pek,sağlam, sıkı” (DLT, 79)

Alt. bek “1. Sağlam, pek; 2. Sürgü” (ATS, 38)

ETü. birik- “birikmek, birleşmek” (EDPT, 363)

ETü. BIRIK- “birleşmek, kavuşmak” (DTS, 102)

Alt. birik- “bir olmak, birleşmek” (ATS, 41)

ETü. yügrük (yügürük) “hızlı koşan, çabuk geçen” (EDPT, 914)

ETü. JÜGRÜK “1. Hızlı, süratli; 2. Akıp giden, koşan; 3. Hız, koşu” (DTS, 284), JÜGÜRÜK “hızlı” (DTS, 285)

ETü. yügrük (g) “koşucu, geçici, yüğrük” (DLT, 821)

Alt. cügürük “1. Koşucu, yarışçı; 2. Aceleci, hızlı, ayağına çabuk” (ATS, 67)

ETü. sürçük (? sürçök) “geceleyin anlatılan masal” (EDPT, 845)

ETü. SÜRČÄK “gece eğlencesi” (DTS, 518), SÜRČÜK “gece eğlencesi” (DTS, 518)

ETü. sürçek “gece toplantısı, müsamere (Oğuzca)” (DLT, 551), sürçük “gece toplantısı, müsamere” (DLT, 551)

Alt. çörçök “1. Masal; 2. Kapris” (ATS, 77)

ETü. etek “etek; kıyı (bir eteğin); kıyı (ova, sahil vs.)” (EDPT, 50)

ETü. ETÄK “1. Elbisenin eteği, elbise; 2. *Mec.* örtü, perde” (DTS, 187)

ETü. etek “etek” (DLT, 202)

Alt. edek “1. Etek; 2. Dağ eteği” (ATS, 80)

ETü. eŋek[214] “ağzın altı, çene kemiği, çene” (EDPT, 183)

ETü. EŊÄK I “avurt” (DTS, 174)

ETü. enğek “ağzın iki yanında, azıların bittiği yer; avurt” (DLT, 182)

Alt. eek “1. Çene; 2. Alt dudak” (ATS, 80)

ETü. elek (EDPT, 140), *élgek “elek (katı maddeler için)” (EDPT, 143)

Alt. elgek “elek” (ATS, 81)

ETü. elik “erkek karaca; yabani dişi keçi” (EDPT, 142)

Elik “*zool.* Yabani keçi, karaca; geyik yavrusu” (ATS, 81)

ETü. eşek[215] (EDPT, 260), eşgek “eşek” (EDPT, 260)

ETü. EŠÄK “eşek” (DTS, 185), EŠGÄK “eşek” (DTS, 185), EŠJÄK “eşek” (DTS, 186)

ETü. eşek “eşek” (DLT, 196), eşgek “eşek” (DLT, 196), eşyek “eşek” (DLT, 200)

Alt. eştek “eşek” (ATS, 84)

ETü. esrük “sarhoş, içkili, sarhoşluk” (EDPT, 250)

---

[214]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde genellikle **ek/e:k** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[215]Clauson, bazı Kuzeydoğu grubu lehçelerşnde bu kelimenin **eştek** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. ESRÜK “1. Heyecanlı; 2. Sarhoş” (DTS, 184), ESRIK (DTS, 184), ESÜRÜK (DTS, 184), ESGÜRÜK “sarhoş” (DTS, 183)

ETü. esgürük “sarhoş” (DLT, 194), esrük “sarhoş” (DLT, 196)

Alt. ezirik “Sarhoş, esrik” (ATS, 86)

ETü. ingek “inek” (EDPT, 184)

ETü. IŊÄK I “inek” (DTS, 211)

ETü. ingek “inek” (DLT, 233)

Alt. inek “zool. İnek” (ATS, 90), iynek “inek” (ATS, 91)

ETü. 4 kö:k (g-) “gök; gök rengi, mavi, gri mavi” (EDPT, 708)

ETü. KÖK I “gök” (DTS, 312), KÖK VI “gök mavisi, mavi, gri mavi” (DTS, 312)

ETü. kök “gök, hava, sema” (DLT, 356), kök “gök rengi, gök renk, lacivert” (DLT, 356), kök “şehrin dör tanını saran yeşil renk” (DLT, 356)

Alt. kök II “1. Yeşillik, ot; 2. Mavi; yeşil” (ATS, 120)

ETü. etük (edük) “bot; terlik” (EDPT, 50)

ETü. ETIK “deriden yapılmış yumuşak ayakkabı” (DTS, 187), ETÜK “deriden yapılmış yumuşak ayakkabı” (DTS, 188)

ETü. etik “pabuç, mest” (DLT, 202), etük “pabuç, edik” (DLT, 204)

Alt. ödük “ayakkabı, çizme” (ATS, 142)

ETü. ÖRMÄK “elbise ismi” (DTS, 389)

Alt. örmök “bir tür giysi” (ATS, 144)

ETü. siḏük “sidik” (EDPT, 801)

ETü. SIḎÜK “sidik” (DTS, 499), SIDÜK “sidik” (DTS, 499), SÜDÜK “sidik” (DTS, 516)

ETü. sidhük “sidik” (DLT, 521), sidük “sidik” (DLT, 521)

Alt. siydik “sidik” (ATS, 155)

ETü. tegrek (d-) “etrafında; etraf, muhit” (EDPT, 485)

ETü. TEGRÄK “kenar, çember, daire” (DTS, 549)

ETü. tegrek (g) “herhangi bir şeyin halkası, değresi” (DLT, 595)

Alt. tegelik “el arabası, yuvarlak” (ATS, 172), tegerik “1. Daire, çember; yuvarlak; 2. Şaman kasnağının tefi” (ATS, 172)

2.7./ḳ/ Ünsüzü

/ḳ/ sesi, tonsuz, süreksiz ve arka damak ünsüzüdür. Kelime başında bu ses, Altay Türkçesinde aynen korunmuştur. Kelime içinde bu ses genellikle korunurken, /g/ sesine dönüştüğü ve Ø olduğu örnekler de vardır. Kelime sonunda ise aynen korunmuştur.

a. **Kelime Başında**
   1. **ETü**. /ḳ/ > **Alt**. /k/

ETü. kaç- “kaçmak, firar etmek” (EDPT, 589)

ETü. QAČ- “1. Kaçmak, koşmak; 2. Kaçınmak, kaçmak, kurtulmak; 3. Uzaklaşmak, ayrılmak, geçmek” (DTS, 400)

ETü. kaç- “kaçmak; gitmek” (DLT, 243)

Alt. kaç- “1. Kaçmak, birinden gizlenmek; 2. İşten kaçmak” (ATS, 92)

ETü. kakın- “kendine vurmak” (EDPT, 611)

Alt. kagın- “1. Kendine vurmak; 2. Silkinmek; 3. (kuş için) kanat vurmak” (ATS, 93)

ETü. kaşaŋ “tembel, ağır, aylak (erkekler ve atlar için)”(EDPT, 673)

ETü. QAŠAŊ “köleye karşı kullanılan küfür” (DTS, 431)

ETü. kaşanğ “köleye söğmekte kullanılan bir kelime, “alçak” anlamındadır” (DLT, 277)

Alt. kajaŋ “(at için) tembel, ağır, yavaş” (ATS, 93)

ETü. 1 kak/ka:k “kurumuş bir şey” (EDPT, 608)

ETü. QAQ I “kurumuş, kuru” (DTS, 421); QAQ II “dilim; (ince) dilim” (DTS, 421), QAQ III “su birikintisi, durgun su” (DTS, 422)

ETü. kak “erik, kaysı gibi meyvaların kurusu” (DLT, 251), kak “kurutulmuş nesne” (DLT, 251); kak “göl; kurumuş göl; su birikintisi” (DLT, 251)

Alt. kak “kuru, kumlu” (ATS, 94)

ETü. karġış “lanet” (EDPT, 654)

ETü. QARĠÏŠ “beddua” (DTS, 426)

ETü. kargış “lanet, beddua; ilenme” (DLT, 268)

Alt. kargış “lanet, beddua” (ATS, 99)

ETü. 2 karı: “aslen kolun ön kısmı manasında olsa da daha çok “eski bir uzunluk ölçüsü,parmak uçlarından dirseğe kadar olan mesafe” anlamında kullanılır” (EDPT, 644)

ETü. QARÏ I “1. Elin dirseğe kadar olan kısmı; 2. Dirsek, arşın (uzunluk ölçüsü)” (DTS, 426)

ETü. karı “karış, ölçü, bez öşçülen arşın” (DLT, 269)

Alt. karı I “dirsekten omuza kadar olan kolun bölümü” (ATS, 99)

ETü. 2 kat- “katılaşmak, sağlamlaşmak, sertleşmek” (EDPT, 595)

ETü. QAT- I “1. Katı olmak, katılaşmak; 2. Katılaşmak (sıvının); 3. Dili tutulmak, kramp girmek” (DTS, 432)

ETü. kat- katmak, karıştırmak; katılaşmak, sert olmak; mihnete ve sıkıntıya düşmek, yorulmak” (DLT, 278)

Alt. kat- II “sertleşmek, kurumak” (ATS, 100)

ETü. kılın- “yapılmak, yaratılmak” (EDPT, 623)

ETü. QÏLÏN- “yapılmak, ortaya çıkmak” (DTS, 443)

ETü. kılın- “tavır takınmak, -kadın- nazlanmak; yapılmak, kılınmak, işlenmek” (DLT, 314)

Alt. kılın- “bir şeyi yapmak, bir şeyle uğraşmak” (ATS, 108)

ETü. ko:n- “konmak; gecelemek” (EDPT, 632)

ETü. QON- “1. İnmek, oturmak (kuşlar için); 2. Oturmak, yerleşmek, ikamet edeceği yeri seçmek” (DTS, 455)

ETü. kon- “konmak, bir yere konmak” (DLT, 342)

Alt. kon- “1. Konmak, (kuş için) ağaca veya yere inmek; 2. Yerleşmek, oturmak, durup beklemek; 3. Gecelemek” (ATS, 116)

ETü. kuç- “kucaklamak” (EDPT, 590)

ETü. QUČ- “kucaklamak, kollarıyla sarmak” (DTS, 463)

QOČ- (DTS, 451) ETü koç- “kucaklamak” (DLT, 337)

Alt. kuç- “kucaklamak” (ATS, 123)

ETü. 1 kur “kemer, kuşak” (EDPT, 642)

ETü. QUR I “kemer; kuşak” (DTS, 466)

ETü. kur “kuşak, kemer” (DLT, 379)

Alt. kur “kemer, kuşak, bele sarılan uzun ve enli kumaş” (ATS, 125)

ETü. kurul- “kur- fiilinin edilgen şekli” (EDPT, 659)

ETü. QURUL- II “kasılarak büzülmek, kıvranmak” (DTS, 470)

ETü. kurul- “kurulmak; büzülmek” (DLT, 385)

Alt. kurul- “kıvrılmak, kramp sebebiyle kıvrılmak” (ATS, 126

b. Kelime İçinde

1. -Vḳ̄V- durumunda:

1.1.**ETü.** /ḳ/ > **Alt**. /k/

ETü. bıkın “bir insanın veya hayvanın kalçası, böğrü” (EDPT, 316)

ETü. BÏQÏN “böğür, yan” (DTS, 105)

ETü. bıkın “böğür, boş böğür” (DLT, 89)

Alt. bıkın “uyluk, kalça” (ATS, 40)

ETü. 2 buğa: (EDPT, 323), buka: “boğa” (EDPT, 312)

ETü. BUQA 1 “damızlık boğa” (DTS, 125), BOQA (DTS, 112)

ETü. boka “boğa” (DLT, 101)

Alt. buka “damızlık boğa” (ATS, 45)

ETü. yaka:la:- “yakasından veya boğazından yakalamak veya sıbir şeyin kıyısına ilerlemek” (EDPT, 903)

Alt. cakala- “1. Yakasından tutmak; 2. Kıyı boyunca gitmek” (ATS, 49)

ETü. sıkıġ “sıkışma, sıkma” (EDPT, 808)

ETü. SÏQÏĠ : sïqïġ taŋïġ “boyunduruk ve baskı” (DTS, 505)

Alt. sıkık “(Göz için) süzülmüş” (ATS, 153)

ETü. soku: (sokġu:) “havan; at toynaklarının sesi” (EDPT, 805)

ETü. SOQQU (DTS, 509), SOQU “havan” (DTS, 509)

ETü. sokku “havan” (DLT, 528), soku “havan” (DLT, 529)

Alt. sokı “havan” (ATS, 155)

ETü. tokum (d-) “nakışlı küçük halı, eyerin altına konulan keçe” (EDPT, 470)

ETü. TOQUM I “kesilmesi planlanan hayvan” (DTS, 577), TOQÏM “kesilmesi planlanan hayvan” (DTS, 576), TOĠUM I “kesilmesi planlanan hayvan” (DTS, 571)

ETü. tokum “boğazlanacak, kesilecek hayvan; boğazlanan, kesilen hayvanın derisi” (DLT, 635)

Alt. tokım “eyerin altına konulan bez” (ATS, 179)

1.2.**ETü.** /ḳ/ >> **Alt.** Ø

ETü. bokuk (?bokok)[216] “şişlik, özellikle boğazda; guatr, gerdan; kuşlarda “kursak”; mec. “sürgün, filiz” (EDPT, 313)

ETü. BOĠUQ “şişkinlik, ur, boğazda apse; guşa, cedre” (DTS, 109), BŪQ “şişkinlik, ur, boğazda apse; guşa, cedre” (DTS, 125), BUQUQ 1 “guşa, cedre” (DTS, 125)

ETü. bukuk “boğazın iki yanında deri ile et arasında peyda olan et bezleri” (DLT, 112)

Alt. book “anat. Guşa, çedre” (ATS, 42)

ETü. saka:l “sarkan bir şey; sakal” (EDPT, 808)

---

[216] Clauson, bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçelerinde **poğo:k**, Lebed Türkçesinde **po:k** ve Şor Türkçesinde ise **puğak** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. SAQAL “sakal” (DTS, 486)

ETü. sakal “sakal” (DLT, 483)

Alt. sagal “1. Sakal; 2. Favori” (ATS, 148), saal (ATS, 147)

1.3.**ETü.** /ḳ/ > **Alt.** /g/

ETü.akın “akıntı, akış; mec. yağmalayıcı bir baskın” (EDPT, 87)

ETü.AQÏN “sel; akıntı” (DTS, 48)

ETü.akın “ sel, akıntı” (DLT, 16)

Alt.agın “akıntı, akar, dere, akıntı yeri” (ATS, 21)

ETü. akıt- “akıtmak; hücuma yollamak” (EDPT, 81)

ETü. AQÏT- I “1. Dökmek, akıtmak; 2. mec. göndermek” (DTS, 49)

ETü. akıt- “akıtmak; göndermek” (DLT, 16)

Alt. agıt- “serbest bırakmak, iradesine bırakmak; uzatmak; (at için) bukağıdan kurtarma” (ATS, 21)

ETü. antaqï “orada bulunan” (DTS, 45)

Alt. andagı “oradaki, orada bulunan” (ATS, 26)

ETü. bakır- “bağırmak” (DLT, 63)

ETü. ba:kır- “bağırmak, böğürmek” (EDPT, 318)

Alt. bagır- “1. Yüksek sesle bağırmak, böğürmek; 2. Yüksek sesle ağlamak” (ATS, 33)

ETü. BAJAQÏ “adı geçen” (DTS, 79)

ETü. baya:kı: “az önce bahsedilen, eski, en son” (EDPT, 385)

Alt. bayagı “kısa süre önce, deminki” (ATS, 36)

ETü. yıkıl- “yıkılmak, düşmek” (EDPT, 902)

ETü. JÏQÏL- “jïq- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 268)

ETü. yıkıl- “yıkılmak” (DLT, 782)

Alt. cıgıl- “düşmek, devrilmek, yıkılmak” (ATS, 60)

ETü. yokal- “yok olmak, mahvolmak veya kaybolmak; ortadan kaybolmak” (EDPT, 902)

ETü. JOQAL- “yok olmak, mahvolmak” (DTS, 273)

Alt. cogol- “kaybolmak, yok olmak, tasfiye olmak” (ATS, 63)

ETü. çıkış- “çık- fiilinin işteş şekli” (EDPT, 412)

ETü. ČÏQÏŠ- “čïq- fiilinin işteş şekli” (DTS, 151)

ETü. çıkış- “çıkmakta yardım ve yarış etmek” (DLT, 147)

Alt. çıgış- “1. Birlikte çıkmak; 2. (yükseğe) birlikte çıkarmak; bitirmek” (ATS, 73)

ETü. kakıl- “dövülmek, vurulmak”(EDPT, 610)

ETü. QAQÏL- “QAQ- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 422)

ETü. kakıl- “kakılmak” (DLT, 252)

Alt. kagıl- “vurulmuş olmak, çakılmış olmak” (ATS, 93)

ETü. oza:kı: “önceki, eskiden” (EDPT, 284)

ETü. OZAĠÏ “eski” (DTS, 375), OZAQÏ “eski” (DTS, 375)

ETü. uzakı (DLT, 705)

Alt. ozogı “1. Önceki, eski; 2. İleride bulunan” (ATS, 142)

ETü. sakal “sakal” (DLT, 483)

ETü. saka:l “sarkan bir şey; sakal” (EDPT, 808)

ETü. SAQAL “sakal” (DTS, 486)

Alt. sagal “1. Sakal; 2. Favori” (ATS, 148), saal (ATS, 147)

ETü. sakış (sa:kış) “sayma, hesaplama; düşünme, endişe, kaygı” (EDPT, 816)

ETü. SAQÏŠ I “sayma, sayı; hesaplama” (DTS, 487)

ETü. sakış “sayma, sayış” (DLT, 484)

Alt. sagış “1. Düşünce; 2. Bir şeyle ilgili durum” (ATS, 148)

ETü. sokun- “kendine sert bir şekilde çarpmak” (EDPT, 814)

Alt. sogun- “vurmak, çarpmak” (ATS, 155)

ETü. sokuş-[217] “vurmak, birbirini itmek” erken zamanlarda “karşılaşmak, yüzleşmek” (EDPT, 817)

ETü. SOQUŠ- I “soq- I fiilinin işteş şekli” (DTS, 509), SOQUŠ- II “karşılaşmak, rastlamak” (DTS, 509)

ETü. sokuş- “döğerek inceltmekte yardım ve yarış etmek” (DLT, 529)

Alt. soguş- “dövüşmek, vuruşmak, çarpışmak, savaşmak” (ATS, 155)

ETü. tıkın- “tık- fiilinin dönüşlü şekli” (EDPT, 471)

ETü. TÏQÏN- “1. Tıka basa doldurmak, sormak; 2. Aceleyle yemek yemek” (DTS, 569)

ETü. tıkın- “teperek tıkmak, doldurmak; fazla yemek” (DLT, 614)

Alt. tıgın- “1. Tıkınmak, ağzına sokmak; 2. mec. Çiğnemek, gevelemek; 3. Dokunmak, bastırmak” (ATS, 175)

2. -ḳK- durumunda:
   2.1.**ETü.** /ḳ/ > **Alt.** /k/

ETü. arukla:- “yorgunken dinlenmek; kötü olmak, zayıf düşmek” (EDPT, 219)

Alt. arıkla- “kötüleştirmek” (ATS, 28)

Alt. cıktır- “saldırtmak” (ATS, 61)

---

[217]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu, Ortakuzey, Kuzeybatı gruplarında bu kelimenin **soġuş-/soġış-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. yıktur- “yıktırmak” (DLT, 782)

ETü. yıktur- “yık- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 900)

ETü. JÏQTUR- “jïq- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 268)

ETü. *ıraklan- (EDPT, 220), yıraklan- (EDPT, 965)

ETü. JÏRAQLAN- “uzak saymak” (DTS, 268)

ETü. yıraklan- “uzak bulmak” (DLT, 786)

Alt. ıraktan- “kendini uzak, yabancı saymak” (ATS, 88)

ETü. başakla:- (EDPT, 380)

ETü. BAŠAQLA- “temren takmak” (DTS, 87)

ETü. başakla- “başak, demir uç takmak” (DLT, 74)

Alt. majakta- “başak toplamak” (ATS, 132)

ETü. sakçı: “koruma, muhafız” (EDPT, 806)

ETü. SAQČÏ “muhafız, bekçi” (DTS, 486)

Alt. sakçı “1. Koruyucu, bekçi; 2. mit.Kötü ruhlardan insanların evlerini koruyan iyi ruhların adı” (ATS, 148)

ETü. sıktur- “bir şeyi sıktırmak, sıkıştırmak” (EDPT, 807)

ETü. SÏQTUR- “sıktırmak, bastırmak” (DTS, 505)

ETü. sıktur- “sıktırmak, sıkılmak” (DLT, 515)

Alt. sıktır- “sıktırmak” (ATS, 153)

ETü. uktur- “anlatmak; açıklamak” (EDPT, 82)

ETü. UQTUR- “uq- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 613)

ETü. uktur- “anlatmak” (DLT, 688)

Alt. uktır- “1. Açıklamak, yorumlamak; 2. İfadeli, anlaşılır şekilde konuşmak” (ATS, 193)

ETü. uḏıkla:- “uykulu olmak” (EDPT, 49)

ETü. UḎÏQLA- “uyumak, uykuya dalmak” (DTS, 606)

ETü. udhıkla- “uyuklamak” (DLT, 684), udhukla- “uyuklamak” (DLT, 686)

Alt. uyukta- “uyumak” (ATS, 196)

3. -Kḳ- durumunda:
    3.1.**ETü**. /ḳ/ > **Alt.** /k/

ETü. alka:- “övmek” (EDPT, 138)

ETü. ALQA- “kutsamak, göklere çıkarmak” (DTS, 38)

ETü. alka- “alkışlamak, öğmek” (DLT, 20)

Alt. alka- “hayır dua etmek, teşekkür etmek, iyi şeyler dilemek” (ATS, 24)

ETü. alku: “hepsi, herkes, her şey (kelimesi kelimesine bitmekte olan şey)” (EDPT, 137)

ETü. ALQU “bütün, hep; herkes, her şey” (DTS, 39)

Alt. alkı “mal varlığı” (ATS, 24)

ETü. arka: “bir insanın, hayvanın ya da bir şeyin arkası, sırtı; yardımcı, arka, bir insanın arkasında duran ve onu destekleyen kimse” (EDPT, 215)

ETü. ARQA “1. Sırt, arka; 2. mec. yardım, destek, dayanak” (DTS, 53)

ETü. arka “arka; sırt; sıkıntılı anlarda yardım eden kişi, yardımcı” (DLT, 34)

Alt. arka “1. Sırt; 2. Geri, geri taraf; 3. Yamaç, eğim” (ATS, 28)

ETü. yayka:-[218] “sallamak; kafa sallamak” (EDPT, 981)

Alt. cayka- “sallamak, sarsmak” (ATS, 56)

ETü. taŋırka:- “şaşırmak” (EDPT, 525)

ETü. TAŊÏRQA- “şaşırmak” (DTS, 532)

Alt. taŋarka- “şaşırmak” (ATS, 168)

3.2.**ETü**. /ḳ/ > **Alt.** /g/

ETü. yaykı:[219] (EDPT, 981)

ETü. JAJQÏ “yaz” (DTS, 227)

---

[218]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde aynı anlamda **yayka-/yaykka-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[219]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **cayğı** “yaz” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. caygı “yaz; yazlık” (ATS, 56)

c. Kelime Sonunda

1. -V*ḳ* durumunda:

   1.1.**ETü**. /ḳ/ > **Alt.** /k/

ETü. açuk “açık (hava); açık sözlü, içten; belli, aşikar; mali hesaptaki açıklık (Osm.)” (EDPT,22)

ETü. AČUQ “açık, parlak, net,belli” (DTS, 6)

ETü. açuk “açık” (DLT, 5)

Alt. açık “delik; açık, açıklık; neşeli, içten; açık” (ATS, 20)

ETü. a:k “beyaz” (EDPT, 75)

ETü. AQ “beyaz; beyaz, gri; mec. elverişli, müsait” (DTS, 48), ĀQ “beyaz” (DTS, 48)

ETü. ak “ak, beyaz” (DLT, 15)

Alt. ak “beyazlık, ak, beyaz; (yumurta, göz vs. için) ak; mec. haklılık, suçsuzluk; mec. at” (ATS, 22)

ETü. ak- “akmak” (EDPT, 77)

ETü. AQ- I “1. Akmak; 2. mec. istila etmek, basmak (düşmanlar için)” (DTS, 48)

ETü. ak- “akmak” (DLT, 15)

Alt. ak- “akmak, akıp gitmek; akıntıyla taşınmak, yüzmek” (ATS, 22)

ETü. alçak “yumuşak huylu, mülayim, alçak gönüllü” (EDPT, 129)

ETü. ALČAQ “mütevazi, iyi huylu, yumuşak; tevazu” (DTS, 34)

ETü. alçak “yumuşak huylu, ince kişi, uslu” (DLT, 18)

Alt. alçak “eğri” (ATS, 23)

ETü. andık- “yemin etmek” (EDPT, 180)

ETü. ANTÏQ- “ant içmek, yemin etmek” (DTS, 45), ANDÏQ- “yemin etmek” (DTS, 44)

ETü. andık- “ant içmek, yemin etmek” (DLT, 25)

Alt. antık- “yemin etmek, and içmek” (ATS, 26)

ETü. aruk (a:rok) “bitkin, yorgun; zayıf” (EDPT, 214)

ETü. ARÏQ “çok zayıf, zayıf, kötü, fena” (DTS, 52)

ETü. arık “zayıf, cılız” (DLT, 33)

Alt. arık “kötü, zayıf” (ATS, 28)

ETü. azuk ”insan veya hayvana yol için hazırlanan yemek; yemek, erzak” (EDPT, 283)

ETü. AZUQI “yemek, besin, erzak, yem” (DTS, 73)

ETü. azuk “azık” (DLT, 57)

Alt. azık “azık, yiyecek, erzak” (ATS, 32)

ETü. 1 bo:k “1. Yeşil küf; 2. Dışkı, gübre” (EDPT, 311)

ETü. BOQ “dışkı, gübre” (DTS, 112)

ETü. bok “bok” (DLT, 101)

Alt. bok “ters, gübre, dışkı, bok” (ATS, 42)

ETü. buzuk “bozuk, yıkılmış, mahvolmuş; mec. ahlaksız” (EDPT, 390)

ETü. BUZUQ 1 “yıkık, kırık” (DTS, 131), BOZUQ (DTS, 116)

ETü. bozuk “bozuk, kırık yıkık” (DLT, 106)

Alt. buzuk “bozma, bozuk, zarar görmüş olan” (ATS, 46)

ETü. yaŋa:k “Tam olarak “yanak kemiği” anlamına gelen kelime ”yanak” ve “mec. bir şeyin yanı” anlamlarına da gelmiştir” (EDPT, 948)

ETü. JAŊAQ II “yanak, avurt” (DTS, 233)

ETü. yanğak “ağzın iki yanında dişlerin oturduğu kemik; kapı söğesi, her şeyin yanı” (DLT, 741)

Alt. caak “1. Yanak, çene; 2. Söve, eşik (kapı ve penceredeki); 3. **altıgı caak caak söögi** *gr*. alt çene” (ATS, 47), cak (ATS, 49)

ETü. 1 yaruk “yarık, çatlak, gedik; çatlamış, yarılma” (EDPT, 962)

ETü. JARUQ I “kesik, yarık” (DTS, 244)

ETü. yaruk “yerde, duvarda, dağda ve sırçada ve benzer şeylerde yarık” (DLT, 754)

Alt. carık II “1. Çatlak, yarık; 2. Kesme, kesik; 3. Kırılmış, parçalanmış” (ATS, 54)

ETü. yağu:k[220] “yakın; komşu; komşuluk; ilişki” (EDPT, 901)

ETü. JAĠUĠ (DTS, 225), JAĠUQ “1. Yakın; 2. Yakın, akraba; 3. Yakın, yakında” (DTS, 225), JAVUQ “1. Yakın; 2. Yakın, yakında” (DTS, 249)

ETü. yaguk “yakın, hısım” (DLT, 730)

Alt. cuuk “1. Yakın; yakınlık; 2. **Cuukta** Yakınlar, akrabalar; 3. **Cuukta ötkön öy** gr. Görülen geçmiş zaman” (ATS, 66)

ETü. İRİM (DTS, 220), İRQ “1. Kehanet, fal bakma; 2. Şüpheli” (DTS, 220)

Alt. ırım “önsezi” (ATS, 88)

ETü. karık- “kardan etkilenmek” (EDPT, 655)

ETü. QARÏQ- “kör olmak, karın parlaklığından gözlerde sancı duymak” (DTS, 427)

ETü. karık- “kardan göz kamaşmak” (DLT, 269)

Alt. karık- “kapanmak” (ATS, 99)

ETü. uk- “anlamak; keşfetmek; dinlemek” (EDPT, 77)

ETü. UQ- “anlamak” (DTS, 613)

ETü. uk- “anlamak” (DLT, 687)

Alt. uk- “dinlemek, duymak” (ATS, 193)

---

[220] Clauson, bu kelimenin bazı Kuzeydoğu grubu lehçesinde **yu:k**, Tuva Türkçesinde ise **ço:k** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. tarğa:k (?d-) “tarak” (EDPT, 539)

ETü. TARĠAQ “tarak” (DTS, 537)

ETü. targak “tarak” (DLT, 577)

Alt. tarak “1. Tarak; 2. (dokuma tezgahındaki) tarak” (ATS, 169)

2.8./l/ Ünsüzü

/l/ sesi, tonlu, akıcı ve ön damak ünsüzüdür. Kelime başında örneği bulunmayan bu ses kelime içinde Altay Türkçesinde, iki ünlü arasında aynen korunurken, /l/, /m/, /n/ seslerinin komşuluğunda /d/ sesine, /k/, /ş/, /t/, /ŋ/, /p/, /ç/ seslerinin komşuluğunda /t/ sesine dönüşmüştür. Kelime sonunda ise aynen korunmuştur.

a. Kelime İçinde

1. -V*l*V- durumunda:

1.1.**ETü.** /l/ > **Alt**. /l/

ETü.a:la “rengarenk, alacalı, benekli; mec. ikiyüzlü, güvenilmez” (EDPT, 126)

ETü.ALA I “alaca, elma rengi” (DTS, 32)

ETü.ala “ala, alaca; ala tenli, alaca tenli kişi ki bir çeşit deri hastalığından vücudunda alacalar olur, apraşlık” (DLT, 18)

Alt.ala “ala, alaca” (ATS, 23)

ETü. alım “borç, vergi” (EDPT, 145)

ETü. ALÏM “borç; kâr, artış” (DTS, 35)

ETü. alım “alacak, borç” (DLT, 19)

Alt. alım “borç, görev” (ATS, 24)

ETü. ara:la:- “aracılık etmek, araya girmek” (EDPT, 231)

ETü. ARALA- “1. Arabuluculuk etmek, barıştırmak; 2. Geçmek, yol almak, yayılmak (arasında)” (DTS, 50), ARİLA- “arabuluculuk etmek, barıştırmak” (DTS, 52)

ETü. arala-“aralamak, arasını bulmak, barıştırmak” (DLT, 30), arıla- “aralamak” (DLT, 33)

Alt. arala- “bir şeyin arasında bulunmak, bir şeyin arasına girmek” (ATS, 27)

ETü. bala: “yavru kuş; bir insanın çocuğu” (EDPT, 332)

ETü. BALA I “yavru (hayvan), kuş yavrusu” (DTS, 80)

ETü. bala “kuş ve hayvan yavrusu” (DLT, 64)

Alt. bala “çocuk” (ATS, 33)

ETü. BALÏQ I “balık” (DTS, 80), ETü. BALAQ “balık” (DTS, 80)

ETü. balık “balık” (EDPT, 335)

ETü. balık “balık” (DLT, 5)

Alt. balık “balık” (ATS, 34)

ETü. yula:r “yular” (EDPT, 932)

ETü. JULAR “gem” (DTS, 278)

ETü. yular “at yuları” (DLT, 810)

Alt. cular “yular” (ATS, 65), culur (ATS, 65)

ETü. kılıç “kılıç” (EDPT, 618)

ETü. QÏLÏČ I “kılıç” (DTS, 442)

ETü. kılıç “kılıç” (DLT, 314)

Alt. kılış “kılıç” (ATS, 108)

ETü. ula:- “tamir etmek; eklemek (eşyaları vs.); bir şeyi bir şeye eklemek” (EDPT, 126)

ETü. ULA- “1. Birbirine bağlamak, eklemek; 2. Mec. Bağlamak ; 3. Tutmak, desteklemek” (DTS, 608)

ETü. ula- “ulamak, eklemek; ulaşmak ve buluşmak” (DLT, 688)

Alt. ula- “uçlarından bağlamak, birleştirmek” (ATS, 193)

ETü. 1 ulı:- “ulumak” (EDPT, 127)

ETü. ULÏ- “1. Ulumak; 2. İnlemek, feryat etmek” (DTS, 609)

ETü. ulı- “ulumak” (DLT, 690)

Alt. ulı- (ATS, 193), ulu- “ulumak” (ATS, 193)

2. -*l*K- durumunda:

2.1.**ETü** /l/ > **Alt.** /l/

ETü. alçak “yumuşak huylu, mülayim, alçak gönüllü” (EDPT, 129)

ETü. ALČAQ “mütevazi, iyi huylu, yumuşak; tevazu” (DTS, 34)

ETü. alçak “yumuşak huylu, ince kişi, uslu” (DLT, 18)

Alt. alçak "eğri" (ATS, 23)

ETü. alp "kuvvetli, dayanıklı, üstesinden gelmesi güç olan" (EDPT, 127)

ETü. ALP "keskin nişancı; kahraman; cesur; cesaret, yiğitlik" (DTS, 36)

ETü. alp "alp, yiğit, kahraman, bahadır" (DLT, 21)

Alt. alıp "alp, kahraman, bahadır, pehlivan (destanda)" (ATS, 24)

ETü. alka:- "övmek" (EDPT, 138)

ETü. ALQA- "kutsamak, göklere çıkarmak" (DTS, 38)

ETü. alka- "alkışlamak, öğmek" (DLT, 20)

Alt. alka- "hayır dua etmek, teşekkür etmek, iyi şeyler dilemek" (ATS, 24)

ETü. alku: "hepsi, herkes, her şey (kelimesi kelimesine bitmekte olan şey)" (EDPT, 137)

ETü. ALQU "bütün, hep; herkes, her şey" (DTS, 39)

Alt. alkı "mal varlığı" (ATS, 24)

ETü. bulğa:k[221] "karışıklık, kargaşa; düzensiz,intizamsız" (EDPT, 336)

ETü. BULĠAĠ (DTS, 122), BULĠAQ 1 "1. Dalgalanma, çalkantı (su); 2. Karışıklık, heyecan, uyarma, galeyan, panik; 3. İsyan, kargaşa, karışıklık" (DTS, 122)

---

[221] Clauson, bu kelimenin bazı Kuzeydoğu grubu lehçesinde **pulğak/pulğa:k** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. bulgak “düşman gelmesi yüzünden halk arasına düşen karışıklık” , bulgak “bulanık” (DLT, 114), bulgayuk “bulanık” (DLT, 115)

Alt. bulgak “karışıklık” (ATS, 45)

ETü. 1 yélpir- (EDPT, 920)

ETü. JELPIR- I “1. Esmek; 2. Sallamak” (DTS, 255), JELVIR- “sallamak, dalgalanmak” (DTS, 255), JELWIR- (DTS, 255)

ETü. yélpir- “rüzgar esmek, cin tutmuş gibi sağa sola sallanmak; nemlenmek; yeri ıslatmak” (DLT, 771), yélwir- “yelpimek” (DLT, 771), yalwır- “yelpimek” (DLT, 737)

Alt. celbir- “dalgalanmak” (ATS, 58)

ETü. baltu: (balto:) “balta, erken dönemlerde özellikle savaş baltası” (EDPT, 333)

ETü. BALDU “1. Balta; 2. Keser” (DTS, 80), BALTU “keser” (DTS, 81)

ETü. baldu “balta” (DLT, 65)

Alt. malta “balta” (ATS, 132)

ETü. ülgü: “(1) ölçme, tartma; (2) ölme aracı, terazi” (EDPT, 142)

ETü. ÜLGÜ I “değer, ölçü, boyut” (DTS, 624)

ETü. ülkü “ahit, peyman” (DLT, 712)

Alt. ülgü “1. Örnek; 2. Biçki modeli” (ATS, 197)

3. -K*l*- durumunda:

3.1.**ETü.** /l/ > **Alt.** /l/

ETü. arukla:- "yorgunken dinlenmek; kötü olmak, zayıf düşmek" (EDPT, 219)

Alt. arıkla- "kötüleştirmek" (ATS, 28)

ETü. aylığ "aylık" (EDPT, 272)

ETü. AJLÏĠ "aylık" (DTS, 30)

Alt. aylık "aylık süre" (ATS, 32)

ETü. BAJLÏQ "zenginlik" , bajluq "zenginlik" (DTS, 79)

Alt. baylık "zenginlik; kaynaklar" (ATS, 37)

ETü. BÜRLÄN- "tomurcuk vermek, filiz vermek" (DTS, 133), PÜRLÄN- (DTS, 399)

ETü. bürlen- "tomurcuklanmak" Clauson, bu kelimenin çeşitli Kuzeydoğu grubu lehçelerinde pürlen- şeklinde olduğunu belirtmiştir. (EDPT, 366)

ETü. pürlen- "tomurcuklanmak, filizlenmek" (DLT, 476)

Alt. bürlen- "1. Yapraklarla örtülmek; 2. Tomurcuklanmak" (ATS, 47)

ETü. yayla:- "yaz için bir yere yerleşmek; yazı geçirmek" (EDPT, 982)

ETü. JAJLA- "yazı geçirmek" (DTS, 226)

ETü. yayla- "yaylamak" (DLT, 764)

Alt. cayla- "yazı geçirmek" (ATS, 56)

ETü. karlıġ “karlı, karla kaplı” (EDPT, 658)

ETü. QARLÏĠ “karla kaplı, karlı” (DTS, 428)

Alt. karlu “karlı” (ATS, 100)

3.2.**ETü.** /l/ > **Alt.** /d/

ETü. yıllık “bir yıllık dönem” (EDPT, 925)

ETü. JÏLLÏĠ “yıllık” (DTS, 267), JÏLLÏQ “yıllık” (DTS, 267)

Alt. cıldık “1. Yıldönümü; 2. Yıl boyunca yeterli olan” (ATS, 61)

ETü. emle:- “tedavi etmek ya da iyileştirmek” (EDPT, 161)

ETü. EMLÄ- “tedavi etmek, iyileştirmek” (DTS, 173)

ETü. emle- ilaçlamak, sağaltmak (Yalnız kullanılmaz, “samla-“ le beraber gelir)” (DLT, 180)

Alt. emde- “tedavi etmek, iyileştirmek” (ATS, 82)

ETü. QAMLA- “şaman ayini yapmak” (DTS, 415)

Alt. kamda- “es. Dua etmek; şaman töreni yapmak” (ATS, 95)

ETü. ka:nlıġ “kanlı, kan lekeli” (EDPT, 638)

ETü. QANLÏĠ I “kanlı” (DTS, 419)

ETü. kanlığ (DLT, 260)

Alt. kandu “kanlı” (ATS, 96)

ETü karınlığ “karınlı” (DLT, 270)

ETü. karınlıġ ”hamile” (EDPT, 662)

Alt. karındu “karınlı; mec. Hamile” (ATS, 99)

ETü. künlük (g-) “günlük” (EDPT, 732)

ETü. KÜNLÜK “1. Gündüz; 2. Günlük iş” (DTS, 327)

ETü. künlük “gün hesabıyla yapılan iş, gündelik” (DLT, 398)

Alt. kündük “1. Günlük; 2. Gündüz; 3. Günlük, sıradan” (ATS, 129)

ETü. otuŋla:- (o:dduŋla:-)” yakacak odun toplamak” (EDPT, 63)

Alt. odında- “kütük, odun toplamak” (ATS, 138)

ETü. SAQALLUĠ “sakallı” (DTS, 486)

Alt. sagaldu “1. Sakallı; 2. *mec.* yaşlı, saygı duyulacak yaştaki” (ATS, 148)

ETü. sı:nlığ[222] (EDPT, 839)

ETü. SÏNLÏĠ “boylu” (DTS, 504)

---

[222]Clauson, bu kelimeni Altay ve Teleüt Türkçelerinde **sındu:**, Sagay Türkçesinde ise **sınnıġ** “uzun boylu, uzun” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. sınlığ “boylu, poslu” (DLT, 515)

Alt. sındu “güzel, güzel görünümlü, boyu posu yerinde” (ATS, 154)

ETü. tınlığ “yaşayan canlı” (EDPT, 520)

ETü. TİNLİĠ “yaşayan varlık” (DTS, 568)

Alt. tındu “1. Canlı varlık; 2. Tesirli” (ATS, 176)

ETü. ünlüg “sesi olan” (EDPT, 185)

ETü. ÜNLÜG “sesli, sesi olan” (DTS, 626)

Alt. ündü “1. Sesi olan, sesli; 2. *gr*. Ünlü” (ATS, 197)

3.3.**ETü.** /l/ > **Alt.** /t/

ETü. artuklan- “havalanmak” (EDPT, 212)

ETü. ARTUQLAN-- “sınırını aşmak” (DTS, 57)

ETü. artuklan- “aşırı gitmek” (DLT, 39)

Alt. artıktan- “üstün olmak, üstünlüğe sahip olmak” (ATS, 29)

ETü. aşla:- “yemek yemek” (EDPT, 262)

ETü. AŠLA- “yemek yemek” (DTS, 63)

ETü. aşla- “kap kenetlemek” (DLT, 43)

Alt. aşta- “acıkmak” (ATS, 30)

ETü. atlan- [223]"yola çıkmak, sınıra karşı yürümek; geçip gitmek" (EDPT, 58)

ETü. atlan- "1. Ata binmek; 2. İlerlemek, çıkmak, gitmek, kalkmak; 3. Tırmanmak, çıkmak" (DTS, 67)

ETü. atlan- "ata binmek, atlanmak; bir şeyin üzerine çıkmak; atlaşmak, at haline gelmek" (DLT, 49)

Alt. atan- (ATS, 30), attan- "gitmek, yollanmak" (ATS, 30)

ETü. balıklığ "balıklı" (EDPT, 338)

ETü. BALÏQLÏĠ "balıklı, balığı olan" (DTS, 81)

ETü. balıklığ "balığı olan, balıklı" (DLT, 5)

Alt. balıktu "balıklı, balığı bol olan" (ATS, 34)

ETü. başla:- "başlamak, yönetmek" (EDPT, 381)

ETü. BAŠLA- "1. Yönetmek, başını çekmek; 2. Başlamak, girişmek" (DTS, 88)

ETü. başla- "başlamak, kılavuzluk etmek, komutanlık etmek" (DLT, 74)

Alt. başta- "1. (İşe) başlamak, girişmek; 2. Yönetmek" (ATS, 35)

ETü. beḏükle:- "büyümek, büyük saymak" (EDPT, 304)

ETü. BEDÜKLÄ- "1. Büyük saymak; 2. Büyümek, yetişmek (insan için)" (DTS, 91)

---

[223] Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubu lehçelerinde genellikle **altan-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. bedükle- “büyük saymak” (DLT, 78)

Alt. biyikte- “1. Yükselmek; 2. Boyca büyümek” (ATS, 41)

ETü. BULÏTLÏĠ “bulutlu, kapalı” (DTS, 123)

ETü. bulıtlığ “bulutlu” (EDPT, 335)

Alt. buluttu “bulutlu, kapalı” (ATS, 45)

ETü. yükle:- “yüklemek; yük taşımak; hamile olmak” (EDPT, 912)

ETü. JÜKLÄ- “yük vurmak, yüklemek” (DTS, 285)

ETü. yükle- “yüklemek” (DLT, 822)

Alt. cükte- “yüklemek, yük vurmak” (ATS, 67)

ETü. işle:- “çalışmak; bir şey yapmak” (EDPT, 262)

ETü. ÏŠLA- II (DTS, 221), IŠLÄ- “çalışmak, yapmak” (DTS, 215)

ETü. işle- “işlemek” (DLT, 239), ışla- “işlemek” (DLT, 221)

Alt. işte- “çalışmak” (ATS, 90)

ETü karışla- “karışlamak” (DLT, 271)

ETü. karışla:- “karışla ölçmek” (EDPT, 665)

ETü. QARÏŠLA- “karışla ölçmek” (DTS, 428)

Alt. karışta- “1. Ölçmek; 2. Avuçla almak” (ATS, 99)

ETü. 1 kökle:- “sırımla bağlamak” (EDPT, 711)

ETü. KÖKLÄ- I “çıta ile bağlamak” (DTS, 313)

ETü. kökle- “eyer bağını sıkı bağlamak” (DLT, 357)

Alt. köktö- “dikmek” (ATS, 121)

Alt. maŋta- “koşmak (at vs. için)” (ATS, 132)

ETü. maŋla:- (b-)[224] “adımlamak,yürüyerek geçmek” (EDPT, 769), *baŋla:- (EDPT, 351)

MAŊLA- “yürümek, gitmek; gezmek” (DTS, 337)

ETü. tüble:- (d-)[225] (EDPT, 4409

ETü. TÜPLÄ- “öğrenmek, bir şeyin özünü, esasını incelemek; özünü anlamak” (DTS, 598)

ETü. tüple- “diplemek, kökten aramak” (DLT, 673)

Alt. tüpte- “1. Dibe koymak; 2. Temel atmak” (ATS, 189)

Alt. uçtu “sivri uçlu” (ATS, 191)

---

[224]Clauson, bu kelimenin birkaç Kuzeydoğu lehçesinde **maŋta-** “dörtnala gitmek” olarak yaşadığını, Hakas Türkçesinde ise kelimenin **maŋna-** şeklinde olduğunu belirtmiştir.

[225] Clauson, bu kelimenin Baraba Türkçesinde **tüple-** “temelini kurmak; dibine ulaşmak; iyice araştırmak” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. uçluğ (u:cluğ) "sivri uçlu, keskin" (EDPT, 26)

ETü. UČLUĠ "ucu, amacı olan" (DTS, 604)

b. Kelime Sonunda

1. ETü. /l/ > Alt. /l/

ETü. açıl- "açılmak; açılmak (havanın açılması)" (EDPT, 26)

ETü. AČÏL- "açmak, açılmak; çiçeklenme" (DTS, 5)

ETü. açıl- "açılmak" (DLT, 3)

Alt. açıl- "açılmak" (ATS, 20)

ETü. al- "almak; kapmak, toplamak, almak; çıkarmak (eyer, başlık vs.); evlenemek; satın almak" (EDPT, 124)

ETü. AL- "1. Almak, yakalamak; 2. Elde etmek, kazanmak; 3. Ayırmak, seçmek; 4. Eş almak" (DTS, 32)

ETü. al- "almak" (DLT, 17)

Alt. al- "almak; satın almak; yıkamak; yardımcı fiil: yeterlik ifade eden bu yardımcı fiil, kimi zaman da yapılan işin yapan kişiye ait olduğunu gösterir" (ATS, 23)

ETü. basïl- "bas- fiilinin edilgen halidir" (DTS, 85)

Alt. bazıl- "1. Basılmış olmak; 2. Basılmış, ezilmiş olmak; 3. Yayımlanmış olmak" (ATS, 37)

ETü. bil- "bilmek" (EDPT, 331)

ETü. BIL- “1. Bilmek, haberdar olmak; 2. Öğrenmek, bilmek, anlamak, idrak etmek” (DTS, 98)

ETü. bil- “bilmek” (DLT, 90)

Alt. bil- “1. Bilmek, öğrenmek; 2. Anlamak; 3. –e bilmek; 4. Yönetmek” (ATS, 40)

ETü. BÖL- “bölmek, ayırmak” (DTS, 117)

ETü. böl- “bölmek, ayırmak” (EDPT, 332)

Alt. böl- “bölmek” (ATS, 44), bölü- “bölmek, parçalamak” (ATS, 44)

ETü. yaşıl (?ya:şıl) “yeşil” (EDPT, 978)

ETü. JAŠÏL 1 “yeşil, mavi, gök rengi” (DTS, 246)

ETü. yaşıl “yeşil” (DLT, 757)

Alt. cajıl “yeşil” (ATS, 49)

ETü. ya:l (d̲-) “at yelesi” (EDPT, 916)

ETü. JAL “yele; ense kökü” (DTS, 227)

ETü. yal “at yelesi (Bü. Türklerince)” (DLT, 732)

Alt. cal II “(At için) yele” (ATS, 49)

ETü. yéŋil “hafif; kolay” (EDPT, 950)

ETü. JEŊIL “hafif” (DTS, 256)

Alt. ceŋil “1. Hafif, rahat; 2. Avantaj, avantajlı; 3. Ucuz” (ATS, 59)

ETü. il- (?i:l-) “bir şeyi yakalamak(el ile, kancayla veya kement ile); asmak” (EDPT, 125)

ETü. IL- II “1. Takmak, bağlamak; 2. Tutmak” (DTS, 207)

ETü. il- “ilişmek” (DLT, 230)

Alt. il- “1. Takmak; 2. Asmak” (ATS, 89)

ETü. kal “vahşi, zalim, deli” (EDPT, 614)

ETü. QAL I “budala; çılgın, deli” (DTS, 410)

Alt. kal “küstah, kaba, ahmak” (ATS, 94)

ETü. kel- (g-) “gelmek; geri gelmek” (EDPT, 715)

ETü. KEL- “1. Gelmek; 2. Ortaya çıkmak, görünmek; 3. Varmak, gelmek” (DTS, 295)

ETü. kel- “gelmek” (DLT, 295)

Alt. kel- “1. Gelmek; 2. Zaman olarak yaklaşmak; 3. (Şimdiki zamanın belirli bir anında hareketin tamamlanacağını gösteren yardımcı fiil)” (ATS, 104)

ETü. kıl “kıl (özellikle at kılı veya tüyü)” (EDPT, 614)

ETü. QÏL I “kıl” (DTS, 442)

ETü. kıl “kıl –insanda ve hayvanda- (DLT, 313)

Alt. kıl “1. (kuyruk ve yele için) kıl; 2. Tel; 3. İlmikli kapan” (ATS, 107)

ETü. 1 kül “kül, köz” (EDPT, 715)

ETü. KÜL “kül” (DTS, 325)

ETü. kül “kül” (DLT, 395)

Alt. kül “kül” (ATS, 128)

ETü. öl- “ölmek” (EDPT, 125)

ETü. ÖL- “ölmek” (DTS, 383)

ETü. öl- “ölmek” (DLT, 456)

Alt. öl- “(insan için) ölmek” (ATS, 143)

ETü. uyal- “utanmak” (EDPT, 272)

ETü. UJAL- “utanmak” (DTS, 607)

ETü. uyal- “çekinmek, utanmak” (DLT, 705)

Alt. uyal- “utanmak” (ATS, 195)

2.9./m/ Ünsüzü

/m/ sesi, tonlu, genizsi ve çift-dudak ünsüzüdür. Eski Türkçede kelime başında /m/ sesini ihtiva eden örnek bulunmamıştır. Clauson, bütün Türk dillerinde kelime başında /m/ sesi bulunan kelimelerin olduğunu, ancak dikkatli bir şekilde bakıldığında bunların ojinal olarak /m/ sesi olmadığını belirtmiştir ve kelime başı /m/ sesinin sadece şu durumlarda bulunduğunu ifade etmiştir:

1. **ma:** gibi bir ya da iki ünlem edatı
2. **me:** “meleme sesi”, **meme** “meme” gibi bir ya da iki yansıma sözcük

3. Genellikle ikinci konsonantı , bazen de sonda nazal bir ses olan kelimeler[226]

a. Kelime İçinde

1. -VmV- durumunda:

1.1.**ETü.** /m/ > **Alt.** /m/

ETü. yama:- "yamamak" (EDPT, 934)

ETü. JAMA- "onarmak, yamamak" (DTS, 231)

ETü. yama- "yamamak" (DLT, 738)

Alt. cama- "onarmak, yamamak, örmek" (ATS, 51)

ETü. JAMAN "kötü, fena" (DTS, 231)

ETü. yama:n "kötü, fena" (EDPT, 937)

ETü. yaman "kötü, her şeyin kötüsü" (DLT, 738)

Alt. caman "1. Kötülük, kusur; 2. Kötü, yaman; 3. Kötü bir şekilde; 4. **Caman kuş** baykuş, puhu kuşu" (ATS, 51)

ETü. kömür "kömür" (EDPT, 723)

ETü. KÖMÜR "kömür" (DTS, 314)

ETü. kömür "kömür" (DLT, 360)

Alt. kömür "kömür" (ATS, 121)

---

[226]Sir Gerard Clauson, "The initial labial sounds in th Turkish languages", BSOAS 1961, s. 299

ETü. ne:me: “bir şey, herhangi bir şey” (EDPT, 777)

ETü. NEMÄ “herhangi bir şey, bir şey” (DTS, 358)

Alt. neme “1. Eşya; 2. Şey, bir şey, nesne, varlık; 3. *mit.* **cayılgan neme: tös**’ten daha sonra oluşmuş ruhlar, şaman inancında ölmüş insanların ruhları; **aru neme** temiz ruhlar; **kara neme** kötü ruhlar, günahkarların ruhları” (ATS, 137)

ETü. semiz “semiz” (EDPT, 830)

ETü. SEMIZ “yağlı, semiz; besili, semiz (hayvanlar için)” (DTS, 495), SEMÜZ (DTS, 495)

ETü. semüz “semiz” (DLT, 505), semiz “semiz” (DLT, 504)

Alt. semis “semiz, yağlı, şişman, besili” (ATS, 152)

ETü. temir (d-) “demir” (EDPT, 508) Clauson, kelimenin Tuva Türkçesinde **demir** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. TEMIR I “demir” (DTS, 551), TEMÜR I “demir” (DTS, 551)

ETü. temür “demir” (DLT, 598)

Alt. temir “demir” (ATS, 174)

ETü. 2 tomur-[227] “yuvarlak bir şekilde kesmek” (EDPT, 509)

ETü. TOMUR- I “kütük, kalıp yapmak” (DTS, 574)

ETü. tomur- “tomruk yapmak; kesmek” (DLT, 638)

---

[227]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **tomır-** “kesmek (kütük)” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. tomur- “1. (Odun, ağaç için) Kırmak, kesmek; 2. Köküyle sökmek” (ATS, 180)

ETü. tuma:n (d-) “duman, sis” (EDPT, 507)

ETü. TUMAN I “duman; sis, karanlık” (DTS, 585)

ETü. tuman “duman, sis” (DLT, 651)

Alt. tuman “duman, sis” (ATS, 186)

ETü. öme:[228] “ziyaretçi, misafir” (EDPT, 156)

ETü. UMA II “yolcu, misafir ” (DTS, 611)

ETü. uma “eve gelen konuk” (DLT, 693)

Alt. uma “kalabalık, çoğunluk” (ATS, 194)

2. –mK- durumunda:

2.1.**ETü**. /m/ > **Alt.** /m/

ETü. yémril- “parçalanmak, sökülmek” (EDPT, 937)

ETü. JEMIRIL- “jemir- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 255)

Alt. cemiril- “”kırılmak, yıkılmak” (ATS, 59)

ETü. yumşa:k (? yımşa:k) “yumuşak” (EDPT, 938)

---

[228]Clauson, şimdiye kadar **uma** şeklinde transkripsiyon edilen bu kelimenin ön vokalli Kutadgu Bilig’deki yükleme halindeki şekilden ön vokalli olduğunu ifade etmiştir.

ETü. JÏMŠAQ “yumuşak, tatlı” (DTS, 267), JUMŠAQ I “1. Yumuşak, sert olmayan; 2. Yumuşak, ince” (DTS, 279)

ETü. yumşak “yumuşak” (DLT, 813)

Alt. cımjak “yumuşak, hoş, tatlı, okşayıcı” (ATS, 62)

ETü. emlet- “ilaçlatmak, ilaç ettirmek” (DLT, 181)

ETü. emlet- “emle:- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 161)

ETü. EMLÄT- “emlä- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 173)

Alt. emdet- “tedavi ettirmek” (ATS, 81)

ETü. kamçı: “kamçı” (EDPT, 626)

ETü. QAMČÏ “kamçı, kırbaç; kıbaçla vurma” (DTS, 415)

ETü. kamçı “kamçı” (DLT, 257)

Alt. kamçı “kamçı” (ATS, 95)

ETü. QAMLA- “şaman ayini yapmak” (DTS, 415)

Alt. kamda- “es. Dua etmek; şaman töreni yapmak” (ATS, 95)

ETü. semri:- “şişmanlamak veya şişman olmak” (EDPT, 830)

ETü. SEMRI- “semirmek, şişmanlamak” (DTS, 495)

ETü. semri- “semirmek, yağlanmak” (DLT, 504)

Alt. semir- “yağlanmak, semirmek” (ATS, 152)

3. –Km- durumunda:

3.1.**ETü.** /m/ > **Alt.** /m/

ETü. bürme: “kıvrılmış ya da yuvarlakça sarılmış bir şey” (EDPT, 366)

ETü. BÜRMÄ “büzgü, pili, kıvrım” (DTS, 133)

ETü. bürme “don, torba gibi şeylerin ağı” (DLT, 125)

Alt. bürme “kıvrım, (elbisede) pili” (ATS, 47)

ETü. yarma: “yarma, yarılmış şey” (EDPT, 969)

ETü. JARMA I “kabuksuz tahıl” (DTS, 242), JARMA II: **jarma juvga** katmerli pide (DTS, 242)

ETü. yarma” uzunlamasına yarılan herhangi bir şey” (DLT, 751)

Alt. carma “1. Yarma, kırılan arpa; 2. Bulgur; 3. Kepek” (ATS, 55)

ETü. yégirmi: “yirmi” (EDPT, 915)

ETü. JEGIRMI “yirmi” (DTS, 253)

ETü. yigirme “sayıda yirmi” (DLT, 789), yigirmi “sayıda yirmi” (DLT, 789)

Alt. cirme “yirmi” (ATS, 63)

ETü. çalma: “toprak yığını veya gübre; sarık; kement” (EDPT, 420)

ETü. ČALMA “tezek” (DTS, 137)

Alt. çalma “kement” (ATS, 69)

ETü. çalma “kerme, kemre, koyun ağıllarında veya deve ahırlarında toplanıp kurutularak kışın yakmak için kesilen kesek; kuru tezek” (DLT, 133)

ETü. kağurma:ç “(yiyecek adı)” (EDPT, 613)

ETü. QOĠURMAČ “kavrulmuş buğday” (DTS, 452), QAVURMAČ “yağda kavrulmuş buğdaydan yapılan bir yemek” (DTS, 438)

ETü. kawurmaç “kavrulmuş buğday” (DLT, 283), kogurmaç “kavrulmuş buğday” (DLT, 339)

Alt. kuurmaç “pişmiş tahıl” (ATS, 127)

ETü. tarma:- “çeşitli yönlerden dallanmak, bir pençenin şeklini almak, tırmalamak, kurcalamak” (EDPT, 550)

ETü. TARMA- “tırmalamak, kazımak” (DTS, 538)

ETü. tarma- “tırmalamak” (DLT, 579)

Alt. tırma- “1. Kaşımak, tırnaklamak; 2. Evlek açmak” (ATS, 176)

3.2.**ETü**. /m/ > **Alt.** /p/

ETü. etmek/ötmek “ekmek” (EDPT, 60), epmek “ekmek” (EDPT, 12)

ETü. EPMÄK “ekmek” (DTS, 175), ETMÄK”ekmek” (DTS, 188)

ETü. etmek (étmek) “yenecek ekmek” (DLT, 203), epmek “ekmek (Yagma, Toxsı, Oğuz ve Kıpçak dillerinde)” (DLT, 184)

Alt. ötpök “ekmek, tatlı, pide” (ATS, 145)

ETü. tutma:ç “bir çeşit nişastalı yemek; erişte,makarna, tel şehriye” (EDPT, 457)

ETü. TUTMAČ “tutmaç, erişte görünümlü unlu bir yemeğin adı” (DTS, 592)

ETü. tutmaç “herkesçe bilinen bir Türk yemeği” (DLT, 662)

Alt. tutpaş “erişte çorbası” (ATS, 187)

b. Kelime Sonunda

ETü. /m/ > **Alt.** /m/

ETü. alım “borç, vergi” (EDPT, 145)

ETü. ALÏM “borç; kâr, artış” (DTS, 35)

ETü. alım “alacak, borç” (DLT, 19)

Alt. alım “borç, görev” (ATS, 24)

ETü. yarım “yarım” (EDPT, 968)

ETü. JARÏM “yarım” (DTS, 241), JARUM “yarım” (DTS, 244)

ETü. yarım “yarım, bir şeyin yarısı, herhangi bir şeyin ikiye ayrılmış olan parçalarından her birisi” (DLT, 749)

Alt. carım “yarım” (ATS, 54)

ETü. 2 yé:m (? ḏ-) “tek kişilik yemek; yiyecek; hayvan yemi” (EDPT, 934)

ETü. JEM “yiyecek, azık” (DTS, 255), JIM (DTS, 261)

ETü. yém “azık, yemek, taam” (DLT, 771)

Alt. cem “1. Av, ganimet; 2. Yem, yemleme” (ATS, 59)

ETü. yum- “kapamak (gözleri kapamak, ağzı kapamak, yumruğunu sıkmak)” (EDPT, 934)

ETü. JUM- “kapamak, gözlerini kapamak” (DTS, 279), JÜM- “kapamak, gözlerini kapamak” (DTS, 286)

ETü. yum- “yummak” (DLT, 811), yüm- “-göz- yummak” (DLT, 825)

Alt. cum- “1. (Göz için) Kapamak, kısmak; 2. (Yumruk vs. için) Sıkmak” (ATS, 65)

ETü. em- “emmek” (EDPT, 155)

ETü. EM- “emmek” (DTS, 172)

ETü. em- “emmek” (DLT, 178)

Alt. Em- “(göğsü, emziği) emmek” (ATS, 82)

ETü. em “ilaç” (EDPT, 155)

ETü. EM I “tedavi aracı, ilaç” (DTS, 171)

ETü. em “ilaç” (DLT, 178)

Alt. em II “İlaç” (ATS, 82)

ETü. im “işaret, göz işareti, parola”(EDPT, 155)

ETü. IM I “işaret, parola” (DTS, 209)

ETü. im “parola; orduda başbuğun askerler arasına silah veya kuş adlarından birini belge olarak koyduğu kelimeler” (DLT, 231)

Alt. im “işaret, damga, belirti, iz” (ATS, 89)

ETü. köm- (g-) “gömmek” (EDPT, 721)

ETü. KÖM- “açıktaki bir şeyi gömmek, gömmek, cenazesini kaldırmak” (DTS, 314)

ETü. köm- “gömmek” (DLT, 359)

Alt. köm- “gömmek” (ATS, 121)

ETü. öktem “gururlu, övünen” (EDPT, 102)

ETü. ÖKTÄM (DTS, 382), ÖGTÄM “gururlu (övünen)” (DTS, 381)

Alt. öktöm “cesur; sinirli” (ATS, 143)

ETü. örüm “kıvrılmış veya örülmüş şey” (EDPT, 231)

Alt. örüm II “1. Örme; 2. Kamçının tutma kısmı” (ATS, 144)

ETü. tam- (d-) “damlamak” (EDPT, 503)

ETü. TAM- “damlamak” (DTS, 529)

ETü. tam- “damlamak” (DLT, 566)

Alt. tam- “damlamak” (ATS, 167)

2.10./n/ Ünsüzü

/n/ sesi, tonlu, genizsi ve diş- diş eti ünsüzüdür. Kelime başında *ne* ve ondan türemiş olan *neme* kelimesi dışında kelime başında /n/ ünsüzünü koruyan örneğe rastlanmamıştır. Kelime içinde ve sonunda bu ses, Altay Türkçesinde genellikle korunmuştur.

a. Kelime Başında

ETü. ne: "ne" (EDPT, 774)

ETü. NE I "1. Ne (nesne, olay, eylem için); 2. Ne tür, nasıl, ne gibi (nitelik, belirti için)" (DTS, 356)

ETü. ne "ne; nasıl; -soru anlamıyla- ne" (DLT, 418)

Alt. ne "1. Ne?; 2. Her, 1) hepsi; 2) neyle" (ATS, 137)

ETü. ne:me: "bir şey, herhangi bir şey" (EDPT, 777)

ETü. NEMÄ "herhangi bir şey, bir şey" (DTS, 358)

Alt. neme "1. Eşya; 2. Şey, bir şey, nesne, varlık; 3. *mit.* **cayılgan neme: tös**'ten daha sonra oluşmuş ruhlar, şaman inancında ölmüş insanların ruhları; **aru neme** temiz ruhlar; **kara neme** kötü ruhlar, günahkarların ruhları" (ATS, 137)

b. Kelime İçinde

1. -V*n*V- durumunda:

   1.1.**ETü.** /n/ > **Alt.** /n/

ETü. ini: "küçük erkek kardeş" (EDPT, 170)

ETü. INI "küçük erkek kardeş" (DTS, 210)

ETü. ini "yaşça küçük kardaş; kocanın küçük erkek kardaşı" (DLT, 233)

Alt. ine “küçük kardeş” (ATS, 90)

ETü. una-[229] “memnun olmak, tatmin olmak; kabul etmek” (EDPT, 171)

ETü. UNA- “razı olmak, kabul etmek” (DTS, 612)

ETü. una- “razı olmak, kabul etmek” (DLT, 694)

Alt. ine- “tasvip etmek, muvafakat etmek” (ATS, 90)

ETü. kanat (?kana:d) “kuşun kanadı; balığın yüzgeci; çadırın perdesi; koruma” (EDPT, 635)

ETü. QANAT “kanat” (DTS, 417)

ETü. kanat “kanat” (DLT, 260)

Alt. kanat I “1. Kanat; 2. Yüzgeç” (ATS, 96)

ETü. 2 konak/konuk (konok)[230] “1. Kalmaya gelen misafir; 2. Yerleşilen yer (genellikle kısa süreliğine), kalacak yer” (EDPT, 637)

ETü. QONUQ “1. Misafir; 2. Konukseverlik; ikram etme (misafirler için)” (DTS, 456)

ETü. konuk “konuk, misafir; ruh” (DLT, 344)

[229]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda **ına-/una-** şekillerinde olduğunu belirtmiştir.

[230]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde **konok/konık** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. konok I “1. Konuk, misafir; 2. Gün, yirmi dört saat; 3. Hayat; 4. Cenaze” (ATS, 117)

ETü. onunç “onuncu” (EDPT, 187)

ETü. ONUNČ “onuncu” (DTS, 367)

ETü. onunç “sayıda onuncu” (DLT, 439)

Alt. onınçı “onuncu” (ATS, 139)

ETü. sana:- (sa:na:-) “saymak” (EDPT, 835)

ETü. SANA- “saymak” (DTS, 483)

ETü. sana- “saymak” (DLT, 487)

Alt. sana- “1. Düşünmek, istemek, niyetlenmek; 2. Endişe atmek; 3. Özlemek” (ATS, 149)

ETü. sınuk (sı:nuk) “kırık; yenilmiş, kırılmış (ruhen)” (EDPT, 837)

ETü. SÏNUQ “kırık, kırılmış, yıkık” (DTS, 504), SÏŊUQ ““kırık, kırılmış, yıkık” (DTS, 504)

ETü. sınğuk “sınık, kırılmış (Oğuzlardan başkalarınca)” (DLT, 517), sınuk “sınık, kırılmış (Oğuzca)” (DLT, 517)

Alt. sınık “1. Kırık, bozuk; 2. Parça; 3. Kemik kırığı” (ATS, 154)

ETü. unıt- “birini veya bir şeyi unutmak” (EDPT, 179)

ETü. UNÏT- “unutmak” (DTS, 612), UNUT- “unutmak” (DTS, 612)

ETü. unıt- “unutmak” (DLT, 694), unut- “unutmak” (DLT, 694)

Alt. unut- “unutmak” (ATS, 194)

ETü. tüne:- (d-) “geceyi geçirmek” (EDPT, 516)

ETü. TÜNÄ- “gecelemek, geceyi geçirmek” (DTS, 597)

ETü. tüne- “gecelemek” (DLT, 670)

Alt. tüne- “(kuşlar için) tünemek, gecelemek, geceyi geçirmek” (ATS, 189)

ETü. tüner- (d-) “karanlık olmak, kararmak” (EDPT, 524)

ETü. TÜNÄR- “kararmak, karanlık olmak” (DTS, 597)

ETü. tüner- “karanlık olmak, kararmak, gece olmak” (DLT, 671)

Alt. tüner- “uzaktan görünmek, bir anda görünmek” (ATS, 189)

2. -*n*K- durumunda:

   1.1.**ETü**. /n/ > **Alt.** /n/

ETü. altınç “altıncı” (EDPT, 131)

ETü. ALTÏNČ “altıncı” (DTS, 40)

Alt. altınçı “altıncı” (ATS, 25)

ETü. ANČA “1. Böyle, öyle, bu yüzden; 2. Bu kadar, bunca, o kadar çok, öyle çok, çok” (DTS, 43)

ETü. ança: “onun kadar; öyle, böyle, böylece” (EDPT, 172)

ETü. ança “o kadar, öyle, öylece” (DLT, 24)

Alt. ança “o kadar, bunca” (ATS, 25)

ETü. andık- “yemin etmek” (EDPT, 180)

ETü. ANTÏQ- “ant içmek, yemin etmek” (DTS, 45), ANDÏQ- “yemin etmek” (DTS, 44)

ETü. andık- “ant içmek, yemin etmek” (DLT, 25)

Alt. antık- “yemin etmek, and içmek” (ATS, 26)

ETü. bürünçük “bir kadın örtüsü veya peçe” (EDPT, 367)

ETü. BÜRÜNČÜK “kadın baş örtüsü” (DTS, 133)

ETü. bürünçük “bürüncük; kadın başörtüsü” (DLT, 126)

Alt. bürünçek “yorgan, örtü” (ATS, 47)

ETü. énçgü “sükunet, huzur” (EDPT, 174)

ETü. ENČGÜ (DTS, 174), INČKÜ: **inčkü esäŋü** “sakin ve sağlıklı” (DTS, 210)

ETü. inç “rahat; içi sakin yüreği dölek” (DLT, 233)

Alt. ençü “huzur, sükunet” (ATS, 83)

ETü. kança “herhangi bir yere; nereye?” (EDPT, 634)

ETü. QANČA “nereye” (DTS, 418)

ETü. kança “nereye” (DLT, 260)

Alt. kança “kaç, ne kadar” (ATS, 96)

ETü. antağ “öyle, böyle, böylece, şöyle” (EDPT, 177)

ETü. andağ “böyle, öyle, o kadar” (DLT, 24)

Alt. andıy “böyle, şöyle, buna benzer” (ATS, 26), aŋdıy (ATS, 26), ondıy “ böyle” (ATS, 139)

Alt. orınçı “vali” (ATS, 140), oroçı “mirasçı, küçük oğul” (ATS, 140)

ETü. orunçı:[231] (EDPT, 236)

1.2.**ETü.** /n/ > **Alt.** /m/

ETü. kunduz “kunduz” (EDPT, 635)

ETü. QUNDUZ “*zool.* Kunduz” (DTS, 466)

ETü. kunduz “kunduz, su köpeği” (DLT, 378)

Alt. kumdus “kunduz” (ATS, 124)

3.-K*n*- durumunda:

3.1**.ETü.** /n/ > **Alt.** /n/

ETü. kaynat- “kaynatmak” (EDPT, 678)

ETü. QAJNAT- “kaynatmak, kaynama noktasına ulaştırmak; pişirmek” (DTS, 408), QAJÏNAT- “kaynatmak; pişirmek” (DTS, 408)

---

[231]Clauson, bu kelimenin Soyon (Tuva) ve Teleüt Türkçelerinde “varis, en genç erkek”, Hakas Türkçesinde ise “vekil, birinin yerine çalışan” anlamlarında yaşadığını belirtmiştir.

ETü. kaynat- “kaynatmak” (DLT, 286)

Alt. kaynat- “kaynatmak” (ATS, 102)

ETü. 1 boynak (?boynok) “boyın kelimesinin küçültme eki almış hali” (EDPT, 386)

ETü. BOJNAQ I “bel, dağ geçidi” (DTS, 110), BOJNAQ II “zool. kertenkele” (DTS, 110)

ETü. boymul “boynunda beyazlık olan hayvan, moymul” (DLT, 105), boynak “dağ boynu, belen” (DLT, 105), boynak “yılana ağı veren keler” (DLT, 105)

Alt. moynok II “(moyını ak) beyaz boyunlu (sıkça karşılaşılan bir köpek türü)” (ATS, 135)

ETü. oyna:- “oynamak” (EDPT, 275)

ETü. OJNA- “oynamak, eğlenmek” (DTS, 365)

ETü. oyna- “oynamak” (DLT, 447)

Alt. oyno- “1. Oynamak, eğlenmek; 2. Biriyle samimi ilişki içinde bulunmak” (ATS, 142)

ETü. oyna:k “oyuncak; hoppa kadın” (EDPT, 274)

ETü. OJNAQ “oynak, cilveli” (DTS, 365)

ETü. oynak işler “oynak kadın” (DLT, 447)

Alt. oynok “oyun” (ATS, 142)

c. Kelime Sonunda

1. **ETü.** /n/ > **Alt**. /n/

ETü.akın "akıntı, akış; mec. yağmalayıcı bir baskın" (EDPT, 87)

ETü.AQЇN "sel; akıntı" (DTS, 48)

ETü.akın " sel, akıntı" (DLT, 16)

Alt.agın "akıntı, akar, dere, akıntı yeri" (ATS, 21)

ETü. atlan- "yola çıkmak, sınıra karşı yürümek; geçip gitmek" (EDPT, 58)

ETü. atlan- "1. Ata binmek; 2. İlerlemek, çıkmak, gitmek, kalkmak; 3. Tırmanmak, çıkmak" (DTS, 67)

ETü. atlan- "ata binmek, atlanmak; bir şeyin üzerine çıkmak; atlaşmak, at haline gelmek" (DLT, 49)

Alt. atan- (ATS, 30), attan- "gitmek, yollanmak" (ATS, 30)

ETü. ayra:n "yayık ayranı" (EDPT, 276)

ETü. AJRAN "ekşi, yağsız inek sütünden içecek" (DTS, 30)

ETü. ayran "ayran" (DLT, 55)

Alt. ayran "ayran" (ATS, 32)

ETü. bertin- (?p-) "yaralanmak" (EDPT, 359)

ETü. BERTIN- "yaralanmak; kemiğin yerinden çıkması" (DTS, 96)

ETü. bertin- "berelenmek; el yorgunluk peyda etmek" (DLT, 85)

Alt. bertin- "çıkmak, (ayak için) kemiğin yerinden çıkması" (ATS, 39)

ETü. bıkın “bir insanın veya hayvanın kalçası, böğrü” (EDPT, 316)

ETü. BÏQÏN “böğür, yan” (DTS, 105)

ETü. bıkın “böğür, boş böğür” (DLT, 89)

Alt. bıkın “uyluk, kalça” (ATS, 40)

ETü. 2 yalın- “yalvarmak” (EDPT, 931)

ETü. JALÏN- II “istemek, yalvarmak” (DTS, 229)

Alt. calın- “1. İtaat etmek, boyun eğmek; 2. Yalvarmak” (ATS, 50)

ETü. 1 yarın[232] “kürek kemiği” (EDPT, 970)

ETü. JARÏN I “kürek kemiği, omuz” (DTS, 241)

ETü. yarın “kürek kemiği, çiğin kemiği” (DLT, 750)

Alt. carın “*anat.* Omuz, omuz kemiği” (ATS, 54)

ETü. 1 yin “hayvan pisliği” (EDPT, 941) Clauson, bu kelimenin bazı Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde yin, Tuva Türkçesinde ise **çin** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. JIN II “hayvan gübresi” (DTS, 261), IN II “gübre” (DTS, 209)

---

[232]Clauson, bu kelimenin Altay, Kumandı, Lebed ve Teleüt Türkçelerinde **yarın**, Hakas ve Tuva Türkçesinde **carın**, Baraba Türkçesinde ise **yawrun** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. yin “koyun pisliği, davar tersi; hayvan pisliği” (DLT, 791), in “koyun pisliği” (DLT, 232)

Alt. cin “1. Mide ve bağırsağın içeriği; 2. Gübre; necaset, ters; sümük” (ATS, 63)

ETü. yon- (yo:n-) “kesmek; yaralamak” (EDPT, 942)

ETü. JON- “yontmak” (DTS, 272)

ETü. yonu- “yonmak” (DLT, 801)

*Alt. con- “yon*tmak” (ATS, 64)

ETü. érin “dudak; alt dudak; dudaklar” (EDPT, 232)

ETü. ERIN “dudaklar” (DTS, 178)

ETü. érin “dudak” (DLT, 189), ir(i)n “dudaklar, ağız” (DLT, 234)

Alt. erin “dudak” (ATS, 84)

ETü. egin “omuz” (EDPT, 109)

ETü. EGIN I “omuz”(DTS, 166), EGNIN “omuz” (DTS, 166), EŊIN “omuz” (DTS, 175)

ETü. egin “eğin, sırt” (DLT, 171)

Alt. iyin “omuz” (ATS, 91)

ETü. ka:n- “memnun olmak, doymak” (EDPT, 632)

ETü. QAN- “memnun kalmak, kanıklanmak; doymak, karnı doymak, kana kana içmek” (DTS, 417)

ETü. kan- “su ve başka şeylere kanmak” (DLT, 260)

Alt. kan- “kanmak, susuzluğunu gidermek, memnun olmak” (ATS, 96)

ETü. karın “mide, karın” (EDPT, 661)

ETü. QARÏN “1. Karın, mide; 2. mec. Vücut” (DTS, 427)

ETü. karın “karın” (DLT, 270)

Alt. karın I “1. Karın; 2. mec. Tulum” (ATS, 99)

ETü. 1 kı:n “kılıf, kın” (EDPT, 630)

ETü. QÏN I “kın” (DTS, 444

ETü. kın “kın, bıçak ve kılıç kını; kılıf” (DLT, 316)

Alt. kın “kın, muhafaza” (ATS, 108)

ETü. kulun “tay, doğumundan bir yaşına kadar olan” (EDPT, 622)

ETü. QULUN I “tay” (DTS, 465)

ETü. kulun “tay” (DLT, 376)

Alt. kulun “tay, memedeki tay” (ATS, 124)

ETü. oyun “oyun, eğlence, cümbüş” (EDPT, 274)

ETü. OJUN “1. Oyun, yarışma; 2. Oyun, dans; 3. Müzikli oyun; 4. Eğlence” (DTS, 366)

ETü. oyun “oyun; yarış” (DLT, 447)

Alt. oyın I “oyun” (ATS, 141)

ETü. sın- “kırmak, kırılmak” (EDPT, 833)

ETü. SÏN- “1. Kırılmak, ikiye ayrılmak, parçalanmak; 2. Kırılmak, yenilmek” (DTS, 503)

ETü. sın- “kırılmak, bozulmak, incimek” (DLT, 515)

Alt. sın- “kırılmak, bozulmak, parçalanmak” (ATS, 154)

ETü. ün/ü:n “insan sesi, ses; şöhret” (EDPT, 167)

ETü. ÜN “ses” (DTS, 625)

ETü. ün “ses; ün, san” (DLT, 712)

Alt. ün “ses, ton” (ATS, 197)

ETü. 1 tu:n “ilk çocuk” (EDPT, 513)

ETü. TUN I: **tun beg** ilk eş; **tun oġul** ilk çocuk (~ erkek çocuk); **tun qïz** ilk kız çocuk” (DTS, 586)

ETü. tun “kadının ilk çocuğu; kadının ilk kocası” (DLT, 652)

Alt. tun II “ilk çocuk” (ATS, 186)

ETü. ton-[233] "kapanmak, bağlanmak" (EDPT, 514)

ETü. TUN- I "tu- fiilinin dönüşlü şekli" (DTS, 586)

ETü. tun- "kapanmak, tıkanmak; bulutlanmak" (DLT, 652)

Alt. tun- "1. Sağırlaşmak; 2. (Boğaz, gırtlak için) Tıkanmak" (ATS, 186)

2. **ETü**. /n/ >**Alt.** /ŋ/

ETü. kalın[234] "(katı bir cisim için) ağır, kalın; (bir topluluk için) yoğun" (EDPT, 622)

ETü. QALÏN "1. Kalabalık; 2. Sürü; pek çok, grup, meclis, kalabalık; 3. Kalın, büyük" (DTS, 411)

ETü. kalın "kalabalık; çok; sürü; kalın, kesif, yıgarlı olan her nesne" (DLT, 255)

Alt. kalıŋ "1. Gür, sık, yoğun (orman); 2. Kalın (kumaş, kağıt, tahta); 3. Derin" (ATS, 95)

2.11./ŋ/ Ünsüzü

/ŋ/ sesi, tonlu, genizsi ve arka damak ünsüzüdür. kelime başında bulunmayan bu ses, Altay Türkçesinde kelime içinde ve sonunda genellikle korunmuştur.

a. Kelime İçinde

1. -V*ŋ*V- durumunda:

1.1.**ETü.** /ŋ/ > **Alt.** /ŋ/

ETü. yaŋï:[235] "yeni" (EDPT, 943)

[233]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan pek çok lehçede **tun-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[234]Clauson, bu kelimenin bazı Kuzeydoğu grubu lehçelerinde **kalıŋ** şeklinde yaşadığını söylemiştir.

ETü. JAŊÏ I “1. Yeni; 2. Yeniay; 3. Yeni, sadece ????” (DTS, 234)

ETü. yanğı “yeni” (DLT, 742), yenği “yeni” (DLT, 773)

Alt. caŋı “yeni” (ATS, 52)

ETü. yaŋıl- “yanılmak, hata yapmak, suç işlemek” (EDPT, 951)

ETü. JAŊÏL- “1. Yanılmak, şaşırmak; 2. Suç işlemek, günah işlemek” (DTS, 234)

ETü. yanğıl- “yanılmak” (DLT, 742)

Alt. caŋıl- “yanılmak, hata yapmak” (ATS, 52)

ETü. yéŋil “hafif; kolay” (EDPT, 950)

ETü. JEŊIL “hafif” (DTS, 256)

Alt. ceŋil “1. Hafif, rahat; 2. Avantaj, avantajlı; 3. Ucuz” (ATS, 59)

ETü. 1 koŋur (koŋor) “koyu kestane rengi (aslen atın donu için)” (EDPT, 639)

ETü. QOŊUR II “kırmızımsı, kestane rengi; kahverengi; açık kestane rengi” (DTS, 456)

ETü. konğur “kestane rengi” (DLT, 344)

Alt. koŋgır “(at donu) konur” (ATS, 116), koŋır “(at donu) konur” (ATS, 116)

ETü. koŋu:z[236] "böcek” (EDPT, 641)

---

[235]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde **yaŋı/ya:/ça:/na:** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[236]Clauson, bu kelimenin Hakas Türkçesinde **xo:s** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. QOŊUZ "böcek" (DTS, 456)

ETü. konğuz "osurgan böceği" (DLT, 344)

Alt. koŋıs "1. Böcek; 2. Haşere (genel ad)" (ATS, 117)

ETü. sıŋa:r "taraf" (EDPT, 840)

ETü. SÏŊAR I "yön, taraf" (DTS, 504)

ETü. sınğar "bir şeyin tarafı, yanı" (DLT, 516)

Alt. sıŋar "1. Tek sayılı; 2. Tek, bir, yalnız; 3. Beş parmak; ikisinden biri" (ATS, 154)

ETü. taŋırka:- "şaşırmak" (EDPT, 525)

ETü. TAŊÏRQA- "şaşırmak" (DTS, 532)

Alt. taŋarka- "şaşırmak" (ATS, 168)

ETü. üzeŋü: (üzeŋgü: ?) "üzengi" (EDPT, 289)

ETü. ÜZÄŊÜ "üzengi" (DTS, 630)

Alt. üzeŋi "üzengi" (ATS, 199)

ETü. teŋiz (d-) "büyük su kitlesi, göl, nehir; deniz" (EDPT, 527)

ETü. TEŊIZ I "deniz" (DTS, 552)

ETü. tenğiz "deniz" (DLT, 599)

Alt. teŋis "deniz, okyanus" (ATS, 174)

1.2.**ETü.** /ŋ/ > **Alt**. Ø

ETü. eŋek "ağzın altı, çene kemiği, çene" (EDPT, 183)

ETü. EŊÄK I "avurt" (DTS, 174)

ETü. enğek "ağzın iki yanında, azıların bittiği yer; avurt" (DLT, 182)

Alt. eek "1. Çene; 2. Alt dudak" (ATS, 80)

ETü. *büŋüz[237] "boynuz" (EDPT, 352), müŋüz (EDPT, 771)

ETü. MÜGÜZ "boynuz" (DTS, 352), MÜJÜZ "1. Boynuz; 2. Boynuzlu hayvan" (DTS, 352), MÜŊÜZ "boynuz" (DTS, 354), MIŊIZ I "boynuz" (DTS, 345)

ETü. münğüz "boynuz" (DLT, 417)

Alt. müüs "boynuz" (ATS, 136)

ETü. siŋek "uğultucu bir böcek" (EDPT, 838)

ETü. SIŊÄK "1. Sinek; 2. Sivrisinek" (DTS, 500)

ETü. sinğek "sinek; (şehirlilerce) sivri sinek; (göçebelerce) kara sinek" (DLT, 523)

Alt. seek "*zool.* at sineği" (ATS, 151), sek I "*zool.* sivrisinek" (ATS, 151)

ETü. süŋük (?süŋök)[238] "kemik" (EDPT, 828)

[237]Clauson, bu kelimenin çeşitli şekillerinin orjinal **-ŋ-** 'ye açıkça bir fikir verdiğini belirtmiştir. Buna ek olarak kelimenin Hakas Türkçesinde **mü:s** , Tuva Türkçesinde ise **mıyıs** olarak yaşadığını belirtmiştir.

ETü. SÖŊÜK “kemik” (DTS, 511)

ETü. sünğük (g) “kemik” (DLT, 549)

Alt. söök “1. Soy, kuşak; 2. Kemik; 3. Mezarlık” (ATS, 157)

2. -*ŋ*K- durumunda:
   2.1.**ETü.** /ŋ/ > **Alt**. /ŋ/

Alt. maŋta- “koşmak (at vs. için)” (ATS, 132)

ETü. maŋla:- (b-) “adımlamak,yürüyerek geçmek” (EDPT, 769), *baŋla:- (EDPT, 351)

MAŊLA- “yürümek, gitmek; gezmek” (DTS, 337)

ETü. beŋgü: (?beŋgö) “ebedi, sonsuzluk” (EDPT, 350)

ETü. BEŊGÜ “1. Ebedi; 2. Anıt” (DTS, 94), BEŊKÜ “anıt” (DTS, 94), BEŊÜ “anıt” (DTS, 94), MEŊGÜ I “1. Ebedilik, sonsuzluk; 2. Ebedi, sonsuz, devamlı” (DTS, 341), MEŊI II “ebedi” (DTS, 342), MEŊKÜ: **meŋkü qaja** “ebedi taş” (DTS, 343), MEŊÜ I “1. Ebedilik, sonsuzluk; 2. Ebedi, sonsuz, devamlı” (DTS, 343)

ETü. menğgü “ebedi, daimi, sonsuz; ebedilik, sonsuzluk” (DLT, 411)

Alt. möŋkü “1. Ebedi; 2. Dağ buzulu, yıl boyu kalkmayan kar; mec. mezar” (ATS, 136)

ETü. öŋlüg “renkli” (EDPT, 185)

ETü. ÖŊLÜG “renkli” (DTS, 387)

ETü. önğlüğ (DLT, 459)

---

[238]Clauson, bu kelimenin bütün Kuzeydoğu grubu lehçelerinde **sö:k** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. öŋdü "renkli" (ATS, 143)

ETü. teŋri: "gökyüzü; tanrı" (EDPT, 523)

ETü. TÄŊRI I "1. Gökyüzü; 2. Tanrı; 3. İlahi; 4. Hükümdar, efendi" (DTS, 544)

ETü. tenğri "tanrı" (DLT, 600), tenğri "gök, sema (müslüman olmayanlarca)" (DLT, 600)

Alt. teŋeri "1. Gök, gökyüzü; 2. Tanrı" (ATS, 174)

2.2.**ETü**. /ŋ/ > **Alt.** Ø

ETü. müŋre:- (b-) "böğürmek, melemek" (EDPT, 770)

ETü. MÜŊRÄ- "böğürmek, anırmak" (DTS, 353)

ETü. münğre- "böğürmek" (DLT, 417)

Alt. möörö- "böğürmek" (ATS, 136)

2.3.**ETü.** /ŋ/ > **Alt**. /n/

ETü. tüŋlük "çadırın bacası; pencere" (EDPT, 520) Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde **tündük/tünnük** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. TÜŊLÜK "delik, boşluk (ışık, duman için)" (DTS, 597)

ETü. tünğlük "pencere, ocak, baca gibi evdeki delikler" (DLT, 671), tünlük "pencere" (DLT, 672)

Alt. tündük II "çadırdaki duman deliği" (ATS, 189)

3. -K*ŋ*- durumunda:

3.1.**ETü.** /ŋ/ > **Alt.** /ŋ/

ETü. yalŋu:s "yalnız, tek; kimsesiz" (EDPT, 930), yalğuz (EDPT, 926)

ETü. JALĠUZ "tek, biricik" (DTS, 228), JALAŊUZ "tek, biricik" (DTS, 227), JALÏŊUS "tek, biricik" (DTS, 229), JALÏŊUZ "1. Tek, biricik; 2. Tek, yalnız" (DTS, 229), JALŊUS "tek, biricik, yalnız" (DTS, 229), JALŊUZ "tek, biricik" (DTS, 229), JAŊUS "tek, biricik" (DTS, 235), ŽALĠUS "tek, biricik" (DTS, 640)

ETü. yalnğus "yalnız, kimsesiz" (DLT, 736)

Alt. caŋıs "tek, yalnız" (ATS, 53)

3.2.**ETü.** /ŋ/ > **Alt**. /k/

ETü. koçğar (EDPT, 591), koçŋa:r "koç" (EDPT, 592)

ETü. QOČŊAR I "damızlık koç" (DTS, 451), QOČQAR "koç" (DTS, 451), QOČUŊAR "koç" (DTS, 451)

ETü. koçnğar "koç" (DLT, 337)

Alt. koçkor "yabani koç" (ATS, 114)

3.3.**ETü.** /ŋ/ > **Alt.** /m/

ETü. tırŋak (?d-)[239] "bir insanın veya hayvanın tırnağı; pençe" (EDPT, 551), tıŋrak (EDPT, 524)

ETü. TÏRAŊAQ "tırnaklar" (DTS, 569), TÏŊRAQ "tırnak" (DTS, 568), TÏRÏŊAQ (DTS, 569), TÏRŊAQ "tırnaklar, pençeler" (DTS, 569)

---

[239]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan birkaç lehçede **tırğak**, Tuva Türkçesinde ise **dırğak** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. tırnğak “tırnak” (DLT, 618)

Alt. tırmak “tırnak” (ATS, 177)

ETü. tıŋraklığ (EDPT, 525), tırŋaklığ (d-) “tırnakları veya pençeleri olan” (EDPT, 552)

Alt. tırmaktu “tırnaklı” (ATS, 177)

b. Kelime Sonunda

1. **ETü.** /ŋ/ > **Alt.** /ŋ/

ETü. AJDÏŊ “ay ışığı, mehtap” (DTS, 28)

ETü. aydiŋ “Tam olarak “ ay ışığı” anlamına gelen kelime bazen “parlaklık, aydınlık” anlamına gelmektedir.” (EDPT, 268)

ETü. aydınğ “aydın, ay aydınlığı” (DLT, 54)

Alt. aydıŋ “ay ışığı, aylı” (ATS, 31)

ETü. buluŋ[240] “köşe, zaviye; ana yön, dünyanın dörtte biri” (EDPT, 343)

ETü. BULUŊ 1 “1. Köşe, bucak; 2. Uç, kenar” (DTS, 124)

ETü. bulunğ “köşe, bucak, zaviye” (DLT, 116)

Alt. buluŋ “1. Köşe, sınır; 2. Nehir koyu” (ATS, 45)

ETü. yalıŋ “çıplak” (EDPT, 50)

[240] Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubundaki birkaç lehçede /p-/’li olduğunu belirtmiştir.

ETü. JALAŊ “çıplak” (DTS, 227), JALÏŊ “çıplak” (DTS, 229)

ETü. yalınğ “çıplak; kından çıkmış veya kınından çıkarılmış” (DLT, 735)

Alt. calaŋ “1. Tarla, ova, alan, açıklık yer, açık çıplak yer, meydan; 2. Şamanın tefinin sopa askısı” (ATS, 50)

ETü. yéŋ “yen (elbisenin)” (EDPT, 940)

ETü. JEŊ “yen” (DTS, 256), JIŊ II (DTS, 262)

ETü. yénğ “yen, elbise yeni” (DLT, 773)

Alt. ceŋ “yen” (ATS, 59)

ETü. yeŋ- “birini yenmek” (EDPT, 942)

ETü. JEŊ- “yenmek” (DTS, 256)

ETü. yenğ- “yenmek, alt etmek (Oğuz ve Kıpçak dillerince)” (DLT, 773)

Alt. ceŋ- “yenmek” (ATS, 59)

ETü. iriŋ “irin” (EDPT, 233), yiriŋ (EDPT, 970)

ETü. IRIŊ “irin” (DTS, 212), JIRIŊ “irin” (DTS, 263)

ETü. irinğ “irin” (DLT, 234)

Alt. iriŋ “çürük, irin” (ATS, 90)

ETü. kaşaŋ “tembel, ağır, aylak (erkekler ve atlar için)”(EDPT, 673)

ETü. QAŠAŊ “köleye karşı kullanılan küfür” (DTS, 431)

ETü. kaşanğ “köleye söğmekte kullanılan bir kelime, “alçak” anlamındadır” (DLT, 277)

Alt. kajaŋ “(at için) tembel, ağır, yavaş” (ATS, 93)

ETü. kaḏıŋ “huş ağacı, *Betula*; huş ağacından yapılmış tekne” (EDPT, 602), kayıŋ (EDPT, 678)

ETü. QAḎÏŊ “huş ağacı” (DTS, 404), QAJÏŊ “huş ağacı” (DTS, 407)

ETü. kadhınğ “kayın ağacı” (DLT, 248), kayınğ “kayın ağacı (Oğuzlar ve uyanlarca)” (DLT, 285)

Alt. kayıŋ “kayın ağacı” (ATS, 102)

keŋ “geniş, engin, uçsuz bucaksız” (ATS, 105); ETü. kinğ “geniş” (DLT, 330); ETü. ké:ŋ (g-) “geniş, enli” (EDPT, 724); ETü. KEŊ I “1. Geniş, enli; 2. Bol; 3. *mec.* cömert” (DTS, 298)

ETü. maŋ (b-) “yürüyüş” (EDPT, 766), *2 baŋ (EDPT, 346)

ETü. MAŊ I “1. Adım; 2. Yürüme, gezi” (DTS, 336)

ETü. manğığ “adım” (DLT, 407)

Alt. maŋ I “dört nal, koşu” (ATS, 132)

ETü. 2 meŋ (EDPT, 766), beŋ “yüzdeki ben”(EDPT, 346)

ETü. MEŊI “ben” (DTS, 341)

ETü. menğ “yüzdeki ben” (DLT, 411)

Alt. meŋ”1. Ben, doğum lekesi; siğil” (ATS, 133)

ETü. buŋ “üzüntü, keder, bunalım” (EDPT, 347), muŋ (EDPT, 766)

ETü. BUŊ I”keder, acı, ızdırap, sıkıntı, kaygı” (DTS, 124), MÏŊ I “ızdırap, kaygı” (DTS, 346), MUŊ “ihtiyaç, gereksinim, kaygı; külfet, bela; ıztırap, acı” (DTS, 350)

ETü. munğ “sıkıntı, ıztırap; bun, mihnet” (DLT, 414)

Alt. muŋ I “üzüntü, keder” (ATS, 136)

ETü. mıŋ/miŋ (EDPT, 766), bıŋ “bin” (EDPT, 346)

ETü. BIŊ “bin” (DTS, 101), BÏŊ “1. Bin; 2. Bin kişilik takım” (DTS, 105), MINŊ “bin” (DTS, 344), MIŊ I “bin” (DTS, 344), MIŊG I “bin” (DTS, 345)

ETü. minğ “sayıda bin” (DLT, 412)

Alt. muŋ II “bin” (ATS, 136)

ETü. 1 oŋ “sağ; doğru” (EDPT, 166)

ETü. OŊ II “1. Sağ, sağlak; 2. Sağ, doğru” (DTS, 367)

ETü. onğ “sağ, solun karşıtı” (DLT, 438)

Alt. oŋ I “1. Sağ, sağ taraf, sağ yön; 2. Ön; 3. Aynı yöndeki” (ATS, 139)

ETü. 1 oŋ- “sararmak, rengi atmak, solmak” (EDPT, 169)

ETü. OŊ- II “sararmak, rengi atmak” (DTS, 367), ÖŊ- I “rengini kaybetmek, sararmak, rengi atmak” (DTS, 386)

ETü. onğ- “solmak” (DLT, 438)

Alt. oŋ- “solmak, rengini kaybetmek” (ATS, 139)

ETü. öleŋ “ot, taze ot; çimenlik” (EDPT, 147)

ETü. ÖLÄŊ “çimenlik (ot)” (DTS, 383)

Alt. ölöŋ “ot, kuru ot” (ATS, 143)

ETü. soŋ “bir şeyin ucu ya da arkası; son; sonra,sonraki; sonra, daha sonra” (EDPT, 832)

ETü. SOŊ I “yavrular” (DTS, 508), SOŊ II “1. Sonra; 2. Bir sonraki, son, geç” (DTS, 508)

ETü. sonğ “bir adamın çoluğu çocuğu; her şeyin ve her işin sonu; sonra” (DLT, 529)

Alt. soŋ “1. Son; 2. Sonra; 3. Dümen” (ATS, 156)

ETü. 1 taŋ (d-)[241] “şafak” (EDPT, 510)

ETü. TAŊ I “şafak vakti, şafak” (DTS, 532), ČAŊ I “sabah” (DTS, 139)

ETü. tanğ “tan; sabah vakti” (DLT, 570)

Alt. taŋ II “tan, seher vakti” (ATS, 167)

---

[241]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **daŋ** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. taŋ- (?d-) “sıkıca sarmak, bağlamak (ip, bandaj vs.)” (EDPT, 514)

ETü. TAŊ- “bağlamak, sarmak” (DTS, 532)

ETü. tanğ- “bir şey ile sarmak” (DLT, 570)

Alt. taŋ- “bağlamak, sargı sarmak” (ATS, 167), taŋı- (ATS, 168)

ETü. teriŋ (d-) “derin” (EDPT, 551)

ETü. TERIŊ “derin” (DTS, 554), TERÄŊ “derin” (DTS, 553)

ETü. terinğ “-yalnız su için- engin, geniş, derin; (Oğuzlarca) her derin ve çok şey” (DLT, 605)

Alt. tereŋ “1. Derinlik; 2. Derin, uzak” (ATS, 175)

ETü. 1 toŋ (d-)[242] “donmuş; çok soğuk” (EDPT, 513)

ETü. TOŊ I “1. Donmuş, dondurulmuş; 2. Soğuk, ayaz” (DTS, 575)

ETü. tonğ “-soğuktan- donmuş; don” (DLT, 639)

Alt. toŋ I “1. Donmuş; 2. Olmamış, ham; 3. Sağlam” (ATS, 181)

ETü. toŋ- (d-)[243] “donmak” (EDPT, 515)

ETü. TOŊ- “donmak” (DTS, 575)

---

[242]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **doŋ** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[243]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **doŋ-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. tonğ- “soğuktan donmak” (DLT, 639)

Alt. toŋ- “donmak” (ATS, 181)

2. **ETü**. /ŋ/ > **Alt.** /m/

ETü. 1 kalıŋ[244] “gelin için verilen eder (yani müstakbel gelinin ailesine damat tarafından ödenen bir miktar para)”(EDPT, 622)

ETü. QALÏŊ I “başlık, gelin için ödenen fidye” (DTS, 412)

ETü. kalınğ “öncül mihir olarak kadına verilen çeyiz” (DLT, 255)

Alt. kalım “başlık (gelin için yapılan ödeme)” (ATS, 95)

3. **ETü.** /ŋ/ > **Alt**. /n/

ETü. otuŋ (o:dduŋ)[245] (EDPT, 60)

ETü. OTUŊ “odun, yakacak” (DTS, 374)

ETü. otunğ “odun” (DLT, 446)

Alt. odın “odun, kütük” (ATS, 138)

ETü. otuŋla:- (o:dduŋla:-)” yakacak odun toplamak” (EDPT, 63)

Alt. odında- “kütük, odun toplamak” (ATS, 138)

---

[244]Clauson, bu kelimenin Güneydoğu grubu hariç diğer lehçelerde yaşadığını, bugünkü şekillerin **kalıŋ, kalım** ve **kalın** arasında değiştiğini belirtmiştir. Bunlardan **kalım** şeklinin Rusça *kalym* kelimesinden türediğini söylemiştir.

[245]Clauson, bu kelimenin **o:t** kökünden türemiş bir isim olduğunu, Kuzeydoğu grubundan Hakas Türkçesinde **odıŋ** şeklinde olduğunu belirtmiştir.

2.12./ń/ Ünsüzü

/ń/ sesi, genizsi ve palatal bir ünsüzdür. Eski Türkçede kelime başında bulunmaz. Bu ses, Köktürkçe ile Uygurca arasındaki önemli ünsüz ayrılıklarından birini temsil etmektedir. Runik alfabede özel bir işaretle gösterilen bu /ń/ sesi, Uygur Türkçesi ile yazılmış metinlerde /n/ ve /y/ olmak üzere gelişmiş ve ağızlar bu seslere göre adlandırılmıştır.[246]

a. Kelime İçinde

1. -V*ń*V- durumunda:

   1.1.**ETü**. /ń/ > **Alt.** /y/

ETü. kayu (EDPT, 675), kanı: (EDPT, 632), ka:ńu: "hangi, ne" (EDPT, 632), 3 kay (EDPT, 674)

ETü. QANÏ I "nerede, hani" (DTS, 418), QANU "nasıl?; hangi?" (DTS, 419), QANJU "nasıl; hangi; herhangi bir; her" (DTS, 419), QAJU "nasıl?, hangi?, kim?, ne?" (DTS, 409), XANJU (DTS, 636), XAJU "nasıl" (DTS, 635)

ETü. kayu "hangi, hani, nice (Ö. Türklerce)" (DLT, 280), kanı "nere?" (DLT, 261), xayu "hangi, hani (Oğuz ve Kıpçaklarca)" (DLT, 213), kanu "hangi, hangi şey (Arguca)" (DLT, 262)

Alt. kay I "hangi" (ATS, 101)

ETü. *kańak "sütün üzerindeki tabaka, süt kaymağı" (EDPT, 636), kayak (EDPT, 676), kaymak (EDPT, 677)

ETü. QANAQ "kaymak" (DTS, 417), QAJAQ I "kaymak" (DTS, 406), QÏJAQ "yağ; kaymak" (DTS, 441)

---

[246]N- ağzı (uygu= mani dini, bazı burkancılar; kökt.), Y- ağzı (uygu.= burkancılar). (Şinasi Tekin, Eski Türkçe, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1976, s. 72)

ETü. kayak “kaymak –yenecek-“ (DLT, 284), kıyak “et suyu yağı, tere yağı, kaymak” (DLT, 324), kanak “kaymak (Argu ve Bulgar dillerince)” (DLT, 260)

Alt. kaymak “kaymak” (ATS, 102)

ETü. *tunya:ğ[247] “toynak” (EDPT, 519), tuya:ğ (EDPT, 568)

ETü. TUJAĠ “toynak” (DTS, 585)

ETü. tuyağ “at tırnağı, hayvan tırnağı, tuynak” (DLT, 664)

Alt. tuygak “hayvan tırnağı, toynak” (ATS, 187)

ETü. méyi (EDPT, 772), *béńi:[248] “beyin” (EDPT, 348)

ETü. MEJI “beyin” (DTS, 340), MEŊÄ I “beyin” (DTS, 341), MEŊI I “beyin” (DTS, 342)

ETü. minği “beyin” (DLT, 413)

Alt. mee “beyin” (ATS, 133)

2. -*ń*K- durumunda:
   2.1.**ETü.** /ń/ > **Alt.** /y/

ETü. ko:ńçı: “çoban” (EDPT, 634)

ETü. QOJČÏ “çoban” (DTS, 453), QOĴČÏ “çoban” (DTS, 453)

---

[247]Clauson, bu kelimenin Kaç, Koybal, Lebed ve Sagay Türkçelerinde **tuyğak**; Tuva Türkçesinde ise **duyuğ** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[248]Clauson, bu kelimenin Altay, Kumandı, Şor ve Teleüt Türkçelerinde **me:**, Hakas Türkçesinde ise **mi** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. koyçı “çoban” (ATS, 119)

3. -K*ń*- durumunda:
   3.1.**ETü**. /ń/ > **Alt.** /y/

ETü. turńa: (?d-)[249] “turna (kuş)” (EDPT, 551)

ETü. TURNA “*zool.* Boz turna” (DTS, 588), TURUĴAJA: **turuĵaja quš** “turna” (DTS, 588)

ETü. turna “durna, turna kuşu” (DLT, 657)

Alt. turna “*zool.* Turna” (ATS, 186)

b. Kelime Sonunda

1. **ETü**. /ń/ > **Alt**. /y/

ETü. 1 ko:ń “koyun, dişi koyun” (EDPT, 631), koyn (EDPT, 678)

ETü. QON I “koyun” (DTS, 455), QOЇN (DTS, 453), QOJ I “koyun” (DTS, 453), QOJЇN I “koyun” (DTS, 453), QOJN (DTS, 453), QOJUN I “koyun” (DTS, 453), QOĴ “koyun” (DTS, 453)

ETü. koy “koyun” (DLT, 351), kon “koyun (Arguca)” (DLT, 342)

Alt. koy “*zool.* Koyun (genel ad)” (ATS, 118)

ETü. 2 koyun (EDPT, 678), 2 *ko:ń“koyun” (EDPT, 631)

---

[249]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **durya:** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. QOJ II “koyun” (DTS, 453), QOJÏN II “göğüs, koyun; kucak” (DTS, 453), QOJUN II “koyun” (DTS, 453), QON II “koyun, göğüs” (DTS, 455)

ETü. koy “elbisenin koynu; kucak” (DLT, 352), koyun “koyun, kucak” (DLT, 353)

Alt. koyın “1. Koyun, sine; 2. *bot.* Yaprakla dal arasındaki bölüm” (ATS, 119)

ETü. küń- (g-) “yanmak, yakmak” (EDPT, 726)

ETü. KÜJ- (DTS, 325), KÖJ- “yanmak” (DTS, 312)

ETü. köy- “yanmak; yakmak” (DLT, 368)

Alt. küy- II “yakmak, yanmak” (ATS, 130)

ETü. kıyn (EDPT, 678), 2 kı:n (kı:ń) “ceza, eziyet” (EDPT, 631)

ETü. QÏIN (DTS, 440), QÏÏN (DTS, 440), QÏJÏN “ceza; ızdırap, işkence” (DTS, 441), QÏN II “ceza; ızdırap, işkence” (DTS, 444)

Alt. kıyın I “ızdırap, acı, azap, işkence; baskı” (ATS, 110)

2.13./p/ Ünsüzü

/p/ sesi, tonsuz, süreksiz ve çift-dudak ünsüzüdür. Eski Türkçede kelime başıda /p/ sesini ihtiva eden örneklere rastlanmamıştır. Clauson, Runik ve Mani harfli metinlerde /b/ ve /p/ sesi için ayrı harfler kullanılmış olduğunu, Brahmi yazılı metinlerde kelime başında hem /p/’li hem de /b/’li kelimeler bulunduğunu belirtmiştir. Bu metinlerin yanı sıra *Codex Cumanicus* ve Ermeni harfli metinlerde kelime başında /p/ sesinin

bulunmadığını ifade ettikten sonra Türk dillerinin çoğunda da yansıma kelimelerin dışında kelime başında /p/ sesini bulunduran Türkçe kelime olmadığını söylemiştir.[250]

a. Kelime İçinde

1. –VpV- durumunda:

1.1.**ETü**. /p/ > **Alt.** /b/

ETü. yapa:ku: (d̲-) (EDPT, 874)

Alt. cabaa (ATS, 48), cabaga "iki yaşına varmamış tay" (ATS, 48)

ETü. yabı:tak "eyersiz" (EDPT, 873)

ETü. JABÏTAQ "eyersiz" (DTS, 222), JAPÏTAQ (DTS, 236)

ETü. yabıtak "çıplak, eğersiz" (DLT, 723), yapıtak "çıplak, eğersiz" (DLT, 745)

Alt. cabıdak "eyer vurulmamış at, boş at" (ATS, 48)

ETü. yapıl- "yap- fiilinin pasif hali" (EDPT, 877)

ETü. JAPUL- "jap- fiilinin pasif hali" (DTS, 236)

ETü. yapul- "kapanmak, örtülmek" (DLT, 746)

Alt. cabıl- "kapanmak, örtülmek" (ATS, 48)

ETü. çapın- "çap- fiilinin dönüşlü şekli" (EDPT, 398)

ETü. ČAPÏN- "čap- I fiilinin dönüşlü şekli" (DTS, 139)

ETü. çapın- "kamçılamak; yüzmek" (DLT, 135)

[250]Sir Gerard Clauson, Eski Türkçe Üzerine Üç Not", TDAY 1966.

Alt. çabın- “1. Hızlı gitmek; 2. Buharlaşmak; 3. Yanlarına vurmak” (ATS, 68)

ETü. kapak “kapak, örtü, göz kapağı” (EDPT, 582)

ETü. QAPAQ II “göz kapağı” (DTS, 420)

ETü. kapak “göz kapağı” (DLT, 263)

Alt. kabak I “kaş, göz kapağı” (ATS, 92)

ETü. köpük “köpük” (EDPT, 689)

ETü. KÖPIK “köpük” (DTS, 317), KÖPÜK “köpük” (DTS, 317)

ETü. köpük (ğ) “köpük” (DLT, 362)

Alt. köbük “köpük” (ATS, 119)

ETü. tapış- “birbirini bulmak; karşılaşmak” (EDPT, 446)

ETü. TAPÏŠ- “1. Birbirini bulmak; 2. Tartışmak, ihtilafta bulunmak” (DTS, 534)

Alt. tabış- “birlikte bulmak, birbirini bulmak” (ATS, 165)

ETü. tepil- (?d-) “tepilmek, çiğnenmek” (EDPT, 439)

ETü. TEPIL- “tep- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 552)

ETü. tepil- “tepilmek” (DLT, 601)

Alt. tebil- “1. Tepilmek; 2. Suyun baskısı altında bulunmak” (ATS, 172)

1.2.**ETü.** /p/ > **Alt.** /m/

ETü. yapın- “yap- fiilinin dönüşlü şekli” (EDPT, 878)

ETü. JAPÏN- I “jap- II fiilinin dönüşlü şekli” (DTS, 236)

ETü. yapın- “örtünmek, kendi başına kapamak” (DLT, 745)

Alt. camın- “gizlenmek, saklanmak” (ATS, 51)

ETü. kopuz “telli bir çalgı” (EDPT, 588)

ETü. QUBUZ (DTS, 463), QOBUZ “kopuz, telli bir müzik aleti” (DTS, 451)

ETü. kubuz “ut, kopuz, kubuz” (DLT, 372)

Alt. komus “kopuz” (ATS, 116)

2. –pK- durumunda:

2.1.**ETü.** /p/ > **Alt.** /p/

ETü. kapġa:k[251] “kapak, örtü” (EDPT, 584)

ETü. QAPĠAQ “kapak, sadağın kapağı” (DTS, 420)

Alt. kakpak “çatı, kapak” (ATS, 94)

ETü. kapgak “kapak, sadağın kapağı” (DLT, 263)

[251]Clauson, bu kelimenin Teleüt ve Tobol Türkçelerinde **kapkak** şeklinde yaşadığını,ancak bunun belki de Moğolcadan tekrarlı bir alıntı olabileceğini de belirtmiştir.

ETü. öpke: “akciğer; öfke” (EDPT, 9)

ETü. ÖPKÄ I “akciğer” (DTS, 387), ÖVKÄ I “akciğer” (DTS, 394)

ETü. öpke “akciğer; ciğer” (DLT, 460)

Alt. ökpö “1. Akciğer; 2. Böğür; 3. Gücenme” (ATS, 143)

ETü. öpkele:- “1. Ciğerini incitmek; 2. Öfkelenmek” (EDPT, 9)

ETü. ÖPKÄLÄ I “ciğerine vurmak” (DTS, 388), ÖPKÄLÄ- II “kızmak, öfkelenmek” (DTS, 388)

ETü. öpkele- “ciğerine vurmak; öfkelenmek” (DLT, 460), öpkile- “öfkelenmek; kızdığı için yüz çevirmek” (DLT, 460)

Alt. ökpölö- “gücenmek, kızmak” (ATS, 143)

2.2.ETü. /p/ > Alt. /b/

ETü. topra:k “kuru bir şey; kuru zemin, toprak, yeryüzü, toz” (EDPT, 443)

ETü. TOPRAQ “toprak, kül, toz” (DTS, 575)

ETü. toprak “toprak” (DLT, 640)

Alt. tobrak “toprak, toz” (ATS, 179)

ETü. topra:klığ (EDPT, 445)

Alt. tobraktu “topraklı, tozlu” (ATS, 179)

3. –Kp- durumunda:

3.1.**ETü**. /p/ > **Alt**. /b/

ETü. arpa:[252] "arpa" (EDPT, 198)

ETü. ARPA "arpa" (DTS, 53)

ETü. arpa "arpa" (DLT, 36)

Alt. arba "arpa" (ATS, 27)

ETü. yélpi:- "körüklemek, savurmak" (EDPT, 920)

ETü. JELPI- "kendini yellemek" (DTS, 254), JELWI- (DTS, 255), JILBI- (DTS, 261)

Alt. celbi- "esmak; el sallamak" (ATS, 58)

ETü. 1 yélpir- (EDPT, 920)

ETü. JELPIR- I "1. Esmek; 2. Sallamak" (DTS, 255), JELVIR- "sallamak, dalgalanmak" (DTS, 255), JELWIR- (DTS, 255)

ETü. yélpir- "rüzgar esmek, cin tutmuş gibi sağa sola sallanmak; nemlenmek; yeri ıslatmak" (DLT, 771), yélwir- "yelpimek" (DLT, 771), yalwır- "yelpimek" (DLT, 737)

Alt. celbir- "dalgalanmak" (ATS, 58)

ETü. kirpik "kirpik" (EDPT, 737)

---

[252]Clauson, bu kelimenin muhtemelen bir Hint-Avrupa dilinden (? Toharca) alıntı olabileceğini belirtmiştir.

ETü. KIRPIK “kirpik” (DTS, 309)

ETü. kirpik “kirpik” (DLT, 333)

Alt. kirbik “kirpik” (ATS, 112)

ETü. talpı:-[253] “çırpınmak, titremek, sıçramak” (EDPT, 493)

ETü. TALPÏN- “dövüşmek, çırpınmak” (DTS, 529)

ETü talbın- “-kuş- dalbınmak, çırpınmak” (DLT, 563), talpın- “-kuş- dalbınmak, çırpınmak” (DLT, 565)

Alt. talbı- “1. Çırpınmak; 2. Uçmak; 2. İleriye atılmak” (ATS, 166)

3.2.**ETü**. /p/ > **Alt.** /m/

ETü. çolpan “Venüs gezegeni” (EDPT, 418)

Alt. çolmon “yıldız, çoban yıldızı” (ATS, 76)

b. Kelime Sonunda

1. –Vp durumunda:

1.1.**ETü.** /p/ > **Alt**. /p/

ETü. yap- (? ḏ-) “inşa etmek (duvar vs.); kapatmak (bir kapıyı); örtmek; birbirine geçirmek; kurmak” (EDPT, 870)

ETü. JAP- I “kurmak, yapmak” (DTS, 235), ŽAP- “yapmak, imal etmek” (DTS, 641), JAP- II “1. Örtmek; 2. Kapamak” (DTS, 235)

[253]Clauson, bu kelimenin Teleüt Türkçesinde **talbı-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. yap- “örtmek, kapamak; kurmak, yapmak” (DLT, 744)

Alt. cap- “örtmek, kapamak; dokunmak” (ATS, 53)

ETü. yıp[254] “bağ, tel, ip” (EDPT, 870)

ETü. JIP (DTS, 262), JÏP “1. İplik, şerit; 2. İp, bukağı” (DTS, 267)

ETü. yıp “ip, tel, kendisiyle at bağlanan uzun örk” (DLT, 785)

Alt. cip “yün” (ATS, 63), cöp II (ATS, 65)

ETü. 1 kap- “eliyle ya da dişiyle kapmak, yakalamak” (EDPT, 580)

ETü. QAP- 1. Kapmak, tutmak; 2. Kaçırmak, çalmak, aşırmak; 3. Yenmek,saldırmak” (DTS, 420)

ETü. kap- “kapmak, çalmak; dokunmak, çarpmak, uçurmak; hücum ve defi etmek” (DLT, 262)

Alt. kap- “1. Kapmak, eliyle almak, yakalamak; 2. Ağzıyla kapmak” (ATS, 97)

ETü. ki:b (g-) “şekil, kalıp; benzerlik” (EDPT, 686)

ETü. KIP (DTS, 308), KEP “şekil” (DTS, 299)

ETü. kip “kalıp, benzer, öğür (Oğuzca)” (DLT, 330)

Alt. kep II “1. Şekil, biçim; 2. Yüz, maske” (ATS, 105)

[254]Clauson’a göre kelimedeki ünlü esasen /ı/ ‘dır, ancak çok önceden /i/ olmuştur ve şu an bütün lehçelerde de bu şekildedir.

ETü. 1 köp “çok, bol” (EDPT, 686), kop “baştan sona, tamamen” (EDPT, 579)

ETü. KÖP I “1. Çok; 2. Bol, geniş, gür; 3. Çok” (DTS, 317), QOP I “1. Bütün; 2. Her şey, herkes; 3. Tamamen, tümüyle; çok” (DTS, 456)

ETü. köp “çok, bütün, hep; -saç ve ağaç hakkında- gür, sık” (DLT, 362), kop “çok, pek; abartma ve pekitme edatı” (DLT, 345)

Alt. köp “çok, çokluk” (ATS, 122)

ETü. köp- “şişmek, köpürmek, taşmak” (EDPT, 687)

Alt. köp- “şişmek” (ATS, 122)

ETü. küp (kü:p) “topraktan yapılmış kavanoz veya testi” (EDPT, 687)

ETü. KÜP “kilden yapılmış büyük kap, testi” (DTS, 328)

ETü. küp “küp” (DLT, 399)

Alt. küp “1. Süt için uzun, silindir şeklindeki kap, küp, ağaçtan fıçı; 2. Varil” (ATS, 129)

ETü. sa:p (sap) “sap (kılıcın veya bıçağın)” (EDPT, 782)

ETü. SAP I “sap, kabza” (DTS, 485)

ETü. sap “sap; kılıç veya bıçak sapı” (DLT, 489)

Alt. sap “sap, kabza” (ATS, 150)

ETü. TAP I “irade, istek” (DTS, 533)

Alt. tap I “irade, istek” (ATS, 168)

ETü. 2 tap- “bulmak” (EDPT, 435)

ETü. TAP- I “1. Bulmak; 2. Elde etmek, satın almak” (DTS, 533), TAB- “bulmak” (DTS, 525)

ETü. tap- “tapmak; hizmet etmek; bulmak, sezmek, kaybolanı bulmak” (DLT, 573)

Alt. tap- “1. Bulmak; 2. Kazanmak, elde etmek; 3. Doğurmak; 4. (Bilmece) çözmek; 5. Kazanmak; 6. Çarçabuk atılmak, fırlamak; 7. Hükme varmak” (ATS, 168)

2. –Kp durumunda:

   2.1.**ETü**. /p/ > **Alt.** /p/

ETü. alp “kuvvetli, dayanıklı, üstesinden gelmesi güç olan” (EDPT, 127)

ETü. ALP “keskin nişancı; kahraman; cesur; cesaret, yiğitlik” (DTS, 36)

ETü. alp “alp, yiğit, kahraman, bahadır” (DLT, 21)

Alt. alıp “alp, kahraman, bahadır, pehlivan (destanda)” (ATS, 24)

2.14./r/ Ünsüzü

/r/ sesi, tonlu, titrek ve ön damak ünsüzüdür. Kelime başında /r/ ünsüzünü taşıyan örneğe rastlanmamıştır. Kelime içinde ve sonunda ise bu ses, Altay Türkçesinde aynen korunmuştur.

a. Kelime İçinde

1. -V*r*V- durumunda:

   1.1.**ETü.** /r/ > **Alt**. /r/

ETü. ara: (?a:ra:) “arasında (iki yerin arası); arasında (birkaç insanın arası)” (EDPT, 196)

ETü. ARA “1. Ara, aralık, orta; 2. Ortasında, arasında; 3. (edat) arasında, ortasında” (DTS, 50)

ETü. ara “ara, arasında” (DLT, 30)

Alt. ara “ara” (ATS, 26)

ETü. arık “sulama kanalı” (EDPT, 214)

ETü. ARÏQII “dere, arık” (DTS, 52)

ETü. arık “ırmak, ark, germeç, kaş, kanal” (DLT, 32)

Alt. arık “ark, sulama kanalı” (ATS, 28)

ETü. arığ “temiz, saf” (EDPT, 213)

ETü. ARÏĠ “1. Temiz, arı, kirletilmemiş; 2. mec. manevi olarak kusursuz olan, soylu, dürüst, temiz, masum; 3. din. Günahsız, gerçek,kutsal, haklı; 4. din. Temiz, arı, caiz; 5. Tümüyle, tamamen” (DTS, 52)

ETü. arığ “temiz” (DLT, 32)

Alt. aru “temiz, arı” (ATS, 29)

ETü. böri: “kurt” (EDPT, 356)

ETü. BÖRI 1 “1. Kurt; 2. mec. Oğul” (DTS, 118)

ETü. böri “kurt” (DLT, 108)

Alt. börü “kurt” (ATS, 44)

ETü. yanturu: “yeniden” (EDPT, 948), yandru: (EDPT, 947)

ETü. JANDURU “yine” (DTS, 232), JANDRU “yine” (DTS, 232)

ETü. yandru “tekrar” (DLT, 741)

Alt. candıra “geriye” (ATS, 52)

ETü. yarış “yarış, yarışma” (EDPT, 972)

ETü. JARÏŠ I “yarış, at yarışı” (DTS, 241)

ETü. yarış “yarış; at yarışı” (DLT, 750)

Alt. carış “yarış, müsabaka, at yarışları” (ATS, 54)

ETü. 1 irig “çürüme, çürük” (EDPT, 222)

Alt. irü “”1. Ekşime; 2. Çürüme” (ATS, 90)

ETü. iri:-/üri:-[255] “çürümek, bozulmak, kokuşmak” (EDPT, 198)

ETü. ÜRI- “çürümek”(DTS, 626),ÖRI- (DTS, 388)

ETü. üri- “içten çürümek” (DLT, 714), öri- “içten çürümek” (DLT, 463)

Alt. iri- “1. (sütü) ekşitmek; 2. Çürümek” (ATS, 90)

---

[255]Clauson, bu kelimenin **iri:-** şeklinde Hakas ve Tuva Türkçelerinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. kara: “siyah” (EDPT, 643)

ETü. QARA I “1. Kara (renk için); isim anlamında siyah; 2. Karanlık, yetersiz ışık; 3. mec. Uğursuz, talihsiz; acıklı, neşesiz; kötü, zor, yıpratıcı; 4. mec. Kötü, berbat; kara, kötü; 5. mec. Olağan, gündelik ihtiyaçlar, basit; kalitesiz, kaba; 6. Çamur; 7. Mürekkep, çini mürekkebi” (DTS, 423)

ETü. kara “kara; karanlık” (DLT, 265)

Alt. kara “1. Kara, siyah, kuzguni; 2. Saydam; 3. Kötülük, suç; kötü; 4. (pekiştirme kelimesi) **kara caŋıs** tek, tek başına” (ATS, 97)

ETü. sarıġ “sarı” (EDPT, 848)

ETü. SARÏĠ I “1. Sarı; 2. Soluk renkli; 3. Kremsi” (DTS, 488)

ETü. sarığ “sarı, sarı renk” (DLT, 491)

Alt. sarı “1. Sarı; 2. Sarışın; 3. Kızıl” (ATS, 150)

ETü. teriŋ (d-) “derin” (EDPT, 551)

ETü. TERIŊ “derin” (DTS, 554), TERÄŊ “derin” (DTS, 553)

ETü. terinğ “-yalnız su için- engin, geniş, derin; (Oğuzlarca) her derin ve çok şey” (DLT, 605)

Alt. tereŋ “1. Derinlik; 2. Derin, uzak” (ATS, 175)

ETü. tünerig (d-) “kara, karanlık” (EDPT, 525)

ETü. TÜNÄRIG “1. Karanlık, kara; 2. Karanlık” (DTS, 597), TÜNÄRIK (DTS, 597)

ETü. tünerik “karanlık; mezar” (DLT, 671)

Alt. tünerik “karanlık, sis” (ATS, 189)

2. -*r*K- durumunda:
   2.1.**ETü.** /r/ > **Alt.** /r/

ETü. arpa: “arpa” (EDPT, 198)

ETü. ARPA “arpa” (DTS, 53)

ETü. arpa “arpa” (DLT, 36)

Alt. arba “arpa” (ATS, 27)

ETü. arka: “bir insanın, hayvanın ya da bir şeyin arkası, sırtı; yardımcı, arka, bir insanın arkasında duran ve onu destekleyen kimse” (EDPT, 215)

ETü. ARQA “1. Sırt, arka; 2. mec. yardım, destek, dayanak” (DTS, 53)

ETü. arka “arka; sırt; sıkıntılı anlarda yardım eden kişi, yardımcı” (DLT, 34)

Alt. arka “1. Sırt; 2. Geri, geri taraf; 3. Yamaç, eğim” (ATS, 28)

ETü. arka:r “dağ koyunu” (EDPT, 216)

ETü. ARQAR I “dağ koyunu” (DTS, 54)

ETü. arkar “boynuzundan bıçak yapılan dişi dağ keçisi” (DLT, 35)

Alt. arkar “vahşi koyun, argalı” (ATS, 28)

ETü. arta:- “bozulmak, kötüleşmek” (EDPT, 208)

ETü. arta- “1. Bozulmak; 2. Kötüleşmek, bozulmak; 3. Harap olmak, kaybolmak, mahvolmak, ölmek” (DTS, 56)

ETü. arta- “bozulmak, kötüleşmek” (DLT, 37)

Alt. arta- “1. Yaralanmak, 2. Bozulmak” (ATS, 28)

ETü. yarma: “yarma, yarılmış şey” (EDPT, 969)

ETü. JARMA I “kabuksuz tahıl” (DTS, 242), JARMA II: **jarma juvga** katmerli pide (DTS, 242)

ETü. yarma” uzunlamasına yarılan herhangi bir şey” (DLT, 751)

Alt. carma “1. Yarma, kırılan arpa; 2. Bulgur; 3. Kepek” (ATS, 55)

ETü. yırt- “yırtmak, parçalamak” (EDPT, 958)

ETü. JÏRT- “1. Yırtmak; 2. *mec.* kopmak, parçalamak (kalp için)” (DTS, 268)

ETü. yırt- “yırtmak (DLT, 787)

Alt. cırt- “yırtmak, koparmak, parçalamak” (ATS, 62)

ETü. karık- “kardan etkilenmek” (EDPT, 655)

ETü. QARÏQ- “kör olmak, karın parlaklığından gözlerde sancı duymak” (DTS, 427)

ETü. karık- “kardan göz kamaşmak” (DLT, 269)

Alt. karık- “kapanmak” (ATS, 99)

ETü. terlik (?d-) “teri emen şey” (EDPT, 546)

ETü. TERLIK “teri tutan giysi” (DTS, 555)

ETü. terlik “teri çekmek için eğerin veya palanın altına konulan keçe” (DLT, 607)

Alt. terlik I “(Kadınlar için) milli kıyafet” (ATS, 175)

ETü. türge:k (d-) “sıkıca sarılan; paket” (EDPT, 544)

ETü. TÜRGÄK (DTS, 599), TÜRKÄK “bohça, paket” (DTS, 599)

ETü. türgek “bohça” (DLT, 674), türkek “bohça” (DLT, 674)

Alt. türgek “makara” (ATS, 190)

3. -K*r*- durumunda:

3.1.**ETü**. /r/ > **Alt.** /r/

ETü. ayra:n “yayık ayranı” (EDPT, 276)

ETü. AJRAN “ekşi, yağsız inek sütünden içecek” (DTS, 30)

ETü. ayran “ayran” (DLT, 55)

Alt. ayran “ayran” (ATS, 32)

ETü. topra:k “kuru bir şey; kuru zemin, toprak, yeryüzü, toz” (EDPT, 443)

ETü. TOPRAQ “toprak, kül, toz” (DTS, 575)

ETü. toprak “toprak” (DLT, 640)

Alt. tobrak “toprak, toz” (ATS, 179)

b. Kelime Sonunda

1. **ETü.** /r/ > **Alt.** /r/

ETü.aşur- "öteki tarafa geçirmek ya da geçmek; övmek" (EDPT, 265)

Alt.ajır- "yatmak; getirmek, taşımak, bir şeyin üzerinden aşırmak" (ATS, 22)

ETü. bé:r- "vermek" (EDPT, 354)

ETü. BER- "1. Vermek, teslim etmek, bağışlamak; 2. Evlendirmek (kadın için); 3. Ödemek" (DTS, 95)

ETü. bér- "vermek, gelmek" (DLT, 83)

Alt. ber- "1. Vermek; 2. Bu yardımcı fiil asıl fiille birlikte kullanılarak işin başka bir şahıs için yapıldığını bildirir, ayrıca çabukluk da ifade eder" (ATS, 38)

ETü. bıldır "geçen yıl" (EDPT, 334) ETü. BİLDUR "geçen yıl" (DTS, 105)

ETü. bıldır "bıldır, geçen yıl" (DLT, 89)

Alt. bıltır "geçen yıl, bıldır" (ATS, 40)

ETü. bi:r "bir" (EDPT, 353)

ETü. BIR "1. Bir; 2. Birinci, ilk; 3. Aynı, bir, eş; 4. Bir olan tanrı" (DTS, 101)

ETü. bir "bir" (DLT, 94)

Alt. bir "1. Bir, birim; 2. (Belirsizlik sıfatı)" (ATS, 41)

ETü. bür "tomurcuk" (EDPT, 354)

ETü. BÜR "tomurcuk" (DTS, 132)

Alt. bür "1. Ağaç yaprağı; 2. Dal; 3. bot. Tomurcuk" (ATS, 47)

ETü. 2 ya:r “uçurum, yarık” (EDPT, 953)

ETü. JAR I “yar, sel yarığı” (DTS, 238)

ETü. yar “yar suların açtığı uçurum” (DLT, 747)

Alt. car II “kıyı, sarp yar” (ATS, 53)

ETü. yügür- “hızlı koşmak (insan, at vs. için)” (EDPT, 914)

ETü. JÜGÜR- I “1. Koşmak; 2. Akıp gitmek, akmak” (DTS, 284)

ETü. yüg(ü)r- “-at- koşmak, yüğrükçe koşmak; geçmek; seğirtmek; beze eriş yapmak” (DLT, 821)

Alt. cügür- “koşmak, kaçmak; koşuşmak” (ATS, 67)

ETü. kekir- (g-; ?-g-) “geğirmek” (EDPT, 712)

ETü. KEGIR- (DTS, 294), KEKIR- “geğirmek” (DTS, 295)

ETü. kegir- “geğirmek” (DLT, 294)

Alt. kegir- “geğirmek” (ATS, 104)

ETü. 1 ür “uzun süre, geçmişe kadar uzanan bir dönem” (EDPT, 193)

ETü. ÜR “çoktan beri, uzun zaman” (DTS, 626)

Alt. ür: **ürde** “çok önce”; **ürede emes** “kısa süre önce”; **ürdeŋ beri** “eskiden beri” (ATS, 197)

ETü. tağa:r “büyük yük sandığı; çuval” (EDPT, 471)

ETü. TAĠAR “1. Çuval, torba; 2. Aba gibi” (DTS, 526)

ETü. tagar “çuval, dağarcık, içerisine buğday ve başka şeyler konan nesne, harar” (DLT, 561)

Alt. taar “1. Çuval; 2. Kutu, sandık” (ATS, 164)

2.15./s/ Ünsüzü

/s/ sesi, tonsuz, sürekli ve diş-diş eti ünsüzüdür. Kelime başında bu ses, Altay Türkçesinde genellikle korunmuştur. Kelime içinse /s/ olarak korunmuş veya /z/ sesine dönüşmüştür. Kelime sonunda ise aynen korunmuştur.

a. **Kelime Başında**
   1. **ETü.** /s/ > **Alt.** /s/

ETü. saġ- “sağmak” (EDPT, 804)

ETü. SAĠ- “sağmak” (DTS, 480)

ETü. sag- “sağmak” (DLT, 480)

Alt. saa- “sağmak” (ATS, 147)

ETü. satıl- “sat- fiilinin edilgen şekli” (EDPT, 801)

ETü. SATÏL- “SAT- fiilinin edilgen şekli” (DTS, 491)

ETü. satıl- “satılmak” (DLT, 497)

Alt. sadıl- “satılmak, satılmış olmak” (ATS, 148)

ETü. satığ “satış; ticaret; satış fiyatı” (EDPT, 799)

ETü. SATÏĠ “1. Ticaret, alışveriş; 2. Fiyat” (DTS, 491)

ETü. satığ “satış, satma” (DLT, 497)

Alt. sadu “ticaret, alışveriş” (ATS, 148)

ETü. sakçı: “koruma, muhafız” (EDPT, 806)

ETü. SAQČÏ “muhafız, bekçi” (DTS, 486)

Alt. sakçı “1. Koruyucu, bekçi; 2. mit.Kötü ruhlardan insanların evlerini koruyan iyi ruhların adı” (ATS, 148)

ETü. sal- “hareket etmek, harekete getirmek” (EDPT, 824)

ETü. SAL- “1. Koymak; 2. Atmak, fırlatmak; geriye atmak; 3. Vurmak, çarpmak; 5. Sallamak; 6. Kararlaştırmak, tayin etmek” (DTS, 482)

ETü. sal- atmak; bir şeyle işaret etmek; göndermek, götürmek; toplamak, toplu hale getirmek” (DLT, 485)

Alt. sal- “1. Koymak, yerleştirmek, salmak; 2. Vurmak; 3. (Hareketin tamamlandığını veya bittiğini ifade eden yardımcı fiil)” (ATS, 148)

ETü. SAN II “kalça” (DTS, 483)

Alt. san “but” (ATS, 149)

ETü. sat- “satmak” (EDPT, 798)

ETü. SAT- “satmak” (DTS, 490)

ETü. sat- “satmak” (DLT, 496)

Alt. sat- “satmak” (ATS, 150)

ETü. 1 sa:y “taşlarla kaplı yer; taşlık çöl” (EDPT, 858)

ETü. SAJ I “1.Aslen volkanik bir yer olan taşlık arazi; 2. Issız ova” (DTS, 481)

ETü. say “kara taşlık yer” (DLT, 500)

Alt. say I “1. Çakıl taşı; 2. Tebeşir; 3. Taş” (ATS, 150)

ETü. sekizinç (sekkizinç) “sekizinci” (EDPT, 823)

ETü. SEKIZINČ “sekizinci” (DTS, 494)

Alt. segizinçi “sekizinçi” (ATS, 151)

ETü. sékri:- “atlamak” (EDPT, 822)

ETü. SEKRI- “atlamak, sıçramak” (DTS, 494)

ETü. sekri- “seğirtmek” (DLT, 503), sekre- “seğirtmek” (DLT, 503), segre- “seğirtmek” (DLT, 503)

Alt. sekir- “sıçramak” (ATS, 151)

ETü. sep “çeyiz” (EDPT, 783)

ETü. SEP “gelinin çeyizi” (DTS, 496)

ETü. sep “gelinin malı olan çeyiz” (DLT, 506)

Alt. sep “1. Çeyiz (giysi, süs, ev eşyası, hayvan dışındaki her şey); 2. Gelinin süsü” (ATS, 152)

ETü. sé:zin- “sé:z- fiilinin dönüşlü şekli” (EDPT, 864)

ETü. SEZIN- “şüphe etmek, şüphe sahibi olmak” (DTS, 499)

ETü. sezin- “sezinmek, sanmak” (DLT, 509)

Alt. sezin- “duymak, hissetmek; şüphe etmek” (ATS, 153)

ETü. sı:ġun “erkek geyik” (EDPT, 811)

ETü. SЇĠUN I “geyik” (DTS, 503), SOĠUN II “geyik” (DTS, 507)

ETüsıgun “yaban sığırı; dağ keçisi tekesi” (DLT, 513)

Alt. sıgın “zool. maral” (ATS, 153)

ETü. sık- “sıkmak, sıkıştırmak, baskı yapmak; üzmek, sıkmak (birini)” (EDPT, 804)

ETü. SЇQ- “1. Sıkmak; 2. Sıkıştırmak” (DTS, 504)

ETü. sık- “sıkmak” (DLT, 514)

Alt. sık- “1. Sıkmak; 2. Göz süzmek, gözleri kısmak, gözleri yarı kapatmak” (ATS, 153)

ETü. sun- “uzatmak; sunmak veya takdim etmek; gerinmek” (EDPT, 834)

ETü. SUN- “1. Uzatmak; 2. (elle) yoklamak; 3. Uzanmak, sünmek” (DTS, 514), SU- “çekmek, uzatmak” (DTS, 512)

ETü. sun- “sunmak” (DLT, 541)

Alt. sun- “(Elini) uzatmak, sunmak” (ATS, 158)

ETü. sür- “kovmak, ilerletmek; saban ile sürmek, izlemek (iş için), zaman harcamak; devam etmek, ilerlemek, geçmek (zaman için)” (EDPT, 844)

ETü. SÜR- “1. Sürmek; 2. Sürmek, kovmak, takip etmek; 3. Uğraşmak, yapmak, yerine getirmek; 4. Çekmek, sürüklemek; 5. Soymak, sıyırmak” (DTS, 517)

ETü. sür- “sürmek, koğmak, sürgün etmek; devam etmek” (DLT, 551)

Alt. sür- “1. Kovmak; 2. Uyarmak; 3. Sürmek” (ATS, 160)

2. **ETü.** /s/ > **Alt.** /ç/

ETü. SAČ I “saç(lar)” (DTS, 479)

ETü. saç “saç (insan kafasındaki saç)” (EDPT, 794)

ETü. saç “saç –baştaki-“ (DLT, 477)

Alt. çaç “(İnsan başındaki) saç” (ATS, 68)

ETü. saç- “saçmak, serpmek” (EDPT, 794)

ETü. SAČ- “1. Saçmak, serpmek; 2. Dağıtmak” (DTS, 479)

ETü. saç- “saçmak” (DLT, 478)

Alt. çaç- “1. Saçmak, atmak, serpmek; 2. mec. (para için) Saçmak, harcamak, savurmak” (ATS, 68)

ETü. saçğa:k “sık sık saçan” (EDPT, 796)

ETü. SAČĠAQ: sačğaq kiši “savurgan” (DTS, 479)

ETü. saçgak kişi: malını saçan, israf eden kişi (DLT, 478)

Alt. çaçak “1. Salkım, saçak; 2. *es*. Basmaya dikilen ip salkımı (şaman giysisinde)” (ATS, 68)

ETü. saçıl- “dağılmış olmak, saçılmak” (EDPT, 797)

ETü. SAČÏL- “1. Saöılmış, dağılmış, dağınık olmak; 2. Püskürtmek, çiselemek” (DTS, 479)

ETü. saçıl- “saçılmak” (DLT, 478)

Alt. çaçıl- “1. Dağılmak, saçılmak; 2. (para için) harcanmış olmak” (ATS, 68)

ETü. sıçğa:n “sıçan, fare” (EDPT, 796)

ETü. SÏČĠAN “sıçan” (DTS, 502)

Alt. çıçkan “sıçan, fare” (ATS, 72)

ETü. sıçgan “sıçan, fare” (DLT, 510)

b. Kelime İçinde

1. -VsV- durumunda:

   1.1.**ETü**. /s/ > **Alt.** /z/

ETü. basa:[256] (EDPT, 371)

ETü. BASA I "1. Sonra, arkasından; 2. Ve, daha fazla, yine" (DTS, 85)

ETü. basa "sonra" (DLT, 71)

Alt. baza "daha, bir daha, yine, yeniden, tekrar" (ATS, 37)

ETü. basïl- "bas- fiilinin edilgen halidir" (DTS, 85)

Alt. bazıl- "1. Basılmış olmak; 2. Basılmış, ezilmiş olmak; 3. Yayımlanmış olmak" (ATS, 37)

ETü. basur- "bastırmak, omuzlarına yükletmek" Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda pazır- olarak ve aynı anlamda Altay, Şor, Teleüt ve Hakas lehçelerinde yaşadığını belirtmiştir. (EDPT, 374)

ETü. BASUR- "bas- fiilinin ettirgen hali" (DTS, 86)

ETü. basur- "bastırmak" (DLT, 72)

Alt. bazır- "1. Basmak, ezmek; 2. Aşağılamak" (ATS, 37)

ETü. esen "sağlıklı, sapasağlam; güvencede" (EDPT, 248)

ETü. ESÄN I "sağlıklı, sağlam" (DTS, 183)

ETü. esen "sağ, salim" (DLT, 194)

---

[256] Clauson, bu kelimenin bas- fiilinin üzerine –a zarf-fiil ekini almış şekli olduğunu, esas fiil olarak kullanılmasının yanı sıra çok erken dönemlerden itibaren zarf ve bağlaç olarak kullanılmaya başladığını belirtmiştir. Ayrıca kelimenin Hakas Türkçesinde **paza**, Tuva Türkçesinde ise **baza** şeklinde yaşadığını ifade etmiştir.

Alt. ezen “1. Esen, sağlık, afiyet, sağlıklı; 2. (selamlaşma sözü) merhaba, esenlikle, sağlıkla” (ATS, 86)

ETü. esür- “sarhoş olmak” (EDPT, 251)

ETü. ESIR- (DTS, 183), ESÜR- “sarhoş olmak” (DTS, 184)

Alt. ezir- “1. Sarhoş olmak, esrimek; 2. *mec.* Saçmalamak” (ATS, 86)

ETü. esin “esinti, hafif rüzgar” (EDPT, 248)

ETü. ESIN “rüzgar” (DTS, 183)

ETü. esin “Esinti, rüzgar” (DLT, 195)

Alt. ezin “Meltem, esinti” (ATS, 86)

ETü. isi:- “ısınmak” (EDPT, 241)

ETü. ISI- I “1. Sıcak olmak, ısınmak; 2. Mec. ısınmak” (DTS, 213)

ETü. isi- “ısınmak” (DLT, 236)

Alt. izi- “ısınmak” (ATS, 91)

ETü. isig “sıcak, sıcaklık” (EDPT, 246), 1 ısıġ (EDPT, 245)

ETü. ISIG I “1. Sıcak; 2. Güler yüzlü; 3.Nöbet, hararet” (DTS, 213), ÏSÏĠ “sıcak, ateşli” (DTS, 220)

ETü. isig “sıcak” (DLT, 237)

Alt. izü “sıcak, sıcaklık” (ATS, 91)

ETü. kesek (kese:k) “parça (bir şeyden kesilmiş); öbek; toprak parçası; kerpiç” (EDPT, 749)

ETü. KESÄK “parça” (DTS, 302)

ETü. kesek “kesik, parça” (DLT, 305)

Alt. kezek “bölüm, parça; süre” (ATS, 107)

ETü. süsüş- “süs- fiilinin işteş şekli” (EDPT, 856)

ETü. SÜSÜŠ- “süs- fiilinin işteş şekli” (DTS, 518)

ETü. süsüş- “süsüşmek” (DLT, 553)

Alt. süzüş- “birbirine tos vurmak, süsüşmek” (ATS, 161)

2. -sK- durumunda:

2.1.**ETü**. /s/ > **Alt.** /s/

ETü. yastan- “bir şeyi yükseltmek için destek koymak” (EDPT, 974)

ETü. JASTAN- “jasta- fiilinin dönüşlü şekli” (DTS, 245)

Alt. castan- “yaslanmak, başının altına yastık koymak, bir şeyi yastık gibi kullanmak” (ATS, 55)

ETü. yastuk “destek olarak konulmuş şey, yastık” (EDPT, 974)

ETü. JASTUQ “yastık” (DTS, 245)

ETü. yastuk “yastık” (DLT, 755)

Alt. castık “yastık” (ATS, 55)

ETü. eski: “eski” (EDPT, 246)

ETü. ESKI “eski” (DTS, 184)

ETü. eski “eski” (DLT, 195)

Alt. eski “eski” (ATS, 85)

ETü. kısğa: “kısa” (EDPT, 667)

ETü. QÏSĠA “kısa” (DTS, 447), QÏSQA “kısa” (DTS, 448)

ETü. kısga “kısa (DLT, 321)

Alt. kıska “kısa, öz” (ATS, 109)

ETü. kumursğa: “karınca” (EDPT, 628)

ETü. QUMURSĠA “karınca” (DTS, 466)

Alt. kumurska “1. Karınca; 2. Karınca yuvası” (ATS, 125)

ETü üst “üst yüzey, tepe” (EDPT, 242)

Alt. üst “üst, yukarı” (ATS, 198)

2.2.**ETü.** /s/ > **Alt**. /z/

ETü. süsgün “toslanmış olan; *anat.* popo, arka taraf” (EDPT, 856)

ETü. SÜSGÄN “toslanmış” (DTS, 518)

ETü. süsgen (-egen) “çok süsen” (DLT, 553)

Alt. süzegen “tos vuran, süsegen” (ATS, 161)

3. -Ks- durumunda:

3.1.**ETü**. /s/ > **Alt.** /s/

ETü. axsa:- “topallamak” (EDPT, 95)

ETü. AXSA- “topallamak, aksamak” (DTS, 71)

ETü. axsa- “aksamak, topallamak” (DLT, 14)

Alt. aksa- “aksamak, topallamak” (ATS, 22)

3.2.**ETü**. /s/ > **Alt.** /z/

ETü. 1 suvsa:- “susamak”(EDPT, 793)

ETü. SUVSA- “susamak, susuzluk çekmek” (DTS, 515), SUWSA- (DTS, 516)

ETü. suwsa- “susamak” (DLT, 546)

Alt. suuza- “susamak” (ATS, 159)

ETü. suvsat- “suvsa:- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 793)

ETü. SUVSAT- “suvsa- fiilinin ettigen şekli” (DTS, 515), SUWSAT- (DTS, 516)

ETü. suwsat- “susatmak” (DLT, 546)

Alt. suuzat- “susatmak” (ATS, 159)

c. Kelime Sonunda

1. -Vs- durumunda:

   1.1.**ETü**. /s/ > **Alt**. /s/

ETü. bas- “ezmek, bastırmak, baskı uygulamak, birine beklenmedik bir şekilde saldırmak” (EDPT, 370)

ETü. BAS- “1. Basmak, basınç yapmak; 2. Bastırmak, ezmek, baskı altında tutmak; yenmek; 3. Saldırmak; baskın yapmak; 4. Almak” (DTS, 85)

ETü. bas- “basmak, üzerine çökmek, yıkmak” (DLT, 71)

Alt. bas- “1. Basmak, adım atmak, yürümek; bir şeye başlamak; 2. Sıkmak; 3. Basmak, fotoğraflamak; 4. Örtmek, kaplamak; 5. Saldırmak, yenmek; 6. Zorlamak, ezmek” (ATS, 35)

ETü. 1 es- “1. Esmek (rüzgarın esmesi, genellikle usulca esmesi anlamınaı ifade eder); 2. Savurmak (toz toprak vs.); harman savurmak (tahıl)” (EDPT, 240)

ETü. ES- I “1. Esmek; 2. Serpiştirmek, savurmak” (DTS, 183)

ETü. es- “esmek; kalburlayarak savurmak; uzatmak” (DLT, 194)

Alt. es- “esmek, serpmek” (ATS, 84)

ETü. kes- “kesmek, kesip koparmak” (EDPT, 748)

ETü. KES- “1. Kesmek, bölmek; 2. Bağlantısını kesmek, önünü kesmek; 3. Kesmek, durdurmak” (DTS, 302)

ETü. kes- “kesmek” (DLT, 305)

Alt. kes- “kesmek, oymak” (ATS, 106)

ETü. sus-[257] "kaldırmak, toplamak" (EDPT, 856)

ETü. SUS- "dokunmak, ilişmek" (DTS, 514)

Alt. sus- "almak, kepçeyle almak" (ATS, 159)

ETü. süs- "toslamak" (EDPT, 855)

ETü. SÜS- "toslamak" (DTS, 518)

ETü. süs- "süsmek" (DLT, 553)

Alt. süs- "süsmek, tos vurmak" (ATS, 160)

2. -Ks- durumunda:
   ETü. /s/ > **Alt.** /s/

ETü. ters "yanlış; hasım, ters, aksi, rahatsız" (EDPT, 553)

ETü. TERS "1. Yanlış, doğru olmayan; 2. Zor, güç" (DTS, 555)

ETü. ters "güç olan her nesne" (DLT, 607)

Alt. ters "1. Ters; 2. Karşıt durumda olan; 3. Zor, güç" (ATS, 175)

2.16./ş/ Ünsüzü

/ş/ sesi, tonsuz, sürekli ve diş eti ünsüzüdür. Eski Türkçede kelime başında bulunduğu bir örnek yoktur. Clauson, Eski Türkçede kelime başında bulunan /ş/ sesi için Kâşgarlı Mahmud'un Divan'ından kırk kadar sözcüğü dikkatle incelemiştir. Bu

[257]Clauson, erken dönemlerde kaydedilmemiş olan bu kelimenin Altay, Teleüt, Şor ve Hakas Türkçelerinde **sus-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

inceleme sonucunda, bu kelimelerin alıntı olduğu ve ilk devirlerde /ş/ sesi ile Türkçe asıllı bir sözcüğün olamayacağı kanaatine varmıştır.[258]

a. Kelime İçinde

1. -V*ş*V- durumunda:

1.1.**ETü.** /ş/ >**Alt.** /j/

ETü.aşur- "öteki tarafa geçirmek ya da geçmek; övmek" (EDPT, 265)

Alt.ajır- "yatmak; getirmek, taşımak, bir şeyin üzerinden aşırmak" (ATS, 22)

ETü. BEŠINČ "beşinci" (DTS, 97)

ETü. béşinç "beşinci" (EDPT, 383)

ETü. béşinç "sayıda beşinci" (DLT, 86)

Alt. bejinçi "beşinci" (ATS, 38)

ETü. yaşıl (?ya:şıl) "yeşil" (EDPT, 978)

ETü. JAŠÏL 1 "yeşil, mavi, gök rengi" (DTS, 246)

ETü. yaşıl "yeşil" (DLT, 757)

Alt. cajıl "yeşil" (ATS, 49)

ETü. yaşut "gizli" (EDPT, 977)

ETü. JAŠUT "gizli, üstü kapalı" (DTS, 247)

ETü. yaşut "gizli" (DLT, 758)

[258]Sir Gerard Clauson, Eski Türkçe Üzerine Üç Not", TDAY 1966.

Alt. cajıt I “giz, sır” (ATS, 49)

ETü. éşik “eşik” (EDPT, 260)

ETü. EŠIK “1. Kapı; 2. *ast.* Kapı (eşik tanrıları ya da şeytani yaratıklar), toplam dokuz tane: 1. jek; 2. ičkäk; 3. basaman; 4. magišvari; 5. äzrua täŋri; 6. vinayaki; 7. erklig qan; 8. alp süŋüš; 9. uz täŋri” (DTS, 185), IŠIK (DTS, 214)

ETü. eşik “eşik” (DLT, 198)

Alt. ejik “Kapı boşluğu, kapı” (ATS, 81)

ETü. işen- “güvenmek, inanmak, itimat etmek” (EDPT, 264)

ETü. IŠÄN- “inanıp güvenmek” (DTS, 214), ЇŠAN- “inanmak, emanet etmek??” (DTS, 220)

ETü. işen- “güvenmek; inanmak” (DLT,239)

Alt. ijen- “ummak, inanmak, güvenmek” (ATS, 89)

ETü. kişen “atın kösteği; pranga, bacak zinciri” (EDPT, 754)

ETü. KIŠÄN “köstek, zincir” (DTS, 310)

ETü. kişen “köstek” (DLT, 334)

Alt. kijen “dizgin, pranga bağ, bukağı; köstek” (ATS, 112)

ETü. kişi: “insan, kişi, insanoğlu” (EDPT, 752)

ETü. KIŠI “1. Kişi, insan; 2. Karı” (DTS, 310), KISI (DTS, 310)

ETü. kişi “kişi, adam, insan, kimse; halk; karı, kadın” (DLT, 335)

Alt. kiji “kişi, insan, adam” (ATS, 112)

ETü. kişilik “insanlık, nezaket” (EDPT, 754)

ETü. KIŠILIK “insanlık” (DTS, 310)

Alt. kijilik “kişilik” (ATS, 112)

ETü. kaşuk “kaşık; çukur bir şeyle eşelemek” (EDPT, 671)

ETü. QAŠÏQ (DTS, 431); QAŠUQ I “kaşık” (DTS, 432)

ETü. kaşık “kaşık” (DLT, 277); kaşuk “kaşık” (DLT, 278)

Alt. kojuk “kaşık” (ATS, 114)

ETü. 1 başak “küçük bir baş; temren; buğdayın başağı” (EDPT, 378)

ETü. BAŠAQ I “temren, uç (okun, mızrağın)” (DTS, 87)

ETü. başak “okun veya mızrağın ucuna geçirilen demir, temren; ok temreni, ok başağı” (DLT, 73)

Alt. majak “başak” (ATS, 132)

ETü. üşi:- “üşümek, soğuktan titremek” (EDPT, 256)

ETü. ÜŠI- “donmak” (DTS, 628), ÜŠÜ- “donmak” (DTS, 628)

ETü. üşi- “soğuktan üşümek” (DLT, 718), üşü- “üşümek” (DLT, 718)

Alt. üjü- “üşümek, donmak, buz tutmak” (ATS, 196)

ETü. üşik “sert don, soğuk” (EDPT, 260)

ETü. ÜŠIK “soğuk, don” (DTS, 628)

ETü üşik “yemişleri kavurarak büyümekten alıkoyan soğuk” (DLT, 718)

Alt. üjük “ayaz, dondurucu soğuk” (ATS, 196)

ETü. üşüt- (üşit-) “birini veya bir şeyi üşütmek” (EDPT, 258)

ETü. ÜŠÜT- “üšü- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 629)

ETü. üşüt- “üşütmek, soğutmak için soğuğa koymak” (DLT, 718)

Alt. üjüt- “üşütmek, dondurmak” (ATS, 197)

ETü. taşu:- (?d-)[259] “taşımak, nakletmek” (EDPT, 561)

ETü. TAŠU- I “taşımak, çekmek” (DTS, 541), TAŠU- II “kovmak” (DTS, 541)

ETü. taşu- “taşımak; çıkarıp atmak, kovmak” (DLT, 583)

Alt. tajı- “1. Vurmak; 2. Getirmek; (eşya) taşımak” (ATS, 165)

ETü. tişi: (?dışı:)[260] “dişi” (EDPT, 560)

ETü. TIŠI “1. Kadın; 2. Dişi” (DTS, 563)

---

[259]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **dajı-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[260]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan pek çok lehçede **tizi/tiji**, Tuva Türkçesinde ise **diji** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. tişi “dişi, her hayvanın dişisi; kadın” (DLT, 627), tışı “dişi, her hayvanın dişisi; kadın” (DLT, 618)

ETü. TIŠI “1. Kadın; 2. Dişi” (DTS, 563)

Alt. tiji “dişi” (ATS, 177)

ETü. töşe:k (d-) “döşek, yatak” (EDPT, 563)

ETü. TÖŠÄK “yatak” (DTS, 582)

ETü. töşek “döşek” (DLT, 647)

Alt. töjök “yatak, döşek” (ATS, 183)

ETü. tuşa:- (?d-)[261] “kösteklemek (at vs.)” (EDPT, 561)

ETü. TUŠA- “köstek vurmak, bukağı takmak (ön ayaklarına)” (DTS, 590)

Alt. tuja- “köstek takmak” (ATS, 185)

ETü. tuşa:ğ (?d-) “at için köstek” (EDPT, 562), tuşa:ğu: (?d-) (EDPT, 563)

ETü. TUŠAĠ “atların ön ayaklarına takılan köstek” (DTS, 590)

ETü. tuşağ “köstek, at ayağına vurulan bukağı” (DLT, 660), tuşagu “köstek” (DLT, 660)

Alt. tujak “köstek, bukağı” (ATS, 185)

[261]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **duja-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

2. -*ş*K- durumunda:

2.1.**ETü.** /ş/ >**Alt.** /ş/

ETü. başçı: “lider, öncü, amir” (EDPT, 378)

ETü. BAŠČÏ I “yönetici, lider, başkan” (DTS, 87)

Alt. başçı “önder, baş, reis” (ATS, 35)

ETü. başğar- “başlamak; yönetmek, rehberlik etmek; tamamlamak; başarılı bir sonuca götürmek” (EDPT, 380)

Alt. başkar- “idare etmek, yönetmek, rehberlik etmek” (ATS, 35)

ETü. işle:- “çalışmak; bir şey yapmak” (EDPT, 262)

ETü. ÏŠLA- II (DTS, 221), IŠLÄ- “çalışmak, yapmak” (DTS, 215)

ETü. işle- “işlemek” (DLT, 239), ışla- “işlemek” (DLT, 221)

Alt. işte- “çalışmak” (ATS, 90)

ETü. taşğaru: (d-) “dışarı” (EDPT, 563)

ETü. TAŠQARU “dışarı” (DTS, 540)

Alt. tışkarı “dış, dışarı” (ATS, 177)

ETü. tişle:- (d-) “dişlemek” (EDPT, 564)

ETü. TIŠLÄ- “ısırmak, dişlemek” (DTS, 563)

ETü. tişle- “dişlemek, dişle ısırmak” (DLT, 627)

Alt. tişte- “dişlemek, dişleriyle ısırmak” (ATS, 178)

3. -K*ş*- durumunda:

3.1.**ETü.** /ş/ >**Alt.** /ş/

ETü. yaxşı: “elverişli, hoş, güzel” (EDPT, 908)

ETü. JAQŠΪ “1. İyi, güzel; 2. Güzel, peki”(DTS, 238), JAXŠΪ “iyi, güzel” (DTS, 250)

ETü. yaxşı “”iyi; güzel; her şeyin güzeli” (DLT, 730)

Alt. cakşı “iyi, güzel; iyice” (ATS, 49)

ETü. 1 karşı: “karşı, karşıt; karşısı, karşı yer” (EDPT, 663)

ETü. QARŠΪ II “1. Düşmanlık, uyuşmazlık, kavga; 2. Karşıtlık; 3. Düşman; 4. Tehlike; 5. Düşman, birbirine düşman olmak; 6. Hasım” (DTS, 429), QARŠU “1. Karşıtlık; 2. Karşı; karşıdan” (DTS, 429)

ETü. karşı “iki bey arasındaki uyuşmazlık” (DLT, 273), karşu “karşı” (DLT, 274)

Alt. karşu “1. Düşman, zarar veren; 2. Zarar verme, zararlılık” (ATS, 100)

3.2.**ETü.** /ş/ **Alt.** /j/

ETü. yumşa:- (? yımşa:-) “yumuşamak” (EDPT, 939)

ETü. JUMŠA- I “yumuşamak (gerçek ve mecaz anlam olarak)” (DTS, 279)

ETü. yumşa- “yumuşamak” (DLT, 812)

Alt. cımja- “yumuşatmak” (ATS, 62)

ETü. yumşa:k (? yımşa:k) “yumuşak” (EDPT, 938)

ETü. JÏMŠAQ "yumuşak, tatlı" (DTS, 267), JUMŠAQ I "1. Yumuşak, sert olmayan; 2. Yumuşak, ince" (DTS, 279)

ETü. yumşak "yumuşak" (DLT, 813)

Alt. cımjak "yumuşak, hoş, tatlı, okşayıcı" (ATS, 62)

3.3.**ETü.** /ş/ > **Alt**. /ç/

ETü. tumşuk "kuş gagası" (EDPT, 509)

ETü. TUMŠUQ "1. Gaga; 2. Hortum (filin hortumu)" (DTS, 585), TUMŠÏQ "gaga" (DTS, 585)

ETü. tomşuk "kuş gagası" (DLT, 638)

Alt. tumçak "burun" (ATS, 186), tumçuk "1. Burun; gaga; 2. *coğ.* Burun, dağ çıkıntısı; 3. **tumçuk key colı** *gr.* geniz; **tumçuk tabıjı** *gr.* geniz sesi**; tumçuk tabış oos tabışka köçöri** *gr.* ağızlaşma" (ATS, 186)

b. Kelime Sonunda

1. -V*ş* durumunda:

1.1.**ETü.** /ş/ >**Alt.** /ş/

ETü. adaş/addaş "arkadaş, dost; adaş" (EDPT, 72)

Etü. ADAŠ "arkadaş, dost, yoldaş" (DTS, 9), AḎAŠ "arkadaş, dost" (DTS, 14)

Etü. adaş "arkadaş, dost" (DLT,5), ETü. adhaş "arkadaş, dost" (DLT, 6)

Alt. adaş "adaş, aynı adı taşıyan" (ATS, 21)

ETü. alış "alma, alış" (EDPT, 152)

ETü. ALÏŠ “borç tahsilatı; vergi” (DTS, 36)

ETü. alış “borçluyu borcu yüzünden sorguya çekme” (DLT, 20)

Alt. alış “alma, alış” (ATS, 24)

ETü. alkış “övgü” (EDPT, 137)

ETü. ALQÏŠ “1. Övgü, hayır duası; 2. Dua” (DTS, 38)

ETü. alkış “alkış, öğme” (DLT, 21)

Alt. alkış “dua, hayır dua etmek, teşekkür etme” (ATS, 24)

ETü. a:ş “yemek” (EDPT, 253)

ETü. AŠ “1. Yemek, besin, gıda; 2. Ziyafet, bayram” (DTS, 61)

ETü. aş “yemek, aş” (DLT, 42)

Alt. aş “1. Yiyecek, aş, yemek; 2. Buğday, başaklı tahılgiller” (ATS, 30)

ETü. bış- (p-) “olgunlaşmak, pişirmek” (EDPT, 376)

ETü. BÏŠ- “1. Pişmek, hazır olmak; 2. Olmak,yetişmek, olgunlaşmak, kemale ermek (bitkiler için); 3. Hazır hale getirmek” (DTS, 105), BIŠ- “olmak, yetişmek, olgunlaşmak, kemale ermek (bitkiler için)” (DTS, 103)

ETü. pış- “pişmek; olmak (kemale gelmek), kımız tulumunu olması için sallamak” (DLT, 473)

Alt. bış- 1 “1. Olgunlaşmak; 2. Pişmek, pişmiş olmak” (ATS, 40)

ETü. biliş “tanıdık, arkadaş” (EDPT, 344)

ETü. BILIŠ “1. Tanıdık, bilinen, dost, aşina; 2. Bilme, vakıf olma; bilim” (DTS, 100)

ETü. biliş “biliş, tanış; bilen, bilici” (DLT, 94)

Alt. biliş “bilgi” (ATS, 41)

ETü. ya:ş (? ń) “taze, nemli” (EDPT, 975)

ETü. JAŠ I “1. Yeşil, genç; 2. Taze” (DTS, 245), JAŠ II “1. Yıl (yaş için); 2. Yaşam” (DTS, 245), JAŠ III “gözyaşı” (DTS, 246)

ETü. yaş “yaş, taze nesne, zerzevat, sebze, yeşillik; yaş –gözden gelen-; yaş –insanın yaşadığı-“ (DLT, 756)

Alt. caş “1. Genç; 2. Yaş, dönem; 3. Yeşil, taze; 4. Yaş, nemli, ıslak” (ATS, 55)

ETü. çiş “işeme, büyük abdestini yapma” (EDPT, 430)

ETü. ČIŠ: čiš čiš “kadının çocuğu işetmek istediği zaman çıkardığı ses, nida” (DTS, 146)

ETü. çiş çiş “kadın çocuğu işetmek istediği zaman söyler; at hakkında da böyledir.” (DLT, 154)

Alt. çüş “çocuk idrarı, çiş” (ATS, 79)

ETü. 3 eş- “kazmak; kürek çekmek” (EDPT, 255)

ETü. EŠ- I “kürek çekmek” (DTS, 185)

ETü. eş- “eşmek; taşmak; -at hakkında- yorga yürümek” (DLT, 197)

Alt. eş- “(kürek) çekmek” (ATS, 84)

ETü. kapış “yağma” (EDPT, 587)

ETü. QAPÏŠ “yağmacılık, hırsızlık” (DTS, 421); QAPUŠI “qapuš qarma bol- : talan olmak” (DTS, 421)

ETü. kapış “kapış, kapıp alma, yağma etme, çalma” (DLT, 264)

Alt. kabış “1. Birleştirme, bir nesneyi diğerine bağlama; 2. Kavga etme” (ATS, 92)

ETü. 1 ka:ş “kaş anlamına gelen bu kelime sonradan bir metaforla “bir şeyin kıyısı veya kenarı” anlamına gelmiştir” (EDPT, 669)

ETü. QAŠ II “kenar, kıyı, sınır” (DTS, 431)

ETü. kaş “herhangi bir şeyin kıyısı” (DLT, 276)

Alt. kaş “1. (orman için) sınır, kıyı; 2. (elbise için) kenar; 3. (bel için) kemer; 4. Şaman davulunun gövdesi” (ATS, 100)

ETü. kış “kış” (EDPT, 670)

ETü. QÏŠ “1. Kış; 2. *mec.* yaşlılık zamanı” (DTS, 448)

ETü. kış “kış” (DLT, 323)

Alt. kış “kış” (ATS, 110)

ETü. 2 kiriş “kiriş; kordon; kiriş (bir çatının)” (EDPT, 747)

ETü. KIRIŠ II “yayın kirişi” (DTS, 309)

ETü. kiriş “kiriş, yay kirişi; yay” (DLT, 332)

Alt. kiriş I “demir eğri çubuk, tefin tutma kısmı” (ATS, 113)

ETü. ki:ş “samur (hem hayvan hem de kürkü için)” (EDPT, 752)

ETü. KIŠ I “samur” (DTS, 310)

ETü. kiş “samur” (DLT, 334)

Alt. kiş “*zool.* Samur” (ATS, 113)

ETü. koş- “bağlamak, birleştirmek (iki şeyi)” (EDPT, 670)

ETü. QOŠ- “1. Birleştirmek, bağlamak, eklemek; 2. Düzmek, yazmak (dize, şarkı)” (DTS, 460)

ETü. koş- koymak, katmak; türkü düzmek” (DLT, 348)

Alt. koş- “eklemek, birleştirmek” (ATS, 118)

ETü. kuş “kuş” (EDPT, 670)

ETü. QUŠ I “1. Kuş; 2. Av için doğan” (DTS, 471)

ETü. kuş “kuş” (DLT, 386)

Alt. kuş “kuş” (ATS, 126)

ETü. uruş “savaş, kavga” (EDPT, 239)

ETü. URUŠ “dövüş, savaş” (DTS, 616)

ETü. uruş “urma; savaş; vuruş, vuruşma” (DLT, 699)

Alt. uruş I “kavga, tartışma, skandal; savaş” (ATS, 194)

ETü. taŋış “sıkma, büzme” (EDPT, 526)

ETü. TAŊÏŠ: sïqïš taŋïš (DTS, 533), SÏQÏŠ “darlık, izdiham; sıkılma, güçlük” (DTS, 505)

Alt. taŋış “bağ, bağlama” (ATS, 168)

ETü. TÏNÏŠ “nefes” (DTS, 568)

Alt. tınış “1. Nefes, soluk (bir alıp bir verme); 2. Rahat, huzur” (ATS, 176)

ETü. 1 tu:ş[262] “eşit, denk; karşıt, karşı” (EDPT, 558)

ETü. TUŠ II “1. Karşıdaki, karşıdaki yer; karşıda, ters; karşılığında, karşı ağırlığında; 2. Yerine koyma” (DTS, 590)

ETü. tuş “karşı, bir şeyin karşısı” (DLT, 659)

Alt. tuş “1. Karşıt durumda; 2. Yönelim; 3. Zaman, an” (ATS, 187)

1.2.**ETü.** /ş/ >**Alt.** /ç/

ETü. seş- “çözmek, açmak” (EDPT, 857)

ETü. SEŠ- “açmak, çözmek” (DTS, 497)

---

[262]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan çoğu lehçede **tuş/tus** şelinde yaşadığını, Hakas Türkçesinde **tus**, Tuva Türkçesinde ise **duş** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. seş- “çözmek” (DLT, 507), şeş- “çözmek” (DLT, 557)

Alt. çeç- “salmak, bırakmak, serbest bırakmak” (ATS, 71)

2.17./t/ Ünsüzü

/t/ sesi, tonsuz, süreksiz ve diş-diş eti ünsüzüdür. Kelime başında bu ses, Altay Türkçesinde genellikle korunmuştur. Kelime içinde aynen korunmuş veya /d/ sesine dönüşmüştür. Kelime sonunda ise bu ses aynen korunmuştur.

a. **Kelime Başında**
1. **ETü.** /t/ > **Alt.** /t/

ETü. taşu:- (?d-) “taşımak, nakletmek” (EDPT, 561)

ETü. TAŠU- I “taşımak, çekmek” (DTS, 541), TAŠU- II “kovmak” (DTS, 541)

ETü. taşu- “taşımak; çıkarıp atmak, kovmak” (DLT, 583)

Alt. tajı- “1. Vurmak; 2. Getirmek; (eşya) taşımak” (ATS, 165)

ETü. ta:l (?d-) “dal, ince dal; söğüt” (EDPT, 489)

ETü. TAL I “söğüt, söğüt dalı” (DTS, 528), DAL “dal, budak” (DTS, 158)

ETü. tal “dal, yaş dal” (DLT, 563)

Alt. tal I “söğüt” (ATS, 166)

ETü. tam- (d-) “damlamak” (EDPT, 503)

ETü. TAM- “damlamak” (DTS, 529)

ETü. tam- “damlamak” (DLT, 566)

Alt. tam- “damlamak” (ATS, 167)

ETü. 1 tamğa: “atların, sığırların ya da diğer çiftlik hayvanlarının üzerinde kime ait olduğunu gösteren damga veya işaret” (EDPT, 504)

ETü. TAMQA (DTS, 531), TAMĠA I “1. Damga, iz; 2. İşaret (büyüleyici)” (DTS, 530)

ETü. tamga “damga, hakanın ve başkalarının damgası” (DLT, 567)

Alt. taŋma “1. Damga; 2. Nişan tahtası; 3. Harf, işaret; 4. *mec.* Lanetli” (ATS, 168)

ETü. tokku:z (d-) “dokuz” (EDPT, 474)

ETü. TOĠUZ (DTS, 572), TOQUS (DTS, 577), TOQUZ “dokuz” (DTS, 578)

ETü. tokuz “sayıda dokuz” (DLT, 636)

Alt. togus “dokuz” (ATS, 179)

ETü. to:l- (d-) “dolmak” (EDPT, 491)

ETü. TOL- “1. Dolmak; 2. Tamamlanmak, sona ermek” (DTS, 572)

ETü. tol- “girmek” (DLT, 636)

Alt. tol- “1. Dolmak; 2. Doldurmak” (ATS, 180)

ETü. tök- (d-) “dökmek; dışarı püskürtmek, saçmak” (EDPT, 477)

ETü. TÖK- “1. Dökmek; serpmek; 2. *mec.* İçini dökmek” (DTS, 579)

ETü. tök- “dökmek” (DLT, 644)

Alt. tök- “dökmek” (ATS, 183)

ETü. tö:z[263] “kök, temel, kaynak” (EDPT, 571)

ETü. TÖZ “kök, temel, öz” (DTS, 582)

ETü. tüz “asıl, kök, soy sop” (DLT, 679)

Alt. tös I “1. Temel, başlangıç; dağ eteği; 2. Karargah; 3. *mit.* Şamanların inancına göre üç alanda-yerde, havada ve yer altında- bulunan ilk ruhlar; 4. **tös ermek** *gr.* ana cümle, temel cümle; **tös uçur** *gr.* asıl anlam; sözlük anlamı; **tös zalog** *gr.* etken çatı” (ATS, 184)

ETü. tür- (d-)[264] “sarmak (parşömen tomarı, giysi kolu vs.)” (EDPT, 530)

ETü. TÜR- “kıvırmak, sarmak, dürmek; katlamak” (DTS, 598)

ETü. tür- “dürmek” (DLT, 673)

Alt. tür- “dürmek, katlamak, bükmek, kıvırmak, sıvamak” (ATS, 189)

2. **ETü.** /t/ > **Alt**. /d/

ETü. té:- (dé-:) “söylemek” (EDPT, 433)

ETü. TE- “1. Konuşmak, demek; 2. Ad koymak, demek; 3. Saymak, sanmak, düşünmek” (DTS, 545), TI- (DTS, 558)

ETü. té- “demek, söylemek” (DLT, 591), ti- “demek” (DLT, 619)

---

[263]Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan çoğu lehçede **tös** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[264]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **dür-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. de- “demek, söylemek, konuşmak” (ATS, 79)

b. Kelime İçinde

1. –VtV- durumunda:

   1.1.**ETü.** /t/ > **Alt.** /t/

ETü. yétinç (yéddinç) “yedinci” (EDPT, 892)

ETü. JETINČ “yedinci” (DTS, 259)

Alt. cetinçi “yedinci” (ATS, 60)

ETü. ota:ġ (?oda:ġ) “geçici küçük yapı” (EDPT, 46)

ETü. OTAĠ “çadır, otak, barınak” (DTS, 373), OTAQ (DTS, 373)

ETü. otağ “otağ” (DLT, 444)

Alt. odu “1. Gövde; kulübe; kamp; 2. *es.* Yıkandıktan sonra damadın gelini götürdüğü kayın ağacından kulübe” (ATS, 138), otog “otağ” (ATS, 141)

ETü. 1 ötüg (EDPT, 51)

Alt. ötü “keskin” (ATS, 145)

   1.2.**ETü.** /t/ > **Alt.** /d/

ETü. ata: “baba” (EDPT,40)

ETü. ATAI “baba” (DTS, 65)

ETü. ata “ata, baba” (DLT, 47)

Alt. ada “baba, dede” (ATS, 20)

ETü. ata:- “birine adıyla seslenmek; adlandırmak; atamak, görevlendirmek; nişanlamak; Tanrı’ya ya da kutsal bir yere bir şey adamak; bir şeye söz vermek” (EDPT, 42)

ETü. ATA- “1. Ad vermek; 2. Unvan vermek; 3. Adını söylemek” (DTS, 66)

ETü. ata- “takma ad-lakap vermek; çağırmak, ait ve raci olmak” (DLT, 47)

Alt. ada- “adlandırmak, ad vermek” (ATS, 20)

ETü. butık “dal (ağacın vs.)” (EDPT, 301)

ETü. BUTAQ “dal, budak, filiz” (DTS, 129), BUTÏQ 1 “dal, budak, filiz” (DTS, 129)

ETü. butak “budak, dal” (DLT, 120), butık “budak, dal; ağaç” (DLT, 120)

Alt. budak “(Ağaç için) dal, budak” (ATS, 44)

ETü. bütür- “büt- fiilinin ettirgen hali” (EDPT, 308)

ETü. bütür- “büt- fiilinin ettirgen hali” (EDPT, 308)

ETü. BÜTÜR- 1 “1. Bitirmek, sona erdirmek, yerine getirmek; 2. Yapmak, gerçekleştirmek; 3. İyileştirmek, iyi etmek; 4. mec. Giydirmek, örtmek, kapatmak” (DTS, 134)

ETü. bütür- “sağaltmak, sağlam hale koymak; alacağını tanıklamak, isbat etmek” (DLT, 127)

Alt. büdür- “1. Yaratmak, yapmak, icra etmek; 2. Bitirmek; 3. Hazırlamak” (ATS, 47)

ETü. yota: “kalça” (EDPT, 886)

ETü. JODA “baldır, bacağın üst kısmı” (DTS, 269), JOTA (DTS, 275)

Alt. codo “bacak; diz” (ATS, 63)

ETü. etek “etek; kıyı (bir eteğin); kıyı (ova, sahil vs.)” (EDPT, 50)

ETü. ETÄK “1. Elbisenin eteği, elbise; 2. *Mec.* örtü, perde” (DTS, 187)

ETü. etek “etek” (DLT, 202)

Alt. edek “1. Etek; 2. Dağ eteği” (ATS, 80)

ETü. kötürgü: (g-) (EDPT, 706)

ETü. KÖTÜRGÜ “asansör” (DTS, 320)

ETü. kötürgü “götürge, kendisiyle bir şey taşınıp götürülen nesne” (DLT, 368)

Alt. ködürgi “*es.* Kurban” (ATS, 120)

ETü. OTA- III “yabani ot ayıklamak” (DTS, 373)

Alt. odo- “zararlı otları ayıklamak” (ATS, 138)

Alt. oduzınçı “otuzuncu” (ATS, 138)

ETü. OTUZUNČ “otuzuncu” (DTS, 374)

2. –tK- durumunda:

2.1.**ETü**. /t/ > **Alt.** /t/

ETü. atġar- “ata bindirmek” (DTS, 66)

ETü. atğar- “birinin ata binmesine yardım etmek” (EDPT, 48)

ETü. atgar- “ata bindirmek” (DLT, 48)

Alt. atkar- “1. Göndermek; 2. Ata bindirmek” (ATS, 30)

ETü. katġur- “delice gülmek” (EDPT, 599)

ETü. QATĠUR- I “kahkaha ile gülmek” (DTS, 433)

ETü. katgur- “gülerek katılmak” (DLT, 279)

Alt. katkır- “yüksek sesle gülmek” (ATS, 101)

ottu II “otlu” (ATS, 141), ETü. 2 otluġ (EDPT, 55); ETü. OTLUĠ II “otlu” (DTS, 374)

ETü. ötgek “ishal” (EDPT, 51)

Alt. ötkök “1. Gübre; 2. İshal; 3. Sürgün” (ATS, 145)

ETü. etmek/ötmek “ekmek” (EDPT, 60), epmek “ekmek” (EDPT, 12)

ETü. EPMÄK “ekmek” (DTS, 175), ETMÄK”ekmek” (DTS, 188)

ETü. etmek (étmek) “yenecek ekmek” (DLT, 203), epmek “ekmek (Yagma, Toxsı, Oğuz ve Kıpçak dillerinde)” (DLT, 184)

Alt. ötpök “ekmek, tatlı, pide” (ATS, 145)

3. –Kt- durumunda:

3.1.**ETü.** /t/ > **Alt.** /t/

ETü. altı: “altı” (EDPT, 130)

ETü. altï “altı” (DTS, 39)

Alt. altı “altı (sayı)” (ATS, 25)

ETü. arta:- “bozulmak, kötüleşmek” (EDPT, 208)

ETü. arta- “1. Bozulmak; 2. Kötüleşmek, bozulmak; 3. Harap olmak, kaybolmak, mahvolmak, ölmek” (DTS, 56)

ETü. arta- “bozulmak, kötüleşmek” (DLT, 37)

Alt. arta- “1. Yaralanmak, 2. Bozulmak” (ATS, 28)

ETü. baltır “baldır” (EDPT, 334)

ETü. BALTÏR II “baldır (ayak)” (DTS, 81)

Alt. baltır “baldır (ayak)” (ATS, 34)

ETü. beltir “iki ya da daha fazla yolun veya nehrin bağlantısı”(EDPT, 334)

ETü. BELTIR “1. Geçiş yolu, kavşak; 2. Nehirlerin birleştiği yer” (DTS, 94)

Alt. beltir “1. Ağız, iki ve daha fazla nehrin birleşimi; 2.(Yol için) kavşak” (ATS, 38)

ETü. yaptur- (? ḏ-) “yap- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 872)

ETü. JAPTUR- I “jap- I fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 236), ŽAPTUR- “žap- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 641), JAPTUR- II “jap- II fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 236)

ETü. yaptur- “kapatmak; yaptırmak” (DLT, 746)

Alt. captır- “kapatmak, örttürmek” (ATS, 53)

ETü. yasta:- (EDPT, 974)

ETü. JASTA- “dayamak, altına koymak” (DTS, 245)

ETü. yasta- “yastık dayamak, yaslanmak; söz dokundurmak” (DLT, 755)

Alt. casta- “birine yastık vermek, altına şilte sermek” (ATS, 55)

ETü. yastuk “destek olarak konulmuş şey, yastık” (EDPT, 974)

ETü. JASTUQ “yastık” (DTS, 245)

ETü. yastuk “yastık” (DLT, 755)

Alt. castık “yastık” (ATS, 55)

ETü. kertük “çentik, çentilmiş” (EDPT, 739)

ETü. KERTIK “kertik” (DTS, 301), KERTÜK “kertik” (DTS, 302)

ETü. kertik “ekmek ve ekmeğe benzer şeylerin sayısını bilmek için bir ağaçta yapılan kertik, çetele” (DLT, 304), kertük “ağaçta açılan kertik” (DLT, 305)

Alt. kertik “1. Kertik; 2. Kertik, çentik” (ATS, 106)

ETü. koltuk “koltuk altı” (EDPT, 619)

ETü. QOLTÏQ “koltuk altı” (DTS, 454)

ETü. koltık “koltuk” (DLT, 341)

Alt. koltuk “koltuk, koltuk altı” (ATS, 116)

ETü. okta:- “1 ok kelimesinden türemiş bir fiil” (EDPT, 81)

ETü. OQTA- “ok atmak” (DTS, 370)

ETü. okta- “ok atmak” (DLT, 431)

Alt. okto- “(silah için) doldurmak” (ATS, 138)

ETü. ortu: (orto:) “bir şeyin ortası veya merkezi, ortada bulunan, orta” (EDPT, 203), otra: (EDPT, 64)

ETü. ORTA “orta” (DTS, 371), ORTU “1. Orta; 2. Ortanca, ortadaki; 3. Orta halli kişi” (DTS, 371), OTRA “1. Orta; 2. Ortada” (DTS, 374)

ETü. ortu “orta” (DLT, 442), otra “orta; ortada, arada” (DLT, 445), otru “karşı; ön; ara, orta, ortasında” (DLT, 445)

Alt. orto “1. Orta, yarı; 2. **orto til arkazı** *gr.* Ön damak; **orto til arkazı tuyuk tabış** *gr.* Ön damak ünsüzü” (ATS, 141)

3.2.**ETü.** /t/ > **Alt**. /d/

ETü. altur- “birine bir şey aldırmak, bazı lehçelerde kendisinden bir şey alınmasına izin vermek” (EDPT, 133)

ETü. ALTUR- “aldırmak” (DTS, 40)

ETü. altur- “aldırmak” (DLT, 22)

Alt. aldır- “çağırmak, talep etmek; teslim olmak, tesiri altında değişmek; hadım etmek” (ATS, 24)

ETü. BILTÜR- “bil- fiilinin ettirgen hali” (DTS, 100), BILDÜR- “bildirmek, ifade etmek” (DTS, 99)

ETü. biltür- “birine bir şeyi bildirmek; haber vermek” (EDPT, 334)

ETü. biltür- “öğretmek, bildirmek” (DLT, 94)

Alt. bildir- “1. Bildirmek; haber vermek; 2. Öğretmek; 3. Buluş yapmak” (ATS, 41)

ETü. 1 yantur- “geri getirmek, geri dönmek, geri vermek” (EDPT, 947)

ETü. JANDUR- II “jan- I fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 232), JANTUR- “1. Geri vermek; 2. Önlemek” (DTS, 232)

ETü. yandur- “döndürmek; kusmak; korkutmak” (DLT, 741)

Alt. candır- “döndürmek” (ATS, 52)

ETü. yanturu: “yeniden” (EDPT, 948), yandru: (EDPT, 947)

ETü. JANDURU “yine” (DTS, 232), JANDRU “yine” (DTS, 232)

ETü. yandru “tekrar” (DLT, 741)

Alt. candıra “geriye” (ATS, 52)

ETü. yultuz “yıldız” (EDPT, 922)

ETü. yulduz “yıldız, yıldızların genel adı” (DLT, 810)

ETü. JULDUZ I “1. Yıldız, gezegen; 2. Takımyıldız” (DTS, 278), JŪLTUS “yıldız, gezegen” (DTS, 278)

Alt. cıldıs “1. Yıldız; 2. es. Şamanın tören giysisinin arka bölümünde yıldızları tasvir küçük levhalar ” (ATS, 61), cılgıs (ATS, 61), cıltıs (ATS, 62)

ETü. kantur- “memnun etmek, doyurmak” (EDPT, 636)

ETü. QANTUR- “memnun etmek; geçirmek (susuzluk, açlık için); yerine getirmek (bir isteği)” (DTS, 419), QANDUR- “içirmek, susuzluğu gidermek, memnun etmek” (DTS, 418)

ETü. kantur- “su ve başkalarına kandırmak” (DLT, 262)

Alt. kandır- “memnun etmek” (ATS, 96)

ETü. kirtür- (g-) “kir- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 740)

ETü. KIRTÜR- “kir- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 310)

ETü. kirtür- “girdirmek” (DLT, 334)

Alt. kirdir- “içeri sokmak” (ATS, 113)

ETü. urtur-[265] “ur- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 210)

ETü. URTUR- “ur- fiilinin ettirgen şekli” (DTS, 615)

Alt. urdır- “döktürmek” (ATS, 194)

c. Kelime Sonunda

---

[265] Clauson, bu kelimenin Hakas Türkçesinde **urdur-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

1. –Vt durumunda:

1.1.**ETü.** /t/ > **Alt.** /t/

ETü. akıt- "akıtmak; hücuma yollamak" (EDPT, 81)

ETü. AQÏT- I "1. Dökmek, akıtmak; 2. mec. göndermek" (DTS, 49)

ETü. akıt- "akıtmak; göndermek" (DLT, 16)

Alt. agıt- "serbest bırakmak, iradesine bırakmak; uzatmak; (at için) bukağıdan kurtarma" (ATS, 21)

ETü. at- "fırlatmak, atmak" (EDPT, 36)

ETü. AT- "1. Atmak, fırlatmak; 2. Ateş etmek, vurmak; 3. mec. kovmak, savmak" (DTS, 65), ĀT- "çarpmak (kalp için)" (DTS, 65)

ETü. at- "atmak" (DLT, 47)

Alt. at- "ateş etmek, atmak, vurmak" (ATS, 30)

ETü. bat- "çökmek, alçalmak ve kaybolmak" (EDPT, 298)

ETü. bat- "batmak, gözden kaybolmak" (DLT, 75)

ETü. bat- "1. Dalmak, gömülmek; 2. Çekilmek, batmak"(DTS, 89)

Alt. bat- "1. Bir şeye yerleşmek, girmek; 2. Uğramak; 3. (Güneş, ay, yıldızlar için) batmak" (ATS, 36)

ETü. basut "destek, yardım" (EDPT, 372)

ETü. basut "yardım; arka; acıyan; yardımcı" (DLT, 72)

ETü. basut 1 “yardım, koruma” (DTS, 86)

Alt. bazıt “1. Adım, yürüyüş; 2. Bastırma, presleme” (ATS, 37)

ETü. bu:t (bu:d) “but, bacak, hayvanın arka bacağı” (EDPT, 297)

ETü. BUT 1 “1. Kalça, but; 2. Bacak, ayak; 3. mec. Çekirdek; temel” (DTS, 129)

ETü. but “but” (DLT, 119)

Alt. but “1. (İnsan için) Ayak, bacak; 2. (Bir eşya için) Ayak, destek; 3. (Hayvanlarda) Arka ayak” (ATS, 46)

ETü. yaşut “gizli” (EDPT, 977)

ETü. JAŠUT “gizli, üstü kapalı” (DTS, 247)

ETü. yaşut “gizli” (DLT, 758)

Alt. cajıt I “giz, sır” (ATS, 49)

ETü. yarat- “uygun, kullanışlı yapmak veya bulmak; uydurmak, onaylamak, aynı fikirde olmak; yaratmak” (EDPT, 956)

ETü. JARAT- “1. Yaratmak, yapmak; 2. Kurmak; 3. Bezemek, süslemek” (DTS, 240)

ETü. yarat- “yaratmak; (Oğuzca) oranlamak, oranlayıp yapmak; kendinden uydurmak” (DLT, 748)

Alt. carat- “1. Onaylamak, kabul etmek, tasvip etmek; 2. Birini memnun etmek; 3. Terbiyeli saymak” (ATS, 54)

ETü. yat- “yatmak; uyumak için yatmak, bir yere yerleşmek (göçebe için)” (EDPT, 884)

ETü. JAT- I “1. Yatmak; 2. Uzanmak; 3. Bulunmak, kalmak” (DTS, 247)

ETü. yat- “yatmak” (DLT, 759)

Alt. cat- “1. Yatmak; 2. Yerleşmek; 3. Bulunmak” (ATS, 55)

ETü. ıt “köpek” (EDPT, 34)

ETü. IT I “köpek” (DTS, 215), İT I “köpek” (DTS, 221)

ETü. ıt “it, köpek” (DLT, 221)

Alt. iyt I “köpek” (ATS, 91)

ETü. kanat (?kana:d) “kuşun kanadı; balığın yüzgeci; çadırın perdesi; koruma” (EDPT, 635)

ETü. QANAT “kanat” (DTS, 417)

ETü. kanat “kanat” (DLT, 260)

Alt. kanat I “1. Kanat; 2. Yüzgeç” (ATS, 96)

ETü. 2 ka:t (ka:d) “genel bir ifadeyle “meyve” anlamına gelir” (EDPT, 593)

ETü. QAT II “1. Meyva, yemiş; 2. Ardıcın meyvesi” (DTS, 432)

ETü. kat “ “mugaylan” dikeni meyvası; dikenli şeylerin meyvası; (Yemek, Kıpçak, Kay, Tatar ve Çomul dillerinde)her bir ağacın meyvası” (DLT, 278)

Alt. kat II “yemiş” (ATS, 100)

ETü. kurut "sert bir peynir türü olarak kullanılan kurumuş lor" (EDPT, 648)

ETü. QURUT I "kurut, kurutulmuş peynir" (DTS, 470)

ETü. kurut "keş, çökelek; yağı alınmış yoğurttan yapılan bir lor peyniri; kurut, kuru yoğurt" (DLT, 386)

Alt. kurut "peynir, kurut" (ATS, 126)

ETü. uyat "utanç, tevazu, utangaçlık" (EDPT, 268)

Alt. uyat "utanç, rezalet, ayıp" (ATS, 196)

2. –Kt- durumunda:
   2.1.**ETü.** /t/ > **Alt.** /t/

ETü. yırt- "yırtmak, parçalamak" (EDPT, 958)

ETü. JİRT- "1. Yırtmak; 2. *mec.* kopmak, parçalamak (kalp için)" (DTS, 268)

ETü. yırt- "yırtmak (DLT, 787)

Alt. cırt- "yırtmak, koparmak, parçalamak" (ATS, 62)

ETü. yurt (? yurd) "terk edilmiş kamp yeri; mesken, oturulan yer; ev, keçe çadırın özel bir türü, topluluk, yurt, birinin kendi ülkesi" (EDPT, 958)

ETü. JURT I "1. Ev, mülk, yaşanılan yer, toprak, ülke; 2. Harabe, ören" (DTS, 282)

ETü. yurt "yurt; eski izerler, ören" (DLT, 816)

Alt. curt "ülke, yurt, memleket, yerleşilen yer" (ATS, 66)

ETü. yu:t (-d) “hayvanları öldüren çok sert hava” (EDPT, 883)

ETü. JUT “1. Canlıları öldüren hava; 2. *mec.* Felaket, afet, musibet” (DTS, 282)

ETü. yut “kışın soğukta hayvanları öldüren felaket” (DLT, 818)

Alt. cut “1. Yağmurlu hava; 2. İnce ve kaygan buz; 3. Veba; 4. Fakir” (ATS, 66)

ETü. karart- “karartmak” (EDPT, 663)

ETü. QARART- “1. Karartmak; 2. mec. Gölgelemek, karanlık yapmak; öfkelendirmek” (DTS, 425)

ETü. karart- “karartmak” (DLT, 267)

Alt. karart- “karartmak” (ATS, 98)

ETü. 1 kurt (kurd) “kurtçuk” (EDPT, 648), 2 kurt (kurd) “kurt” (EDPT, 648)

ETü. QURT I “solucan” (DTS, 468), QURT II “kurt” (DTS, 469)

ETü. kurt “solucan soyundan olan hayvanlar; (Oğuzlarca) yırtıcı hayvanlardan olan kurt” (DLT, 383)

Alt. kurt “kurt, kurtçuk, solucan” (ATS, 126)

ETü. ört (EDPT, 201)

ETü. ÖRT “yangın” (DTS, 389)

Alt. ört “yangın” (ATS, 144)

ETü. ört “yangın, yanan nesne” (DLT, 464);

2.18./y/ Ünsüzü

/y/ sesi, tonlu, akıcı ve ön damak ünsüzüdür. Kelime başında bu ses, Altay Türkçesinde *çiçke* örneği hariç /c/ sesine dönüşmüştür. Burada gerileyici benzeşmeyle /y/ sesi /ç/ sesine dönüşmüştür. Kelime içinde ve sonunda ise aynen korunmuştur.

a. Kelime Başında

1. **ETü.** /y/ > **Alt.** /c/

ETü. 1 ya:[266] "yay (silah)" (EDPT, 869)

ETü. JA I "yay" (DTS, 221)

ETü. ya "ok; yay" (DLT, 723)

Alt. caa "yay; ok" (ATS, 47)

ETü. yağ- (?d̠a:ğ-)"yağmur boşanmak; yağmak; kar yağmak, dolu yağmak" (EDPT, 896)

ETü. JAĠ- I "1. Yağmak (yağmur, kar, kum için); 2. Düşmek, dökülmek; muvaffak olmak; 3. mec. Dökülmek (ok için)" (DTS, 223)

ETü. yag- "yağmak" (DLT, 726)

Alt. caa- "(Yağmur, dolu, kar için) yağmak; gitmek" (ATS, 47)

ETü. yapurğa:k[267] "yaprak (bir ağacın veya bitkinin); kitap" (EDPT, 879)

---

[266] Clauson, kelimenin Kuzeydoğu grubunda **ya, ça, çağ**, Hakas Türkçesinde ise **ça:cax/oxça:** şekillerinde yaşadığını belirtmiştir.

[267]Clauson, bu kelimenin genellikle **yaprak (c-, ç-)** şeklinde yaşamasına rağmen Altay Türkçesinde **yalbırak** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. JALBÏRĠAQ “ağaç yaprağı” (DTS, 228), JAPÏRĠAQ “yaprak, taç yaprağı” (DTS, 236), JAPURĠAQ “yaprak, taç yaprağı” (DTS, 237)

ETü. yapurgak “yaprak –ağaç- , bitki, kitap” (DLT, 746)

Alt. calbırak “(bitki için) yaprak” (ATS, 50)

ETü. yalva:- (EDPT, 920), yalğa:- (ḏ-)[268] “yalamak; okşamak” (EDPT, 926)

ETü. JALĠA- “yalamak” (DTS, 228), JALVA- “yalamak” (DTS, 230), JALWA- (DTS, 230)

ETü. yalga- “yalamak” (DLT, 734), yalwa- “yalamak” (DLT, 737)

Alt. cala- “yalamak” (ATS, 50)

ETü. yavız “kötü; ahlaken kötü; zararlı, uğursuz”(EDPT, 881)

ETü. JABÏZ “1. Cılız, kötü, zayıf; 2. Kuvvetsiz, zayıf, çelimsiz” (DTS, 222), JAFUZ “kötü, berbat” (DTS, 223), JAVÏZ “kötü, habis” (DTS, 249), JAVUZ “kötü, berbat” (DTS, 250)

ETü. yawuz “kötü, fena” (DLT, 762), yafuz “her şeyin kötüsü, fenası” (DLT, 725)

Alt. cabıs “1. Alçak; alçakça; 2. Öfkeli” (ATS, 48)

ETü. JATČÏ “üfürükçü, büyücü” (DTS, 247)

ETü. ya:tçı: (ya:dçı:) “yağmur yağdıran büyücü” (EDPT, 886)

---

[268] Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde **yalğa-/çalğa-**, Tuva Türkçesinde ise **çılğa-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. yatçı “şaman” (DLT, 759)

Alt. cadaçı “havanın durumunu, yağmur yağıp yağmayacağını tahmin eden kâhin, yadacı” (ATS, 48)

ETü. 2 yalın- “yalvarmak” (EDPT, 931)

ETü. JALЇN- II “istemek, yalvarmak” (DTS, 229)

Alt. calın- “1. İtaat etmek, boyun eğmek; 2. Yalvarmak” (ATS, 50)

ETü. yağmur (ḏ-) “yağmur” (EDPT, 903)

ETü. JAMĠUR “yağmur” (DTS, 231), JAĠMUR “yağmur” (DTS, 225)

ETü. yagmur “yağmur” (DLT, 729), yamgur “yağmur” (DLT, 739)

Alt. caŋmır “yağmur” (ATS, 53)

ETü. yegen (? yégen) “küçük kız kardeşin veya kızın çocuğu” (EDPT, 912)

ETü. JEGÄN I “yeğen” (DTS, 252), JÄGIN I “yeğen”, JIGÄN I (DTS, 260)

Alt. ceen “1. Yeğen; 2. Kız kardeş çocukları” (ATS, 58)

ETü. yegren (? yégren) “kestane rengi (at donu)” (EDPT, 914)

ETü. JEGRÄN “doru, kestane rengi” (DTS, 253)

Alt. ceeren I “*zool.* Antilop” (ATS, 58), ceren “gazal, ceylan” (ATS, 59)

ETü. ye:k “şeytan, iblis” (EDPT, 910)

ETü. JEK (Skr. Prakrit jakkhā) “şeytan” (DTS, 253)

ETü. yek “şeytan” (DLT, 768)

Alt. cek “1. İştahlı, obur; 2. Erlik’in sıfatı; 3. Kötü ruhların genel adı; 4. **Cek aŋ** av. Ayı” (ATS, 58)

ETü. yenge: “yenge” (EDPT, 950)

ETü. JEŊÄ (DTS, 256), JEŊGÄ “büyük kardeşin veya amcanın karısı” (DTS, 256)

ETü. yenğge “yenge, büyük kardaşın karısı” (DLT, 773)

Alt. ceŋe “1. Yenge; 2. (yaşça büyük kadınlara saygılı hitap şekli)” (ATS, 59)

ETü. yık- “yıkmak, tahrip etmek, mahvetmek” (EDPT, 897)

ETü. JÏQ- “yıkmak, tahrip etmek” (DTS, 268)

ETü. yık- “yıkmak; yıkılmak” (DLT, 782)

Alt. cık- “hücum etmek, güreşte birini devirmek; yenmek” (ATS, 61)

ETü. yılı:- “sıcak olmak, ısınmak” (EDPT, 919)

ETü. JÏLÏ- “ısınmak” (DTS, 266)

ETü. yılı- “ılımak” (DLT, 783)

Alt. cılı- II “ısıtmak, ısınmak” (ATS, 61)

ETü. yığ- (? yı:ğ-) “toplamak, birleştirmek” (EDPT, 897)

ETü. JÏĠ- I “toplamak” (DTS, 265), JÏV- I (jav- ?) “toplamak” (DTS, 269)

ETü. yıg- “yığmak, toplamak; bir şeye engel olmak, alıkoymak” (DLT, 779)

Alt. cu- “toplamak, biriktirmek” (ATS, 66), cuu- (ATS, 66)

ETü. yu:t (-d) “hayvanları öldüren çok sert hava” (EDPT, 883)

ETü. JUT “1. Canlıları öldüren hava; 2. *mec.* Felaket, afet, musibet” (DTS, 282)

ETü. yut “kışın soğukta hayvanları öldüren felaket” (DLT, 818)

Alt. cut “1. Yağmurlu hava; 2. İnce ve kaygan buz; 3. Veba; 4. Fakir” (ATS, 66)

ETü. yağır (ḏ-) “eyerin sürtünmesinden dolayı oluşan yara” (EDPT, 905)

ETü. JAĠÏR II “eyerden dolayı atın üstünde oluşan yara” (DTS, 224)

ETü. yag(ı)r “at, katır ve eşek gibi hayvanların sırtında semer, eyer ve yük vurmasından meydana gelen yara, yağır” (DLT, 727)

Alt. cuur “1. Yağır, atın sırtındaki sürtünmüş, tüyleri dökülmüş yer; 2. Muhasara altına alma” (ATS, 66)

ETü. yoğurka:n[269] “battaniye” (EDPT, 907)ETü. JOĠURQAN “battaniye” (DTS, 270)

ETü. yogurkan “yorgan” (DLT, 797)

---

[269]Clauson, bu kelimenin Altay ve Teleüt Türkçesinde **yu:rkan**, Kaç ve Koybal Türkçelerinde **yorğan**, Sagay ve Tuva Türkçesinde **ço:rğan**, Hakas Türkçesinde ise **çorğan** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. cuurkan “koyun tüyünden battaniye” (ATS, 66)

ETü. yügrük (yügürük) “hızlı koşan, çabuk geçen” (EDPT, 914)

ETü. JÜGRÜK “1. Hızlı, süratli; 2. Akıp giden, koşan; 3. Hız, koşu” (DTS, 284), JÜGÜRÜK “hızlı” (DTS, 285)

ETü. yügrük (g) “koşucu, geçici, yüğrük” (DLT, 821)

Alt. cügürük “1. Koşucu, yarışçı; 2. Aceleci, hızlı, ayağına çabuk” (ATS, 67)

ETü. yürek “kalp” (EDPT, 965)

ETü. JÜRÄK “kalp, yürek” (DTS, 286), ǮÜRÄK “kalp, yürek” (DTS, 643)

ETü. yürek (g) “yürek” (DLT, 825)

Alt. cürek “kalp, yürek” (ATS, 67)

2. **ETü.** /y/ > **Alt.** /ç/

ETü. yinçge: “zayıf, inc, hassas” (EDPT, 945)

ETü. JINČKÄ “1.ince, dar; 2. m*ec.* İnce, bilgece; 3. *mec.* İnce, zarif; 5. İnce, ufak” (DTS, 262)

ETü. yinçge “ince” (DLT, 792)

Alt. çiçke “ince” (ATS, 75)

b. Kelime İçinde

1. -V*y*V- durumunda:

1.1.**ETü**. /y/ > **Alt.** /y/

ETü. 1 ayak “fincan, kadeh, kase” (EDPT, 270)

ETü. ayak “çanak, kase, kadeh” (DLT, 53)

ETü. AJAQ “tas, fincan” (DTS, 27)

Alt. ayak 2 “kap kacak, çanak, çay fincanı” (ATS, 31)

ETü. aya:s (?aya:z) “ aydınlık, açık” (EDPT, 276)

ETü. AJAS I “temiz, net, açık” (DTS, 27)

ETü. ayas “ayaz; kölelere verilen adlardan” (DLT, 54)

Alt. ayas “Açık hava, bulutsuz hava” (ATS, 31)

ETü. BAJAQÏ “adı geçen” (DTS, 79)

ETü. baya:kı: “az önce bahsedilen, eski, en son” (EDPT, 385)

Alt. bayagı “kısa süre önce, deminki” (ATS, 36)

ETü. 1 kaya: “kaya; sivri dik bir kaya ya da kayalıklı bir uçurum” (EDPT, 674)

ETü. QAJA I “kaya” (DTS, 406)

Alt. kaya I “kaya” (ATS, 101)

ETü. kaya “kaya” (DLT, 284)

ETü. küye: (g-) “güve” (EDPT, 754)

ETü. KÜJÄ “güve” (DTS, 325)

ETü. küye “güve” (DLT, 403)

Alt. küye “*zool.* Güve; sıçan” (ATS, 130)

ETü. boyın “boyun, bazen de ense” , 2 boyun (EDPT, 386)

ETü. BOJЇN I “boyun” (DTS, 110), BOJUN I “boyun” (DTS, 110)

ETü. boyın “boyun, tutamak”, boyun “boyun” (DLT, 105)

Alt. moyın “boyun” (ATS, 135)

ETü. oyun “oyun, eğlence, cümbüş” (EDPT, 274)

ETü. OJUN “1. Oyun, yarışma; 2. Oyun, dans; 3. Müzikli oyun; 4. Eğlence” (DTS, 366)

ETü. oyun “oyun; yarış” (DLT, 447)

Alt. oyın I “oyun” (ATS, 141)

ETü. sayu: “sayma; her” (EDPT, 858)

ETü. SAJU “*sontakı* her, herkes” (DTS,482)

Alt. sayın “her, hepsi; herkes” (ATS, 151)

ETü. 1 uya: “kuş yuvası; in” (EDPT, 267)

ETü. UJA II “yuva, in” (DTS, 607)

Alt. uya “yuva” (ATS, 195)

ETü. uya “kuş yuvası” (DLT, 704)

ETü. uyal- “utanmak” (EDPT, 272)

ETü. UJAL- “utanmak” (DTS, 607)

ETü. uyal- “çekinmek, utanmak” (DLT, 705)

Alt. uyal- “utanmak” (ATS, 195)

ETü. tayan- (daya:n-)[270] “kendi kendine destek olmak, güvenmek, dayanmak” (EDPT, 569)

ETü. TAJAN- “1. Dayanmak, yaslanmak, abanmak; 2. *mec.* güvenmek, inanmak” (DTS, 527)

ETü. tayan- “dayanmak” (DLT, 590)

Alt. tayan- “dayanmak” (ATS, 171)

ETü. tuyuk[271] “kapalı, değersiz” (EDPT, 568)

ETü. TUJUQ “1. Kapalı; 2. Kapalı (hava için); 2. Mahzun, hüzünlü (insan için)” (DTS, 585)

ETü. tuyuk “sisli, puslu; kapalı; canı sıkılmış” (DLT, 665)

Alt. tuyuk “1. Her taraftan kapalı; 2. Gizlice; 3. **tuyuk tabış** *gr.* ünsüz, konsonant; **tuyuk tabıştıŋ kojuları** *gr.* ünsüz türemesi” (ATS, 187)

[270]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **dayan-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[271]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **duyuk** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

2. -*y*K- durumunda:

2.1.**ETü.** /y/ > **Alt**. /y/

ETü. aytıl- “sorulmak” (EDPT, 269)

ETü. AJTÏL- “aj- fiilinin ettirgen-pasif hali” (DTS, 30)

ETü. aytıl- “sorulmak; söylenmek” (DLT, 55)

Alt. aydıl- “söylenmiş olmak, adlanmak” (ATS, 31)

ETü. BAJLÏQ “zenginlik” , bajluq “zenginlik” (DTS, 79)

Alt. baylık “zenginlik; kaynaklar” (ATS, 37)

ETü. yaykal- “sallanmak, sarsılmak” (EDPT, 981)

ETü. JAJQAL- “sallanmak” (DTS, 227)

ETü. yaykal- “çalkanmak; her şeye gönlü meyil göstermek” (DLT, 764)

Alt. caykal- “bir taraftan diğer tarafa sallanmak, sarsılmak” (ATS, 56)

ETü. kaynat- “kaynatmak” (EDPT, 678)

ETü. QAJNAT- “kaynatmak, kaynama noktasına ulaştırmak; pişirmek” (DTS, 408), QAJÏNAT- “kaynatmak; pişirmek” (DTS, 408)

ETü. kaynat- “kaynatmak” (DLT, 286)

Alt. kaynat- “kaynatmak” (ATS, 102)

ETü. kuyka:[272] “deri; kürk” (EDPT, 676)

ETü. QUJQA “deri; post” (DTS, 464)

ETü. koyka “deri, kürk” (DLT, 352)

Alt. kuyka II “(kafadaki) deri” (ATS, 127)

ETü. muyġak (bunġak) “dişi geyik” (EDPT, 772)

ETü. MUJĠAQ “dişi geyik” (DTS, 347)

Alt. mıygak “zool. Dişi maral” , muygak (ATS, 134)

ETü. 1 boynak (?boynok) “boyın kelimesinin küçültme eki almış hali” (EDPT, 386)

ETü. BOJNAQ I “bel, dağ geçidi” (DTS, 110), BOJNAQ II “zool. kertenkele” (DTS, 110)

ETü. boymul “boynunda beyazlık olan hayvan, moymul” (DLT, 105), boynak “dağ boynu, belen” (DLT, 105), boynak “yılana ağı veren keler” (DLT, 105)

Alt. moynok II “(moyını ak) beyaz boyunlu (sıkça karşılaşılan bir köpek türü)” (ATS, 135)

ETü. oyna:- “oynamak” (EDPT, 275)

ETü. OJNA- “oynamak, eğlenmek” (DTS, 365)

ETü. oyna- “oynamak” (DLT, 447)

---

[272]Clauson, bu kelimenin Kaç, Koybal, Sagay ve Tuva Türkçelerinde **kuyğa** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. oyno- “1. Oynamak, eğlenmek; 2. Biriyle samimi ilişki içinde bulunmak” (ATS, 142)

c. **Kelime Sonunda**

1. **ETü.** /y/ > **Alt.** /y/

ETü. a:y “ay (gökcismi); ay” (EDPT, 265)

ETü. AJ I “1. Ay; 2. astr. Ay (gezegen)” (DTS, 24); AJ II “ay (zaman ölçüsü)” (DTS, 25); ĀJ I “ay” (DTS, 25); ĀJ II “ay (zaman ölçüsü)” (DTS, 25)

ETü.ay “yılın on ikide biri olan zaman; gökteki ay, kamer” (DLT, 52)

Alt. ay “1. Ay; 2. Ay (takvimdeki); 3. mec. Güzel kız” (ATS, 30)

ETü. ba:y “bol; zengin kişi; yüksek tabakanın bir üyesi; koca, eş” (EDPT, 384)

ETü. BAJ I “1. Zengin; 2. mec. zengin, cömert, bol” (DTS, 79)

ETü. bay “zengin” (DLT, 76)

Alt. bay “1. Bay, zengin; 2. Zengin, bol; 3. Kutsal, yasak” (ATS, 36)

ETü. ya:y “ilkbahar; yaz” (EDPT, 980)

ETü. JAJ “yaz” (DTS, 226)

ETü. yay “ilk bahar; yaz” (DLT, 763)

Alt. cay I “yaz” (ATS, 56)

ETü. 1 o:y “delik, çukur” (EDPT, 265)

ETü. OJ I “çukur, oyuk” (DTS, 365)

ETü. oy “yerdeki oyukluk, çukurluk” (DLT, 446)

Alt. oy II “derin, çökük yer” (ATS, 141)

ETü. o:y- “oymak” (EDPT, 266)

ETü. OJ- I “oymak, çukur yapmak” (DTS, 365)

ETü. oy- “oymak; yerleştirmek, sıkıştırmak” (DLT, 446)

Alt. oy- “oymak, delmek” (ATS, 141)

ETü. öge:y “tek bir ebeveyinle ilgili, üvey (baba vs.)” (EDPT, 119)

ETü. ÖGÄJ : **ögäj aqa** üvey kardeş, **ögäj ata** üvey baba, **ögäj oġul** üvey oğul, **ögäj qïz** üvey kız” (DTS, 379)

ETü. ögey “üvey” (DLT, 451)

Alt. ööy (ATS, 144), öy II “hısım; üvey” (ATS, 145)

ETü. 1 sa:y “taşlarla kaplı yer; taşlık çöl” (EDPT, 858)

ETü. SAJ I “1.Aslen volkanik bir yer olan taşlık arazi; 2. Issız ova” (DTS, 481)

ETü. say “kara taşlık yer” (DLT, 500)

Alt. say I “1. Çakıl taşı; 2. Tebeşir; 3. Taş” (ATS, 150)

ETü. 2 sa:y “zırh;plaka zırh” (EDPT, 858)

ETü. SAJ II “**saj jarïq** zırh (donatma)” (DTS, 481)

ETü. say “vücuda giyilen zırh” (DLT, 501)

Alt. say II “kabuk” (ATS, 150)

ETü. soy- “derisini yüzmek (hayvan için); soymak (meyve için); üstünü çıkarmak; soygun yapmak; boğazlamak (hayvan için)” (EDPT, 858)

ETü. SOJ- “derisini soymak, yüzmek (hayvan için)” (DTS, 507)

ETü. soy- “soymak; deri yüzmek” (DLT, 531)

Alt. soy- “1. (Hayvanlar için) soymak, kesmek, yüzmek; 2. *Mec.* (İnsan için) deriyi kurutmak; 3. Çıkarmak, bulunduğu yerden almak, eyeri çıkarmak; 4. Kamçı çekmek” (ATS, 157)

ETü. ta:y “bir ya da iki yaşında olan tay” (EDPT, 566)

ETü. TAJ I “1. Tay; 2. Genç at” (DTS, 527)

ETü. tay “tay” (DLT, 589)

Alt. tay “tay (ikinci yaşında)” (ATS, 171)

ETü. 1 to:y “konak yeri; topluluk; büyük kalabalık; şölen, düğün ziyafeti” (EDPT, 566)

ETü. TOJ II “şölen, ziyafet” (DTS, 572), TOJ I “1. Ordugah, ikametgah; 2. Şehir” (DTS, 572)

ETü. toy “ordu kurağı” (DLT, 642)

Alt. toy I “toy, şölen, düğün, düğün yemeği” (ATS, 182)

ETü. 2 to:y “çanak yapılan çamur” (EDPT, 567)

ETü. TOJ III “çamur” (DTS, 572)

ETü. toy “çanak yapılan çamur” (DLT, 642)

Alt. toy II : toy balkaş “çamur, kil” (ATS, 182)

2.19./z/ Ünsüzü

/z/ sesi, tonlu, sürekli ve diş-diş eti ünsüzüdür. kelime başında örneği bulunmayan bu ses, Altay Türkçesinde kelime içinde iki ünlü arasında genellikle korunurken, diğer durumlarda /s/ ünsüzüne dönüşmüştür. Kelime sonunda da bu ses, /s/ ünsüzüne dönüşmüştür.

a. **Kelime İçinde**
   1. -VzV- durumunda:
      1.1.**ETü.** /z/ > **Alt.** /z/

ETü. azuk ”insan veya hayvana yol için hazırlanan yemek; yemek, erzak” (EDPT, 283)

ETü. AZUQI “yemek, besin, erzak, yem” (DTS, 73)

ETü. azuk “azık” (DLT, 57)

Alt. azık “azık, yiyecek, erzak” (ATS, 32)

ETü. buzuk “bozuk, yıkılmış, mahvolmuş; mec. ahlaksız” (EDPT, 390)

ETü. BUZUQ 1 “yıkık, kırık” (DTS, 131), BOZUQ (DTS, 116)

ETü. bozuk “bozuk, kırık yıkık” (DLT, 106)

Alt. buzuk “bozma, bozuk, zarar görmüş olan” (ATS, 46)

ETü. kazı: “atın karnındaki yağ; yağdan yapılan bir sos” (EDPT, 681)

ETü. QAZÏ I “1. Atın karnındaki yağ ve bundan yapılan yemek; 2. İnsan karnındaki yağ” (DTS, 439)

ETü. kazı “etlilikten insan karnındaki girinti ve çıkıntılar; at karnı içinden çıkan yağ” (DLT, 287)

Alt. kazı “yağ” (ATS, 102)

ETü. kazıl- “kazılmak” (EDPT, 684)

ETü. QAZÏL- “kazılmak” (DTS, 439)

ETü. kazıl- “kazılmak” (DLT, 288)

Alt. kazıl- “kazılmak” (ATS, 102)

ETü. kızıl “kırmızı” (EDPT, 683)

ETü. QÏZÏL I “kızıl” (DTS, 450)

ETü. kızıl “kızıl, kızıl renk, kırmızı” (DLT, 326)

Alt. kızıl “1. Kırmızı, kızıl; 2. Kırmızı, al” (ATS, 111)

ETü. küzen “kokarca” (EDPT, 761)

Alt. küzen “*zool.* Kokarca” (ATS, 131)

ETü. 1 özek “bir şeyin özü veya merkezi” (EDPT, 285)

ETü. ÖZÄK II “damar, atardamar” (DTS, 395)

ETü. özek “belin iç yanında bulunan damar” (DLT, 472)

Alt. özök I “2. İç; 2. Sap” (ATS, 145)

ETü. özen “dere, nehir” (EDPT, 289)

Alt. özön “(nehir için) kol” (ATS, 145)

ETü. uza:- “uzamak ya da uzun sürmek” (EDPT, 281)

ETü. UZA- “1. Uzamak; 2. Uzaklaşmak” (DTS, 620)

Alt. uza- “1. Uzamak; devam etmek; 2. Uzaklaşmak, ayrılmak” (ATS, 196)

ETü. 1 uzan- “çalışmak veya bir sanatın ustası olmak” (EDPT, 289)

Alt. uzan- “bir şeyle ustaca ilgilenmek” (ATS, 196)

ETü. özüt “insan ruhu” (EDPT, 281)

ETü. ÖZÜT I “öz, ruh” (DTS, 395)

Alt. üzüt “*mit.* ölmüş insanın rüzgar şeklindeki ruhu; hayvanlar ve insanlar gibi ruhun göze görünen maddi bölümü (mesela köpek için)” (ATS, 199)

ETü. tezek “gübre” (EDPT, 574)

ETü. TEZÄK “gübre” (DTS, 557)

ETü. tezek “tezek, at gübresi” (DLT, 611)

Alt. tezek “yakıt olarak kullanılan kuru hayvan pisliği, tezek” (ATS, 175)

ETü. tizil- (d-)[273] “sıraya konmak; dizilmek (inci vs.)” (EDPT, 575)

ETü. TIZIL- “tiz- I fiilinin edilgen şekli” (DTS, 565)

ETü. tizil- “dizilmek” (DLT, 629)

Alt. tizil- “dizilmek” (ATS, 179)

ETü. tuza:- (?d-)[274] “tuzlamak” (EDPT, 573)

ETü. TUZA- “tuzlamak” (DTS, 594)

ETü. tuza- “tuzlamak” (DLT, 665)

Alt. tuza- “tuzlamak” (ATS, 188)

2. -zK- durumunda:
   2.1.**ETü.** /z/ > **Alt.** /s/

ETü. yezne:[275] “büyük kız kardeşin kocası ya da babanın küçük kız kardeşinin kocası” (EDPT, 988)

ETü. JEZNÄ “damat, büyük kız kardeşin kocası” (DTS, 260)

---

[273]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **dizil-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[274]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **duza-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[275]Clauson, bu kelimenin Hakas Türkçesinde **çiste**, Tuva Türkçesinde ise **çeste** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. yezne “büyük kız kardaşın kocası” (DLT, 778)

Alt. ceste “enişte” (ATS, 60)

ETü. kaztur- “kaz- fiilinin ettirgen şekli” (EDPT, 681)

ETü. QAZTUR- “kazdırmak, koparmak” (DTS, 439)

ETü. kaztur- “kazdırmak” (DLT, 288)

Alt. kastır- “kazıtmak” (ATS, 100)

ETü. közle:- (g-) “gözetim altında tutmak” (EDPT, 760)

ETü. KÖZLÄ- I “gözetlemek, bakmak” (DTS, 321), KÖZLÄ- II “göze vurmak” (DTS, 321)

ETü. közle- “göze vurmak” (DLT, 371)

Alt. köstö- “1. Bir şeye dikkatle bakmak, gözetlemek; 2. Seçmek, ileri sürmek” (ATS, 123)

ETü. özge: “başka, bir şeyden başka, farklı” (EDPT, 285)

ETü. ÖZGÄ “başka, diğer” (DTS, 395)

Alt. öskö “başka, diğer; diğeri, başkası” (ATS, 144)

ETü. sağızğa:n “saksağan” (EDPT, 818)

ETü. SAĠÏZĠAN “saksağan” (DTS, 481), SAĠZIĠAN (DTS, 481)

ETü. sagzıgan “saksağan” (DLT, 483)

Alt. saŋıskan “saksağan” (ATS, 149)

ETü. sıbızġu: “kaval, flüt” (EDPT, 794)

ETü. SÏBUZĠU (DTS, 502), SÏBÏZĠU “kaval” (DTS, 502)

ETü. sıbızğu “düdük, boru” (DLT, 510), sıbızgu “düdük, boru” (DLT, 510)

Alt. sıbıskı “çoban kavalı; *mec.* erkek geyik” (ATS, 153)

ETü. sızla:- “ağrımak, şiddetli ağrısı olmak” (EDPT, 863)

ETü. SÏZLA- “ağrımak, sızlamak” (DTS, 506)

ETü. sızla- “sızlamak, ağrımak” (DLT, 520)

Alt. sısta- “hasta etmek, kırmak” (ATS, 154)

b. Kelime Sonunda

1. **ETü**. /z/ > **Alt.** /s/

ETü. a:z “az, kıt, yetersiz, biraz” (EDPT, 277)

ETü. AZ “1. Az, biraz; 2. Nadiren; 3. Kalabalık olmayan, küçük, ufak; 4. Az sayıda” (DTS, 71)

ETü. az “az” (DLT, 56)

Alt. as “az” (ATS, 29)

ETü. a:z- “yoldan sapmak, yolunu kaybetmek” (EDPT, 279)

ETü. AZ- “1. Başıboş, yanılmak, yolunu kaybetmek; 2. mec. azmak, yoldan çıkmak” (DTS, 72)

ETü. az- “azmak, yoldan çıkmak” (DLT, 56)

Alt. as- “1. Yolunu şaşırmak; 2. Yanlışa düşmek” (ATS, 29)

ETü. ya:z “yaz; ilkbahar” (EDPT, 982)

ETü. JAZ “ilkbahar” (DTS, 250)

ETü. yaz “ilk yaz; yaz” (DLT, 764)

Alt. cas “ilkbahar” (ATS, 55)

ETü. 1 yüz- “yüzmek” (EDPT, 984)

ETü. JÜZ- I “1. Yüzmek; 2. Yayılmak” (DTS, 288)

ETü. yüz- “yüzmek, soymak; yayılmak ve dağılmak” (DLT, 827)

Alt. cüs- “yüzmek, kayıkla gitmek” (ATS, 68)

ETü. éḏiz/éḏi:z “yüksek” (EDPT, 73)

ETü. EDIZ “1. Yüksek; 2. Yüce; 3. Yükseklerde; 4. Yüksek, yüksek yer” (DTS, 163), EḎIZ “1. Yüksek; 2. Yükseklerde; 3. Yüksek, yüksek yer” (DTS, 165)

ETü. edhiz “yüksek; yüksek yer; her şeyin yükseği” (DLT, 168)

Alt. ees “yüksek; yüksekçe” (ATS, 80)

ETü. ka:z “kaz” (EDPT, 679)

ETü. QAZ I “kaz” (DTS, 438)

Etü. kaz “kaz” (DLT, 287)

Alt. kas “zool. Kaz” (ATS, 100)

ETü. kaz- “kazmak, kazıp çıkarmak” (EDPT, 680)

ETü. QAZ- “kazmak, kazıp çıkarmak” (DTS, 439)

ETü. kaz- “kazmak, at haşarılanarak ve çamışlanarak ayağıyla yeri kazmak; kazılmak” (DLT, 287)

Alt. kas- “kazmak, kazımak” (ATS, 100)

ETü. kımız[276] “mayalanmış kısrak sütü, kımız” (EDPT, 629)

ETü. QÏMÏZ “kımız” (DTS, 444)

ETü. kımız “kımız” (DLT, 315)

Alt. kımıs “kımız (ekşimiş at sütünden yapılan içki)” (ATS, 108)

ETü. 1 kı:z “kız, evlenmemiş kız; kız evlat, köle” (EDPT, 679)

ETü. QÏZ I “1. Kız; genç kız, evlenmemiş kız; 2. Kız evlat; 3. Esir, cariye; hizmetçi” (DTS, 449), XÏZ “kız, kız evlat” (DTS, 637)

ETü. kız “kız, kız çocuk; cariye; pahalı nesne” (DLT, 325), xız “kız (Oğuz ve Kıpçaklarca)” (DLT, 213)

[276]Clauson, bu kelimenin Koybal ve Sagay Türkçelerinde **kumıs** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. kıs “kız, genç kız, evlenmemiş kız” (ATS, 109)

ETü. 1 kö:z “göz” (EDPT, 756)

ETü. KÖZ “göz” (DTS, 320)

ETü. köz “göz” (DLT, 369)

Alt. kös “1. Göz, bakış; 2. Göz, delik; 3. Renk işareti (kağıt oyunlarında)” (ATS, 123)

ETü. küz (g-) “sonbahar” (EDPT, 757)

ETü. KÜZ “1. Sonbahar; 2. Güzün” (DTS, 331)

ETü. küz “güz, güz mevsimi, sonbahar” (DLT, 403)

Alt. küs “güz, sonbahar” (ATS, 130)

ETü. *büŋüz “boynuz” (EDPT, 352), müŋüz (EDPT, 771)

ETü. MÜGÜZ “boynuz” (DTS, 352), MÜJÜZ “1. Boynuz; 2. Boynuzlu hayvan” (DTS, 352), MÜŊÜZ “boynuz” (DTS, 354), MIŊIZ I “boynuz” (DTS, 345)

ETü. münğüz “boynuz” (DLT, 417)

Alt. müüs “boynuz” (ATS, 136)

ETü. ottuz (ottoz) “otuz” (EDPT, 74)

ETü. OTUZ I “otuz” (DTS, 374), OTTUZ 1. Otuz; 2. Üç, üç defa ” (DTS, 374)

ETü. ottuz “sayıda otuz; (Yağma ilinde Kenğüt’te) üç defa” (DLT, 446)

Alt. odus “otuz” (ATS, 138)

ETü. 1 ö:z “ruh; kendi; öz” (EDPT, 278)

ETü. ÖZ I “1. Öz; 2. Kendi; 3. Kendine ait, kendi” (DTS, 395)

ETü. öz “öz, kendi, nefs; can, ruh, gönül” (DLT, 470), ödh “öz, kendi” (DLT, 449)

Alt. ös: **ös adalgış** *gr.* Özel isim, has isim; **ös soluma** *gr.* Dönüşlülük zamiri (ATS, 144)

ETü. sekkiz “sekiz” (EDPT, 823)

ETü. SEKIZ “sekiz” (DTS, 494), SEKKIZ “sekiz” (DTS, 494)

ETü. sekiz “sayıda sekiz”(DLT, 503), sekkiz “sayıda sekiz” (DLT, 503)

Alt. segis “sekiz (sayı sıfatı)” (ATS, 151)

ETü. 1 sı:z- “erimak” Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda **sıs-** “sızmak” şeklinde yaşadığını belirtmiştir. (EDPT, 861)

ETü. SÏZ- I “sızmak” (DTS, 506), SÏZ- II “belirmek, ufuk çizgisinin üstüne çıkmak (güneş için)” (DTS, 506), SÏZ- III “1. Erimek, ergimek; 2. *Mec.* zayıflamak, cılızlaşmak” (DTS, 506)

ETü. sız- “sızmak, erimek; -güneş- belirmek, ucu görünmek; arıklamak, zayıflamak” (DLT, 520)

Alt. sıs- “sızmak” (ATS, 154)

ETü. üz- “koparmak (bir şeyi), çekip ayırmak ya da parçalamak” (EDPT, 279)

ETü. ÜZ- “1. Koparmak, ayırmak, sökmek; 2. Mahvetmek, kesmek; 3. Parçalamak; 4. *mec.*Kesik kesik konuşmak; 5. Yararlanmak” (DTS,629)

ETü. üz- “-ip ve benzeri şeyleri- kesmek” (DLT, 720)

Alt. üs- “koparmak, kesmek, bozmak, parça parça etmek, ezmek” (ATS, 198)

ETü. ta:z (?d-)[277] “kel” (EDPT, 570)

ETü. TAZ I “1. Kel; 2. Pis, uyuz, dazlak” (DTS, 543)

ETü. taz “kel, daz; boynuzsuz; bitkisiz, çorak” (DLT, 591)

Alt. tas “kel, dazlak, çıplak” (ATS, 170)

ETü. tez- “kaçmak, firar etmek; kaçmayı başarmak, kurtulmak” (EDPT, 572)

ETü. TEZ- “1. Kaçmak, koşarak uzaklaşmak; 2. Uzaklaşmak, çekilmek” (DTS, 557), TES- (DTS, 555)

ETü. tez- “kaçmak, tezikmek” (DLT, 611)

Alt. tes- “kaçmak” (ATS, 175)

ETü. tu:z (?d-)[278] “tuz” (EDPT, 571)

ETü. TUZ I “tuz” (DTS, 594)

ETü. tuz “tuz” (DLT, 665)

Alt. tus “tuz” (ATS, 187)

---

[277]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **tas** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[278]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **dus** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

3.SES GRUPLARI

Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinde genellikle uzun ünlülerin kısalması olayı ortaya çıkmasına karşın bazen de ikincil bir şekilde uzun ünlülerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu olay *ünlü uzaması* yani "*çesitli ses değişmeleri sonunda bir ünlünün boğumlanma süresinin normal ünlülerin boğumlanma süresinden daha uzun sürmesi, o ünlünün daha uzun söylenmesi*" şeklinde tanımlanmaktadır.[279]

Bu ikincil uzunluklar daha çok ünsüz düşmesi, ünsüz erimesi, ünlü birleşmesi ve hece kaynaşması gibi sebeplerle ortaya çıkmaktadır. Altay Türkçesinde de birtakım ses gruplarındaki ünsüzlerin erimesi sonucu ikincil uzunluklar ortaya çıkmıştır.

3.1.-ağa-> aa

ETü. tağa:y (d-) "dayı" (EDPT, 474)

ETü. TAĠAJ "dayı" (DTS, 526)

ETü. tagay "dayı" (DLT, 561)

Alt. taay "dayı" (ATS, 164)

ETü. tağa:r "büyük yük sandığı; çuval" (EDPT, 471)

ETü. TAĠAR "1. Çuval, torba; 2. Aba gibi" (DTS, 526)

ETü. tagar "çuval, dağarcık, içerisine buğday ve başka şeyler konan nesne, harar" (DLT, 561)

Alt. taar "1. Çuval; 2. Kutu, sandık" (ATS, 164)

[279]Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK, Ankara 2010, s. 229

3.2.-ağı-> uu, oo

ETü. bağır “karaciğer” (EDPT, 317)

ETü. BAĠÏR “1. Karaciğer; 2. Karın; 3. mec. kalp, yürek; 4. Akraba, aynı kökten olanlar” (DTS, 78)

ETü. bagır “bagır; karaciğer” (DLT, 59)

Alt. buur “1. Karaciğer; 2. Diyafram; 3. mec. Göğüs, kalp” (ATS, 46)

ETü. yağır (ḏ-) “eyerin sürtünmesinden dolayı oluşan yara” (EDPT, 905)

ETü. JAĠÏR II “eyerden dolayı atın üstünde oluşan yara” (DTS, 224)

ETü. yag(ı)r “at, katır ve eşek gibi hayvanların sırtında semer, eyer ve yük vurmasından meydana gelen yara, yağır” (DLT, 727)

Alt. cuur “1. Yağır, atın sırtındaki sürtünmüş, tüyleri dökülmüş yer; 2. Muhasara altına alma” (ATS, 66)

ETü. ağız “ağız; bir nehrin ağzı; her türlü delik; ağızdan çıkan şeyler, açıklama” (EDPT, 98)

ETü. AĠÏZ “1. Ağız; *mec.* dudaklar; 2. Testinin, kabın ağzı; 3. Nehrin ağzı; 4. *mec.* beslenme, gıda alma”(DTS, 21)

ETü. agız “ağız” (DLT, 10)

Alt. oos “1. Ağız; 2.delik; 3. Ağız, akarsuyun denize veya göle döküldüğü yer; 4. Sırt, hayvanın yük vurulan yeri; 5. *gr.* Ağız” (ATS, 140)

ETü. ağır “ağır”, “1. Övücü a. Önemli, seçkin b. Değerli, içten; 2. Sıkıcı, üzücü; acı” (EDPT, 88)

ETü. AĠÏR “1. Ağır, önemli; 2. Ağır, zor, emek gerektiren; 3. Zor, tehlikeli” (DTS, 18), AĠAR I “ağır, günah” (DTS, 17), AĠÏR II “1. Değerli, kıymetli; 2. Saygıdeğer, itibarlı, saygın, şerefli; kutsal” (DTS, 19), AĠAR II “saygılı” (DTS, 17)

ETü. agır “ağır” (DLT, 9)

Alt. uur II “ağır, zor, can sıkıcı, derin” (ATS, 195)

3.3.-ağu-> uu, oo, aa

ETü. buza:ğu: “buzağı, dana” (EDPT, 391)

ETü. BUZAĠU 1 “dana; buzağı”, BUZAĠ “dana, buzağı” (DTS, 130)

ETü. buzagu “buzağı” (DLT, 121)

Alt. bıza/ bızaa “buzağı” (ATS, 40), bozu “buzağı” (ATS, 44), bsaa (ATS, 44), psaa (ATS, 147)

ETü. yağu:k “yakın; komşu; komşuluk; ilişki” (EDPT, 901)

ETü. JAĠUĠ (DTS, 225), JAĠUQ “1. Yakın; 2. Yakın, akraba; 3. Yakın, yakında” (DTS, 225), JAVUQ “1. Yakın; 2. Yakın, yakında” (DTS, 249)

ETü. yaguk “yakın, hısım” (DLT, 730)

Alt. cuuk “1. Yakın; yakınlık; 2. **Cuukta** Yakınlar, akrabalar; 3. **Cuukta ötkön öy** gr. Görülen geçmiş zaman” (ATS, 66)

ETü. kağurma:ç “(yiyecek adı)” (EDPT, 613)

ETü. QOĠURMAČ “kavrulmuş buğday” (DTS, 452), QAVURMAČ “yağda kavrulmuş buğdaydan yapılan bir yemek” (DTS, 438)

ETü. kawurmaç “kavrulmuş buğday” (DLT, 283), kogurmaç “kavrulmuş buğday” (DLT, 339)

Alt. kuurmaç “pişmiş tahıl” (ATS, 127)

ETü. 1 ağu[280] “zehir” (EDPT, 78)

ETü. AĠU I “1. Zehir; 2. Zehirlilik, zehirli” (DTS, 24)

ETü. agu “ağı, zehir” (DLT, 13)

Alt. oo “zehir” (ATS, 140)

3.4.-oğu-> oo, uu

ETü. boğuz (boğoz) “boğaz” (EDPT, 322)

ETü. BOĠUZ 1 “1. Boğaz, gırtlak; 2. mec. Boğazına düşkün olma” (DTS, 110), BOĠAZ 1 “boğaz, gırtlak” (DTS, 109)

ETü. bog(uz) “boğaz” (DLT, 101), bogaz “boğaz” (DLT, 99)

Alt. boos (hayvan için) gebe” (ATS, 43)

ETü. BOĠUN- “boġ- fiilinin dönüşlü hali” (DTS, 109)

ETü. boğun- “boğulmak” (EDPT, 316)

---

[280] Clauson, modern dillerde yaşayan bu kelimenin çoğunlukla **o:**, **u:** şeklinde kısalmış olarak görüldüğünü belirtmiştir.

ETü. bogun- “boğulmak” (DLT, 101)

Alt. buun- “boğulmak” (ATS, 46)

ETü. yoğu:n (yoğo:n) “yoğun” (EDPT, 904)

ETü. JOĠUN I “kalın, iri” (DTS, 270), JOĠAN “kalın” (DTS, 269)

ETü. yogun “yoğun, şişkin, kalın” (DLT, 797)

Alt. coon “1. Şişman, kaba; 2. İri, büyük, kalın; hacimli; 3. **Coon agaş** *bot.* melez ağacı; 4. **Coon küçüün** *zool.* kokarca” (ATS, 64)

ETü. yoğurka:n “battaniye” (EDPT, 907)

ETü. JOĠURQAN “battaniye” (DTS, 270)

ETü. yogurkan “yorgan” (DLT, 797)

Alt. cuurkan “koyun tüyünden battaniye” (ATS, 66)

ETü. oğul “evlat, çocuk; erkek çocuk, oğul” (EDPT, 83)

ETü. OĠUL I “1. Çocuk, erkek çocuk; 2. Oğul; 3. Kuşların ve hayvanların yavrusu” (DTS, 364)

ETü. ogul “oğul, çocuk” (DLT, 425), oğlan “oğlan, oğul; çocuk, çocuklar” (DLT, 423)

Alt. uul “1. Oğul; 2. Genç” (ATS, 195)

3.5.-oġı-> oo

ETü. soġı:- “soğumak” (EDPT, 806)

ETü. SOĠÏ- “soğumak” (DTS, 507)

ETü. sogı- “soğumak” (DLT, 526)

Alt. soo- “1. Soğumak; 2. *Mec.* soğumak, hayal kırıklığına uğramak” (ATS, 156)

3.6.-uġu-> uu

ETü. kuġu: “kuğu” (EDPT, 609)

ETü. QUĠU “1. Kuğu; 2. *mec.* Ak saçlar” (DTS, 464)

ETü. kugu “kuğu kuşu” (DLT, 374)

Alt. kuu I “kuğu” (ATS, 126)

3.7.-ıġı-> uu

ETü. yığıl- “yığılmak” (EDPT, 901)

ETü. JÏĠÏL- I “1. Toplanmak; 2. Birikmek, olgunlaşmak” (DTS, 265)

ETü. yıgıl- “toplanmak; çekinmek, kaçınmak” (DLT, 780)

Alt. cuul- “toplanmak, bir birimde birleşmek, yığılmak” (ATS, 66)

3.8.-aġ > uu, aa

ETü. yağ- (?ḏa:ğ-)”yağmur boşanmak; yağmak; kar yağmak, dolu yağmak” (EDPT, 896)

ETü. JAĠ- I “1. Yağmak (yağmur, kar, kum için); 2. Düşmek, dökülmek; muvaffak olmak; 3. mec. Dökülmek (ok için)” (DTS, 223)

ETü. yag- “yağmak” (DLT, 726)

Alt. caa- “(Yağmur, dolu, kar için) yağmak; gitmek” (ATS, 47)

ETü. ya:ğ “iç yağı, yağ, sıvı yağ” (EDPT, 895)

ETü. JAĠ “1. Yağ, tereyağı; 2. Merhem” (DTS, 223)

ETü. yag “yağ; (Oğuzca) iç yağı” (DLT, 725), yağ “yağ; (Oğuzca) iç yağı” (DLT, 725)

Alt. cu “yağ” (ATS, 65), cuu II “iç yağı” (ATS, 66)

ETü. 1 a:ğ “bacaklar arasındaki boşluk, pantolon ağı; pantolanun bacak arasındaki yer” (EDPT, 75), 2 a:ğ “ağ (balık ağı)” (EDPT, 75)

ETü. AĠ I “tuzak, kapan” (DTS, 16); ETü. AV II “ağ, büyük ağ” (DTS, 68)

ETü. ağ “iki bacak arasındaki boşluk” (DLT, 8)

Alt. uu “(Balık veya hayvan için) ağ” (ATS, 195)

ETü. 1 ta:ğ (d-) “dağ” (EDPT, 463)

ETü. TAĠ I “dağ” (DTS, 526)

ETü. tag “dağ” (DLT, 560), tağ “dağ” (DLT, 560)

Alt. tuu “dağ” (ATS, 187)

3.9.-oġ > uu

ETü. BOĠ- 1 “boğmak, sıkmak” (DTS, 109)

ETü. boğ- “boğmak, nefesini kesmek” (EDPT, 311)

ETü. boğ- “boğmak” (DLT, 98)

Alt. buu- “1. Bent çekmek; 2. Boğmak, boğarak öldürmek” (ATS, 46)

3.10.-uġ > uu

ETü. tuğ- (d-) “doğmak” (EDPT, 465)

ETü. TOĠ- I “1. Doğmak; meydana gelmek, belirmek; 2. Çıkmak (gökcisimleri için)” (DTS, 570), TOĠ- II “kalkmak, yükselmek (hararet için)” (DTS, 570)

ETü. tog- “doğmak, meydana çıkmak, belirmek; yükselmek, havalanmak, göğe ağmak” (DLT, 631), toğ- “doğmak, meydana çıkmak, belirmek; yükselmek, havalanmak, göğe ağmak” (DLT, 631)

Alt. tuu- “1. Doğurmak; 2. (kuş için) Yumurtlamak” (ATS, 187)

3.11.-ıġ > uu

ETü. yığ- (? yı:ğ-) “toplamak, birleştirmek” (EDPT, 897)

ETü. JÏĠ- I “toplamak” (DTS, 265), JÏV- I (jav- ?) “toplamak” (DTS, 269)

ETü. yıg- “yığmak, toplamak; bir şeye engel olmak, alıkoymak” (DLT, 779)

Alt. cu- “toplamak, biriktirmek” (ATS, 66), cuu- (ATS, 66)

3.12.-ege-> ee

ETü. yegen (? yégen) “küçük kız kardeşin veya kızın çocuğu” (EDPT, 912)

ETü. JEGÄN I “yeğen” (DTS, 252), JÄGIN I “yeğen”, JIGÄN I (DTS, 260)

Alt. ceen “1. Yeğen; 2. Kız kardeş çocukları” (ATS, 58)

3.13.-egi-> ii, ee

ETü. egir- “kuşatmak, çevrelemek; kıvırmak, çevirmek” (EDPT, 113)

ETü. EGIR- I “1. Dolanmak, çevrili olmak; 2. Eğirmek, bükmek; 3. Döndürmek” (DTS, 166), EŊIR- “eğirmek, bükmek” (DTS, 175), EBIR- “dolanmak, daire yapmak” (DTS, 162)

ETü. egir- “sevk etmek; döndürmek; eğirmek; çevirmek, bir yeri kuşatmak, sarmak” (DLT, 171)

Alt. iir- (ATS, 89), iyir- “eğirmek” (ATS, 91)

ETü. tegirme:n (d-) “değirmen” (EDPT, 486)

ETü. TEGIRMÄN “değirmen” (DTS, 548)

ETü. tegirmen “değirmen; değirmen taşı” (DLT, 594)

Alt. teermen “değirmen” (ATS, 172)

3.14.-ögü- > üü

ETü. ögür “sürü”(EDPT, 112)

ETü. ÜGÜR I “sürü” (DTS, 623)

ETü. ögür “koyun, geyik, bağırtlak kuşu, deve, cariye gibi şeylerin toplu halde bulunması, bunların sürüsü, bölük” (DLT, 452)

Alt. üür “1. (Birkaç aygır ve kısraktan oluşan) at sürüsü; 2. Sürü” (ATS, 199), üyür (ATS, 199)

3.15.-ügü-> üü

ETü. tügül- “düğümlenmek, bağlanmak” (EDPT, 481)

ETü. TÜGÜL- “1. Bağlı olmak; 2. *mec.* üzgün, asık suratlı, somurtkan olmak” (DTS, 595)

ETü. tügül- “düğülmek, düğümlenmek; yemek boğazda kalmak” (DLT, 668)

Alt. tüyül- “1. Bağlanmak, (ağ vb.) bağlı olmak; 2. Kısılmak, sıkışmak” (ATS, 191), tüül- (ATS, 190)

ETü. tügün (d-) “düğüm” (EDPT, 484)

ETü. TÜGÜN “düğüm” (DTS, 595)

ETü. tügün “düğüm” (DLT, 668)

Alt. tüyün “düğüm” (ATS, 191); tüün (ATS, 190)

3.16.-igi-> ii, öö

ETü. yigit “genç erkek, güçlü ve kuvvetli; genç kadın” (EDPT, 911)

ETü. JIGIT “delikanlı, genç adam” (DTS, 260)

ETü. yigit “yiğit, genç, her şeyin genci” (DLT, 789)

Alt. ciit “1. Genç, yiğit, delikanlı; 2. Gençlik” (ATS, 62)

ETü. sigil/sögöl (?*sigöl) “siğil ya da benzer bir şişlik; meme ucu; basur” (EDPT, 820)

ETü. SÜGÜL “siğil” (DTS, 517), SIGIL “siğil” (DTS, 499)

ETü. sigil “siyil” (DLT, 521), sükül “siğil” (DLT, 549)

Alt. sööl “ 1. Siğil; 2. Nasır” (ATS, 157)

3.17.-aŋa-> aa

ETü. yaŋa:k “Tam olarak “yanak kemiği” anlamına gelen kelime ”yanak” ve “mec. bir şeyin yanı” anlamlarına da gelmiştir” (EDPT, 948)

ETü. JAŊAQ II “yanak, avurt” (DTS, 233)

ETü. yanğak “ağzın iki yanında dişlerin oturduğu kemik; kapı söğesi, her şeyin yanı” (DLT, 741)

Alt. caak “1. Yanak, çene; 2. Söve, eşik (kapı ve penceredeki); 3. **altıgı caak caak söögi** *gr.* alt çene” (ATS, 47), cak (ATS, 49)

3.18.-eŋe-> ee

ETü. eŋek “ağzın altı, çene kemiği, çene” (EDPT, 183)

ETü. EŊÄK I “avurt” (DTS, 174)

ETü. enğek “ağzın iki yanında, azıların bittiği yer; avurt” (DLT, 182)

Alt. eek “1. Çene; 2. Alt dudak” (ATS, 80)

3.19.-iŋe > ii

ETü. siŋek “uğultucu bir böcek” (EDPT, 838)

ETü. SIŊÄK “1. Sinek; 2. Sivrisinek” (DTS, 500)

ETü. sinğek “sinek; (şehirlilerce) sivri sinek; (göçebelerce) kara sinek” (DLT, 523)

Alt. seek “*zool.* at sineği” (ATS, 151), sek I “*zool.* sivrisinek” (ATS, 151)

3.20.-üŋü-> üü, öö

ETü. *büŋüz “boynuz” (EDPT, 352), müŋüz (EDPT, 771)

ETü. MÜGÜZ “boynuz” (DTS, 352), MÜJÜZ “1. Boynuz; 2. Boynuzlu hayvan” (DTS, 352), MÜŊÜZ “boynuz” (DTS, 354), MIŊIZ I “boynuz” (DTS, 345)

ETü. münğüz “boynuz” (DLT, 417)

Alt. müüs “boynuz” (ATS, 136)

ETü. süŋük (?süŋök) “kemik” (EDPT, 828)

ETü. SÖŊÜK “kemik” (DTS, 511)

ETü. sünğük (g) “kemik” (DLT, 549)

Alt. söök “1. Soy, kuşak; 2. Kemik; 3. Mezarlık” (ATS, 157)

3.21.-üke- >> öö

ETü. büken (?bükin) (EDPT, 328)

ETü. BÜKÄN I “kör bağırsak” (DTS,132), BÜKÜN II (DTS, 132)

ETü. bükün “kör bağırsak” (DLT, 125)

Alt. möön “onikiparmak bağırsağı” (ATS, 136)

3.22.-oḳu- >> oo

ETü. bokuk (?bokok) “şişlik, özellikle boğazda; guatr, gerdan; kuşlarda “kursak”; mec. “sürgün, filiz” (EDPT, 313)

ETü. BOĠUQ “şişkinlik, ur, boğazda apse; guşa, cedre” (DTS, 109), BŪQ “şişkinlik, ur, boğazda apse; guşa, cedre” (DTS, 125), BUQUQ 1 “guşa, cedre” (DTS, 125)

ETü. bukuk “boğazın iki yanında deri ile et arasında peyda olan et bezleri” (DLT, 112)

Alt. book “anat. Guşa, çedre” (ATS, 42)

3.23.-aḳa- >> aa

ETü. saka:l “sarkan bir şey; sakal” (EDPT, 808)

ETü. SAQAL “sakal” (DTS, 486)

ETü. sakal “sakal” (DLT, 483)

Alt. sagal “1. Sakal; 2. Favori” (ATS, 148), saal (ATS, 147)

3.24.-iḏi->> ee

ETü. 1 iḏi:[281] “efendi, sahip; Tanrı” (EDPT, 41), eye/iye (EDPT, 267), ige (EDPT, 101)

ETü. IDI I “1. Sahip; 2. Sahip; 3. Efendi (Tanrı için)” (DTS, 203), IḎI “efendi (Tanrı için)” (DTS, 203)

ETü. idhi “sahip; efendi; Tanrı” (DLT, 226)

Alt. ee “ev sahibi, sahip” (ATS, 80)

3.25.-eḏe- >>ee

ETü. eyer (EDPT, 275), eḏer “eyer” (EDPT, 63) Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda yer alan lehçelerde **ezer**, **e:r** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. EDÄR “eyer” (DTS, 162), EḎÄR “eyer” (DTS, 164)

ETü. edher “eyer, hayvan eyeri” (DLT, 167)

Alt. eer “eyer” (ATS, 80)

3.26.-eḏi- >> ee

ETü. éḏiz/éḏi:z “yüksek” (EDPT, 73)

ETü. EDIZ “1. Yüksek; 2. Yüce; 3. Yükseklerde; 4. Yüksek, yüksek yer” (DTS, 163), EḎIZ “1. Yüksek; 2. Yükseklerde; 3. Yüksek, yüksek yer” (DTS, 165)

ETü. edhiz “yüksek; yüksek yer; her şeyin yükseği” (DLT, 168)

Alt. ees “yüksek; yüksekçe” (ATS, 80)

---

281 Clauson, bu kelimenin Hakas ve Tuva Türkçesinde **e:** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

3.27.(-*ebe- >) -ewe- > öö

ETü. tevey (d-) “deve” (EDPT, 447)

ETü. TEVÄ “deve” (DTS, 557), TEVÄJ (DTS, 557), TEVI “deve” (DTS, 557)

ETü. teve “deve (Oğuzca)” (DLT, 608), tevey “deve” (DLT, 608), tewe “deve” (DLT, 609), tewey “deve” (DLT, 609), téwi “deve” (DLT, 609), tewi “deve” (DLT, 609), tiwi “deve (Oğuz, Kıpçak ve Suvarlardan başkalarınca)” (DLT, 628)

Alt. töö “deve” (ATS, 184)

4. SES OLAYLARI

3.1.İlerleyici Benzeşme

Kelime içinde yan yana bulunan ünsüzlerden öncekinin kendinden sonra geleni etkileyerek boğumlanma niteliği bakımından kısmen veya tamamen kendisine benzetme olayıdır.[282]

ETü. atlan- "yola çıkmak, sınıra karşı yürümek; geçip gitmek" (EDPT, 58)

ETü. atlan- "1. Ata binmek; 2. İlerlemek, çıkmak, gitmek, kalkmak; 3. Tırmanmak, çıkmak" (DTS, 67)

ETü. atlan- "ata binmek, atlanmak; bir şeyin üzerine çıkmak; atlaşmak, at haline gelmek" (DLT, 49)

Alt. attan- "gitmek, yollanmak" (ATS, 30)

ETü. ka:nlıġ "kanlı, kan lekeli" (EDPT, 638)

ETü. QANLÏĠ I "kanlı" (DTS, 419)

ETü. kanlığ (DLT, 260)

Alt. kandu "kanlı" (ATS, 96)

ETü. aşla:- "yemek yemek" (EDPT, 262)

ETü. AŠLA- "yemek yemek" (DTS, 63)

ETü. aşla- "kap kenetlemek" (DLT, 43)

Alt. aşta- "acıkmak" (ATS, 30)

[282]Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 128

3.2.Gerileyici Benzeşme

Kelime içinde sonra gelen sesin, geriye doğru etki yaparak önceki sesi kısmen veya bütünüyle kendine benzetmesi olayıdır.[283]

ETü. yağmur (ḏ-) "yağmur" (EDPT, 903)

ETü. JAMĠUR "yağmur" (DTS, 231), JAĠMUR "yağmur" (DTS, 225)

ETü. yagmur "yağmur" (DLT, 729), yamgur "yağmur" (DLT, 739)

Alt. caŋmır "yağmur" (ATS, 53)

ETü. SAČ I "saç(lar)" (DTS, 479)

ETü. saç "saç (insan kafasındaki saç)" (EDPT, 794)

ETü. saç "saç –baştaki-" (DLT, 477)

Alt. çaç "(İnsan başındaki) saç" (ATS, 68)

3.3.Metatez

Göçüşme ya da yer değiştirme olarak da bilinen bu ses olayı kelime içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesidir.[284]

ETü. çoçuk[285] "yavru domuz" (EDPT, 400)

---

[283]Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 105

[284]Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 107

[285] "*çocuk*" kelimesinin etimolojisi üzerine pek çok farklı görüş bulunmaktadır. Türkçe "*çocuk"* kelimesinin "*çoçka"* kelimesinden gelişmiş bir şekil olabileceğini öne sürenlerin yanı sıra kelimenin

ETü. ČOČUQ “domuz yavrusu” (DTS, 151)

ETü. çocuk “domuz yavrusu; her şeyin küçüğü” (DLT, 155)

Alt. çoçko “1. Domuz; 2. Dişi domuz” (ATS, 76)

ETü. karlıġaç (EDPT, 659), karġıla:c “kırlangıç, ebabil” (EDPT, 657)

ETü. QARLÏĠAČ “kırlangıç” (DTS, 428), QARĠÏLAČ”1. Kırlangıç; 2. Uçan fare (?)” (DTS, 426)

ETü. karlıgaç “kırlangıç” (DLT, 272), kargılaç “kırlangıç kuşu” (DLT, 268)

Alt. karılgaş “1. Zool. Kırlangıç; 2. Es. Şaman tefinin iç tarafındaki ağaç halkalar”, karlagaş “kırlangıç” (ATS, 99)

ETü. 1 ögsüz (ö:gsüz) “annesiz, öksüz” (EDPT, 116)

ETü. ÖGSÜZ I “annesiz, öksüz” (DTS, 381)

ETü. öksüz “öksüz; şaşkın” (DLT, 455)

Alt. ösküs “öksüz” (ATS, 145)

ETü. kapġa:k “kapak, örtü” (EDPT, 584)

ETü. QAPĠAQ “kapak, sadağın kapağı” (DTS, 420)

ETü. kapgak “kapak, sadağın kapağı” (DLT, 263)

Alt. kakpak “çatı, kapak” (ATS, 94)

---

kökenini başka şekillerde açıklayanlar da olmuştur. Bk. Saadet Çağatay, “Türkçede Çocuk Kavramı”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1977, TDK, Ankara 1978; Marek Stachowski, “Yeniden Türkçe *Çocuk* Sözcüğünün Kökeni Üzerine” (Çev. Faruk Gökçe), Türkbilig, 2009/17:124-132.

3.4.Hece Kaynaşması

Bir kelimede yan yana bulunan iki veya daha çok hecedeki seslerin ya da yan yana bulunan iki kelimeden birincinin son sesi ile ikinci ön sesinin birleşip kaynaşması ve dolayısıyla da ece sayısının azalması olayıdır.[286]

Alt. altan “altmış” (ATS, 24) < altı on

Alt. ceten “yetmiş” < yeti/yetti on

Alt. törtön “kırk” (ATS, 184) < tört on

Alt. tutpaş “erişte çorbası” (ATS, 187) < *tut-ma+aş[287]

Alt. sarcu “yağ” (ATS, 150) < sarıġ yaġ[288]

Alt. tayna, taynak “nine” (ATS, 171) < tay ene ok[289]

Alt. adak I “dede” (ATS, 20) < ada ok[290]

3.5.Ünlü Düşmesi

Türlü ses etkileri altında kelimelerin iç ve son seslerinde bulunan bazı ünlülerin düşmesi olayıdır.[291]

---

[286] Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 116

[287] tutmaç “ dört köşe kesilmiş küçük hamur parçalarından yapılan yoğurtlı çorba”= OT. tutmaç ~ tutma aç (DLT) < tut-maç < *tut-ma+aş, Tü. > Rus., Fars. tutmaç (Hasan Eren, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, TDK, Ankara 2011, s. 937)

[288] Tuv. sarjaġ “yağ, tereyağ (harf. “sarı yağ”)- Etim.: *sarıġ* ve *çaġ <sarıġ yaġ* (TW, 245)

[289] Figen Güner Dilek, a.g.t., s. 220

[290] Figen Güner Dilek, a.g.t., s. 220

[291] Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 227

3.5.1. Kelime Ortasında

ETü. yorı:ğa: “rahvan koşan veya yavaş bir tempoda giden (at için)” (EDPT, 964)

ETü. JORÏĠA “rahvan at” (DTS, 274)

ETü. yorıga “yorga yürüyen –at için-“ (DLT, 802)

Alt. corgo “1. Rahvan at; 2. Rahvan” (ATS, 64)

ETü. tokı:mak (d-) “sopa, tokmak” (EDPT, 470)

ETü. TOQÏMAQ “tokmak” (DTS, 576)

ETü. tokımak “tokmak, çamaşır tokmağı” (DLT, 634)

Alt. tokpok “sopa, ağaç çekiç, tokmak, yumruk” (ATS, 179)

ETü. 1 boynak (?boynok) “boyın kelimesinin küçültme eki almış hali” (EDPT, 386)

ETü. BOJNAQ I “bel, dağ geçidi” (DTS, 110), BOJNAQ II “zool. kertenkele” (DTS, 110)

ETü. boynak “dağ boynu, belen” (DLT, 105), boynak “yılana ağı veren keler” (DLT, 105)

Alt. moynok II “(moyını ak) beyaz boyunlu (sıkça karşılaşılan bir köpek türü)” (ATS, 135)

3.5.2. Kelime Sonunda

ETü. ula:yu:[292] (EDPT, 154)

---

[292]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **ulay ulay** “sürekli olarak, birbiri ardına” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

ETü. ULAJU “arkasından, ardı ardına” (DTS, 608)

Alt. ulay “birbiri ardına, üst üste, peş peşe” (ATS, 193)

3.6.Ünlü Türemesi

Ses özelliklerine veya birbirleriyle birleşme durumlarına bağlı bazı nedenlerle kelimenin ön, iç ve sonuna ünlü getirilmesi olayıdır.[293]

ETü. alp “kuvvetli, dayanıklı, üstesinden gelmesi güç olan” (EDPT, 127)

ETü. ALP “keskin nişancı; kahraman; cesur; cesaret, yiğitlik” (DTS, 36)

ETü. alp “alp, yiğit, kahraman, bahadır” (DLT, 21)

Alt. alıp “alp, kahraman, bahadır, pehlivan (destanda)” (ATS, 24)

ETü. börk “başlık, kasket” (EDPT, 362)

ETü. börk “başlık, külah, börk” (DLT, 108)

ETü. BÖRK “şapka, başlık” (DTS, 118)

Alt. börük “1. Börk, şapka; 2. (Çivi için) baş” (ATS, 44)

ETü. erk “1. Otorite; 2. Özgür irade, özgürlük” (EDPT, 220)

ETü. ERK I “güç, irade, kudret, iktidar” (DTS, 179), ERIK IV (DTS, 177)

ETü. erk “saltanat, sözü ve buyruğu geçerlik, kudret, iktidar, gücü yeterlik” (DLT, 190)

Alt. erik I “irade” (ATS, 84)

---

[293]Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 229

ETü. irk[294] “koç, üç yaşındaki koç” (EDPT, 220)

ETü. IRK I “dört yaşına giren koyun” (DTS, 212)

ETü. irk “dört yaşına girmek üzere olan koyun” (DLT, 234)

Alt. irik “üç yaşındaki iri koç; yaşlı koyun” (ATS, 90)

3.7.Ünsüz Düşmesi

Kelime içinde (bir ünsüzden önce), kelime sonunda veya kaynaşma olayı ile iç seste, *r, n, l, f* gibi akıcı ve sızıcı ünsüzlerle *y, g, ğ, k, h* gibi ünlüleşme ve sızıcılaşarak erime özelliği taşıyan ünsüzlerin düşmesi olayıdır.[295] Altay Türkçesinde bu ses olayına kelimenin içinde rastlanmıştır.

ETü. ötenç/1 ötünç (ödenç) “ödünç, borç” (EDPT, 61)

ETü. ÖTÜNČ II “borç para, ödünç” (DTS, 393)

ETü. ötünç “ödünç (Oğuzca)”(DLT, 469)

Alt. ödüş I “ödünç” (ATS, 142)

ETü. yaŋku:[296] “yankı” (EDPT, 949)

ETü. JAŊĠU I “ses, hışırtı, yankı” (DTS, 233), JAŊQU “yankı” (DTS, 234)

ETü. yanğku “sesin geri gelmesi, yankı, aksi savt, aksi sada” (DLT, 742)

---

[294]Clauson, bu kelimenin Koybal, Sagay ve Teleüt Türkçelerinde **irik/irk** “koç” şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[295]Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 231

[296]Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **çaŋğı** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

Alt. caŋu “yankı” (ATS, 53)

ETü. yalŋu:s “yalnız, tek; kimsesiz” (EDPT, 930), yalğuz (EDPT, 926)

ETü. JALĠUZ “tek, biricik” (DTS, 228), JALAŊUZ “tek, biricik” (DTS, 227), JALÏŊUS “tek, biricik” (DTS, 229), JALÏŊUZ “1. Tek, biricik; 2. Tek, yalnız” (DTS, 229), JALŊUS “tek, biricik, yalnız” (DTS, 229), JALŊUZ “tek, biricik” (DTS, 229), JAŊUS “tek, biricik” (DTS, 235), ŽALĠUS “tek, biricik” (DTS, 640)

ETü. yalnğus “yalnız, kimsesiz” (DLT, 736)

Alt. caŋıs “tek, yalnız” (ATS, 53)

3.8.Ünsüz Türemesi

Kelimedeki ön, iç ve son seslerinde, kelimenin aslında bulunmayan bir ünsüzün ortaya çıkması olayıdır.[297]

ETü. BIT II “bit” (DTS, 103)

ETü. bit “Başlangıçta “bit” anlamına gelen kelime daha sonradan “böcek” ve diğer parazitler için de kullanılmıştır.” (EDPT, 296)

ETü. bit “bit” (DLT, 95)

Alt. biyt “bit” (ATS, 41)

ETü. ıt “köpek” (EDPT, 34)

ETü. IT I “köpek” (DTS, 215)

ETü. ıt “it, köpek” (DLT, 221)

[297] Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 231

Alt. iyt I “köpek” (ATS, 91)

ETü. 1 it- “itmek, itip kakmak” (EDPT, 38)

ETü. IT- I “itmek” (DTS, 215)

ETü. it- “itmek” (DLT, 240)

Alt. iyt- “itmek, uzaklaştırmak” (ATS, 91)

ETü. ü:t (ü:d)[298] “çukur, delik” (EDPT, 36)

ETü. ÜT I “delik, çukur” (DTS, 629), ÜD “delik” (DTS, 622)

ETü. öd “duvarda ve ağaçta delik” (DLT, 449), öt “delik, çukur” (DLT, 467)

Alt. üyt “dar delik” (ATS, 199)

3.9.İncelme

Öndamaksıllaşma olarak da tabir edilen bu olay bazı ünsüzlerin etkisiyle kelimenin türlü hecelerinde kalın sırada bulunan ünlülerin veya ünlülerden birinin ince sıraya geçmesidir.[299]

ETü. yorı:-[300] “yürümek; gitmek” (EDPT, 957)

[298]Clauson, bu kelimenin Koybal ve Sagay Türkçelerinde **öt**, Altay, Şor, Teleüt, Hakas ve Tuva Türkçelerinde ise **üt** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

[299] Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 228; Altay Türkçesinin ağızlarında da görülen bu olay /y, ş, ç, c, z, s, l, m, n, t/ ünsüzleri ve bunların değişken sesleri komşuluğunda gerçekleşmektedir.(F. G. Dilek, a.g.t., s. 220); K. H. Menges, incelme olayının, Güney Sibirya Türk lehçelerinde genel bir şekilde geliştiğini veya gelişmekte olduğunu, bunun Moğollara yakınlık yüzünden Güney Samoyedce ve Yenisey tabanlı bir tesir olabileceğini tahmin etmektedir.(K. H. Menges, a.g.m., s. 125)

ETü. JOR- I “yürümek, gitmek” (DTS, 274), JORÏ- “1. Yürümek, gitmek, dolaşmak; 2. Hareket etmek” (DTS, 274(

ETü. yorı- “yürüme, gitmek, varmak; ismi varıp yayılmak; yürüyüp yorulmak” (DLT, 802), yor- “yürümek” (DLT, 802)

Alt. cür- “1. Yaşamak; bulunmak; 2. Gitmek; 3. Yürümek, yürüyerek uzaklaşmak; 4. (yardımcı fiil olarak hareketin aşamalı olarak tamamlandığını bildirir.)” (ATS, 67)

ETü. una- “memnun olmak, tatmin olmak; kabul etmek” (EDPT, 171) Clauson, bu kelimenin Kuzeydoğu grubunda ına-/una- şekillerinde olduğunu belirtmiştir.

ETü. UNA- “razı olmak, kabul etmek” (DTS, 612)

ETü. una- “razı olmak, kabul etmek” (DLT, 694)

Alt. ine- “tasvip etmek, muvafakat etmek” (ATS, 90)

ETü. *ı:ḏ-* “göndermek; gitmesine izin vermek, serbest bırakmak” (EDPT, 37) **ETü**. *İD-* “1. Göndermek; 2. Dağıtmak (saçlar hakkında)” (DTS, 217), *İḎ-* “1. Göndermek; 2. Bırakmak, salmak; 3. Dağıtmak, yayılmak” (DTS, 217), *İT-* (DTS, 221), *İDD-* (DTS, 217)

ETü. ıdh- “salmak, göndermek; serbest bırakmak” (DLT, 214)

Alt. *iy-* “1. Göndermek, yollamak; 2. (Ana fiilin ifade ettiği harekete kesinlik katan yardımcı fiil) **kadıp iy-** zıplamak, sıçramak; **kezip iy-** kesmek, parçalamak” (ATS, 90)

---

[300] Clauson, bu kelimenin Tuva Türkçesinde **coru-/cor-**, Altay Türkçesinde ise **yür-** şeklinde yaşadığını belirtmiştir.

4.10.Kalınlaşma

Artdamaksıllaşma olarak da tabir edilen bu olay ince ünlülerin, belirli ünsüzlerin kalınlaştırma ya da kalın ünlülerin benzeştirme etkilerine bağlı olarak veya daha başka bie sebeple kelimede ön, iç ve son seslerde kalın sıraya geçmeleridir.[301] Bu ses olayına Altay Türkçesinde tek bir örnekte rastlanmıştır.

ETü. 2 kö:z "yanmakta olan köz" (EDPT, 756)

ETü. köz "ateş koru, köz" (DLT, 370)

Alt. kos "köz" (ATS, 118)

4.11.Hece düşmesi

Bir kelimede ses bakımından birbirine benzer veya eşit seslerden oluşmuş iki heceden birinin eriyip kaybolması olayıdır.[302]

ETü. boyunduruk "boyunduruk (yük hayvanının boynuna takılan)" (EDPT, 387)

ETü. BOJUNDURUQ "boyunduruk" (DTS, 111), BOJUNTRUQ (DTS, 111)

ETü. boyunduruk "boyunduruk" (DLT, 106)

Alt. moytırak "yaka, çocuk önlüğü" (ATS, 136)

---

[301]Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 228

[302] Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 116

SONUÇ

Altay Türkçesinin Tarihî Karşılaştırmalı Ses Bilgisi adlı çalışmamızda, Altay Türkçesi ile Eski Türkçe dönemini karşılaştırmaya çalıştık.

Bu karşılaştırma esnasında Eski Türkçe için başta *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, *Drevnetyurskiy Slovar'* ve *Divanü Lûgat-it-Türk,* Altay Türkçesi için ise *Altayca-Türkçe Sözlük* isimli eserlerden faydalanılmıştır. Bu sözlüklerin taranması sonucunda Altay Türkçesi ve Eski Türkçe arasındaki ortak kelimeler ortaya çıkmıştır. Altay Türkçesi için taradığımız sözlük 13000'den fazla maddebaşı içermektedir. Elde ettiğimiz ortak kelimeler bu sayının yaklaşık %19.12'sini oluşturmaktadır. Ancak buraya kökeni başka bir dil olarak gösterilmiş kelimeler dahil değildir. Bu oran bize Türk lehçeleri arasında coğrafya bakımından uzak gruplardan biri olmasına ve özellikle Rusçanınn etkisinde fazlasıyla kalmasına karşın Altay Türkçesinin, Eski Türkçeden temel bir kelime hazinesini taşıdığını göstermektedir.

Söz varlığındaki bu ortak kelimelerin bazıları "*aç-, at, ber-, er-, eski, iç, kam, kuçak, öt"* gibi aynen korunurken, bazıları "*börü* "kurt"*, çıçkan* "sıçan"*, emde- "*tedavi etmek", *ezen "*esen, sağlık"*, ıyla-*"ağlamak"*, kas "*kaz"*,oçok "*ocak", *segis "*sekiz" gibiufak ses değişikliklerine ve bazıları ise "*caak* "yanak", *boos* "gebe", *oos* ağız", *cabaa* "iki yaşına varmamış tay", *ceste* "enişte" gibi daha büyük ses değişikliklerine uğramıştır.

Karşılaştırmamızın sonucunda Altay Türkçesinin Eski Türkçeden ses sistemi bakımından hangi noktalardan ayrıldığı tespit edilmiştir. Ünlülerle ve ünsüzlerle ilgili tespit ettiğimiz önemli hususlar şu şekildedir:

Altay Türkçesi, ses sistemi içerisinde ikincil uzunlukları bulunduran lehçelerden biridir. Bu ikincil uzunluklar, genellikle Eski Türkçede iki ünlü arasında kalan /g, ġ, k, ḳ, ŋ/ gibi ünsüzlerin erimesi sonucu ortaya çıkmıştır: *book/bogok* "guşa (guatr)", *kaar-* "kavurmak", *sööl* "siğil", *uur* "ağır" vb. Bu örneklerin yanı sıra bir ünsüzün erimesi sonucunda oluşmuş uzun ünlülü şeklin yanında bunun bir sonraki aşaması olarak kısalmış durumları da bulunmaktadır: *üüren, üren-* "eğitim görmek, alışmak", *suuluk, suluk* "gem", *cuu, cu* "yağ" vb. Bunların dışında herhangi bir ünsüz erimesi gerçekleşmediği halde ortaya çıkan uzunluklar da tespit edilmiştir: *boo* "bu", *eezin* "rüzgar", *eeş* "arkadaş, yoldaş, eş", *bee* "kısrak", *ıraa-* "uzaklaşmak" vb.

Eski Türkçe kelime içinde bulunan /d/ sesi, Altay Türkçesinde /y/ sesine dönmektedir. Ancak bugün *ayak grubu* içerisinde yer alan Altay Türkçesinde /t/ sesine dönüştüğü bir örnek de tespit edilmiştir: *kutuk* "kuyu".

Eski Türkçede ilk hecede /o/, /oo/, /ö/, /öö/ sesleri varsa, bu heceleri takip eden hecelerde de genellikle bu ünlüler ortaya çıkmaktadır. Dudak çekerliği olarak adlandırılan bu olay, Altay Türkçesini Sibirya grubu içerisinde ayrı bir yere koymaktadır: *colo-* "yaklaşmak", *köktö-* "dikmek", *ökpö* "akciğer", *söstö-* "önermek", *töjö-* "sermek" vb.

Eski Türkçede kelime başında bulunan /y/ sesi, Altay Türkçesinde literatürde /c'/, /d'/, /t'/ ve /dy/ şeklinde de gösterilmiş olan /c/ sesine dönmektedir. Ancak /c/ sesi yerine /ç/ sesinin görüldüğü bir örnek de tespit ediilmiştir:*çiçke* "ince".

Eski Türkçede kelime içinde bulunan /ş/ sesi, Altay Türkçesinde /j/ sesine dönmektedir: *kiji* "kişi", *töjök* "döşek", *ijen-* "güvenmek", *ejik* "kapı boşluğu, eşik", *kijen* köstek" vb.

Eski Türkçede kelime içinde bulunan /ç/ sesi Altay Türkçesinde genellikle korunmuştur: *bıçık* "kesme, toprak parçası", *keçe* "gece", *kuçak* "kucak", *uça* "sırt, yan" vb. Ancak korunduğu örneklerin yanı sıra /c/ sesine dönüştüğü bir örnek de tespit edilmiştir: *ece* "teyze; abla".

Kelime içinde bulunan /s/ sesi, Altay Türkçesinde /z/ sesine dönmektedir. Bu hadise kelime köklerinin yanı sıra ekleşme sırasında da gerçekleşmektedir: *baza* "yeniden, tekrar", *ezin* "esinti", *izü* "sıcaklık", *bolzo* "olsa" vb.

Eski Türkçede iki ünlü arasında bulunan /g/ ve /ġ/ sesleri Altay Türkçesinde genellikler eriyip kaybolmaktadır. Ancak bazı örneklerde bu sesler korunmuştur: *cügür-* "koşmak", *içege* "bağırsak", *sogono* "soğan", *sıgıt* "ağlama" vb.

Altay Türkçesi ve Eski Türkçe arasında tespit ettiğimiz ortak kelimelere bakıldığında, Altay Türkçesinde bazı kelimelerin iki şekilli olarak yan yana yaşadığı görülmektedir: *eezin/ezin* "rüzgar", *eeş/eş* "arkadaş, eş", *üüren-/üren-* "öğrenmek" vb. Bu durum, bize Altay Türkçesinin yazı dili olma sürecinin tam olarak bitmediğini düşündürmektedir.

KAYNAKLAR

Arat, Reşit Rahmeti, “Türk Şivelerinin Tasnifi”, Türkiyat Mecmuası, S. X, 1953, s.58-138.

Arat, Reşit Rahmeti, “Türkçe Metinlerde e/i Meselesi”, RO XVII, 1953, s.334-341.

Altayca-Türkçe Sözlük (Haz. Emine Gürsoy Naskali-Muvaffak Duranlı), TDK, Ankara 1999.

“Altaylılar” maddesi, İnönü Ansiklopedisi, c. 2, Ankara, 1948.

Bacanlı, Eyüp, Altay Türkçesinde Zaman Şekilleri, Fatih Üniversitesi, İstanbul 2001(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Baskakov, N. A., Altayskiy yazık (Vvdenie v izuçenie altayskogo yazıka i ego dialektov), Akademiya nauk SSSR, İnstitut yazıkoznaniya, İzdatel’stvo akademii nauk SSSR, Moskva 1958.

Baskakov, N. A., Toşçakova, T. M., Oyrotsko-Russkiy Slovar’, OGİZ, Moskva 1947.

Batmanov, İ. A., Aragaçi Z. B., Babuşkin G. F., Eski ve Bugünkü Yenisey Dili (çev.: Kerim Sarıgül, İsa Aydemir), Avrasya Yayınları, Bişkek 2006.

Buran, Ahmet, Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler, Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Erciyes Üniversitesi, 10-12 Nisan 2006 Kayseri.

Caferoğlu, Ahmet,Türk Kavimleri, Enderun Kitabevi, İstanbul 1988.

Clauson, Sir Gerard, “The inital labial sounds in the Turkish languages”, BSOAS, 1961, s.298-306.

------------------------, “Eski Türkçe Üzerine Üç Not”, (çev.) Ahmet Levendoğlu, TDAY-B 1966, s. 1-37.

Çağatay, Saadet, Türk Lehçeleri Örnekleri II, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları 1977.

Devlet, Nadir, Çağdaş Türk Dünyası, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1989.

Dırenkova, N. P., Grammatika oyrotskogo yazıka, Akademiya nauk SSSR, İnstitut yazıka i pis'mennosti narodov SSSR, İzdatel'stvo akademii nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1940.

Dilek, Figen Güner, Altay Türkçesi Ağızları, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

-------------------------, Altay Türkçesinde Fiil, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996 (Yayınlanmaış Yüksek Lisans Tezi).

Dilek, İbrahim, Altay Masalları, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Dulzon, A. P., Sibirya Türklerinin Etnolinguistik Dağılımı (çev: Sema Barutçu Özönder) Tuncer Gülensoy Armağanı, Kayseri 1995, s.102-110.

Duman, Musa, "Klâsik Osmanlı Türkçesi Döneminde i/e Meselesine Dair", İlmî Araştırmalar, 7, İstanbul 1999, s.65-103.

Eckmann, János, Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar (Yay. haz. : Osman Fikri Sertkaya), TDK, Ankara 2003.

Emre, Ahmet Cevat, "Türkçede Bulanık e (ė) Fonemi", TDB, III/6-7, İstanbul 1946, s. 487-497.

-------------------------, Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (ilk deneme)-Birinci Kitap FONETİK, İstanbul 1949.

Erdal, Marcel, A Grammar of Old Turkic, Leiden: Brill, 2004.

Eren, Hasan, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, TDK, Ankara 2011.

Gabain, Annemarie von, Eski Türkçenin Grameri (çev: Mehmet Akalın), TDK, Ankara 2007.

Grammatika altayskogo yazıka, Sostavlena çlenami altayskoy missii, Kazan 1969.

İnan, Abdülkadir, “Kazak ve Kırgız Yazı Dillerinde Dudak Benzeşmesi (Labial Atraksiyon) Meselesi”, TDAY-B 1964, Ankara 1989, s.67-76.

Karaağaç, Günay, Türkçenin Ses Bilgisi, Kesit Yayınları, İstanbul 2010.

Karademir, Serap, “Eski Türkçeden Günümüze ı~i Seslerinin Alternans Kullanımı”, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı:7, 2013, s.49-63.

Killi, Gülsüm, Kuzeydoğu Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1996 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

-----------------, Kuzey ve Güneydoğu Sibirya Türklerinin Dil Durumu, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi: 21, Ankara 2010.

Kirişçioğlu, Fatih, “Saha ve Türkmen Türkçelerinde Eklerdeki Uzun Ünlü ve Diftonglar”, 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996, Ankara 1999, s.669-673.

Korkmaz, Zeynep, “Batı Anadolu Ağızlarında Aslî Vokal Uzunlukları”, TDAY 1953, s.197-204.

-----------------------, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK, Ankara 2010.

Ligeti, L., “Türkçede Uzun Vokaller”; Türkiyat Mecmuası, VII-VIII, 1947, s.82-94.

Mahmud, Kâşgarlı, Divanü Lûgat-it-Türk, Cilt IV (Dizin), Çev. Besim Atalay, TDK, Ankara 2006, 5. Baskı.

Mahmud, Kâşgarlı, Divanü Lûgat-it-Türk, Cilt I (Çeviri), Çev. Besim Atalay, TDK, Ankara 2006.

Menges, Karl H., “The South-Siberian Turkic Languages I”, CAJ 1, 1995, s. 107-136 (çev.: Günay Karaağaç “Güney Sibirya Türk Şiveleri”, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1994.

----------------------, The Turkic Languages and Peoples: An Introduction to Turkic Studies, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1968.

----------------------, Some Remarks on Oyrot Morphology, Bulletin School of Oriental and African Studies, Vol. 21, No. 1/3, 1958, s.491-521.

Mustafaev, E., Şçerbinin M. E., Rusça-Türkçe Sözlük, İstanbul: Sosyal 1989.

Ölmez, Mehmet, Tuwinischer Wortschatz: mit alttürkischen und mongolischen Parallelen (Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle), Harrassowitz in Kommission, 2007.

--------------------, Sibirya Tanıtmaları 1*:* *"*Altayca-Türkçe Sözlük, Prof. Dr. Emine Gürsoy-Naskali, Muvaffak Duranlı, TDK, ISBN 975-16-1146-6, Ankara 1999, 266 s.", Türk Dilleri Araştırmaları 11 , 2001, s.191-236.

Räsänen, M., Versuch eines Etymologischen Wörterbuches der Türksprachen, Helsinki 1969.

Semedli, Elza, "Türk Lehçelerindeki Bir Ses: Kapalı é", Khazar Journal of Humanities and Social Sciences, Vol. 12, 2008, s.522-534.

Serebrennikov, B. A., Gadjieva, N. Z., Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihî Grameri (çev.: Tevfik Hacıyev-Mustafa Öner), TDK, Ankara 2011.

Somuncuoğlu, Anar, "*Altay Cumhuriyeti*", Türkler Ansiklopedisi, C. 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Tekin, Şinasi, Eski Türkçe, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1976

Tekin, Talat,Türk Dilinde Birincil Uzun Ünlüler, Simurg Yay., Ankara 1995.

Tekin, Talat, "Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi", Erdem, No.13, 1990, s.141-168.

------------------, A Grammar of Orkhon Turkic, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Volume No.69, Bloomington 1968.

Tuna, Osman Nedim "Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller", TDAY-Belleten 1960, s.213-282.

Türker, Ferah, Altay Türklerinin Efsaneleri, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Türk Lehçeleri Grameri (Editör: Ahmet Bican Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

Toşçakova, T. M., Grammatika Oyrotskogo Yazıka, Novosibirsk 1938.

User, Hatice Şirin, Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri, Akçağ Yay., Ankara 2006.

Vaux, Bert, "The origins of altaic labial attraction", Harvard Working Papers in Linguistics 2, 1993, s.228-237.

Yılmaz, Emine, "Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü", Türk Dilleri Araştırmaları, Ankara 1991, s. 151-165.

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı : Şima DOĞAN
Doğum Yeri : Yenimahalle
Doğum Tarihi : 29.04.1987

EĞİTİM

2005-2010 : Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı (Lisans)

2010-........ : Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans

BURS : Türk Dil Kurumu Yüksek Lisans Eğitimi Bursu

YAYINLAR

Makaleleri

ŞAHİN, İbrahim, DOĞAN, Şima, "Seyahatnâme'nin İzmir Bölümünde (Nif-İzmir Merkez Arası) Geçen Adbilimcil Unsurların Tasnif ve Değerlendirilmesi, Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi'nin Gözüyle İzmir ve Çevresi III –Makaleler- (Ed. Metin EKİCİ-Turan GÖKÇE), İzmir 2013.

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Bildirileri

DOĞAN, Şima, "*Oğuz Kağan Destanındaki Alıntılar",* Symposium on the heritage of the Turkic world in the context of civilization of the East, 23-24 Ekim 2012, Almatı-KAZAKİSTAN.

PROJE : Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi'nin Gözüyle İzmir ve Çevresi

ÖZET

DOĞAN, Şima, Altay Türkçesinin Tarihî Karşılaştırmalı Ses Bilgisi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2013.

Çalışmamızda *Altayca-Türkçe Sözlük*'te bulunan kelimeler ile *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Drevnetyurkskiy Slovar'* ve *Divanü Lûgat-it-Türk*'teki kelimeler karşılaştırılmıştır. Bu sözlüklerdeki kelimeler tarandıktan sonra elde edilen ortak kelimeler ses bilgisi bakımından incelenerek, birbirleriyle olan benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.Çalışmamız için bu sözlüklerin yanı sıra başka eser ve sözlüklerden de yararlanılmıştır.

Altay Türkleri ve dilleri hakkında genel bilgiler verdiğimiz Giriş bölümünden sonra yer alan II. Bölüm'de Eski Türkçenin ve Altay Türkçesinin ses sistemi üzerinde durulmuştur. III. Bölüm'de ise Eski Türkçe ile Altay Türkçesinin ünlü ve ünsüz düzenleri incelenmiştir. Ayrıca bu bölümün sonunda ses grupları ve ses olayları değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

DOĞAN, Şima, Historical Comparative Phonetics of Altai Turkish, Master Thesis, İzmir 2013**.**

In our study we compared with the words in *Altayca-TürkçeSözlük* to *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, *Drevnetyurkskiy Slovar'* and *Divanü Lûgat-it-Türk*. We examined the common words in three dictionaries in terms of phonetics and set differences and similarities between the Altai Turkish and Old Turkish languages. On the other hands, when it is necessary, we took advantage of other dictionaries and works.

In the preface of this study, short and introductory information about Altai Turks and their language has been given. In the second chapter of this study, the vowel and consonant systems of the Altai Turkish and Old Turkish have been discussed.

In the third chapter of this study, the phonetic system of the Altai Turkish and Old Turkish have been examined at length. At the end of this chapter, phonetic groups and phonetic events have been estimated with many samples.